

БОРИС ПОЛЕВОЙ
ПОВЕСТ ЗА ИСТИНСКИЯ
ЧОВЕК

Превод от руски: Кирила Георгиева, 1980

chitanka.info

ИСТИНСКИТЕ ХОРА ЖИВЕЯТ И ПОБЕЖДАВАТ

Вече близо четвърт век „Повест за истинския човек“ се чете и препрочита на почти всички езици в света, тя премина през ръцете на няколко читателски поколения, преиздава се отново и отново и като че ли свикнахме с нея и престанахме да ѝ обръщаме внимание. Защо? Нима героичното е загубило своето въздействие, своята увличаща сила, своята красота? Напротив, в никоя минала епоха от човешката история не е имало толкова пориви към героизъм и изключителни дела. Фактът, че ние свикнахме с изображението на героичното в „Повест за истинския човек“ и в много други книги, показва само едно: колко дълбоко е вкоренен героичният порив в духовния свят на съвременника. Един от отличителните белези на нашия век е стремежът към подвиг — в науката, в изкуството, в живота. Не отделни избраници, а милиони хора се стремят към национална и социална справедливост, към мир и щастие, към красота. Героизмът има своите прояви и в мирния труд на работника, и в изчисленията на физика; и в самоотвержеността на граничаря, и в полета на космонавта. С героизма като че ли наистина свикнахме и престанахме да му обръщаме внимание, защото той стана всекидневие и естествена необходимост.

„Повест за истинския човек“ от съветския писател Борис Полевой се отнася към категорията на неизмислените книги, на книгите, които е прието да наричаме документални, защото разказват за реално съществуващи герои. Но това определение е вече твърде остаряло. Най-голямата трудност за съвременния писател не е да измисля герои, а да въвежда реалните герои от живота в литературата. Това също никак не е проста работа. За нея се изисква талант и вдъхновение да се видят чертите на героя и да се пресъздадат на книга, нужна е мисъл, която да осветли малката вселена, наречена човек. С една дума — по същество няма разлика между книгите, които разказват за реални герои, и книгите, които са плод на въображението

на писателя. И едните, и другите книги се раждат от живота с творческата мъка на художника.

Имало съветски офицер летец на име Алексей Маресиев. Той бил обикновен съветски човек, споделял е съдбата на своя народ, учил се и станал летец. Настъпила Отечествена война и той отишъл в бой, както всички съветски хора. Воювал, ранили го, отрязали и двата му крака, но той преодолял страшния недъг и отново се върнал в строя. Така разказано, съдържанието на „Повест за истинския човек“ би останало само просто съобщение за един от многобройните факти из историята на Отечествена война. Но идва писателят художник и отговаря на стотен хиляди защо в съдбата на този човек. Във фамилията име на съветския летец той изменя само една буква и в литературата влиза героят Алексей Мересиев. И ние вече знаем защо този боец от съветската авиация преодолява мъченията в дебрите на руския лес, знаем какви мисли и чувства е имал той, когато е бил сам, знаем сънищата му дори, разбираме откъде идват силите и волята му. Епизода с подвига на летеца Алексей Маресиев писателят Борис Полевой превръща в художествена повест за съветския човек Алексей Мересиев.

Достатъчно е да си припомним, че една от най-великите книги на българската национална художествена литература е книгата на Захари Стоянов — „Записки по българските въстания“. Днес ние не можем дори за момент да си представим нашата литература без тази книга, без нейните епични и светли страници, без размислите на автора ѝ за съдбата на нашия народ в дни на историческо изпитание. Такива книги има във всяка литература, Те заемат особено място в художественото развитие на всички народи, които проправят пътя към бъдещето за себе си и за другите. Не случайно такива книги, има най-много на брой и с най-голяма въздействена сила именно в съветската литература — литературата на първата в световната история социалистическа страна. Нека споменем само „Чапаев“ на Дмитрий Фурманов, „Как се каляваше стоманата“ на Николай Островски, „Разгром“ и „Млада гвардия“ на Александър Фадеев, „Железният поток“ на Александър Серафимович, „Хора с чиста съвест“ на Петро Вершигора, „Чайка“ на Николай Бирюков и десетки още заглавия на книги и имена на автори, които предават своеобразие на съветската социалистическа

литература, правят я в истинския смисъл на думата новаторска, съвременна, необходима за цялото човечество.

Образът на Алексей Мересиев е образ на герой не поради своята изключителност. Като личност той не е украсен от автора с качества на чудотворец. Човек като всички други — Мересиев живее със самочувствието на обикновен съветски гражданин, възпитан в атмосферата на съветския строй. Изявявайки себе си, той изявява добродетелите на всеки социалистически човек, защото не „сврѣхчовеци“ са двигателите на историята, а представителите на народа, които са постигнали ясен идеен кръгзор, оформили са високо съзнание за дълг пред обществото, постигнали са хармонията между интимните помисли и устрема на целия народ. Алексей Мересиев е от оня тип герои, към които винаги са се стремили честните художествени творци в миналото, но твърде рядко са ги постигали, тяхната поява в живота е била изключение. И тъкмо документалността на „Повест за истинския човек“ показва как в нашата епоха развитието на живота изпреварва литературата. В тази надпревара успяват единствено творците, които с много труд и много вдъхновение съумяват, да открият и пресъздадат образа на съвременника — героичен и обикновен.

На днешния читател някои страници от „Повест за истинския човек“ ще се видят може би остарели. По-ясно ще проличат и някои художествени слабости. Но и за него, както и за бъдещия читател на утрешния ден книгата на Борис Полевой няма да загуби силата си на вълнуващ човешки документ за Великата отечествена война, която бе изпитание не на оръжие и военна техника, а на идеи. На големия исторически кръстопът се срещнаха в жесток двубой силите на човеколюбието и светлината със силите на човеконенавистничеството и мрака. Всеки знае кому принадлежи победата и с цената на какви жертви тя бе заплатена.

Алексей Мересиев бе един от милионите бойци на армията, която спаси човечеството. Истинският човек на социалистическия строй даде всичко за това спасение. На този човек, на неговите синове и дъщери принадлежи бъдещето, към което продължава да крачи в съзнанието на милиони читатели и безногият герой на „Повест за истинския човек“. Такива герои винаги живеят и винаги побеждават — и в живота, и в литературата.

Веселин Йосифов

ПЪРВА ЧАСТ

Звездите още блестяха остро и студено, но небето на изток вече започна да светлее. Полека-лека из тъмнината изплуваха дърветата. Ненадейно по върховете им премина силен и свеж вятър. Гората изведнъж оживя, зашумя пълнозвучно и звънливо. С тревожен, свистящ шепот се разговориха помежду си столетните борове и сух скреж с меко шумолене се посипа от раздвижените вейки.

Вятърът стихна тъй внезапно, както беше налетял. Дърветата отново застинаха в хладно вцепенение. Изведнъж станаха доловими предутринните горски звуци: лакомото гложгане на вълците на съседната поляна, предпазливото кяккане на лисиците и първите, още несигурни удари на събудилия се кълвач, които кънтяха в тишината на гората тъй музикално, сякаш той не дълбаеше стъблото на дърво, а кухото тяло на цигулка.

Вятърът изшумоля отново поривисто в тежките иглолистни корени на боровете. Последните звезди тихо угаснаха на побледнялото небе. Самото небе стана по-плътно и по-ниско. Гората отърси от себе си остатъка от нощния мрак и се възправи в цялото си зелено величие. По това, как почервеняха и засветиха къдравите глави на боровете и острите върхове на елите, се познаваше, че слънцето изгрява и че раждащият се ден обещава да бъде ясен, мразовит, стегнат.

Стана съвсем светло. Вълците се скриха в горските гъсталаци, за да смелят нощната плячка, изчезна от поляната и лисицата, като остави на снега дантелена, хитро преплетена следа. Старата гора зашумя спокойно, нестихващо. Само птичата глъчка, чукането на кълвача, веселото цвърчене на стрелкащите се между клоните жълти синигери и напрегнатият сух крясък на сойката внасяха разнообразие в тоя тежък, тревожен и провлечен, преливащ се на меки вълни шум.

Една сврака, която чистеше черния си клон о клончето на ела, изведнъж възви глава настрана, вслуша се, клекна, готова да скокне и да отлети. Тревожно изпукаха съчки. Нещо голямо, силно вървеше през гората, без да търси път. Храстите запращяха, залюшкаха се върхарите на младите борчета, заскриптя слягащата се снежна кора.

Свраката изкряска и разперила опашка като перата на стрела, литна надалеч в права посока.

През напудрените с утринен скреж борови клончета се промъкна дълга кафява муцуна, увенчана с тежки разклонени рога. Изплашените очи огледаха голямата поляна. Розовите кадифени ноздри, които изпускаха гореща пара от разтревоженото дишане, трепетно замърдаха.

Старият лос се вкамени сред боровите като статуя. Само рошавата кожа нервно потръпваше на гърба. Наострените уши ловяха всеки звук и слухът му беше толкова остър, че животното чуваше как червеят гризе дървесината на бора. Но дори и тия чувствителни уши не чуваха в гората нищо друго освен птичата врява, чукането на кълвача и спокойния звън на боровите върхари.

Слухът успокояваше, но обонянието предупреждаваше за опасност. Към свежия аромат на омекналия сняг се примесваха остри, тежки и опасни миризми, чужди на тая непроходима гора. Черните печални очи на животното видяха върху ослепителната кора на снежната покривка тъмни фигури. Без да мърда, то цяло настръхна, готово да направи скок в горския гъсталак. Но хората не се движеха. Те лежаха в снега нагъсто, някъде един върху друг. Бяха твърде много, но нито един от тях не се помръдваше и не нарушаваше девствената тишина. Наблизо се издигаха, враснали в преспите, някакви чудовища. Тъкмо те издаваха острите и тревожни миризми.

Оглеждайки се изплашено, лосът стоеше на края на гората, без да разбира какво именно се е случило с цялото това стадо тихи, неподвижни и съвсем безопасни наглед хора.

Вниманието му беше привлечено от звук, който се чу отгоре. Животното трепна, по кожата на гърба му премина тръпка, задните му крака още повече се подгънаха.

[# Северен елен. Б. пр.]

Обаче звукът беше също така безопасен. Сякаш няколко майски бръмбари, като бръмчаха издебело, се въртяха в листата на напъпилата бреза. А в тяхното бръмчене се примесваше от време на време чест кратък звук, наподобяващ вечерно стържене на дърдавец в блато.

А ето и самите бръмбари. Те танцуваха в синкавия мразовит въздух и крилете им бляскаха. Още веднъж и още веднъж се обади във въздуха дърдавецът. Един от бръмбарите, без да прибира криле, полетя

надолу. Останалите пак затанцуваха в небесния лазур. Животното отпусна напрегнатите си мускули, излезе на поляната, лизна снежната кора, поглеждайки изкриво към небето. И изведнъж още един бръмбар се откъсна от танцуващия във въздуха рояк и като оставяше след себе си голяма, широка опашка, се понесе направо към поляната. Той растеше толкова бързо, че лосът едва успя да направи скок към храстите, когато нещо грамадно, много по-страшно от внезапното връхлитане на есенна буря? удари върховете на боровете и, рухна на земята така, че цялата гора забуча, застана. Ехото се понесе над дърветата, изпреварвайки лоса, който хукна с всички сили към гъсталака.

Ехото потъна в гъстите зелени борови клони. Като блестеше и искреше, скрежът се посипа от върховете на дърветата, пречупени от падането на самолета. Тишина, тягостна и властна тишина легна над гората. И в нея много ясно се чу, как простена човек и как тежко заскърца снегът под нозете на мечката, която необикновенният шум и трясък изгониха от гората на полянката.

Мечката бе огромна, стара и космата. Мръсната козина на кестеняви кичури стърчеше по хълтналите ѝ хълбоци, висеше на снопчета по отслабналата ѝ измършавяла задница. По тия краища от есента бушуваше войната. Тя бе проникнала дори тук, в непристъпния пущинак, където по-рано съвсем рядко се отбиваха дървари и ловци. Грохотът на близкия бой още през есента вдигна мечката от бърлогата ѝ, като наруши зимния ѝ сън, и ето сега, гладна и зла, тя бродеше из гората, без да знае покой.

Мечката се спря в края на гората, там, където преди малко стоеше лосът. Подуши пресните му, вкусно миришещи следи и тежко и жадно задиша с хълтналите си хълбоци, послуша се. Лосът бе изчезнал, но пак наблизко се чуваше звук, издаван от някакво живо и навярно слабо същество. Козината по шията на зверя настръхна. Той протегна муцуна. Отново едва чуто се разнесе същият жален звук от края на гората. Бавно, предпазливо стъпвайки с меките си лапи, под които с хрущене потъваше сухата и яка снежна кора, зверът се отправи към неподвижната, забита в снега човешка фигура...^[1]

Летецът Алексей Мересиев попадна в двойни „клеци“. Това бе най-лошото, което можеше да се случи във въздушен бой. След като изстреля всичките си бойни припаси, фактически обезоръжен,

обградиха го четири германски самолета и като не му даваха нито да се изплъзне, нито да се отклони от пътя, поведоха го към своето летище.

А всичко това стана така. Звено изстребители под командата на лейтенант Мересиев излетя да съпровожда „илове“, които отиваха да щурмуват неприятелско летище. Смелото нападение излезе сполучливо. Щурмовите самолети, тези „летящи танкове“, както ги наричаха в пехотата, плъзгайки се едва ли не по върховете на боровете, се промъкнаха право над летателното поле, на което в редици стояха големи транспортни „юнкерси“^[2]. Като изскочиха неочаквано иззад зъберите на сиво-синкавата горска верига, те се понесоха над тежките туловища на „гальотите“, като ги засипваха с олово и стомана от оръдията и картечните и изхвърляха опашати ракетни снаряди. Мересиев, който със своята четворка охраняваше въздуха над мястото на атаката, видя добре отгоре как се замятаха по летището тъмните фигурки на хората, как почнаха тежко да пълзят по натрупания сняг транспортните самолети, как щурмовиките правеха нови и нови обиколки и как, като дойдоха на себе си, екипажите на „юнкерсите“ започнаха под огъня да изкарват на старта и да издигат самолетите във въздуха.

Ето тук именно Алексей направи грешка. Вместо строго да пази въздуха над района на щурмуването, той, както казват летците, се съблазни от лекия дивеч. Той пикира, като камък връхлетя върху токущо отлепилата се от земята тежка и бавна „гальота“ и с удоволствие сгря с няколко дълги картечни редове нейното четириъгълно, пъстро тяло, направено от вълнообразна дуралуминиева ламарина. Сигурен в себе си, той дори не погледна как врагът ще се забие в земята. На другия край на летището полетя във въздуха още един „юнкерс“. Алексей го последва. Атакува го — и не улучи. Неговите огнени следи се плъзнаха по повърхността на самолета, който бавно набираше височина. Той рязко се обърна, атакува още веднъж, отново не сполучи, пак настигна своята жертва и я свали някъде настрана над гората, като яростно вби в широкото пурообразно туловище няколко дълги реда от всичките си бордови оръжия. Като свали „юнкерса“ и направи два по-бедни кръга на мястото, където над зеленото развълнувано море на безкрайната гора се издигна червен стълб, Алексей поиска да обърне самолета обратно към германското летище.

Но вече не стана нужда да долети дотам. Той видя как трите изтребителя от неговото звено водят бой с девет „месери“^[3], повикани вероятно от командуването на германското летище, да отблъснат атаката на щурмовиките. Като налитаха смело върху германците, които точно три пъти числено ги превъзхождаха, летците се стремяха да отвлекат неприятеля от щурмовиките. Водейки бой, те подмамваха противника все по-далече и по-далече встрани, както прави тетерка, която се преструва на ранена и отвлича ловците от своите пиленца.

На Алексей му стана срамно, че се бе увлякъл от лека победа, толкова срамно, че почувствува как страните му пламнаха под шлема. Той си избра противник и като стисна зъби, се хвърли в боя. Целта му бе „месерът“, който мъничко се бе откъснал от другите и очевидно също си търсеше лов. Като даде пълна скорост на своя „ишачок“^[4], Алексей се хвърли върху врага откъм фланга. Той атакува германеца по всичките правила. Сивото тяло на неприятелския самолет се виждаше ясно в паяжинното кръстче на мерника, когато натискаше спусъка. Но врагът спокойно се плъзна край него. Грешка не можеше да има. Целта бе близка и се виждаше извънредно ясно. „Бойните припаси!“ — досети се Алексей, чувствувайки, че студена пот изби изведнъж по гърба му. Натисна за проверка спусъка и не почувствува трептящия звук, който летецът усеща с цялото си тяло, когато пуска в действие оръжието на своя апарат. Пълнителите бяха празни: преследвайки „гальотите“, той бе изстрелял целия си боен запас.

Но врагът, разбира се, не знаеше това! Алексей реши обезоръжен да се втурне в бъркотията на боя така, че поне числено да подобри съотношението на силите. Той се излъга. На изтребителя, който така неуспешно атакува, седеше опитен и наблюдателен летец. Германецът забеляза, че самолетът е обезоръжен, и даде заповед на своите колеги. Четири „месершмита“ излязоха от боя, заобиколиха Алексей отстрани, притиснаха го отгоре и отдолу и като му диктуваха пътя с картечни изстрели, ясно забележими в синкавия прозрачен въздух, затвориха го в двойни „клещи“.

Няколко Дена преди това Алексей беше чул, че тук, в района на Стария Рус, е пристигнала от запад прочутата германска въздушна дивизия „Рихтхофен“. Тя беше съставена от най-добрите асове летци на фашистката империя и се намираще под покровителството на самия Гьоринг. Алексей разбра, че е попаднал в ноктите на тия въздушни

вълци и че те очевидно искат да го доведат до своето летище, да го заставят да кацне, за да го вземат в плен жив. Такива случаи имаше тогава. Алексей сам бе видял как веднъж звено изстребители под командването на неговия приятел, героя на Съветския съюз Андрей Дегтяренко, бе довело и смъкнало на своето летище един германец разузнавач.

Дългото бледозеленикаво лице на пленения германец, неговият несигурен вървеж за миг изникнаха в паметта на Алексей. „Плен? Никога. Няма да мине този номер!“ — реши той.

Но не успя да се изплъзне. Германците му преграждаха пътя с картечни изстрели, щом само направеше и най-малък опит да се отклони от курса, който му диктуваха. И пак се мярна пред него лицето на пленения летец с обезобразени черти, с трепереща челюст. В това лице имаше някакъв унизителен животински страх.

Мересиев, стисна здраво зъби, даде газ и като постави самолета вертикално, опита се да се гмурне под горния германец, който го притискаше към земята. Той сполучи да се измъкне от конвоя. Но германецът успя навреме да натисне спусъка. Моторът загуби своя ритъм и заработи с чести прекъсвания. Целият самолет затрепера в смъртна треска.

Бяха го улучили, Алексей успя да свърне в бялата мъгла на облака, да се изскубне от преследването. Но какво щеше да стане по-нататък? Летецът усещаше треперенето на ранения апарат с цялото си същество, като че това не бе агония на осакатения мотор, а треска, която ломеше неговото собствено тяло.

Къде е ранен моторът? Колко време самолетът ще може да се задържи във въздуха? Няма ли да избухнат бензиновите резервоари? Всичко това Алексей не помисли, а по-скоро го почувствува. Като усещаше, че седи на динамитен заряд, по чийто фитил вече пробягва пламъкът, той насочи самолета в обратен курс, към линията на фронта, към своите, та каквото и да се случи, поне да го погребат родни ръце.

Развръзката настъпи изведнъж. Моторът засече и млъкна. Самолетът се понесе стремително надолу, сякаш се плъзгаше от стръмна планина. Под самолета се преливаше със зеленосивите си вълни необгледна като море гора... „И все пак не в плен!“ — успя да помисли летецът, когато близките дървета, които се сливаха в надлъжни ивици, летяха под крилата на самолета. Когато гората като

звяр скочи върху него, той с инстинктивно движение изключи запалването. Раздаде се скърцащ трясък и всичко мигновено изчезна, сякаш той заедно със самолета потъна в тъмна гъста вода.

Падайки, самолетът закачи върховете на боровете. Това смекчи удара. Като пречупи няколко дървета, самолетът се разби на части, но миг преди това Алексей бе откъснат от седалището и подхвърлен във въздуха. Паднал върху широкоплещеста, вековна ела, той се плъзна по клоните в дълбоката пряспа, навейна от вятъра в подножието ѝ. Това му спаси живота.

Колко време лежа неподвижно в безсъзнание, Алексей не можеше да си спомни. Някакви неопределени човешки сенки, очертания на сгради, на невероятни самолети, мяркащи се стремително, се носеха пред него и от тяхното вихрено движение усещаше в цялото си тяло тъпа, въртяща болка. После от хаоса изплува нещо голямо, горещо, с неопределени форми и задиша върху него със зноен смрад. Той се опита да се отстрани, но тялото му сякаш бе залепнало за снега. Мъчен от неосъзнат ужас, той рязко мръдна и изведнъж почувствува мразовития въздух, който се вмъкна в дробовете му, студенината на снега върху страните си и остра болка, вече не в цялото тяло, а в краката.

„Жив!“ — мярна се в съзнанието му. Направи движение, за да се повдигне, и чу край себе си хрущящото скриптене на замръзналия сняг под нечии нозе и шумно пресипнало дишане. „Немци“ — изведнъж се досети той, като сподави в себе си желанието да отвори очи, да скочи, за да се защити. — „Плен, значи все пак плен... Какво да правя?“

Той си спомни, че неговият техник Юра, майстор на всичко, вчера се бе заловил да му пришие към кобура откъснатото се ремъче, но не можа да го направи; наложи се, като излиташе, да постави пистолета в страничния джоб на комбинезона. Сега, за да го извади, трябваше да се обърне настрана. Това не можеше, разбира се, да се направи незабелязано от неприятеля. Алексей лежеше по очи. На бедрото си той усещаше острите ръбове на пистолета. Но лежеше неподвижно: може би врагът ще го вземе за мъртъв и ще си отиде.

Германецът се поразтърпка наблизко, някак странно въздъхна, отново се приближи до Мересиев, поскърца в замръзналия сняг, наведе се. Алексей пак усети смрадния дъх на гърлото му. Сега знаеше, че германецът е сам, и в това виждаше възможност да се спаси: ако го

издебне, внезапно скочи, стисне го за гърлото и като не му даде възможност да използва оръжието си, завърже с него двубой ... Но това трябваше да се направи пресметливо и точно.

Без да измени позата си, бавно, съвсем бавно Алексей поотвори очите си, през спуснатите си клепачи видя пред себе си вместо германец кестеняво мъхнато петно. Поотвори по-широко очи и веднага пак плътно зажумя: пред него на задните си лапи седеше голяма, мършава и проскубана мечка.

Тихо, както само зверовете умеят, мечката седеше до неподвижната човешка фигура, която едва се показваше от блестящата синкава на слънцето пряспа.

Нейните мръсни ноздри леко потрепваха. От полуотворената ѝ уста, в която се виждаха стари, жълти, но още силни зъби, се стичаше и полюляваше на вятъра тъничка нишка гъста слюнка.

Прогонена от войната из зимната си бърлога, тя бе гладна и зла. Но мечките не ядат мърша. Като помириса неподвижното тяло, което дъхаше силно на бензин, мечката лениво се върна на поляната, където лежаха много също такива неподвижни, замръзнали в снега човешки тела. Пъшкането и шумоленето я върнаха обратно.

И сега тя седеше до Алексей. Гладът, който стържеше стомаха ѝ, се бореше в нея с отвращението към мъртвото месо. Гладът почна да побеждава. Зверът въздъхна, стана, преобърна с лапата си човека в пряспата и дръпна с ноктите си „чортовата кожа“ на комбинезона. Комбинезонът не се скъса. Мечката глухо заръмжа. С голямо усилие Алексей сподави в тоя миг у себе си желанието да отвори очи, да се отдръпне, да извика, да отблъсне тая мръсна, натиснала гърдите му мърша. Докато цялото му същество се стремеше към бурна и яростна защита, той се насили и с бавно, незабележимо движение успя да спусне ръката си в джоба, да напипа там ръбестата дръжка на пистолета, предпазливо, за да не щракне, да запъне ударника с палеца и незабелязано да измъкне въоръжената си вече ръка.

Зверът още по-силно дръпна комбинезона. Здравата материя запука, но пак издържа. Мечката яростно зарева, хвана комбинезона със зъби, като ухапа през кожата и ватата тялото. С последно усилие на волята Алексей сподави в себе си болката и в момента, когато зверът го измъкна от пряспата, извади пистолета и натисна спусъка.

Тъп изстрел тресна и заглъхна.

Като изпърха с криле, пъргаво отлетя сврака. Скреж се посипа от разклатените клони. Зверът бавно пусна жертвата. Алексей падна в снега, без да откъсне поглед от противника. Той седеше на задните си лапи и в черните му, обрасли с къса козина възпалени очички бе застинало недоумение. Гъста кръв на матова струйка се провираше между зъбите му и падаше на снега. Той заръмжа пресипнало и страшно, повдигна се тежко на задните си лапи и изведнъж рухна мъртъв на снега, преди още Алексей да успее да стреля втори път. Синкавият омекнал сняг бавно се обагри в червено и като се топеше, леко димеше при главата на звера. Мечката бе мъртва.

Напрежението на Алексей спадна. Той отново почувствува остра болка в стъпалата, повали се на снега и изгуби съзнание.

Съвзе се, когато слънцето вече беше високо. Лъчите, които проникваха през боровете, запалваха със светещи петна снежната покривка. На сянка снегът изглеждаше дори не синкав, а син.

„А мечката присъни ли ми се?“ — бе първата мисъл на Алексей.

Кестенявият космат, мръсен труп се търкаляше наблизко върху синкавия сняг. Гората шумеше. Кълвачът звучно дълбаеше кората. Пъргави жълтогръди синигерчета подскачаха в храстите и звънливо цвърчаха.

„Жив, жив, жив!“ — мислено повтаряше Алексей. И целият той, цялото му тяло ликуваше, като изпитваше чудното, могъщо, опияняващо усещане на живота, което идва у човека и го обхваща всеки път, след като е преминал през смъртна опасност.

Покорявайки се на това могъщо чувство, той скочи на крака, но веднага пак със стон седна върху мечия труп. Болката в стъпалата веднага прониза цялото му тяло. В главата му бучеше глух, тежък шум, сякаш се въртяха в нея, гърмяха и разтърсваха мозъка стари, грапави воденични колела. Очите го боляха, като че някой натискаше с пръст клепачите му. Всичко, което го заобикаляше, се виждаше ту ясно и светло, залято от студените жълти слънчеви лъчи, ту пък изчезваше, като се покриваше със сива, трептяща от искри пелена.

„Лошо. Трябва да съм се контузил при падането и нещо да се е случило с краката ми“ — помисли Алексей.

Като се надигна, той с учудване огледа широкото поле, което се виждаше отвъд края на гората, оградено на хоризонта със сивия полукръг на далечна гора.

Може би през есента, а по-вероятно в началото на зимата в покрайнините на гората през това поле е преминавала една от отбранителните линии, на която не за дълго, но упорито, както се казва, до смърт, се е държала червеноармейска част. Виелиците бяха покрили раните на земята със сплъстен снежен памук. Но и под него леко се очертаваха като къртичини окопите, хълмчетата на разбити огнени точки, безкрайните трапчини на малки и големи снарядни ями, които се виждаха чак до подножието на изпочупените, изранени, обезглавени или изтръгнати от взривовите дървета в покрайнината. Сред израненото поле на разни места бяха замръзнали в снега няколко танка, боядисани пъстро като рибени люспи, Всичките — особено крайният, който сигурно избухването на бомба или мина беше повалило настрана тъй, че дългата цев на оръдието му като изтръгнат език висеше към земята — приличаха на трупове на непознати чудовища. А по цялото поле — край брустверите на плитките окопчета, близо до танковете и по края на гората — лежаха разбъркано трупове на червеноармейци и германски войници. Те бяха толкова много, че на места бяха натрупани един върху друг. Лежаха, вкочанени от студа, в същите пози, в каквито преди няколко месеца, още в началото на зимата, смъртта беше застигнала хората в боя.

Всичко говореше на Алексей за упоритостта и яростта на бушувалия тук бой, за това, че неговите бойни другари са се били, забравили всичко друго освен едно, че трябва да спрат, да не пропуснат врага. Ето наблизко в края на гората, до обезглавен от снаряд дебел бор, от високото, накриво пречупено стъбло, на което сега изтича жълтата прозрачна смола, се търкалят германци с разбити черепи, с разкъсани лица. В средата, напреко върху един неприятел, лежи по гръб тялото на грамаден, кръглолик, едроглав младеж без шинел, само по рубашка, без колан, с разкъсана яка, а до него пушка с пречупен щик и окървавен строшен приклад.

А нататък край пътя, който води за гората, под затрупана с пясък млада еличка, наполовина в ямата, лежи също така по гръб мургав узбек с фино, сякаш изваяно от стара слонова кост лице. Зад него, под клоните на еличката, се вижда грижливо наредена купчина неизползвани още ръчни бомби и самият той държи бомба в отметнатата си назад мъртва ръка, сякаш миг преди да я хвърли, е решил да погледне небето и така е замръзнал.

И още по-нататък по горския път, до пъстрите танкови туловища, по склоновете на големите ями, в окопчетата, близо до стари пънове — навсякъде мъртви фигури с памуклийки и подплатени с памук панталони, с мръснозелени куртки и островърхи кепета, намъкнати за топло над ушите; из преспите стърчат свити колене, вирнати брадички, показали се от снега восъчни лица, оглозгани от лисиците, изкълвани от враните и свраките.

Няколко врани бавно се виеха над поляната и изведнъж тя напомни на Алексей тържествената, пълна с мрачна сила картина на Игорвата сеч, възпроизведена, в училищния учебник по история по картината на великия руски художник.^[5]

„Ето и аз щях да лежа тук!“ — помисли той и отново цялото му същество се изпълни с бурното усещане на живота. Той се размърда. В главата му все още бавно се въртяха грапавите воденични камъни, краката му горяха и го боляха по-силно отпреди, но Алексей, седнал върху изстиналия вече и посребрен от сух скрежец мечи труп, почна да мисли какво да прави, накъде да върви, как да се добере до предните части на своите.

Планшета с картата бе загубил при падането. Но и без карта Алексей ясно си представяше днешния маршрут. Германското полско летище, върху което налетяха щурмовиките, лежеше на около шестдесет километра западно от фронтовата линия. Като завързаха въздушен бой с германските изстребители, неговите летци успяха да ги отвлекат, да кажем, на около двадесет километра на изток от летището, пък и той, след като се отскубна от двойните „клещи“, е успял вероятно още малко да се придвижи на изток. Изглежда, че бе паднал приблизително на тридесет и пет километра от линията на фронта, далеч зад гърба на предните германски дивизии, някъде в района на огромната, тъй наречена „Черна гора“, над която неведнъж му се бе случвало да лети, когато придружаваше бомбардировачи и щурмовики в техните къси полети над близките германски тилове. Отгоре тая гора винаги му се струваше като безкрайно зелено море. При хубаво време гората се кълбеше с шапките на боровите върхове, а в лошо време, закрыта от сива мъгла, напомняше потъмняла водна шир, по която преминават малки вълни.

Това, че той падна в центъра на тая непристъпна гора, беше и хубаво, и лошо. Хубаво, защото едва ли тук, в тия девствени гъсталаци,

бе възможно да се срещнат германци, които се стремяха винаги към пътищата и жилищата. Лошо поради това, че му предстоеше, макар и не дълъг, но тежък път в горските пущинаци, където не можеше да се надява на човешка помощ, на късче хляб, на покрив, на глътка гореща вода. Ами краката ... Ще се изправят ли краката? Ще тръгнат ли?...

Той полека се привдигна от мечия труп. Същата остра болка, появила се в стъпалата, прониза тялото му от долу до горе. Той извика. Трябваше отново да седне. Опита се да събуе подплатения с кожа ботуш. Ботушът не излизаше и всяко дръпване караше Алексей да стене. Тогава той стисна зъби, затвори очи, с всички сили дръпна ботуша с две ръце и веднага изгуби съзнание. Когато се съвзе, предпазливо разви бархетната партенка. Цялото стъпало бе подуто и станало сивосиньо. То гореше и страшно болеше във всичките си стави. Алексей сложи крака си на снега, болката поотслабна. Със същото такова отчаяно дърпане, сякаш сам си изваждаше зъб, той свали и втория топъл ботуш.

Двата му крака не бяха годни за нищо. Очевидно, когато ударът на самолета по върховете на боровете го изхвърли от кабината, нещо бе приклезило стъпалата и раздробило ситните кости на ходилата и пръстите. Разбира се, при обикновени условия дори не би помислил да се изправи на тия строшени и отекли крака. Но той бе сам сред горския гъсталак, в тила на неприятеля, където срещата с човек му носеше не облекчение, а смърт. И реши да върви, да върви на изток, да върви през гората, без да се опитва да търси удобни пътища и населени места, да върви на всяка цена.

Той решително скочи от мечия труп, изохка, заскърца със зъби и направи първата крачка. Поспря се, измъкна другия крак от снега, направи още една крачка. Главата му бучеше, гората и поляната се залюляха, отплуваха встрани.

Алексей чувствуваше, че отслабва от напрежение и болка. Захапал устни, той продължаваше да върви, като се промъкваше към горския път, който водеше покрай разбития танк, покрай узбека с бомбата, навътре в гората, на изток. Да върви по мекия сняг беше още нищо, но щом като стъпи на твърдия, изметен от вятъра и покрит с ледец гръб на пътя, болката ставаше толкова нетърпима, че той се спря, като не се решаваше да направи нито една крачка повече. Стоеше така, разкراчил неудобно крака, сякаш се поклащаше от вятъра. И

изведнъж всичко потъмня пред очите му. Изчезнаха пътят, боровете, сивите иглолистни клони, синкавият продълговат къс небе над тях ... Той стоеше на летището до самолета, до своя самолет, и неговият механик или „техниката“, както той го наричаше, дългият Юра, блестеше със зъбите и с бялото на очите си, които винаги светеха на небръснатото му и вечно изцапано лице, канеше го с жест, сочеше му кабината: значи готово, идвай за полет... Алексей направи крачка към самолета, но земята гореше, пареше краката му, сякаш стъпваше по нажежена плоча. Той се спусна да прескочи през тая пламтяща от огън земя направо на крилото, но се блъсна о хладното тяло и се учуди. Тялото не бе гладко, покрито с лак, а грапаво, облицовано с борова кора... Никакъв самолет, той е на пътя и шари с ръка по стъблото на дърво.

„Халюцинация? Полудявам от контузията — помисли си Алексей. — Непоносимо е да вървя по пътя. Да свърна ли по целината? Но това много ще удължи пътя ми...“ Той седна на снега, отново със същите решителни къси дърпания изтегли ботушите, разкъса ги с нокти и зъби при петите, за да не стискат разбитите стъпала, сне от шията си големия мек шал от ангорска вълна, разкъса го наполовина, омота стъпалата и пак се обу.

Сега ходенето стана по-леко. Впрочем неправилно е да се каже ходене, а движение, предпазливо движение, като пристъпва на пети и високо повдига крака, както се ходи по билото. От болката и усилието след няколко крачки започваше да му се вие свят. Трябваше да спира, да затваря очи, опирайки гръб о стъблото на някое дърво, или да присяда на преспите и да почива, чувствувайки остро биене на пулса във вените си.

Така се движи няколко часа, но когато се огледа, в края на просеката още се виждаше осветеният завой на пътя, дете като тъмно петънце се съзираше върху снега мъртвият узбек. Това много огорчи Алексей. Огорчи го, но не го изплаши. Поиска му се да върви побърже. Той стана от прясната, стисна силно зъби и тръгна напред, като поставяше пред себе си малки цели, съсредоточавайки върху тях вниманието си — от бор до бор, от пън до пън, от пряспа до пряспа. Върху недокоснатия сняг по пустия горски път се виеше зад него слаба, лъкатушна, неясна следа, каквато оставя раненият звяр.

Така вървя до вечерта. Когато слънцето, което залязваше някъде зад гърба на Алексей, разля хладния пламък на залеза по върховете на боровите и в гората почна да се сгъстява сивият здрач, близо до пътя, в обраслата с хвойна падинка, пред Алексей се откри картина, при вида на която сякаш прокараха мокра кърпа по гърба му чак до шията и косите му настръхнаха под шлема.

Докато там, на поляната, се е водил бой, в падинката, сред сплетените хвойни, сигурно се е била разположила санитарна рота. Тук са донасяли ранените и са ги полагали върху възглавници от хвойна. Така и лежаха те сега на редици под сянката на храстите, полузатрупани и съвсем засипани със сняг. Още от пръв поглед, ставаше ясно, че не бяха умрели от раните си. Някой с ловки удари на нож бе прерязал гърлата на всички и те лежаха в еднакви пози, отметнали глави назад, сякаш се мъчеха да погледнат какво става зад тях. Още тука се разкриваше тайната на страшната картина. Под един бор, близо до затрупаното със сняг тяло на червеноармеец, сложила главата му на коленете си, седеше до кръста в снега сестра, мъничка, крехка девойка с ушанка^[6] на глава, завързана под брадата с лентички. Между плешките ѝ стърчеше дръжката на нож, политурата на който лъщеше. А наблизко, вчепкали се един друг за гърлата, в последна смъртна схватка бяха застинали германец с черен мундир от SS войски и червеноармеец с глава, забинтована с окървавен бинт. Алексей веднага разбра, че тоя с черните дрехи бе довършил ранените с ножа си, заклал бе сестрата и тук бе хванат от недоубития от него човек, който бе вложил всичките сили на угасващия си живот в пръстите си, стиснали гърлото на врага.

Така ги бе погребала бурята — крехката девойка с ушанката, която прикриваше с тялото си ранения, и тия двамата — палача и отмъстителя, — както се бяха вчепкали един в друг пред нейните крака, обути в стари кожени ботушки с широки кончови.

Няколко мига Мересиев стоя поразен, после докуца до сестрата и измъкна от тялото ѝ камата. Бе есесовски нож, направен във формата на старогермански меч, с дръжка от махагон, в която бе врязана сребърна есесовска значка. Върху ръждясалото острие бе се запазил надпис: „Alles für Deutschland“^[7]. Алексей сне кожената ножница на камата от есесеца. Ножът му бе необходим за по пътя. После той

изкопа от снега замръзнало, покрито с лед платнище, грижливо покрито с него трупа на сестрата, сложи отгоре няколко борови клончета...

Докато се занимаваше с всичко това, се стъмни. На запад угаснаха проблясъците между дърветата. Мразовита и гъста мъгла обгърна падината. Тук бе тихо, но нощният вятър се разхождаше по върховете на боровете, гората шумеше ту приспивно, ту поривисто и тревожно. По падината се сипеше невидим вече за очите снежец, който тихо шумолеше и бодеше лицето.

Роден в Камишин, сред приволжките степи, градски човек, неопитен в горските работи, Алексей не се погрижи навреме нито за нощуване, нито за огън. Застигнат от дълбоката тъмнина, усещайки непоносима болка в счупените си натъртени крака, той не намери в себе си сили да отиде за дърва, промъкна се в гъсталак от млади борчета, приседна до едно дърво, сви се цял на топка, скри лицето си в коленете, които бе обхванал с ръце, и като се топлеше с дишането си, замря, наслаждавайки се жадно на настъпилия покой и неподвижност.

Пистолетът бе готов, с вдигнат предпазител, но едва ли Алексей би могъл да го използва в тая първа нощ, прекарана от него в гората. Той спеше като вкаменен, без да чува нито спокойния шум на боровете, нито буханията на бухала, който стенеше някъде край пътя, нито далечния вой на вълците — нищо от ония горски звукове, с които бе пълна гъстата, непрогледна, плътно обгръщаща го тъмнина.

Затова пък се събуди внезапно, сякаш от удар, когато едва блещукаше сивата зора и само най-близките дървета като неясни силуети изплаваха из мразовитата мъгла. Събуди се, спомни си какво стана с него, къде е и със закъснение се изплаши от тази така безгрижно прекарана нощ в гората. Пронизващият студ премина през „портовата кожа“ и кожената подплата на комбинезона и стигна до костите. По тялото му пълзяха ситни неудържими тръпки. Но най-страшното бяха краката: те го боляха още по-силно и дори и сега, когато се намираха в покой. Той със страх си помисли, че трябва да стане. Но стана също така решително, със замах, както вчера смъкна от себе си ботушите. Времето беше скъпо.

Към всички тежести, които се струпяха върху Алексей, се прибави и гладът. Още вчера, когато покриваше тялото на сестрата с платнището, той забеляза до нея брезентова чанта с червен кръст. Някакво диво животинче беше вече пошетало там и на снега около

изгризаните дупки се търкаляха трохи. Вчера Алексей почти не обърна внимание на това. Сега вдигна чантата. В нея имаше няколко лични превързочни пакета, голяма кутия консерви, връзка с нечий писма, огледалце, на обратната страна на което бе поставена снимка на слабичка старица. Трябва да е имало в чантата хляб или сухари, но птици или диви животни бяха се разправили вече с тая храна. Алексей намести кутията и бинтовете по джобовете на комбинезона си и каза: „Благодаря, скъпа“, поправи събореното от вятъра платнище от краката на девойката и бавно закрета на изток, който вече оранжево гореше зад мрежата от клончетата на дърветата.

Сега имаше килограмова кутия консерви и реши да яде по веднъж на денонощието, на обед.

За да заглуши болката, която му причиняваше всяка крачка, той почна да се развлича, като обмисляше и пресмяташе пътя си. Ако изминава в денонощие десет-дванадесет километра, ще стигне до своите за три, най-много за четири дена.

Така, добре! Сега — какво значи да се преминат десет-дванадесет километра? Километърът прави две хиляди крачки, значи десет километра са двадесет хиляди крачки, а това е много, ако се има предвид, че след всеки петстотин-шестстотин крачки се налага да се спира и почива...

Вчера Алексей, за да съкрати пътя, набелязваше пред себе си някакви видими ориентири: бор, пънче, яма на пътя — и се стремеше към тях като към място за почивка. Сега той преведе всичко това на езика на цифрите, пресметна го на крачки. Реши, че ще почива, след като измине хиляда крачки, т.е. на половин километър, и ще почива по часовник, не повече от пет минути. Излизаше, че от разсъмване до залез, макар и трудно, ще премине десет километра.

Но колко трудно измина първите хиляда крачки! Той се опитваше да прехвърли вниманието си върху пресмятането, за да отслаби болката, но като премина петстотин крачки, започна да бърка, да се лъже и вече не можеше да мисли за нищо друго освен за палещата разкъсваща болка. И въпреки това измина тия хиляда крачки. Нямайки вече сили да седне, падна по лице на снега и почна да ближе жадно снежната кора. Натискаше о нея челото си, слепите си очи, в които биеше кръвта, изпитваше неизказано блаженство от леденото допиране.

После трепна, погледна часовника. Секундната стрелка отмерваше последните секунди от петата минута. Погледна я със страх, сякаш се боеше, че когато тя завърши своя кръг, трябва да се случи нещо ужасно. Когато тя докосна цифрата шестдесет, той изведнъж скочи на крака, заохка и тръгна нататък.

Към пладне, когато горският полумрак заискри от тънките нишки на промъкналите се през гъстите борови клони лъчи и в гората силно замириса на смола и разтопен сняг, той бе направил всичко четири такива прехода. Тогава седна наред пътя в снега, като нямаше вече сили, за да се добере до стъблото на голямата бреза, която се търкаляше наблизо, едва ли не на една крачка от него. Дълго седя, отпуснал рамене, като не мислеше за нищо, не виждаше и не чуваше нищо, не изпитваше дори глад.

Въздъхна, сложи в устата си няколко бучки сняг и като надви вцепенението, което сковаваше тялото му, извади от джоба си ръждясалата консервена кутия и я отвори с камата. Сложи в устата си късче замръзнала безвкусна лой, като искаше да го преглътне, но лойта се разтопи. Той усети в устата си нейния вкус и изведнъж почувствува такъв глад, че с мъка се откъсна от кутията и почна да яде сняг, само да има какво да гълта.

Преди да тръгне отново на път, отрязва си пръчки от хвойна. Подпираше се на тях, но от час на час ходенето ставаше все по-трудно... Третият ден от пътя му из непроходимата гора, където Алексей не видя нито една човешка следа, бе означен с неочаквано събитие.

Той се събуди с първите лъчи на слънцето, като трепереше от студ и вътрешна треска. Намери в джоба на комбинезона си запалката, която механикът Юра му бе направил за спомен от един пушечен патрон. Някак си съвсем бе забравил за нея и за това, че може и трябва да запали огън. Като накърши от елата, под която бе спал, сухи клони, обрасли с мъх, той ги покри с борови игли и ги запали. Жълти, пъргави пламъчета се промъкнаха изпод сивия дим. Смолестото сухо дърво се запали бързо и весело. Пламъкът премина върху боровите игли и раздухан от вятъра, се разгоря с пращане и свистене.

Огънят пращеше и съскаше, като изпускаше суха, живителна топлина. На Алексей му стана топло, разкопча ципа на комбинезона, извади от джоба на рубашката си няколко изтрети писма, написани с

един и същ кръгъл, старателен почерк, измъкна из едно от тях снимка на слабичка девойка с пъстра, на цветя рокля, седнала с подвити крака в тревата. Той дълго я гледа, после отново грижливо я загъна в целофана, сложи я в писмото и като ги подържа замислено в ръцете си, прибра ги обратно в джоба.

„Нищо, нищо, всичко ще свърши добре — каза той, не можеше да Се разбере дали говори на девойката, или на себе си, и замислено повтори: — Нищо! ...“

Сега вече с привично движение смъкна от краката си топлите ботуши, размота парчетата от шалчето и внимателно огледа краката си. Те още повече бяха подпухнали. Пръстите им стърчаха на разни страни, сякаш стъпалата бяха каучукови и някой ги беше надул. Цветът им беше още по-тъмен от вчера.

Алексей въздъхна, сбогувайки се със загасващия огън, и отново закрета по пътя, като скърцаше с пръчките по заледения сняг, хапеше устни и понякога дори губеше съзнание. Изведнъж сред другите шумове на гората, които привикналото ухо почти бе престанало да долавя, се чу далечен звук на работещи мотори. Отначало той помисли, че така му се струва от умората, но моторите бръмчаха все по-силно, като ту зареваваха на първа скорост, ту затихваха. Очевидно това бяха германци и пътуваха по същия път. Алексей почувствува как нещо в него изведнъж изстина.

Страхът му придаде сила. Той забрави умората и болката в краката, зави от пътя, домъкна се по целината до гъстата елова горичка и тук, като се отби в гъсталака, седна на снега. От пътя, разбира се, беше трудно да го забележат; а той виждаше ясно пътя, осветен от обедното слънце, което вече се издигаше над зъбчатата ограда от елови върхари.

Шумът се приближаваше. Алексей си спомни, че по снега на изоставения път ясно се вижда неговата следа. Но да избяга беше късно, моторът на първата кола бръмчеше някъде наблизо. Той се вмъкна още по-дълбоко в снега. Отначало между клоните се мярна плосък като брадва брониран автомобил, боядисан с вар. Като се поклащаше и звънеше с веригите си, той се приближаваше до мястото, където следата на Алексей завиваше към гората. Алексей затаи дъх. Автомобилът не спря. След него вървеше малък открит вездеход. Човек с висока фуражка, пъхнал нос в кожена яка, седеше до шофьора,

а отзад на висока пейка се поклащаха автоматчици със сивозелени шинели и каски. Малко по-назад, като пръхтеше и дрънчеше с веригите си, вървеше още един, вече голям вездеход, в който на редици седяха петнадесет германци. Алексей се притисна в снега. Колите бяха толкова близо, че в лицето му лъхна топлият миризлив газолинов дим. Косите на тила му настръхнаха, мускулите му се свиха в стегнати топки. Но колите отминаха, миризмата се разпръсна и вече някъде отдалече се донасяше едва доловимото бучене на моторите.

Алексей почака, докато всичко утихне, измъкна се на пътя, върху който ясно се бяха отпечатали зъбчестите следи на гъсениците, и по тия следи продължи пътя си. Той се движеше със същите равномерни преходи, пак така почиваше, също така похапна, когато премина половината от дневния път. Но сега вървеше предпазливо като звяр. Разтревоженият слух ловеше всяко шумолене, очите шареха на всички страни, сякаш той знаеше, че някъде наблизо се промъква, крие се голям опасен хищник.

Летец, свикнал да воюва във въздуха, той за пръв път срещаше на земята живи и здрави врагове. Сега той креташе по следите им, като се усмихваше злорадо. Да, не живеят весело тук, неудобно им е, не е гостоприемна окупираната от тях земя! Дори тук, из девствената гора, където през трите дни Алексей не бе видял нито един белег на човешки живот, техният офицер бе заставен да пътува с такава охрана.

„Нищо, нищо, всичко ще излезе добре!“ — ободряваше се Алексей и все крачеше, крачеше, като се стараше да не забелязва, че краката го болят все по-остро и че сам чувствително отслабва. Стомахът му вече не можеше да се залъже нито с парченце млада елова кора, която той през всичкото време гризеше и преглъщаше, нито с горчивите брезови пъпки, нито с нежната и лепкава, влачеща се по зъбите кашица от млада липова кора.

До мръкнало едва премина пет прехода. Затова пък за през нощта разпали голям огън и покри с борови игли и сухи клончета огромно полуизгнило брезово стъбло, което се търкаляше на земята. Докато стъблото тлееше, той спеше, изтегнат върху снега, като усещаше животворната топлина ту на едната, ту на другата си страна, и инстинктивно се обръщаше и събуждаше, за да подхвърли сухи клончета върху загасващото дърво, което се разпадаше на лениви пламъчета.

Посреднощ се разрази буря. Раздвижиха се, тревожно зашумяха, заскърцаха боровете над главата му. Облаци бодлив сняг се понесоха по земята. Шумолящият мрак затанцува над ароматния, искрящ пламък. Но снежната буря не разтревожи Алексей. Той спеше сладко и ненаситно, защитен от топлината на огъня.

Огънят го защищаваше и от зверове. А от германците в такава нощ можеше да не се бои. Те няма да посмеят да се появят сред бурята в глухата гора. И все пак, докато измореното тяло почиваше в димната топлина, ухото, вече свикнало на животинска предпазливост, ловеше всеки звук. На ранина, когато бурята премина и в тъмнината над притихналата земя надвисна гъста белезникава мъгла, на Алексей му се стори, че между звъна на боровите върхари, между шумоленето на падащия сняг чува далечни звуци на бой, взривове, автоматни откоси, пушечни изстрели.

„Нима това е фронтовата линия? Толкова скоро?“

Но когато на сутринта вятърът пръсна нощната мъгла, а гората, посребрена през нощта, побеляла и весела, заблестя на слънцето с иглест скреж и сякаш радвайки се на това внезапно нейно преобразяване, птичките зачуруликаха, запяха, зачирикаха, като усещаха приближаващата се пролет. Колкото и да се вслушваше, Алексей не можа да долови шума на боя — нито стрелбата, нито дори бумтежа на канонадата.

От дърветата се сипеше скрежна бели пухкави струи, които блестяха силно на слънцето. Тук-там по снега падаха с лек шум тежки пролетни капки. Пролет! Тая сутрин тя за пръв път напомни за себе си толкова властно и настойчиво.

Жалките остатъци от консервата — няколкото влакънца месо, покрито с ароматна лой — Алексей реши да изяде сутринта, тъй като почувствува, че иначе не би могъл да стане. Той грижливо изстърга с пръст кутията, като поряза на няколко места ръката си о нейните остри ръбове, но му се струваше, че е останало още. Напълни кутията със сняг, разрови сивата пепел на загасналия огън, сложи кутията върху тлеещите въглени, а после с наслаждение, на малки глътки, изпи горещата вода, която едва намирисваше на месо. Кутията мушна в джоба си, като реши в нея да си вари чай. Да пие горещ чай! Това бе приятно откритие и малко поободри Алексей, когато отново потегли на път.

Но сега го очакваше голямо разочарование. Нощната виелица бе напълно засипала пътя. Преградила го бе с полегати островърхи преспи. Едноцветната блестяща синевина режеше очите. Краката затъваха в пухкавия, още неслегнат сняг. Трябваше да ги измъкна с труд. Дори и пръчките му, които сами потъваха, слабо му помагаха.

Към пладне, когато сенките под дърветата станаха черни, а слънцето надникна през върховете към просеката, Алексей бе успял да направи всичко хиляда и петстотин крачки и се измори толкова, че всяко ново движение изискваше напрежение на волята му. Той се клатушкаше. Земята се изплъзваше под краката му. Падаше непрекъснато, оставаше за миг неподвижен на върха на прясната, като притискаше чело до скрипящия сняг, после ставаше и правеше още няколко крачки. Оборваше го неудържимо сън. Искаше му се да легне, да се забрави, да не движи никакъв мускул. Да става, каквото ще! Той се спираше, вцепеняваше се и залиташе насам-натам, след това, захапал до болка устни, идваше в съзнание и отново правеше няколко крачки, като едва измъкваше краката си.

Накрая почувствува, че повече не може, че никаква сила няма да го мръдне от мястото му и че ако сега седне, вече няма да стане. Огледа се наоколо с тъга. Наблизо, встрани от пътя, се издигаше къдраво младо борче. С последни усилия прекрачи към него и се повали отгоре му, като брадичката му попадна в междината на раздвоения му връх. Тежестта, която падаше върху разбитите му крака, малко се намали, стана му по-леко. Той лежеше върху пружиниращите клони и се наслаждаваше на покоя. За да се облекне по-удобно, той се подпря с брадата си върху чаталчето на борчето и примъкна краката си — единия, после другия, а те, като не носеха тежестта на тялото, лесно се освободиха от прясната. И сега на Алексей му хрумна нова мисъл.

Е, да, е, да! Нали може да отреже ей това мъничко дръвче, да направи от него дълга тояга с чаталче отгоре, да подхвърля тоягата напред, като се подпира на чаталчето с брадата си, да пренася върху нея тежестта на тялото си, а после, както сега при борчето, да премества краката си напред. Бавно ли? Е, да, разбира се, но затова пък няма така да се изморява и може да продължава пътя, без да чака да се слегнат и степат преспите.

Той веднага коленичи, отрязва с камата дръвчето, окастри клончетата, намота чаталчето с носната си кърпа и бинтовете и още

веднага опита да се придвижи по пътя. Премести тоягата напред, опря се на нея с брадата и ръцете, направи крачка, две, отново премести тоягата, отново се опря, отново крачка, две. И тръгна, като броеше крачките и като си определяше нови норми за придвижване.

Вероятно отстрани би било странно да се види човек да броди по тоя непонятен начин из глухата гора, да се движи из дълбоките преспи със скоростта на гъсеница, да върви от изгрев до залез слънце и да изминава за това време не повече от пет километра. Но гората беше пуста. Никой освен свраките не го гледаше. А свраките през тия дни, като се убедиха в безопасността на това странно, трикрако, тромаво същество, не отлитаха при неговото приближаване, а само неохотно отскачаха от пътя и като обръщаха настрана глава, гледаха го насмешливо с любопитните си, черни като мъниста очи.

[1] Марка съветски щурмови самолети Ил-2, наречени така по името на конструктора им Илюшин. Б. пр. ↑

[2] Вид германски транспортни самолети Ю-52. Б. пр. ↑

[3] Месершмити — вид, германски изстребителни самолети. Б. пр. ↑

[4] Магаренце — хумористично название на вид съветски изстребителни. Б. пр. ↑

[5] Виктор Михайлович Васнецов. ↑

[6] Шапка с наушници. Б. пр. ↑

[7] „Всичко за Германия“. Б. пр. ↑

Тъй броди той още два дена по снежния път, като отместваше напред тоягата, лягаше върху нея и преместваше краката си. Стъпалата му вече се вдървиха и нищо не усещаха, но при всяка крачка болка пронизваше тялото му. Гладът престана да го мъчи. Свиването и острата болка в стомаха му спряха и се превърнаха в постоянна тъпа болка, сякаш празният стомах бе затвърдял и като се бе преобърнал неудобно, бе притиснал всичките му вътрешности.

Алексей се хранеше с млада борова кора, която обелваше през почивките с камата, с пъпките на брезите и липите и със зелен мек мъх. Той го изкопаваше изпод снега и при нощуването го вареше с вода. „Чаят“ от събраните по разтопените места лакирани листчета на боровинки беше неговото лакомство. Горещата вода, която изпълваше с топлина тялото, създаваше дори илюзия на ситост. Алексей сърбаше горещата отвара, която миришеше на дим и зеленина, целият се успокояваше и не така безкраен и страшен му се струваше пътят.

За шестото си нощуване той се разположи пак под зеления шатър на разклонена ела, а огън накладе наблизко, до стар смолест пън, който, според сметката му, трябваше да държи топло цялата нощ. Още не бе се стъмнило. На върха на елата се суетеше невидима катеричка. Тя белеше шишарки и от време на време, празни и разкъсани, ги пускаше долу. Алексей, когото сега мисълта за храната не го напускаше, се интересува какво намира животното в шишарките. Той взе една от тях, откърти небутната люспа и видя под нея еднокрило семенце колкото просено зърно. То приличаше на дребно кедрово орехче. Сдъвка го. В устата си почувствува приятен дъх на кедрово масло.

Алексей веднага събра наоколо няколко неразтворени шишарки, сложи ги до огъня, хвърли съчки, а когато шишарките се разпукаха, почна да изтърсва от тях семената и да ги стрива между дланите си. Той издихваше крилцата и слагаше в устата си мъничките зрънца.

Гората тихо шумеше. Смолестият пън тлееше, като пръскаше ароматен, ухаещ на тамян приятен дим. Пламъците ту се разгаряха, ту загасваха и от шумолящата тъмнина ту изплуваха в осветения кръг, ту

се връщаха обратно в мрака стъблата на златните борове и сребърните брези.

Алексей подхвърляше съчки и отново се залавяше за боровите шишарки. Дъхът на кедрово масло будеше в паметта му отдавна забравена картина от детството... Мъничка стая, изпълнена с познати предмети. Маса под висяща лампа. Майка му в празнична рокля, върнала се от вечерня, тържествено изважда от сандъка книжна кесия и изсипва от нея в паница кедрови орехи. Цялото семейство — майката, бабата, двамата братя и Алексей, най-малкият — сяда около масата и започва тържествено да лющи орехчетата, това празнично лакомство. Всички мълчат. Бабата изважда ядчиците с фуркет, майката — с карфица. Тя сръчно счупва със зъби орехчето, изважда от него ядките и ги трупа на купчинка. А после, като ги събира в шепата си, наведнъж ги слага в устата на някое от децата и тогава щастливецът усеща на устните си грапавината на нейната работлива, не знаеща умора ръка, която поради празника мирише на ягодов сапун.

Камишин ... детство! Хубаво се живееше в мъничката къщичка на крайната уличка!...

Гората шуми, на лицето ти е горещо, а откъм гърба се вмъква остър студ. Буха в тъмнината бухал, джафка лисица. Свил се край огъня, замислено гледа гаснещите, примигващи въглени гладен, болен, смъртно уморен човек, сам сред тая огромна непроходима гора, а пред него в тъмнината лежи непознат, пълен с опасности и изпитания път.

— Нищо, нищо, всичко ще се оправи! — казва изведнъж тоя човек и при последните червени отблясъци на огъня се вижда, че се усмихва с напуканите си устни на някакви свои Далечни мисли.

На седмото денонощие от своя поход Алексей узна откъде идваха през бурната нощ звуците на далечен бой.

Съвсем измъчен, като се спираше всяка минута, за да отдъхне, той се влачеше по размякнатия горски път. Пролетта вече не се усмихваше отдалече. Тя навлезе в тая девствена гора с топлите си, внезапни ветрове, с острите си слънчеви лъчи, които се промъкваха през клоните и стапяха снега по ботруните и могилките, с тъжния трак на враните привечер, с бавните и важни гарвани по потъмнелия гръб на пътя, с надупчения като пчелни пити влажен снежец, с блестящите локвички на припеците, с тоя могъщ, опияняващ аромат, от който весело се замайва главата на всичко живо.

Алексей от детинство обичаше това време и дори сега, като влачеше по локвите болните си крака с мокри, разкиснати топли ботуши, гладен, като губеше съзнание от болка и умора и проклинаше локвите, лепкавия сняг и ранната кал, той все пак жадно вдишваше упойващият влажен аромат. Вече не търсеше път, не заобикаляше локвите, спъваше се, падаше, ставаше, тежко се облягаше на тоягата си, стоеше, като се олюляваше и събираше сили, после преместваше напред тоягата колкото може по-далеко и продължаваше бавно да се движи на изток.

Изведнъж на завоя на горския път, който тук рязко поемаше наляво, той се спря и се вкамени. Там, където пътят бе особено тесен, притиснат от двете страни от гъста млада горичка, видя германските коли, които го бяха изпреварили. Два огромни бора преграждаха пътя им. Край самите борове със забит в тях радиатор стоеше бронираният автомобил, който приличаше на брадва. Само че не беше петнистобял, както по-преди, а тъмночервен и стоеше ниско на железните си джанти, тъй като гумите му бяха изгорели. Кулата му се търкаляше настрана в снега под дървото като необикновена гъба. До бронирания автомобил три трупа — неговият екипаж — с черни, омаслени къси якета и платнени шлемове. Двете всъдеходни коли, също изгорени, червени, с черни! овъглени вътрешности, стояха близо до бронирания автомобил на разтопения сняг, потъмнял от дима, пепелта и въглените. А наоколо, от двете страни на пътя, в крайпътните храсти, в канавките, се търкаляха труповете на германските войници и по тях се виждаше, че войниците са се разбягали в ужас, без дори да проумеят случилото се, че смъртта ги е дебнала! иззад всяко дърво, зад всеки храст, скрита от снежната пелена на бурята. За дървото беше привързан трупът на офицера, с мундир, но без панталони. На зеления му мундир с тъмна яка бе забодена бележка. „Каквото си търсил, това си и намерил“ — беше написано на нея. А по-долу с друг почерк, с вече размазан химически молив бе добавена едро написана думата „куче“.

Алексей дълго оглежда мястото на боя, като търсеше нещо за ядене. Само на едно място той откри затъпкан в снега, вече изкалян, стар, плесенясал сухар и го поднесе до устата си, като вдъхваше жадно киселия мирис на ръжения хляб. Искаше му се да натъпче целия сухар в устата си и да дъвче, да дъвче, да дъвче ароматната хлебна каша. Но Алексей го раздели на три части, двете скри по-дълбоко в задния джоб,

а едната почна да рони на трошици и да смуче тия трошици като бонбони, като се стараяше да продължи удоволствието.

Той обходи още веднъж мястото на боя. Внезапно го осени мисълта: „Партизаните трябва да са тук някъде наблизно!“ Нали от техните крака бе утърпан потъмнелият сняг в храстите и около дърветата. Може би него, скитащия между труповите, вече са го забелязали отнякъде, от върха на някоя ела, иззад храстите или преспите го наблюдава партизански разузнавач. Алексей дигна ръце към устата и завика, колкото сила имаше.

— Хейей! Партизани! Партизани!

Учуди се колко отпаднало и тихо звучи гласът му. Дори ехото, което му се обади от горския гъсталак и което връщаше виковете му обратно, отразени разпокъсано от стъблата на дърветата, му се стори по-високо. — Партизани! Партизани! Хейей — викаше Алексей, седнал върху снега сред червените купчини на колите и мълчаливите неприятелски трупове.

Викаше и напрягаше слух. Той вече преградна, продра гласа си. Разбра, че партизаните, като са свършили работата си и са събрали трофеите, отдавна са си отишли — пък и защо им е да остават в безлюдния горски гъсталак? — но види се викаше, надявайки се на чудо, че ето на, сега ще излязат от храстите брадатите хора, за които толкова е слушал, ще го вземат със себе си, ще го отнесат и ще може, макар и един ден, макар и един час да отдъхне, подчинявайки се на чуждата добра воля, за нищо да не се грижи, на никъде да не се стреми.

Само гората му отговаряше със звучно и разпокъсано ехо. И изведнъж — или, така може би му се стори от гългото напрежение? — Алексей чу през мелодичния дълбок шум на боровете глухи и чести ту отчетливо различни, ту все затихващи удари. Той трепна, сякаш отдалече до него стигаше в горския пущинак приятелски зов. Но не повярва на слуха си и дълго седя, протегнал шия.

Не, не се мамеше. Влажният вятър задуха от изток и пак донесе отчетливо различни сега звуци на канонада. Стрелбата не бе ленива и рядка, каквато се чуваше през последните месеци, когато войските, окопали се и укрепили на здрава отбранителна линия, без да бързат, си изпращаха снаряди, като се безпокояха едни за други. Тя звучеше

често и напрегнато, сякаш някой търкаляше тежки камъни или често удряше с юмруци по дъното на дъбово буре.

Ясно! Напрегнат артилерийски двубой. Ако се съдеше по звука, линията на фронта се намираше на десетина километра и нещо ставаше там, някой настъпваше, някой отчаяно стреляше, за да се отбранява. Радостни сълзи течаха по страните на Алексей.

Той гледаше на изток. Наистина на това място пътят остро завиваше в противоположна посока, а пред него лежеше снежна пелена. Но оттам той чуваше зовящия звук. Натам водеха потъмнелите продълговати ямички на партизанските следи, някъде в тая гора живееха те, смелите горски хора.

Като бърбеше под носа си: „Нищо, нищо, другари, всичко ще излезе добре“, Алексей смело пъкна тоягата в снега, опря се на нея с брадата си, прехвърли върху тоягата цялата тежест на тялото си и с мъка, но решително премести краката си в прясната. Той зави от пътя по снежната целина.

През този ден не успя да направи по снега дори сто и петдесет крачки. Свечеряването го спря. Той пак си избра стар пън, покрит със сухи клончета, извади заветната си запалка, направена от патрон, щракна с колелцето, щракна още веднъж — и изстина: бензинът в запалката се бе свършил. Той я разтърсва, духа, стараяйки се да изкара последните остатъци от бензиновите пари, но напразно. Стъмни се. Искрите, които изхвъркваха изпод колелцето като мънички мълнии, за миг разпръсваха мрака около лицето му. Камъчето се изтри, но той пак не успя да запали огън.

Трябваше пипнешком да допълзи до едно мъничко гъсто борче, да се свие на кълбо, да пъхне брадата си между коленете, да ги обхване с ръце и тъй да затихне, слушайки горското шумолене. Може би през тая нощ отчаяние би обхванало Алексей. Но в спящата гора звуците на канонадата се чуваха по-ясно, струваше му се, че дори почна да отличава кратките удари на изстрелите от глухия бумтеж на взривовете.

Алексей се пробуди сутринта с чувството на неясна глухота, и скръб ѝ веднага помисли: „Какво се е случило? Лош сън ли?“ Спомни си: запалката. Но когато слънцето приветливо огря, когато всичко наоколо — и потъмнелият зърнест сняг, и стъблата на боровете, и самите иглести листа — лъщеше и светеше, това вече не му се струваше голяма беда. Лошото бе друго: като помръдна отеклите си ръце, той почувствува, че не може да стане. Направи няколко неуспешни опита да се изправи, той строши тоягата си подпорка и рухна като чувал на земята. Обърна се по гръб, за да съживи отеклите си членове, и загледа през иглестите клончета на бора към бездънното синьо небе, по което пъргаво плаваха чистички, пухкави, с позлатени къдрави крайчета облаци. Тялото му малко се съживи, но нещо бе станало с краката. Съвсем не можеше да се изправи на тях. Като се държеше за борчето, Алексей още веднъж се опита да стане. Накрая успя, но щом се опита да привлече краката си към дръвчето — веднага

падна от слабост и от някаква страшна, нова смъдяща болка в стъпалата.

Нима това е краят? Нима ще трябва да загине ей тук, под боровете, където може би никой никога няма да намери и няма да погребее оглозганите му от зверовете кости? Слабостта непреодолимо го притискаше към земята. Но в далечината гърмеше канонада. Там се водеше бой, там бяха своите. Нима няма да намери в себе си сили, за да преодолее тия последни десет километра?

Канонадата го притегляше, ободряваше го, зовеше го настойчиво и той отговори на тоя зов. Повдигна се на четири крака и по животински запълзя на изток, запълзя отначало несъзнателно, хипнотизиран от звуците на далечния бой, а после вече съзнателно, като разбираше, че така ще се придвижва из гората по-лесно, отколкото с помощта на тоягата, че по-малко ще го болят стъпалата, които не ще носят сега никаква тежест, че като пълзи по животински, ще може да се движи много по-бързо. И пак почувствува как от радост една топка се надига в гърдите му и пълзи към гърлото. Сякаш убеждаваше не себе си, а някого друго, който бе паднал духом и се съмняваше в успеха на такова невероятно пътуване, той каза високо:

— Нищо, уважаеми, сега вече всичко ще бъде наред След един от преходите той стопли вкочанените си китки, като ги пхна под мишниците си, допълзя до младичката ела, изряза от нея квадратни парчета кора, после, чупейки ноктите си, одра от брезата няколко дълги бели лика. Измъкна от ботушите си парчета от вълненото шалче, уви с тях ръцете си отгоре, на долната част на дланите сложи като подметки кората, привърза я с лико и я омота с бинтове от личните превързочни пакети. На дясната ръка се получи много удобна и широка подлога. На лявата обаче, където трябваше да се привързва вече със зъби, съоръжението излезе по-несполучливо. Но ръцете бяха сега „обути“ и Алексей запълзя по-нататък, като чувствуваше, че му стана по-леко да се движи. На следващата почивка привърза по късче кора и на коленете.

Към пладне, когато започна забележимо да се стопля, Алексей бе направил вече достатъчно количество „крачки“ с ръцете. Дали защото се бе приближил до канонадата, или в резултат на някаква акустична измама, но тя бе почнала да се чува по-силно. Беше толкова топло, че трябваше да разтвори ципа на комбинезона, да се разкопчае.

Като пълзеше през едно малко блато, покрито със зелени ботруни, подали се под разтопения сняг, съдбата му беше приготвила още един подарък: върху белезникавия, влажен и мек мъх той видя тъпичките нишки на стъбълца с редки, остри, лакирани листчета, а между тях, просто на повърхността на ботруните, имаше червени полусмачкани, но все още сочни зрънца клюква^[1]. Алексей се наведе и направо с устни започна да къса от кадифения, топъл и миришещ на блатна влага мъх зрънце след зрънце.

От приятните сладко-кисели подснежни зрънца на клюквата, от тая първа истинска храна, която ядеше след толкова дни, в стомаха му се явиха спазми. Но силата на волята му не бе достатъчна да дочака края на острата, режеща болка. Той пълзеше по купчинките и вече приспособил се като мечка, събираше с езика и устните си сладко-киселите ароматни зрънца. Така оголи няколко храстчета, без да чувства нито ледената влага на пролетната вода, която жвакаше в ботушите му, нито палецата болка в краката, нито умората — нищо освен усещането на гладка и тръпчива киселина в устата и приятна тежест в стомаха.

Доповръща му се. Но не можеше да се удържи и отново се залови за клюквата. Сне от ръката си измайсторената от него обувка, набра зрънца в кутията, напълни с тях шлема си, привърза го с лентичките за ремъка си и запълзя по-нататък, като с мъка преодоляваше тежката дрямка, която изпълваше целия му организъм.

През нощта се примъкна под шатрата на стара ела, изяде клюквата, подъвка кора и семки от елови шишарки и заспа с предпазлив, тревожен сън. Няколко пъти му се стори, че някой в мрака безшумно се промъква към него. Отваряше очи, вслушваше се така, че започваше да звъни в ушите му, изваждаше пистолета и седеше вкаменен, потръпващ от звука на паднала шишарка, от шумоленето на замръзващия сняг, от тихото шуртене на мъничките ручейчета под снега.

Едва призори го обори тежък сън. Когато съвсем се съмна, около дървото, под което бе спал, той видя дребните, дантелени следи от лисичи лапи, а между тях по снега се виждаше продълговатата следа на влачещата ѝ се опашка.

Ето кой не му давал да спи! По следите се познаваше, че лисицата е обикаляла наоколо, прикляквала е, пак е обикаляла. Лоша

мисъл му мина през ума. Ловците казват, че тоя звяр усеща човешката смърт и почва да преследва обречения. Нима това предчувствие бе примамило към него страхливия хищник?

„Глупост, каква глупост! Всичко ще излезе добре...“ — ободри се той и запълзя, стараейки се по-скоро да се махне от това място.

През тоя ден пак му провървя. В миризливия хвойнов храст, от който той късаше с език сивите матови плодове, видя някаква! чудна топка от окапали листа. Протегна ръка, топката бе тежка и не се разсипа. Тогава почна да отскубва листата и се убоде на стърчащи през тях игли. Досети се: еж. Голям, стар еж, когато се е промъквал в гъстака на храста, за да зимува, за да му е топло, бе набол по себе си окапали есенни листа. Безумна радост обхвана Алексей. През целия си мрачен път той мечтаеше да убие животно или птица. Колко пъти измъкваше пистолета и се прицелваше ту в сврака, ту в сойка, ту в заек и всеки път с мъка надвиваше желанието си да стреля. В пистолета бяха останали само три патрона: два за врага, един в случай на нужда за него. Неохотно прибираше пистолета си. Нямахше право да рискува.

А сега парчето месо само попадна в ръцете му. Без да се замисля нито за минутка, че ежът се смята според вярванията за мръсно животно, той бързо смъкна от животинчето покривката от листа. Ежът не се събуждаше, не се разтваряше и приличаше на смешен, набоден с игли огромен боб. С удар на камата Алексей уби ежа, разтвори го, несръчно одра жълтата кожа на корема и иглестия щит, разреже го на части и с наслаждение започна да ръфа със зъби още топлото, синкаво, жилаво месо, здраво залепено за костите. Ежът беше изяден наведнъж без остатък. Алексей раздробил и погълнал всичките малки кости и едва след това усети в устата си отвратителния дъх на кучешко месо. Но какво значеше тоя Дъх в сравнение с пълния стомах, от който по целия му организъм се разливаше ситост, топлота и дрямка!

Той още веднъж огледа, изсмука всяка костичка и полегна на снега, наслаждавайки се на топлината и покоя. Може би щеше да заспи, ако не беше го разбудило раздалото се из храстите предпазливо джафкане на лисица. Алексей наостри уши, но внезапно между глухото бумтене на оръдейната канонада, която се чуваше през цялото време от изток, той чу кратките трясъци на картечните изстрели.

Моментално отпъдил умората и забравил за лисицата и почивката, той отново запълзя напред, навътре в гората.

[1] Клюква — вид северни боровинки. ↑

Зад малкото блато, което препълзя, се откри поляна, пресечена от стара ограда от посивели от ветровете пръти, вързани с лико и върбови пръчки за забити в земята колове.

Между двата реда ограда тук-таме се виждаше изпод снега коловоз на напуснат, неизползуван път. Значи някъде наблизко има железница! Сърцето на Алексей тревожно затуптя. Едва ли германци ще се вмъкнат а такава пустош. Дори и така да е, там все още има свои, а те, разбира се, ще приберат, ще скрият ранения, ще му помогнат.

Като почувствува близкия край на скитанията си, Алексей запълзя, без да жали сили, без да почива. Той пълзеше, като се задъхваше и падаше по очи на снега, губеше съзнание от напрежение, пълзеше, като се мъчеше по-скоро да стигне гребена на хълмчето, от което навярно щеше да се види спасителното село. Стремеше се с последни сили към селото, а не забелязваше, че освен тая ограда и коловоза, който все по-ясно и по-ясно се показваше изпод разтопения сняг, нищо не говореше за близостта на човек.

Ето най-после и върха на могилата. Алексей, който едва си поемаше дъх и конвулсивно поглъщаше въздух, вдигна очи. Вдигна ги и пак ги наведе — толкова страшно му се стори това, което се откри пред него.

Нямаше съмнение, че доскоро това е било малко горско селце. Не беше трудно да се доловят очертанията му по двата неравни реда комини, които стърчаха над засипаните със сняг грамади от пожарищата. Тук-таме имаше запазени градинки, плетове, клончета калина, които са расли някога до прозорците. Сега те стърчаха из снега обгорели, умъртвени от огъня. Това бе пусто снежно поле, по което като пънове на изсечена гора стърчаха комините, сред което вече съвсем безсмислено се издигаше геранило с позеленяло ведро, стегнато по края с желязо, бавно разклащано от вятъра на ръждива верига. Освен това в началото на селото, до заградена със зелен стобор градинка, се издигаше кокетна арчица, на която тихо се поклащаше и скърцаше с ръждясалите си панти портичка.

Нито жива душа, нито звук, нито дим. Пустиня. Сякаш тук не бе живял човек никога. Заекът, който Алексей подплаши в храстите, смешно замята задница и побягна от него направо към селото: спря се стоешком, с повдигнати предни лапички и наострени уши, постоя при портйчката и като видя, че някакво непознато и странно същество продължава да пълзи по следите му, избяга нататък, покрай обгорелите и пусти градинки.

Алексей продължаваше машинално да се движи напред: Едри сълзи се стичаха по небръснатите му страни и падаха върху снега. Той се спря пред портйчката, където преди минута стоеше заекът. Над нея се бе запазило парче дъска с букви „Дете...“ Не бе трудно да си представи човек как зад тая зелена ограда се е издигала хубавичка постройка на детска градина. Запазили се бяха още и мънички пейки, които бе изстъргал и огладил със стъкло грижливият селски дърводелец. Алексей бутна вратичката, допълзя до пейката и поиска да седне. Но тялото му бе привикнало вече към хоризонтално положение. Когато седна, заболя го гръбначният стълб. И за да се наслади на почивката, той легна на снега полусвит, както прави измореното диво животно.

В сърцето му преливаше мъка.

Около пейката снегът се беше затопил. Земята се чернееше и се виждаше как над нея, като се люлееше и преливаше, се надигаше топла пара. Алексей взе в шепата си топла, влажна пръст. Тя се размаза между пръстите му, миришеше на тор и влага, миришеше на обор и жилище.

Ето, живели са хората ... Изтръгнали са още в стари времена от черната гора това парченце гладна сива земя. Браздили са я с рало, драскали са я с дървена брана, треперали са над нея, торили са я. Живели са тежко, във вечна борба с гората, с дивите зверове, с мислите как да изкарат до новата жътва. През съветско време организирали колхоз, родила се мечтата за по-добър живот, появили се машини, забогатели. Селските Дърводелци построили детска градина. И като гледали през тая зелена оградка как щъкат тук румените дечица, селяните вечер може би вече са си мислили: дали да съберем сили и да изградим читалище и клуб, където да можем на топло и на спокойствие, под воя на виелицата да поседим през зимните вечери;

няма ли да светне тук, в горския пущинак, електричество... А сега — нищо, пустиня, гора, вечна, ненарушавана от нищо тишина ...

Колкото повече размишляваше Алексей, толкова по-остро работеше изморената му мисъл. Той видя Камитин, мъничкото прашно градче сред сухата и равна степ край Волга. През лятото и есента над града духаха силни степни ветрове. Те влачеха облаци прах и пясък, който бодеше лицето и ръцете, навлизаше в къщите, проникваше през затворените прозорци, заслепяваше очите, хрускаше между зъбите. Тия облаци прах, донасяни от степите, наричаха „камишински дъждец“ и много поколения камишинци живееха с мечтата да спрат пясъците, да подишат до насита чист въздух. Но едва в социалистическата държава се сбъдна мечтата им: хората се сговориха и започнаха общо борба с ветровете и пясъка. В съботни дни целият град излизаше на улицата с лопати, брадви и лостове. На празния площад се появи парк, покрай тесните улички се проточиха алеи от тънички тополки. Грижливо ги поливаха и подрязваха, сякаш не бяха градски дървета, а цветя на собствения им прозорец. И Алексей помнеше как целият град, от малък до голям, се радваше напролет, когато голите тънки колчета пускаха млади филизи и се покриваха със зеленина... И изведнъж той ясно си представи германците по улиците на родния Камишин. Те палят огънове от тия дървета, отгледани с толкова любов от камишинци. Обвито в дим е родното градче и на мястото, където бе къщичката, в която израсна Алексей, където живееше майка му, стърчи ето такъв опушен и полусрутен комин.

В сърцето му накупяваше тежка и мъчителна тъга. Да не ги пускат, да не ги пускат по-нататък! Да се бият, да се бият с тях, докато имат сили като оня руски войник, който лежеше на горската поляна върху купчина неприятелски трупове.

Слънцето се докосваше вече до сивите зъбери на гората. Алексей запълзя натам, където някога е била селската улица. Тежък мирис на трупове се носеше от пожарищата. Селото му се стори много по-безлюдно от глухия горски гъсталак. Изведнъж някакъв страничен шум го накара да настръхне. При крайното пепелище той видя куче. Това бе дворно куче, дълговласо, клепоухо, някакъв обикновен Бобик или Жучка. То ръмжеше глухо и ръфаше къс замръзнало месо, като го натискаше с лапи. Щом видя Алексей, това куче, което трябваше да бъде най-добродушното същество, предмет на постоянното мърморене

за домакините и любимец на децата, изведнъж заръмжа и показва зъбите си. В очите му пламна такъв свиреп огън, че Алексей почувствува как настръхнаха косите му. Той свали от ръката си обувката и бръкна в джоба си за пистолета. Няколко мига те — човекът и кучето, станало вече звяр — упорито се вглеждаха един в друг. После в кучето се пробудиха, изглежда, спомени, то наведе глава, виновно замаха опашка, грабна плячката си и като подви задница, отдалечи се зад черната купчина на пожарищата.

Не, да бяга, по-скоро да се махне оттук! Използувайки последните минути от деня, Алексей запълзя към гората, без да търси път, направо през целината, като се стремеше почти инстинктивно натам, където сега вече ясно се чуваха звуковете на канонадата. Тя го привличаше като магнит със сила, която растеше, колкото повече се приближаваше.

Така пълзя още ден, два или три. Той загуби сметка за времето, всичко се сля в една непрекъсната верига от автоматични усилия. Понякога го обхващаше нещо като дрямка, като унасяне. Той заспиваше, както вървеше, но силата, която го влачеше на изток, бе толкова голяма, че и в полусънно състояние продължаваше бавно да пълзи, докато се натъкнеше на дърво или храст или се спънеше ръката му и той падаше по очи в омекналия сняг. Цялата му воля, всичките му неясни мисли бяха съсредоточени като във фокус в една мъничка точка: да пълзи, да се движи напред на всяка цена.

По пътя той оглеждаше жадно всеки храст, но не намери други таралежи. Хранеше се със заледени боровинки, смучеше мъх. Веднъж му се изпречи голям мравуняк. Той се издигаше в гората като гладка, сресана и измита от дъждовете купчинка сено. Мравките още не бяха се събудили и жилището им изглеждаше мъртво. Но Алексей мушна ръка в тая рохкава купа и когато я измъкна, тя беше покрита с мравки, които здраво се бяха впили в кожата му. И почна да яде тия мравки, като усещаше с наслада в сухата си попукана уста острия и тръпчив вкус на мравчената киселина. Той продължаваше да пъха ръка в мравчената купчина, докато целият мравуняк оживя, разбуден от неочакваното нападение.

Мъничките насекоми яростно се защитаваха. Те изпохапаха ръката на Алексей, устните му, езика му, промъкнаха се под комбинезона и жилеха тялото му, но тия ухапвания му бяха дори приятни. Острият вкус на мравчената киселина го ободри. Почувствува жажда. Между ботруните Алексей забеляза мъничка локвичка мътна горска вода и се наведе над нея. Наведе се — и веднага се отдръпна: от тъмното водно огледало на фона на синьото небе го гледаше страшно, непознато лице. То приличаше на покрит с тъмна кожа череп, обрасъл с нечиста, вече накъдриласе четина. От тъмните очни ями гледаха големи, кръгли, диво блестящи очи, сплъстени кичури коси падаха над челото му.

„Нима това съм аз?“ — помисли Алексей и като се боеше отново да се наведе над водата, не пи, а хапна сняг и запълзя по-нататък на изток, който го привличаше с все същия могъщ магнит.

Влезе да нощува в голяма бомбена яма, заобиколена с жълт бруствер от изхвърления от взрива пясък. На дъното ѝ бе тихо и удобно. Вятърът не се вмъкваше тук, а само шумолеше, като събаряше надолу песъчинки. Звездите отдолу се виждаха необикновено светли и сякаш висяха ниско над главата, а кичестото клонче на бора, което се поклащаше през всичкото време, сякаш бе ръка, която постоянно изтрива и чисти с кърпа тия блестящи пламъчета. Призори стана студено. Скреж покри гората, вятърът промени посоката си и задуха от север, като го превръщаше в лед. Когато мътната закъсняла утрин се промъкна най-после между вейките на дърветата, а гъстата мъгла улегна и малко се разреди, всичко наоколо се оказа покрито с плъзгава ледена корица, а боровата клонка над ямата вече изглеждаше не като ръка, която държи кърпа, а като чуден кристален полилей с дребни висулки. Тия висулки тихо и хладно звъняха, когато вятърът ги разклащаше.

През тая нощ Алексей някак особено отслабна. Той дори не се опита да дъвче борова кора, запас от която носеше в пазвата си: С труд се надигна от земята, сякаш тялото му се бе залепило за нея през нощта. Без да отърсва от комбинезона, от брадата и мустаците си замръзналия по тях лед, той почна да се катери по стената на ямата. Но ръцете безсилно се плъзгаха по замръзналия през нощта пясък. Опита се отново и отново да излезе, но всеки път се смъкваше на дъното на ямата. Всеки път опитите му ставаха по-слаби. Най-после с ужас се убеди, че без чужда помощ няма да може да излезе. Тая мисъл още веднъж го накара да се покатери по плъзгавата стена. Направи само няколко движения и се плъзна, безсилен и немощен.

„Край! Сега вече ми е все едно!“

Той се свря в дъното на ямата, чувствувайки в цялото си тяло този страшен покой, който размеква и парализира волята. С бавно движение извади от джоба на рубашката си изтритите писма, но нямаше сили да ги чете. Измъкна обвитата в целофан снимка на девойката с пъстра рокля, седнала в тревата на цъфнала ливада. Сериозно и тъжно се усмихна и я попита:

— Нима сбогом? — И изведнъж трепна и застана със снимката в ръка: някъде високо над гората, в хладния мразовит въздух, му се чу познат звук.

Той тутакси се събуди от тежката дрямка. Нищо особено нямаше в тоя звук. Той бе толкова слаб, че дори острото ухо на дивото животно не би го отличило от спокойното шумолене на заскрежените върхари на дърветата. Но Алексей го чуваше все по-ясно. По особената свиреща нота той безпогрешно позна, че лети „ишачок“, на какъвто летеше и той.

Бръмченето на мотора се приближаваше, нарастваше, преминаваше ту в свирене, ту в стон, когато самолетът се превърташе във въздуха, и ето най-после високо в сивото небе се появи мъничко, бавно движещо се кръстче, което ту изчезваше, ту отново изплаваше от сивата мъгла на облаците. Ето! виждат се вече червените звезди На крилата му, ето го над самата глава на Алексей, блесна на слънцето с крила и направи лупинг, обърна се и се отправи назад. Скоро бръмченето му затихна, потъна в шума на заскрежената гора с нежно звънтящи от вятъра клони, но на Алексей още дълго се струваше, че чува тоя свирещ тънък звук.

Той си представи, че е в кабината. За миг само, през който човек не би успял дори да изпуши цигара, той щеше да бъде на любимото горско летище. Кой ли летеше? Може би Андрей Дегтяренко бе излязъл на утринно разузнаване. Той обичаше през време на разузнаването да се вдига високо с тайна надежда да срещне противник ... Дегтяренко... Самолета ... Момчетата...

Усетил в себе си нов прилив на енергия, Алексей огледа заледените стени на ямата. Е, да! Така няма да излезеш, Но не бива да лежиш на хълбок и да чакаш смъртта! Той измъкна камата от ножницата и с бавни, слаби удари почна да сече ледената кора, да изгребва с нокти замръзналия пясък, да прави стъпала. Изпочупи ноктите си, окървави пръстите си, но все по-упорито дълбаеше с ножа и ноктите. После, като се опираше на коленете и ръцете си по тия стъпала ямички, започна бавно да се изкачва. Успя да се добере до насипа. Още едно усилие — да легне бавно на него, да се изкачи. Ала краката му се подхлъзнаха и като удари силно лицето си о леда, се търколи долу. Удари се силно. Но бръмченето на мотора още звучеше в ушите му. Той отново почна да се катери и отново се подхлъзна.

Тогава, като огледа критически работата си, залови се да дълбае отново стъпалата, направи краищата на горните по-остри и пак запълзя, като предпазливо напругаше силите на все по-отслабващото си тяло.

С голям труд се прехвърли през пясъчния насип, безсилно се търколи от него. И запълзя нататък, накъдето отлетя самолетът, откъдето слънцето се издигаше над гората, като разгонваше мъглата, топеше снега и блестеше в кристалите на поледицата.

Но му бе вече трудно да пълзи. Ръцете му трепереха, не издържаха тежестта на тялото и се подгъваха. Няколко пъти той падна по лице в омекналия сняг. Сякаш земята бе увеличила много пъти притегателната си сила. Не можеше да я надвива. Страшно му се искаше да легне и да почине макар мъничко, макар половин час. Но днес нещо неудържимо привличаше Алексей напред. И като надвиваше сковаващата го Умора, той все пълзеше и пълзеше; падаше, ставаше и пак пълзеше, без да усеща нито болка, нито глад, без да вижда и чува нищо освен звуковете на канонадата и престрелката.

Когато ръцете му вече не го държаха, той опита да пълзи на лакти. Това беше много неудобно. Тогава легна и като се подпираше с лакти на снега, опита се да се търкаля. Успя. Да се търкаля от една страна на друга беше по-лесно, не се изискваха големи усилия. Само много му се замайваше главата, за минута губеше съзнание и често трябваше да се спира и да сяде на снега, като чакаше да престанат да се въртят земята, гората и небето.

Гората почна да оредява, на места просветваха плешивините на сечища:

По снега се забелязваха следи на зимни пътища. Алексей вече не мислеше ще успее ли да стигне до своите, но знаеше, че ще пълзи, ще се търкаля, докато тялото му бъде в състояние да се движи. Когато от тая страшна работа на всичките си отслабнали мускули той за миг губеше съзнание, ръцете и цялото му тяло продължаваха да правят същите сложни движения и той се търкаляше по снега — към звука на канонадата, на изток.

Алексей не помнеше как бе прекарал тая нощ и много ли се беше придвижил до сутринта. Всичко потъваше в мрака на мъчителна полудрямка. Смътно си спомняше само преградите, които се изпречваха на пътя му: златното стъбло на отсечен бор, което изпускаше янтарна смола, купчина греди, трески и стърготини, които се търкаляха навсякъде, някакъв пън с ясни годишни колелца върху отрязаната страна.

Страничен звук го извади от полудрямката, върна съзнанието му, накара го да седне и да се огледа. Той се видя сред голямо горско сечище, залято от слънчеви лъчи, затрупано с отсечени необработени дървета, с греди, натрупани на грамади дърва. Обедното слънце се издигаше над главата му, силно миришеше на смола, на нагрети борови листа, на сняг и на влага, а някъде високо над неразмръзналата земя звънеше чучулига, захласваше се, унасяше се в простата си песенчица.

Изпълнен с усещане на неясна опасност, Алексей огледа сечта. Сечището бе скорошно, незапустяло, листата от окастрените дървета не бяха още успели да повехнат и пожълтеят, лепкава смола капеше от отрезите, пресните трески и влажната кора, които се валяха навсякъде, миришеха. Значи сечището живееше. Може би германците приготвят тук дървета за блиндажи и укрепления. Тогава трябва по-скоро да се маха. Дърварите могат всеки момент да дойдат. Но тялото му сякаш се вкамени, сковано като в обръч от болка, и нямаше сили да се мръдне.

Да продължава ли да пълзи? Но инстинктът, който се бе развил в него през дните на горския му живот, го предупреждаваше. Той не бе видял, не, бе почувствувал по зверски, че някой внимателно и упорито го следи. Кой е? Гората е тиха, над сечището звъни чучулига, кълвачи дълбаят глухо, сърдито припискват синигерчета и стремително прелитат в клюмналите клончета на отсечените борове. И въпреки това с цялото си същество Алексей чувствуваше, че го следят.

Изпраця клонче. Той се огледа и видя в сивите клонки на младо гъсто борче, които поклащаха заедно къдравите си върхове по посока на вятъра, няколко клончета, които живееха някакъв особен живот и потреперваха не в такта на общото движение. И на Алексей му се стори, че оттам се дочуваше тих, развълнуван шепот, човешки шепот. И пак, както при срещата с кучето, почувствува как се изправиха косите му.

Той измъкна от пазвата си ръждясалия, опрашен пистолет и трябваше да вдигне предпазителя с двете си ръце. Когато затворът щракна, сякаш някой се отдръпна в борчетата. Няколко дръвчета наведоха връхчетата си, като че някой ги бе закачил, и пак всичко затихна.

„Какво е това — звяр или човек?“ — помисли си Алексей и му се стори, че в храстите някой също въпросително казва: „Човек?“ Сторило

ли му се беше, или наистина там в храстите някой говореше на руски. Но да, именно на руски. И от това, че говореха на руски, той почувствува изведнъж такава луда радост, че без да мисли кой е там — приятел или враг, нададе тържествуващ вик, скочи на крака, с цялото си тяло се хвърли напред към гласа, но изведнъж със стон падна като отсечен и изпусна в снега пистолета ...

Като падна след несполучливия опит да стане, Алексей загуби за миг съзнание, но същото онова усещане на близка опасност го свести. Без съмнение в боровите храсти се криеха хора, те го гледаха и за нещо си шепнеха.

Той се повдигна на ръце, взе от снега пистолета си и като го държеше незабелязано до земята, почна да наблюдава. Опасността го извади от полузабравата. Съзнанието му работеше ясно. Кой ли бяха? Може би дървари, които германците изпращат тук да приготвят дърва? Може би руси, такива като него, окръжени, които се промъкват от германския тил през линията на фронта при своите? Или някои от местните селяни? Нали той чу как някой ясно извика: „Човек?“

Пистолетът трепереше в ръцете му, вдървени от пълзенето. Но Алексей се приготви да се бори и добре да изразходва и последните три патрона...

В това време от храстите се чу развълнуван детски глас:

— Хей, ти кой си? Дойч? Ферщеен!^[1] Тези чудни думи стреснаха Алексей, но викаше без съмнение русин и без съмнение момче.

— Какво правиш тук? — запита друг детски глас.

— А вие кои сте? — отговори Алексей и млъкна, поразен от това, колко безсилен и тих бе гласът му.

Гласът му предизвика уплаха зад храстите. Там дълго си шепнеха, ръкомахаха така, че клонките на борчетата се люлееха.

— Ти не ни залъгвай, няма да ни измамиш! Аз ще позная германец от пет версти по миризмата. Ти германец ли си?

— А вие кои сте?

— А защо искаш да знаеш? Не ферщея ...

— Аз съм русин.

— Лъжеш ... Да пукна, ако не лъжеш, фриц!

— Аз съм русин, русин, летец съм, германците ме свалиха.

Сега Алексей не се предпазваше. Той се убеди, че зад храстите са свои — руски, съветски хора. Те не му вярваха, какво от това, войната учи на предпазливост. През целия си път едва сега той почувствува, че

съвсем е отслабнал, че не може вече да помръдне нито ръка, нито крак, нито да върви, нито да се защитава. Сълзи течеха по черните вдлъбнатини на бузите му.

— Виж, плаче! — чу се иззад храстите. — Ей, ти, защо плачеш?

— Но аз съм русин, русин съм, свой, летец.

— А от кое летище?

— Но вие кои сте?

— Защо питаш, ти отговаряй!

— От Мончаловското, помогнете ми, излезте! По дяволите...

В храстите си зашепнаха по-оживено. Алексей ясно чуваше фразите:

— Виж, казва, че е от Мончаловското... може да е вярно... И плаче... Ей, ти, летецо, хвърли нагана! — извикаха му. — Хвърли го, ти казвам, иначе няма да излезем, ще избягаме!

Алексей хвърли настрана пистолета. Храстите се размърдаха и две хлапета, предпазливи като любопитни синигерчета готови всяка минута да скочат и да офейкат, хванати за ръце, почнаха предпазливо да се приближават към него, а по-големият, слабичък, синеок, с руси, кълчищени коси, стискаше готова брадвата, решил сигурно да я употреби при нужда. След него, като се криеше зад гърба му и поглеждаше оттам с очи, пълни с неукротимо любопитство, вървеше по-малкият, червенокос, с личице на петна от лунички, вървеше и шепнеше:

— Плаче. И наистина плаче. А пък мършав, мършав.

По-големият, като се приближаваше до Алексей и все още държеше брадвата, ритна по-надалече с, големите си бащини ботуши лежащия на снега пистолет:

— Казваш, че си летец? А документи имаш ли? Покажи!

— Кои са тук? Наши или германци? — шепнешком, неволно усмихвайки се, попита Алексей.

— Зная ли? На мене не ми докладват. Тук е гора — дипломатично отговори по-големият.

Трябваше да бръкне в рубашката за удостоверение. Червената командирска книжка със звезда произведе върху момчетата вълшебно впечатление. Сякаш губеното през дните на окупацията детство изведнъж се върна само защото пред тях се намираше свой, роден летец от Червената армия.

— Свои, свои са, вече трети ден свои!

— Чичко, ти защо си такъв мършав?

— ...Тук нашите така ги драха, така ги чесаха, така ги пердашиха. Тук имаше чудо бой! Гъмжеше от тях, страшно много бяха, страшно!

— И хукнаха кой как може... Един, привързал за стръките корито, пътува с коритото. Други двама ранени вървят, държат се за конската опашка, а трети се качил на коня като фон барон ... Къде те свалиха, чичко?

Като побъбраха, момчетата почнаха да действуват. От сечището до жилищата според техните думи имало пет километра. Алексей, който бе съвсем отслабнал, не можеше дори да се обърне, за да легне по-удобно на гръб. Шейничката, с която момчетата бяха дошли за ракитак на „германското сечище“, бе съвсем мъничка, пък не бе и по силите на момчетата да влачат човека без път по снежната целина. Големият, който се казваше Серьока, заповяда на братчето си Федка да тича с всички сили в селото и да повика хора, а сам той остана при Алексей да го караули, както той обясни, от германците, понеже тайно не му се доверяваше и си мислеше: „А дявол го знае, фрицът е хитър и на умиращ ще се престори, и документи ще ти покаже...“ Но впрочем малко по малко тия съмнения се разпръснаха, момчето се разбъбра.

Алексей дремеше с полузатворени очи върху меките пухкави борови клонки. Той слушаше и не чуваше разказа му. През спокойната дрямка, която изведнъж неочаквано скова тялото му, долитаха до съзнанието му само отделни несвързани думи. Без да вниква в смисъла им, Алексей през съня си се наслаждаваше на звуците на родната реч. Едва после узна историята на злочестите жители на селцето Плавня.

Германците дошли в тия горски и езерни краища още през октомври, когато жълтите листа горели по брезите, а трепетликите били като пламнали от сигнален червен огън. В района на Плавня нямало боеве. Тридесет километра по на запад, като унищожили червеноармейската част, която загинала върху укрепленията на набързо построената отбранителна линия, германските колони начело с мощен танков авангард отминали Плавня, скрита встрани от пътя край горското езеро, и се понесли на изток. Те се стремели към големия железопътен възел Бологое, та като го завземат, да отделят западния от северозападния фронт. Тук, върху далечните подстъпи към

тоя град, през летните месеци и цялата есен жителите на Калининска област — граждани, селяни, жени, старци и младежи, хора от всички възрасти и всички професии — ден и нощ, в дъжд и жега, страдайки от комарите, от блатната влага, от лошата вода, копаели и строели укрепления. Укрепленията се простирали от юг на север на стотици километри през гори, по бреговете на езера, рекички и ручеи.

Много страдания преживели техните строители, но трудът им не отишъл напразно. Напредвайки, германците пробили няколко отбранителни пояса, но на едно от последните укрепления били задържани. Боевете станали позиционни. Германците не успели да се промъкнат до град Бологое и били принудени да пренесат центъра на удара по на юг, а тук преминали в отбрана.

Жителите на село Плавня, които подобрявали обикновено оскъдното плодородие на своите песъчливи поля със сполучлив риболов в горските езера, вече съвсем се били зарадвали, че войната ги е отминала. Преименували, както изисквали германците, председателя на колхоза в кмет и продължили да живеят както по-рано общо, надявайки се, че германците няма вечно да тъпчат съветската земя и че те, плавненци, може би ще могат мирно да изчакаат да отmine нещастие. Но след германците с мундири с цвета на блатна леща пристигнали с коли германци с черни дрехи с череп и кости на кепетата. На жителите на Плавня било заповядано да представят за двадесет и четири часа петнадесет доброволци, които желаят да заминат на постоянна работа в Германия. В противен случай селото щяло да бъде сполетяно от големи нещастия. Доброволците трябвало да се явят при последната къща, където се намирали колхозният рибен склад и управата, като вземат със себе си смяна бельо, лъжица, вилица, нож и храна за десет дни. На дадения срок никой не дошъл.

Впрочем германците с черни дрехи, сигурно опитът ги беше вече научил, твърде не се надявали на това. Те хванали и разстреляли за назидание пред сградата на общината председателя на колхоза, наречен кмет, старата възпитателка на детската градина Вероника Григориевна, двама колхозни бригадири и още десетина селяни, които им попаднали под ръка. Заповядали телата да не се погребват и заявили, че така ще стане с цялото село, ако след едно денонощие доброволците не се явят на посоченото в заповедта място.

Доброволците пак не се явили. А сутринта, когато германците от специалната SS команда тръгнали из селото, всички къщи се оказали празни. В тях нямало никой — ни старци, ни деца. През нощта, изоставили своите домове, земята, целия свой с години събиран имот, почти всичкия добитък, хората били изчезнали безследно под прикритието на гъстите нощни мъгли в тия краища. Цялото село, както си било, до последния човек се вдигнало и заминало в горския гъсталак — на осемнадесет версти, на старото сечище. Като изкопали землянки, мъжете отишли партизани, а жените и децата останали да страдат в гората до пролетта. Специалната команда изгорила до основи бунтовното село, както и повечето от селата и населените места в тоя район, наречен от германците мъртва зона.

— ...Моят баща бе председател на колхоза, те го наричаха кмет — разказваше Серьока и думите му долитаха до съзнанието на Алексей сякаш иззад стена, — така го и убиха, и по-големия ми брат убиха, инвалид бе, без ръка, вършачката му отрязва ръката. Шестнадесет души ... Аз сам видях, нас всички ни заставиха да гледаме. Татко все викаше, все псуваше... „Ще ви платят за нас, кучи синове! — викаше. — С кървави сълзи — викаше — ще заплачете за нас...“

Летецът изпитваше странно усещане, като слушаше бърбенето на мъничкото русокосо селянче с големи, тъжни, уморени очи. Той сякаш плуваше в лепкава мъгла. Непреодолима умора обгръщаше силно цялото му тяло, изтощено от нечовешкото напрежение. Той не можеше да помръдне дори пръста си и не можеше да си представи как само преди два часа още се бе движил.

— Значи в гората живеете? — едва чуто попита Алексей момчето, като с мъка се освобождаваше от тежестта на Дрямката.

— Че защо да не живеем? Ние сме трима сега — аз, Федка и мама. Имахме сестричка Нюшка — тая зима умря, поду се и умря, а също и бебето умря, така излиза, че сме само трима ... А какво: германците няма ли да се върнат, а? Нашият дядо, маминият значи баща, той ни е засега председател, казва: няма да се върнат, мъртвия, казва, няма да го домъкнат от гробищата. А мама все се страхува, все иска да бяга, ех, казва, пак ще се върнат... А ето го и дядо с Федка, гледай!

На края на гората стоеше червенокосият Федка и сочеше с пръст Алексей на висок прегърбен старец с окъсана шуба от боядисан с лук домашен плат, препасана с връв, с висока германска офицерска фуражка.

Старецът, дядо Михайла, както го нарекоха децата, бе висок, прегърбен, слаб. Той имаше добродушно лице на Николайугодник от проста селска икона, с чисти, светли детски очи и мека рядка брадичка, вълниста и съвсем посребрена. Като загърна Алексей със стара овча шуба, цялата покрита с шарени кръпки, той без труд повдигаше и обръщаше неговото леко тяло и все бърбеше с наивно учудване:

— Гледай какъв грях, цял се е стопил човекът! Докъде е стигнал, ах ти, боже мой, същински шкелет! Какво ли само не прави войната с хората. Айяйяй! Айяйяй!

Предпазливо като новородено детенце той сложи Алексей на шейната, превърза го за нея с въжен юлар, помисли, смъкна от себе си шубата, сгъна я и я положи под главата му. После мина отпред, впрегна се в мъничкия хамут, направен от кожа, даде по една връвчица на малчуганите и каза: „Хайде, с бога напред“ и тримата потеглиха шейната по омекналия сняг, който се лепеше за плазовете, скърцаше като картофено брашно и се трупаше по краката.

[1] Разбираш. Б. пр. ↑

Следващите два-три дена бяха за Алексей обвити в гъста и гореща мъгла, в която неясно и призрачно виждаше онова, което ставаше наоколо. Действителността се смесваше с кошмарни сънища и едва много по-късно можа да възстанови истинските събития в цялата им последователност.

Избягалото-село живееше във вековна борова гора. Землянките, покрити с още неразтопен сняг и затрупани отгоре с борови клони, от пръв поглед трудно можеха да се забележат. От тях димът излизаше като от земята. В деня, когато дойде Алексей, тук бе тихо и влажно, димът пълзеше по мъха, лепеше се по дърветата и на него му се струваше, че местността е обхваната от загасващ горски пожар.

Цялото население — предимно жени, деца и няколко старци. — като узна, че Михайла кара от гората незнайно откъде попаднал съветски летец, който, според разказите на Федка, прилича на „същински шкелег“, се втурна да го посрещне. Когато „тройката“ с шейната се замярка между стъблата на дърветата, жените я заобиколиха и като разпъждаха с плесници по бузите и тила децата, които сновяха между краката им, тръгнаха като стена, окръжили шейната, охкаха, нареждаха и плачеха. Всички бяха дрипави и всички изглеждаха еднакво възрастни. Саждите от землянките, които се отопляваха по прост начин, никога не се изтриваха от лицата им. Само по блясъка на очите, по усмивките и зъбите, които се открояваха с белината си върху тези кафяви лица, можеше да се различат булките от бабите.

— Жени, жени, ах, жени! А защо се събрахте, а, защо? Да не ви е това театър, спиктакъл? — караше се Михайла и сръчно натискаше върху хамута си. — Ама не се пъхайте под краката ми, за бога, полуумни овце, прости, господи!

А от тълпата на жените стигаше до Алексей:

— Ох, какъв е! Наистина шкелет! Не се мърда, жив ли е!

— В безсъзнание е... Какво му е? Ох, женички, съвсем слаб, съвсем слаб!

После вълната на учудване затихна. Неизвестната, но очевидно страшна съдба на този летец порази жените и докато шейната се влачеше по края на гората и се приближаваше бавно до подземното село, завърза се спор: у кого ще живее Алексей?

— Моята земянка е суха. И пясъкът ѝ пясък, и въздух колкото щеш ... Кюмбе имам — доказваше мъничка кръглолика жена, с бляскащи войнствено като на млад негър белини на очите.

— ... „Кюмбе“! А колко души живеят у вас? Само от дъха ще умреш!... Михайла, дай го при мене, имам трима сина червеноармейци и брашънце ми е останало мъничко, ще му пека питки.

— Не, не, при мен, у дома е широко, двама души живеем, има място, питките ще носиш у дома, на него все едно му е къде ще ги яде. А ние с Косюха ще се грижим за него, имам замразена платика и връвчица бели гъбички ... Рибена чорбица, супичка от гъби ...

— Каква ти чорбица, той е с единия крак в гроба! При мене, чичо Мишо, ние имаме крава, млекце!

Но Михайла повлече шейната към своята земянка, която се намираще в средата на подземното селище.

... Алексей помни: лежи той в мъничка, тъмна земна дупка; забодена в стената, гори борина, тя леко пуши, пращи и рони искри. В нейната светлина от нара се виждат: масата, скована от сандък от германски мини и закрепена на забит в земята кол, и пънчетата около нея вместо столчета, и тънката жена, облечена по старчески с черна рокля, наведена над масата — по-малката снаха на дядо Михайла, Варвара — и главата на самия старец, покрита с побелели редки къдрици.

Алексей лежи на дюшек от домашна тъкан на райета, напълнен със слама. Той е завит все със същата овча шуба от разноцветни кръпки. От шубата приятно мирише на нещо кисело, такова едно всекидневно и домашно. И макар че цялото тяло го боли като пребито с камъни, а краката му горят, сякаш на стъпалата са сложени нажежени тухли, приятно е да се лежи така неподвижно, като знаеш, че никой няма да те мръдне, че не трябва нито да се движиш, нито да мислиш, нито да се криеш.

Димът от огнището, направено на земята в ъгъла, се стеле на сиви, преливащи се пластове и на Алексей му се струва, че не само този дим, но и масата, и сребърната глава на дядо Михайла, който винаги е

зает с нещо, нещо майстори, и тънката фигура на Варя — всичко се разтапя, люлее се, разтяга се. Алексей затваря очи. Отваря ги, разбуден от притока на хладен въздух, който полъхва от вратата, обкована със зебло с черен германски орел. До масата стои някаква жена. Тя е сложила върху нея торбичка и още държи отгоре ръце, сякаш се колебае дали да я вземе обратно, въздиша и говори на Варвара:

— Грис е това ... От мирно време сме го пазили за Костюнка. Сега на Костюнка нищо не му трябва. Вземете го, сварете на своя квартирант кашица. Тя е за деца, кашицата де, тъкмо за него е сега кашица.

Тя се обръща и тихо си отива, като облъхва всички със своята скръб. Някой донася замразена платика, друг — питки, изпечени върху камъните на огнището, от които из цялата землянка се разнася кисела, топла хлебна пара.

Пристигат Серьонка и Федка. Със селско почитание Серьонка снema на вратата пилотката от главата си и казва: „Здравейте“, поставя на масата две бучки рязана захар и полепнали по тях махорка и трици.

— Мама ги прати. Тя е полезна, захарта, яжте — казва той и деловито се обръща към дядото: — Пак ходихме на пепелището. Котле изровихме, две лопати, малко обгорели, брадва без дръжка. Донесохме ги, ще потрябват.

А Федка, който поглежда иззад брат си, жадно хвърля погледи към белеещите се на масата бучки захар и шумно преглъща слюнката си.

Едва много по-късно, когато обмисляше всичко това, Алексей можа да прецени подаръците, които му правеха в селището, където през тая зима загинаха от глад една трета от жителите, където нямаше семейство, непогребало един, а някои двама мъртъвци.

— Ех, жени, жени, цена нямате, жени! А? Чуваш ли, Альоха, казвам, руската жена, чуваш ли, цена няма. Само да ѝ трогнеш сърцето, и последното си зальче ще даде, главицата си ще заложи, нашата жена де. А? Не е ли така? — бърбеше дядо Михайла, като приемаше всички тези подаръци за Алексей, отново се залавяше за някаква своя вечна работа — поправяше такъмките, зашиваше хамута или подкърпваше пробитите валенки. — И в работата си рядко, Альоха, тая същата жена ще ни се даде, ами току-виж, нарежда и мъжа на работа. Само езикът на тая жена, ох, езикът! Забъркаха ми, Альоха,

тия същите дяволски жени главата, ами, просто съвсем ме забъркаха. Когато моята Анисия умря, аз, грешният човек, помислих: „Слава тебе, господи, ще поживея в тишина и мир!“ Ето че бог ме наказва. Нашите селяни, които останаха невзети в армията, всички избягаха от германците и станаха партизани и аз останах заради големите си грехове женски командир, като козел в овче стадо... Ох-хо-хо!

В това горско селище Алексей видя много неща, които дълбоко го поразиха. Германците бяха лишили жителите на Плавня от жилища, от имот, от инвентар, от добитък, от домашни дреболии, от облекло — от всичко, което бе събирано с труд от много поколения; хората живееха сега в гората, търпяха големи бедствия, страх от всекидневна заплаха, че германците ще ги открият, гладуваха, мряха, но колхозът, който прогресивните хора в тридесетата година след полугодишна борба и спорове най-после успяха да организират, не се разпадна. Напротив, тежките изпитания на войната още повече сплотиха хората. Дори землянките си копаха колективно и се заселиха в тях не по старому, на кого където попадне, а по бригади. Вместо убития зет председателските задължения пое върху себе си дядо Михайла. Той свято пазеше в гората колхозните обичаи и сега ръководеното от него пещерно село, забутано в гъсталаците на боровата гора, по бригади и звена се готвеше за пролетта.

Страдащите от глад селянки донесоха и изсипаха в общата землянка до последното зрънце кой каквото бе запазил след бягството. За телетата, своевременно укрити от германците в гората, се грижеха най-строго. Хората гладуваха, но не колежа общия добитък. Рискувайки да заплатят с живота си, момчетата ходеха при старите пепелища и от въглените на пожарищата изкопаваха посинелите от огъня плугове. На най-Добре запазените от тях правеха дървени дръжки. От кожи изработиха яреми, за да могат напролет да почнат да орат с кравите. Женски бригади ловяха по наряд риба в езерата и с нея се хранеше селото цяла зима.

И макар дядо Михайла да се караше на „своите жени“ и да запушваше уши, когато те започваха в землянката му зли и дълги спорове по някакви малко понятни за Алексей стопански работи, макар и да им крещеше със своя фалцет, изкараният понякога извън себе си старец умееше да ги цени и като се възползуваше от сговорчивостта на

мълчаливия си слушател, неведнъж започваше да превъзнася до небето „женския род“.

— Ами че ти погледни, Альоха, приятелю мой любезен, какво се случи. Жената — тя от памтивека се държи с две ръце за най-малкото нещо. А? Не е ли така? А защо? Скъперница ли е? Не, а защото всяко залче ѝ е скъпо, та тя храни децата и каквото и да приказваме, тя, жената, управлява семейството. Сега гледай какво стана. Живеем ние, сам виждаш как: трошичките пресмятаме. Е, да, глад! Но случи се значи това нещо през януари, попаднаха при нас партизани и не наши, от селото, не, нашите, чуваме, към Оленин се бият, а чужди, с някакви съдинки. Добре. Налетяха: „Умираме от глад“. И какво мислиш, на другия ден жениците пълни торби им натъпкаха, а техните дечица, виждаш, подпухнали, не се държат на крака. А? Не е ли така? Това е то! Ако бях някакъв командир, когато прогоним германците, щях да събера най-добрата си войска, щях да изведа напред жените и щях да заповядам на цялата си войска пред нея, пред руската жена, да марширува и чест да ѝ отдаде, на жената де!...

Алексей сладко дремеше под старческото бърбене. Понякога, като слушаше стареца, искаше му се да извади от джоба на рубашката си писмата, снимките на девойката и да му ги покаже, но не можеше да вдигне ръцете си, толкова бе слаб. Но когато дядо Михайла започваше да хвали своите жени, на Алексей му се струваше, че чувства топлината на тия писма през сукното на рубашката.

Тук също, до масата, вечно заета с някаква работа, сръчна и мълчалива, работеше вечер снахата на дядо Михайла. Отначало Алексей я помисли за бабичка, за жена на дядото, но после видя, че нямаше повече от двадесет-двадесет и две години, че е лека, стройна, миловидна и че, като гледа Алексей някак си изплашено и тревожно, тя силно въздиша, сякаш преглъща някакъв заседнал на гърлото ѝ камък. Понякога нощем, когато борината угасваше и в мъгливия мрак почваше замислено да стърже щурец, случайно открит от дядо Михайла на старото пепелище и донесен тук в ръкавица „за домашен дух“ заедно с обгорелите съдове, на Алексей се струваше, че чува някой тихичко да плаче на нара, като крие и хапе със зъби възглавницата.

Сутринта на третия ден от гостуването на Алексей у дядо Михайла старецът решително му каза:

— Овъшкавял си, ти, Альоха — беда: това е противна гадина. А ти е трудно да се чешеш. Ето какво, баня ще ти приготвя. Какво?... Баня. Ще те поизмия, костите ти ще позатопля. За твоите болки банята ще дойде като мехлем. Какво? Не е ли така?

И той се зае да приготви баня. Така затопли огнището в ъгъла, че камъните почнаха шумно да се пукат. Някъде на улицата също гореше огън и на него — както казаха на Алексей — се нажежаваше голям камък. Варя носеше вода р старо каче. На пода постлаха златиста слама. После дядо Михайла се съблече до пояс, остана само по долни гащи, бързо разбърка във ведрото лишия, одра от рогозката приятно дъхаща на лято изтривалка. Когато в землянката стана толкова топло, че от тавана почнаха да капят тежки, студени капки, старецът изскочи на улицата, домъкна оттам върху тенекия червен нажежен камък и го пусна в качето. Цял облак пара се удари о тавана, плъзна се по него, като премина в бели къдриви кълбета. Нищо не се виждаше и Алексей почувствува, че го разсъбличат сръчните старчески ръце.

Варя помагаше на свекъра си. Беше топло и тя смъкна памуклийката и забрадката си. Тежки плитки, чието съществуване под дрипавата забрадка бе мъчно дори да се отгатне, се развиха и паднаха на раменете ѝ. И цялата тя, слаба, едроока, лека, неочаквано се преобрази от бабичка богомолка в младичка девойка. Това преобразяване бе толкова неочаквано, че Алексей, който първоначално не обръщаше внимание на нея, се засрами от своята голота.

— Дръж се, Альоха! Ау, приятелю, дръж се, такава ще бъде нашата работа с теб сега значи! Слушал съм, че във Финландия така общо, казват, мъжете и жените се къпят в една баня. Какво, не е ли истина? Може и да лъжат. А тя, Варка де, сега е значи нещо като милосърдна сестра при ранен войник. Да. И не се полага да се срамуваш от нея... Дръж го, аз ще му снема рубашката. Гледай, изгнила е рубашката, сама пада.

И в тоя момент Алексей забеляза ужас в големите ѝ тъмни очи на младата жена. През подвижната пелена на парата за пръв път след катастрофата той видя тялото си. На златистата пшеничена слама лежеше покрит с тъмна кожа човешки скелет, с рязко очертаващи се кълба на коленните капачета, с кръгли и заострени тазовикости, със съвсем хлътнал корем, с ясни полукръжия на ребрата.

Старецът шъташе около ведрото с лишията. А когато, напоил Изтривалката в сивата и лугава течност, се надвеси над Алексей и съзря тялото му в горещата мъгла, ръката с изтривалката застина във въздуха.

— Ах, ти, нещастие! Сурьозна ти е работата, братко Альоха. А? Сурьозна, казвам. От германците, братко, значи се измъкна, но от нея, от косата ѝ...

И изведнъж се нахвърли върху Варя, която подкрепяше Алексей отзад:

— А ти какво се загледа в голия човек, безсрамнице! Защо си хапеш устните? Ух, жените сте всичките сврачешко племе. А ти, Алексей, недей, недей да мислиш нищо лошо. Ние, братко, на нея, на косата ѝ, току-тъй няма да те дадем. Тъй зер, ние тебе значи ще те излекуваме, ще те поправим, така е!... Само здраве да е!

Сръчно и предпазливо като дете той миеше Алексей с лишия, обръщаше го, обливаше го с гореща вода, отново го триеше и триеше с такава усърдие, че ръцете му, които се плъзгаха по ръбовете на костите, скоро заскърцаха.

Варя мълчаливо му помагаше.

Напразно ѝ се кара старецът. Тя не гледаше това страшно костеливо тяло, което безсилно увисваше на ръцете ѝ. Стараеше се да гледа настрана, а когато между облаците пара неволно съзираше крака или ръката на Алексей, в нея пламваха искри на ужас. Почваше да ѝ се струва, че това не е непознат, незнайно как попаднал в тяхното семейство летец, а нейният Миша, че не тоя неочакван гост, а нейният мъж, с когото бе прекарала всичко на всичко една пролет, здрав момък с големи и светли лунички на светлото безвеждо лице, с грамадни силни ръце, германците са довели до това състояние и че това е неговото, Мишовото, безсилно и понякога сякаш мъртво тяло, което сега държат ръцете ѝ. И ѝ ставаше страшно, главата ѝ почваше да се замайва и само като хапеше устни, тя се удържаше от припадък...

... А след това Алексей лежеше на своя раиран, тънък дюшек в дългата кръпка до кръпка, но чиста и мека риза на дядо Михайла с чувство на свежест и бодрост в цялото си тяло. След банята, когато парата излезе от малкото прозорче, направо на тавана над огнището, Варя му даде да пие малко поокаден чай от боровинки. Той го пиеше със зрънца! от ония същите две парченца захар, които бяха донесли момченцата и които Варя ситно-ситно бе натрошила за него върху бяла брезова коричка. После заспа за пръв път здраво и без сънища.

Събуди го висок разговор. В землянката бе почти тъмно, борината едва мъждукаше. В тоя мъгляв мрак трептеше остро тенорче на дядо Михайла: — Женски ум, къде ти е съображението? Човекът единайсет дни просено зрънце не е турил в уста, а ти варени яйца... Та той ще умре, ако му дадеш варени яйца... — Изведнъж гласът на дядото стана умоляващ: — Не яйца, а знаеш ли какво да има сега за него, Василиса, да има сега кокоша чорбичка да си сръбне! О! Ето какво му трябва. Веднага ще го върне към живота. Тъкмо твоята Партизанчица, а?...

Но старчески глас, остър и неприятен, го прекъсна уплашено.

— Няма да я дам! Няма да я дам и туйто. Хич не ме моли, стари дяволе! Виж ти! Да не си продумал за това. Партизанчицата да съм дадяла ... Чорбичка да похапнел... Чорбичка! И без това колко неща са му надовлекли, също като на сватба! Ама че го измисли!

— Ех, Василиса, не ти ли е съвестно, Василиса, за тия твои женски приказки — затрепера тъничкото гласче на стареца. — Ти самата си изпратила двама на фронта, а такива безсмислени понятия имаш! Човекът за нас, тъй да се каже, се е осакатил, кръвта си е пролял.

— Не ми трябва неговата кръв. За мене моите я проливат. И не ме моли, казах — няма да я дам и туйто.

Тъмният старчески силует се плъзна към изхода и през разтворената врата се промъкна такава ярка ивица от пролетния ден, че Алексей неволно зажумя и запъшка ослепен. Старецът се спусна към него.

— Брей, ти не спеше ли, Альоха? А? Тю бре, слуша ли разговора? Слуша? Само че ти, Альоха, не я осъждай, не осъждай думите й, приятелю. Думите — това е черупката, а ядчицата в нея е хубава. Мислиш, че кокошката й се посвидя за тебе? Е-е, не, Альоша!

Цялото й семейство, а семейството й беше бая голямо, десетина души, германецът изтреби. Най-големият беше полковник, всички освен Василиса — за един час в гроба. И стопанството й разрушиха. Ех, голямо нещастие е на нейните години да остане самотна! От цялото й стопанство остана само една кокошка значи. Хитра кокошка. Альоша. Още първата седмица германците изловиха и кокошки, и патици, защото за германеца птицата е първото лакомство. Всичките — „кокошчица, майко, та кокошчица!“ А пък тя се спаси. Просто артист, а не кокошка. Случи се, германците са в двора, а тя — на чардака. Седи си там, сякаш я няма. А когато влязат свои — нищо, разхожда се. Дявол я знае как познаваше. И си остана тя, единствена кокошка в цялото село, а за тая нейна хитрост я нарекохме Партизанка.

Мересиев дремеше с отворени очи. Така бе свикнал в гората. Неговото мълчание сигурно тревожеше дядо Михайла. Като се повъртя из землянката и поработи нещо на масата, той пак се върна на тая тема:

— Не осъждай, Альоша, жената! Ти, приятелю любезни, вникни в това: тя беше като стара бреза в голяма гора, отникъде не й духаше, а сега стърчи като изгнил пън на сечище и само една утеха има, тъкмо тая кокошка. Защо мълчиш де, или заспа? ... Е, спи си, спи.

Алексей спеше и не спеше. Той лежеше под полушубката, която разливаше над него кисел дъх на хляб, дъх на старо селско жилище, слушаше успокояващото скрибуцане на щуреца и не му се искаше да помръдне дори пръстите си. Сякаш тялото му бе без кости, напълнено с топъл памук, в което на вълни пулсира кръвта. Строшените подпухнали крака горяха, въртеше ги отвътре някаква мъчителна болка, но той нямаше сили нито да се обърне, нито да се помръдне.

В тая полудрямка Алексей възприемаше живота в землянката откъслечно, сякаш това не бе истински живот, а върху екрана се мяркаха пред него една след друга, несвързани, необикновени картини.

Бе пролет. Бежанското село преживяваше най-трудните дни. Дояждаха ония последни припаси, които бяха успели назреме да позаровят и поскрият и които тайно нощем изкопаваха от ямите на пепелищата и пренасяха в гората. Земята се размразяваше. Набърже изровените землянки „плачеха“ и се мокреха. Селяните, които партизанствуваха по на запад от селото, в Олененските гори, и които по-рано сегиз-тогиз макар поединично прескачаха до подземното село,

сега се оказаха отрязани от линията на фронта. От тях нямаше ни вест, ни кост. Нова тежест легна върху измъчените и без това плещи на жените. А сега е пролет, снегът се топи и трябва да се помисли за сеитбата, за градините.

Жените скитаха загрижени, зли. В землянката на дядо Михайла постоянно избухваха помежду им шумни спорове и взаимни упреци, изброяваха се всички стари и нови, истински и измислени обиди. Понякога глъчката в нея ставаше страшна, но достатъчно бе хитрият старец да подхвърли в тая гълчава от ядовити женски гласове нещичко относно стопанството — не е ли време, да речем, да се изпратят хора на пепелището, да видят, може да се е очистила земята, или не е ли сгоден ветреецът да се проветрят семената, покълнали от задушната влага на землянките, — за да угаснат изведнъж тези спорове.

Веднъж дядото се завърна през деня доволен и съсредоточен. Той донесе зелена тревичка и като я постави грижливо на закоравялата си длан, показва я на Алексей.

— Виждаш ли? От полето я донесох. Съвзема се земята и есенните посеви, слава тебе, господи, не на зло, покарали. Снеговете бяха обилни. Гледах аз. Ако с пролетницата не стане, зимницата ще даде комат хляб. Ще ида да го пошушна на жените, нека се порадват, бедничките!

Като ято гарги напролет зашумяха, завикаха край землянките жените, в които зелената тревичка, донесена от полето, събуди нова надежда. А вечерта дядо Михайла потриваше ръце.

— Гледай как я решиха моите дългокоси министри. А, Альоха? Една бригада значи ще оре с кравите там, дето има целина в низинката, където оранта е мъчна. То много ли ще изореш, всичко шест кравички останаха в нашето стадо. Втората бригада — на полето, дето е по-високо и по-сухо — там с лопата и мотика. И значи градините, излиза, ще разкопаем. А пък третата — на височината, там е пясъчец, за картофи значи земицата ще готвим, това е най-лекото, там децата с лопати ще накараме да копаят и жените, които са слаби, също. Току-виж, и правителството ни помогнало значи. Пък ако не помогне, не е голяма беда. То ние и сами как да е ще се оправим и незасята земица няма да оставим. Благодарим, че германеца изгониха оттука, а сега животът ще тръгне. Нашият народ е жилав, всякаква беда ще понесе.

Дядото дълго не можа да заспи, въртеше се на сламата, кашляше, чешеше се, пъшкеше: „Ох, господи боже мой!“ — на няколко пъти слиза от нара, ходи до ведрото с вода, трака с кипчето и се чуваше как шумно като изморен кон пие на големи жадни глътки. Накрая не издържа, запали с огниво борината, подръпна Алексей, който лежеше с отворени очи в тежката си полудрямка:

— Спиш ли, Альоха? А аз на, все мисля. А? На, все мисля, знаеш, в нашето село на старото място на площада има дъбче, да. Преди тридесет години, точно през николаевската война, го тресна мълния и пресече върха му. Да, но то е здраво, дъбчето де, коренът му е силен, сокове много. И като изсъхна върхът, даде израстъци встрани и сега гледай какъв къдрав калпак ... Така е и с нашата Плавня ... Само слънцето да ни свети, земицата да ражда и да си имаме нашата родна власт и ние, братко Альоха, за пет-шест години ще се оправим, наново ще застроим. Жилави сме. Ох-хо-хо, само здраве да е! Пък и войната по-скоро да свърши! Да ги разбием и всички значи да се заловим дружно за работа! А, какво ще кажеш?

Тая нощ положението на Алексей се влоши.

Дядовата баня разтърси организма му, изведе го от състоянието на бавно, вцепенено угасване. Той изведнъж почувствува с небивала още сила и изтощението, и нечовешката умора, и болката в краката. Като бълнуваше полузадрямал, той се мяташе на дюшека, стенеше, скърцаше със зъби, викаше някого, с някого се караше, нещо искаше.

Варвара прекара цялата нощ край него, подвила крака, тикнала брадата си в коленете, гледаше тъжно, с големи, кръгли, печални очи. Тя слагаше ту на главата му, ту на гърдите му кърпа, натопена в студена вода, поправяше върху него полушубката, която той постоянно отмяташе, и мислеше за своя мъж, тъй далече, незнайно де отвейн от ветровете на войната.

Щом се зазори, стана и старецът. Погледна Алексей, вече притихнал и задрямал, пошепна си нещо с Варя и започна да се стяга за път. Той намъкна върху ботушите големи, саморъчно направени от автомобилна гума галоши, стегна здраво с лико дрехата си, взе хвойновата тояга, излъскана от ръцете му, която винаги придружаваше стареца в далечните му пътешествия.

Замина, без да каже на Алексей нито дума.

Мересиев лежеше в такова състояние, че дори не забеляза изчезването на домакина. Целия следващ ден той прекара в полусън и се свести едва на третия, когато слънцето вече беше високо и от малкото прозорче на тавана през цялата землянка чак до краката на Алексей се бе проточил светъл, широк стълб от слънчеви лъчи, които не разсейваха мрака, а напротив — сгъстяваха го и пронизваха тъмносивия гъст дим на огнището.

Землянката бе празна. Отгоре през вратата се чуваше тихият попресипнал глас на Варя. Заета сигурно с някаква работа, тя пееше стара, много разпространена по тия горски краища песен. Това бе песен за самотната тъжна калина, която все мечтае да се прислони до дъба, извисил се също тъй самотен недалеч от нея.

На Алексей му се бе случвало и по-рано неведнаж да слуша тая песен. Пееха я девойчета, които идваха на весели групи от околните села да изравняват и разчистват летището. Харесваше му се бавният и тъжен мотив. Но преди някак не се замисляше върху думите на песента и в суматохата на боевия живот те се плъзгаха покрай съзнанието му. А сега от устата на тая млада жена с големи очи те излизаха обогрени с такова чувство и в тях имаше толкова голяма и силна истинска женска скръб, че Алексей изведнъж почувствува цялата дълбочина на мелодията и разбра колко силно — калината — тъгува за своя дъб... Не може калинката до дъба да се прислони, ще остане сиротинката вечно сам-сама ... — изпя тя и в гласа ѝ се почувствува мъката на истински сълзи, а когато замлъкна тоя глас, Алексей си представи как седи тя някъде там, под дърветата, окъпани от пролетното слънце, и големите ѝ, кръгли, натъжени очи са пълни със сълзи. Той почувствува, че пари на гърлото му, поиска да погледне тези стари, научени наизуст писма, които бяха в джоба на рубашката му, да погледне снимката на слабичката девойка, седнала сред ливадата. Той направи движение да стигне рубашката, но ръката му безсилна падна на дюшека. Отново всичко заплува в синкава тъмнина, която се разливаше на светли, разноцветни кръгове. После в тая

тъмнина, която тихо шумеше с някакви остри звукове, той чу два гласа — Вариния и, още един друг, женски, старчески, също познат. Говореха шепнешком:

— Не яде ли?

— Как ще яде!... Само посдъвка вчера питката — съвсем мъничко — прилоша му. Нима това е храна? Млекце само вкухва, по мъничко. Даваме му.

— Пък аз, виж, чорбица съм му донесла ... Може да му се хареса чорбата.

— Лельо Василиса! — извика Варя. — Нима...

— Е, да, кокошчицата, защо се слица? Обикновена работа. Поразтърси го, събуди го — може да хапне.

И преди още Алексей, който слушаше всичко в полусън, да успее да отвори очи, Варя го разтърси силно, безцеремонно, радостно:

— Алексей Петрович, Алексей Петрович, събуди се!... Баба Василиса е донесла кокоша чорбица! Събуди се, казвам!

Боринката пращеше и гореше, забодена в стената до входа. В нейната неравна димна светлина Алексей видя мъничка сгърбена бабичка с набръчкано дългоносо сърдито лице. Тя отвързваше голям вързоп върху масата, разгъна една кожа, после стара дреха, след това някаква хартия и там се откри чугунена паница, от която лъхна такъв вкусен дъх на тлъста кокоша супа, че Алексей почувствува да се свива празният му стомах.

Набръчканото лице на баба Василиса запазваше суровия и сърдит израз:

— Вижте, донесла съм, не се гнусете, яжте със здраве, може, ако е рекъл бог, да има полза.

И Алексей си спомни тъжната история на бабиното семейство, разказа за кокошката, която носеше смешното име Партизанчица, и всичко — и бабата, и Варя, и вкусно димящото на масата канче — плувна в мътилката на сълзите, през която сурово, с безкрайна жалост и участие го гледаха строгите старчески очи.

— Благодаря, бабичко — едва успя да каже той, когато старицата тръгна към изхода.

И вече от вратата чу:

— Няма защо. Какво ще благодариш? Моите също воюват. Може и на тях някой чорбица да им даде. Яжте, наздраве. Поправяйте се.

— Бабичко, бабичко! — Алексей се надигна, но ръцете на Варя го задържаха и го сложиха на дюшека.

— А вие лежете, лежете! Яжте по-добре чорбица — тя му поднесе вместо чинийка старо алуминиево капаче от германско войнишко канче, от което се вдигаше вкусна и тлъста пара, и като поднасяше, обръщаше се, за да скрие навярно неволната сълза. — Яжте, хайде хапнете!

— А къде е дядо Михайла?

— Замина ... По работа отиде, да търси района. Скоро няма да се върне. А вие яжте, хайде яжте.

И някъде до самото си лице Алексей видя голяма, почерняла от времето лъжица с изгризан дървен край, пълна с янтарен бульон.

Още първите лъжици супа събудиха у него зверски апетит — до болка, до спазми в стомаха, — но си позволи да изяде само десет лъжички и няколко влакънца от бялото, меко кокоше месо. Макар че стомахът настойчиво искаше още, Алексей решително отблъсна храната, знаейки, че в неговото състояние излишната храна може да се превърне в отрова. Бабината супа има чудотворно въздействие. Похапнал! Алексей заспа, не изпадна в безсъзнание, а именно заспа — здрав, укрепителен сън. Пробуди се, хапна и отново заспа нищо — нито димът на огнището, нито женският говор, нито докосването на Варините ръце, която, страхувайки се да не е умрял, сегиз-тогиз се навеждаше да послуша бие ли сърцето му — не можа да го събуди.

Той бе жив, дишаше равномерно, дълбоко. Проспа остатъка от деня, нощта и продължаваше да спи така, като че ли нямаше на света сила, която би могла да наруши съня му. Но ето че рано сутринта някъде твърде отдалеч чу слаб еднообразен, мъркащ звук, мъчно доловим сред другите шумове, които изпълваха гората. Алексей трепна и цял настръхнал, повдигна глава от възглавницата.

Чувство на дива, необузdana радост се надигна в него. Очите му светнаха, той замря. В огнището пукаха изстиващите камъни, лениво и рядко стържеше измореният през нощта щурец, чуваше се как над земянката спокойно и еднообразно звънят старите борове и дори как барабани при входа буйното пролетно капене. Но сред всичко това се чуваше равномерното бръмчене. Алексей се досещаше, че бръмчи моторът на „ушак“ — на самолет „У-2“. Звукът ту се приближаваше и се засилваше, ту се чуваше по-глухо, но не изчезваше. Дъхът на

Алексей спря. Бе ясно, че самолетът е някъде наблизно, че се върти над гората, като може би оглеждаше нещо или търсеше място за кацане.

— Варя, Варя — завика Алексей, като се мъчеше да се повдигне на лакти.

Варя я нямаше. От улицата се чуваха възбудени женски гласове, припряно пробягващи стъпки. Там ставаше нещо.

Вратата на землянката се отвори за миг и в нея се мярна луничавото лице на Федка.

— Лельо Варя, лельо Варя! — повика момчето, после възбудено добави: — Лети... Върти се... Над нас се върти... — То изчезна, преди Алексей да успее да го попита нещо.

Той направи усилие и седна. Чувствуваше с цялото си тяло как бие сърцето му, как кръвта възбудено пулсира, като блъска в слепите му очи и болните крака. Той броеше кръговете, които самолетът правеше, преброи един, два, три и падна на дюшека, падна, сломен от вълнение, отново потъна стремително и властно в същия всемогъщ, лечебен сън.

Събуди го звукът на млад, сочен, басовито гърмящ глас. Той би разпознал тоя глас във всеки хор от други гласове. Такъв глас в изстребителния полк притежаваше само командирът на ято Андрей Дегтяренко.

Алексей отвори очи, но му се стори, че продължава да спи и в съня си вижда това широко, скулесто, грубо, сякаш издялано набързо от дърводелеца, неостъргано нито с гласпапир, нито със стъкълце, добродушно, ъгловато лице на приятеля си с червен белег на челото, със светли очи, закрити от също такива светли и безцветни, както казваха неприятелите на Андрей, свински ресници. Сините очи с недоумение се вглеждаха в димния полумрак.

— Е, дядо, показвай трофея си — прогърмя Дегтяренко. Видението не изчезваше. Бе наистина Дегтяренко, макар да изглеждаше съвсем невероятно как е можал приятелят да го намери тук, в подземното селце, в горската пустош. Той стоеше едър, широкоплещест, с разкопчана, както винаги, яка. В ръцете си държеше шлем с проводниците на радифона и още някакви пликчета и пакетчета. Светлината на борината го осветяваше отзад. Златният кастор на ниско остриганите му коси светеше като ореол над главата му.

Изад гърба на Дегтяренко се виждаше бледата, съвсем измъчена фигура на дядо Михайла с възбудено облещени очи а до него стоеше медицинската сестра Леночка, чипоноса и приветлива, която гледаше в тъмнината с любопитството на зверче. Девојката държеше под мишница дебела брезентова чанта с червен кръст и притискаше до гърдите си някакви странни цветя.

Стояха и мълчаха. Дегтяренко с недоумение се оглеждаше, сякаш бе ослепен от тъмнината. Веднъж-два пъти погледът му се плъзна равнодушно по лицето на Алексей, който също не можеше да дойде на себе си от неочакваното появяване на приятеля и все се страхуваше да не излезе всичко това бълнуване.

— Та ето го де, господи, ето, лежи — прошепна Варя като смъкна шубата от Мересиев.

Дегтяренко още веднъж с недоумение плъзна поглед по лицето на Алексей.

— Андрей! — рече Мересиев, като се мъчеше да се повдигне на лакти?

Летецът го гледаше с недоумение, с едва прикривана уплаха.

— Андрей, не ме ли познаваш? — шепнеше Мересиев чувствувайки, че цял почва да се тресе.

Още един миг летецът гледа живия скелет, покрит с съсухрена, сякаш овъглена кожа, като се мъчеше да познае веселото лице на приятеля си, и само в очите, огромни, почти кръгли, намери познатия, упорит и открит мересиевски израз, протегна напред ръце. На пръстения под падна шлем, разсипаха се пакетите и пакетчетата, затъркаляха се ябълки, портокали, бисквити.

— Льошка, ти ли си? — гласът на летеца стана нежен, безцветните му и дълги ресници се намокриха. — Льошка, Льошка! — той сграбчи от постелята това болно, по детски леко тяло, притисна го до себе си като дете и все повтаряше: — Льошка, приятелю Льошка!

За секунда го отстрани от себе си, жадно го погледна от далеч, сякаш да се убеди, че наистина това е приятелят, и отново силно го притисна до себе си.

— Но това наистина си ти! Льошка! Дяволски си се изменил! Варя и медицинската сестра се стараеха да измъкнат от неговите силни, мечешки лапи полуживото тяло.

— Та пуснете го де, за бога, той е едва жив! — сърдеше се Варя.

— За него е вредно де, да се вълнува де, сложете го! — в скоропоговорка, като прекъсваше думите си с безкрайно „де“, повтаряше сестрата.

А летецът, който едва сега най-после повярва, че тоя черен, стар човек, слаб като вейка, наистина не е никой друг, а Алексей Мересиев, неговият боен другар, неговият приятел, когото те в полка отдавна мислено бяха погребали, се хвана за главата, нададе див, тържествен вик, хвана го за рамото и загледан в черните му, радостно светещи от дълбочината на тъмните орбити очи, завика:

— Жив! Ах, майчйце! Жив, дявол да те вземе! А къде бе толкова дни! Как така!

Но сестрата — тая малка смешна дебеланка с чипоносо лице, която всички в полка наричаха, като пренебрегваха лейтенантския ѝ чин, Леночка или сестра по медицинските науки, както тя веднъж за свое нещастие се представи на началството, певицата и засмяната Леночка, влюбена във всички лейтенанти едновременно — сурово и твърдо отстрани възбуждения летец:

— Другарю капитан, та отстранете се от болния де!

Тя хвърли на масата букета, за който вчера специално летяха до областния град, букет, който се оказа съвсем ненужен, разтвори брезентовата чанта с червения кръст и деловито пристъпи към прегледа. Късичките ѝ пръстчета сърчно пробягваха по краката на Алексей и тя все питаше:

— Боли ли? А така? А така?

За пръв път Алексей обърна, както трябва, внимание на краката си. Стъпалата бяха чудовищно отекли, почернели. Всяко докосване до тях причиняваше болка, която като ток пронизваше цялото тяло. Но което особено явно не се харесваше на Леночка, бе това, че краищата на пръстите бяха станали черни и съвсем загубили чувствителността си.

До масата седяха дядо Михайла и Дегтяренко. Като се почерпиха тихо за радостта от манерката на летеца, те водеха оживен разговор. С треперещо старческо гласче дядо Михайла, явно вече не за пръв път, се залавяше да разказва:

— Та така значи, нашите момченца го намериха на сечището. Там германците сякоха гора за блиндажи, а тяхната майка, моята дъщеря де, за трески ги бе изпратила. Там го и видели. А, какво е това

чудо? Първом значи им се сторило мечка значи, ранена и така се търкаля. Искали да офейкат, но любопитството ги върнало: каква е тая мечка такава,! защо се търкаля? Ами! Така ли е? Гледат значи, търкаля се ту на едната, ту на другата страна, търкаля се и пъшка.

— Как така „търкаля се“? — усъмни се Дегтяренко и подаде на стареца табакерата си. — Пушиш ли?

Дядото пое цигарата от табакерата, извади от джоба си сгънато парче от вестник, откъсна внимателно тъгълчето, изсипа на него тютюна от цигарата, зави го, запали и с удоволствие засмука:

— Как да не пуша, пушим, опъваме. Ами! Само че от как е дошъл германецът, не сме го виждали тютюнеца и пушим сухи листа от млечок, да!... А как се търкалял? ти него питай! Не съм го видял. Децата казват, така се търкалял — от гръб на корем, от корем на гръб, не е имал сила да пълзи по снега човека, виж го какъв е!

Дегтяренко все се надигаше да погледне приятеля около когото шътаха жените, като го завиваха в сиви, донесени от сестрата войнишки одеяла.

— А ти, приятелю, седи, седи, това не е наша, мъжка работа — да повиваме! Ти слушай и нека ти бъде обица на ухото, и разкажи там на своето началство... Това е велик човешки подвиг! Виж го какъв е? Цяла седмица целият колхоз се грижи за него, а той не може да се мръдне. А едва намерил сили в себе си, по горите и нашите блата е пълзял, На това, братко малко хора са способни. И светите отци в житията си не са извършили такъв подвиг. Къде Голяма работа ли е — да стоиш на стълб! Какво, не е така! Аха, ти момко, слушай, слушай!...

Старецът се наведе до ухото на Дегтяренко и го загъделичка с меката си и пухкава брадица:

— Само, струва ми се, той, такава, да не умре, а? германците, виж, изпълзя, но от нея, от косата, дали ще се изплъзне? Само кости е и как е пълзял, не ми го побира умът. Сигурно силно го е теглило към своите. А бълнуваше та му са все едни: летище, та летище и разни там думи и Оля някаква: Може би има там при вас някаква жена? Ти чуваш ли ме, или не, а, летецо, чуваш ли? Ай ...

Дегтяренко не чуваше. Гой се мъчеше да си представи как тоя човек, негов другар, които изглеждаше в полка такъв обикновен момък, със замръзнали или смазани крака и нощ и ден пълзи по размякналия се сняг през гората и блатата губейки сили, пълзи,

търкаля се, само да избяга от врага да се върне при своите. Професията на летец изтребител приучила Дегтяренко към опасностите. Когато се хвърлял във въздушен бой, той никога не мислеше за смъртта и чувствуваше някакво особено радостно вълнение. Но да бъдеш така, в гората сам ...

— Кога го намерихте?

— Кога ли? — и старецът замърда с устни, взе отново папираса от отворената кутия, разкъса я и се залови да си прави цигара. — Х Кога ли? На чиста събота, срещу велики заговезни, сигурно преди една седмица.

Летецът прехвърли датите на ума си и излезе, че Алексей Мересиев е пълзял осемнадесет денонощия. Да пропълзи толкова време ранен, без храна му се струваше просто невероятно.

— Ех, благодаря ти, дядка! — летецът здраво прегърна и истисна до себе си стареца. — Благодаря, братко.

— Няма защо, няма защо, какво има тук да се благодари!? Гледай, благодари! Да не съм някакъв чужденец! Ами Ще кажеш нещо? — и той сърдито викна на снаха си, която стоеше във вечната поза на женска скръбна размисъл, подпряла буза с дланта си: — Събери продуктите от пода, варя! но! Я виж разхвърляха такава ценност!... „Благодаря“, гледай го ти него!

През това време Леночка бе увила Мересиев.

— Нищо, нищо де, другарю старши лейтенант — сипеше тя чести и дребни като грах думички, — в Москва де, вас веднага ще ви изправят на крака. Москва де е град? Какво ли не лекуват!

По нейното излишно оживление и по непрекъснатото повтаряне, че веднага ще излекуват Мересиев, Дегтяренко разбра: прегледът бе дал печални резултати и работата на приятеля му е лоша. „И защо грачи, сврака!“ — помисли той с омраза за „сестрата по медицинските науки“. Впрочем в полка никой не гледаше на девойката сериозно, шегуваха се че тя може да лекува само от любов — и това малко успокояваше Дегтяренко.

Загърнат в одеялата, из които се подаваше само главата му, Алексей напомняше на Дегтяренко мумията на някакъв фараон от учебника по стара история. С голямата си ръка лейтенантът помилва приятеля си по бузите, по които стърчеше гъста и твърда червеникава растителност.

— Нищо, Льошка! Ще те излекуват! Има заповед — още днес в Москва, в специална болничка. Пълно било с професори. А сестрите — той цъкна с език и подмигна на Леночка — мъртвите вдигат на крак. Още ще пошумим с тебе в въздуха — Дегтяренко се Досети, че и той говори като Леночка, с такова също изкуствено и дървено оживление; а ръцете му, които милваха лицето на приятеля, изведнъж усетиха под пръстите влага. — Е, къде е носилката? Да го носим, а, защо да отлагаме? — сърдито изкомандува той.

Заедно със стареца те предпазливо сложиха на носилката увития Алексей. Варя събра и зави на вързопче нещата му.

— Ето какво — спря я Алексей, когато тя почна да пъха във вързопа есесовската кама, която неведнъж с любопитство разглеждаше, чистеше, точеше и опитваше на пръста си домовитият дядо Михайла — вземи я, старче, за спомен.

— Е, благодаря, Альоха, благодаря! Стоманката е чудесна, погледни. И написано нещо не по нашенски — той показва камата на Дегтяренко.

— „Алес фюр Дойчланд!“ „Всичко за Германия“ — преведе Дегтяренко издълбания върху острието надпис.

— „Всичко за Германия“ — повтори Алексей, спомнил си как бе намерил тая кама.

— Е, дръж, дръж, старче! — викна Дегтяренко, като хвана предните дръжки на носилката.

Носилката се заклати и с труд, като събаряше пръстта от стената, премина през тесния изход на землянката.

Всички, които се бяха натъпкали в нея да изпратят намерения, изскочиха горе. Само Вяра остана в къщи. Без да бърза, тя поправи борината в светилника, приближи до шарения дюшек, запазил още вдлъбнатите в него очертания на човешка фигура, и помилва дюшека с ръка. Погледът ѝ падна на букета, за който в бързането всички забравиха. Бяха няколко клончета оранжериен люляк, блед, анемичен, като жителите на бежанското село, които бяха прекарвали зимата във влажните и студени землянки. Жената взе букета, вдъхна слабия, едва уловим сред цигарения дим нежен пролетен дъх, изведнъж се повали на нара и се заля в горчиви женски сълзи.

Цялото налично население на село Плавня излезе да изпрати своя неочакван гост. Самолетът стоеше зад гората на разтопения по краищата, но още равен и здрав лед на продълговатото горско езерце. За там нямаше път. По рохкавия зърнест сняг, направо по целината, минаваше следа от стъпки, огазена преди един час от дядо Михайла, Дегтяренко и Леночка. Сега по тая следа се блъскаше към езерото тълпа, водена от децата, начело със сериозния Серьонка и възторжения Федка. Отдясно на стария приятел, пред носилката, солидно крачеше Серьонка, който откри летеца в гората, като се стараеше да не затъват в снега огромните му, останали от убития баща валенки, и властно подвикваше на чорлавата, със светнали зъби, фантастично окъсана детска тълпа, Дегтяренко и дядото, стъпвайки в крак, мъкнеха носилката! а отстрани, по целината, тичаше Леночка, като ту подпъхваше одеялото, ту завиваше главата на Алексей с шалчето си. Отзад се трупаха жените, девойките, старците. Тълпа! глухо гълчеше.

Отначало ясната, отразена от снега светлина заслепи Алексей. Хубавият пролетен ден така го удари в очите, че той зажумя и едва не загуби съзнание. Като поотваряше полекичка клепки, Алексей посвикна със светлината и тогава се огледа. Пред него се откриваше картината на подземното село.

Старата гора се издигаше като стена, докъдето очите стигат. Върховете на дърветата почти се сплитаха над главите. Клоните им, които едва процеждаха слънчевите лъчи, създаваха долу полумрак. Гората бе смесена. Белите клони на напъпилите още брези, чиито върхове приличаха на сив, застинал във въздуха дим, се издигаха редом до златните стъбла на боровете, а между тях тук-там се виждаха тъмните триъгълници на елите.

Землянките бяха изкопани под дърветата. Те ги защитаваха от врага, от въздуха и от земята, по която снегът е утъпкан отдавна от стотици крака. По клоните на вековните ели съхнеха детски пелени, на клоните на борчетата се проветряваха обърнати глинени гърнета и паници, а под стара ела, от стъблото на която се спускаше брадата на

посивяъ мъх до самия ѝ дънер, на земята, между жилестите корен! където на всяка цена трябваше да лежат диви зверове, лежеше стара, измазана, дрипава кукла с плоска добродушна физиономия, нарисувана с химически молив.

Тълпата, която вървеше пред носилката, се движеше но по утъпканата върху мъха „улица“.

Като се намери на чист въздух, Алексей изпита отначало бурен прилив на неосъзната, животинска радост, после тя се смени от сладка и тиха скръб.

С мъничка кърпичка Леночка изтри сълзите от лицето му и като ги изтълкува по своему, заповяда на носачите да вървят по-бавно.

— Не, не, по-бързо, вървете по-бързо, хайде! — подкани ги Мересиев.

И без това му се струваше, че го носят извънредно много. Той почна да се страхува, че може да не отлетят, че самолетът, изпратен за него от Москва, ще си отиде, без да дочака, и че той няма да може още днес да попадне в спасителната клиника. Той стенеше глухо от болката, причинявана му от бързия вървеж на носачите, но все настояваше: „По-скоро, моля ви, по-скоро!“ Той бързаше, макар и да чуваше, че дядо Михайла се задъхва, че постоянно се спъва и не върви в крак. Две жени смениха стареца. Дядо Михайла заситни наред с носилката от другата страна на Леночка. Като бършеше с офицерската си фуражка изпотената си плешива глава, зачервеното си лице, набръчканата си шия, Той доволно мърмореше:

— Виж, притеснява се, а? Бърза!... Правилно, Альоша, прав си, бързай! Щом човек бърза, животът в него е силен, намеренико наш любим, какво ще кажеш, не е ли така?... Пиши ни от болницата. Адресчето запомни: Калининска област, Бологовски район, бъдещото село Плавня, а? Бъдещото, а? Нищо, ще се получи, не забравяй, адресчето е точно!

Когато качваха носилката в самолета и Алексей вдъхна познатия тръпчив дъх на авиационен бензин, той отново почувствува буен прилив на радост. Над него затвориха целулоидния капак. Той не виждаше как изпращачите махаха с ръце, как мъничка дългоноса бабичка, която със сивата си дреха приличаше на сърдита врана, надвивайки страха и повдигнатия от витлото вятър, се промъкна до Седналия вече в кабинката Дегтяренко и му пъкна пакетче с

недоядената кокошка, как дядо Михайла се суетеше около самолета, като подвикваше на жените и разгонваше децата, как вятърът изтръгна фуражката на дядото и я търколи на леда и как той стоеше гологлав, а голото му теме лъщеше и със сребристите си редки коси, развявани от вятъра приличаше на Николай угодник от проста селска икона. Стоеше, като махаше с ръка след отлитащия самолет, единственият мъж сред пъстрата женска тълпа.

Дегтяренко откъсна самолета от ледената настилка, мина над главите на изпращачите предпазливо, като почти докосваше със ските леда, полетя над езерото под прикритието на високия стръмен бряг и се скри зад Гористия остров. Тоя път полковият немирник, който при бойните разбори честичко си изпащаше от командира за излишна смелост във въздуха, летеше предпазливо, не летеше, а се прокрадваше, придържаше се към земята, движеше се по коритата на ручеите, прикривайки се зад езерните брегове. Алексей не видя и не чу нищо от това. Познатият мирис на бензин и масла, радостното усещане на полета го накараха да изгуби съзнание и та дойде на себе си едва на летището, когато изваждаха носилката от самолета, за да го пренесат на бързия санитарен самолет, който вече бе долетял от Москва.

Той се върна на любимото летище в самия разгар на летателния ден, който беше претоварен до крайност, както и през всичките дни на тая бойна пролет.

Бръмченето на моторите не затихваше нито за минута! Една ескадрила, кацнала за ново зареждане, биваше сменена във въздуха от втора, трета. Всички, от летците до шофьорите на бензиновите цистерни и магазинерите, които раздаваха гориво, бяха капнали тоя ден от умора. Началникщабът бе загубил гласа си и сега издаваше някакво пискливо съскане.

Въпреки всеобщата заетост и извънредното напрежение всички в тоя ден живееха в очакването на Мересиев.

— Не са ли го докарали? — викаха пилотите на механиците през рева на моторите, преди още да са се спрели на своето място.

— А не се ли чува за него? — интересуваха се „бензиновите крале“, когато следващата бензинова кола приближаваше до вкопаните в земята цистерни.

И всички се заслушаха дали не бучи някъде над гора! познатият полкови санитарен самолет.

Когато Алексей се пробуди на гъвкаво поклащащата носилка, видя плътен кръг от познати лица. Той отвори очи. Тълпата радостно зашумя. До самата носилка той видя младото, неподвижно, сдържано усмихнато лице на командира на полка, до него широката, червена и потна физиономия на Началник щаб и дори кръглото, пълно и бледо лице на командира на БАО — баталиона за аеродрумно обслужване, — когото Алексей не можеше да понася заради формализма и скъперничеството му. Колко познати лица! Носилката носи малкият Юра. Той през всичкото време безуспешно се мъчи да се обърне назад, да погледне Алексей и затова се спъва на всяка крачка. До носилката тича червенокоса девойка сержантът от метеорологическата станция. По-рано на Алексей му се струваше, че тя нещо не го обича, старее се да не попада пред очите му, а всякога тайно го следи с някак странен поглед. Той я наричаше на шега „метеорологически сержант“. Наблизо

ситни летецът Кукушкин, дребен човек, неприятно, злъчно лице, когото в ескадрилата не обичаха за ради спривавия му характер. Той също се усмихва и се мъчи да попадне в такта на огромните крачки на Юра, Мересиев си спомни, че преди да отлети, той изложи зле Кукушкин пред голяма компания за неизплатения му дълг, и бе сигурен, че тоя злопаметен човек никога няма да му прости обидата. А ето сега той тича край носилката, предпазливо я подкрепя и свирепо разблъсква с лакти тълпата, за да я предпази от тласкане.

Алексей никога не подозираше, че има толкова приятели. Ето кога хората се разкриват! Стана му мъчно за „метеорологическия сержант“, който се страхуваше за нещо от него, бе му неудобно пред началника на БАО, за чието скъперничество бе пуснал в дивизията толкова шеги и анекдоти, поиска му се да се извини пред Кукушкин и да каже на момчетата, че той съвсем не е такъв неприятен и необщителен човек. Алексей имаше чувството, че сякаш след всичките си мъки бе попаднал най-после в родното си семейство, където всички искрено му се радват.

Носеха го предпазливо през полето към сребристия санитарен самолет, замаскиран в края на голата брезова горичка. Виждаше се как техниците вече пускат с помощта на каучуков амортизатор изстиналия мотор на „санитаря“.

— Другарю майор... — каза изведнъж Мересиев на командира на полка, като се мъчеше да говори колкото се може по-високо и уверено.

Командирът се наведе над него, усмихнат по навик тихо и загадъчно.

— Другарю майор, разрешете ми да не летя за Москва, а тук, при вас...

Командирът смъкна от главата си шлема, който му пречеше да чува.

— Не трябва в Москва, аз искам тук, в полковата лечебница.

Майорът сне кожената ръкавица, напипа под одеялото ръката на Алексей и я стисна:

— Чуден човек, вас трябва да ви лекуват сериозно, и истински.

Алексей заклати глава. Бе му добре, спокойно. Нито преживяното, нито болките в краката вече му се струваха страшни.

— Какво иска? — пресипнало попита началникщабът.

— Моли да го оставят тук при нас — отговори командирът усмихнат.

И усмивката му в този миг не бе загадъчна, както винаги, а топла и тъжна.

— Глупак! Романтика, пример за „Пионерска правда“ — Захриптя началник щабаът. — Правят му чест, пращат за него самолет от Москва по разпореждане на самия командущ армията, а той — виж го, моля ти се!...

Мересиев поиска да отговори, че той не е романтик, ч е просто сигурен, че тук, в палатката на полковата лечебница, където вече веднъж бе прекарал няколко дена, лекувайки навехнатия си крак след несполучливо кацване с повреден апарат, в родната атмосфера, той ще се поправи по-бързо отколкото сред непознатите удобства на московската клиника Той дори бе подбрал думите, за да отговори по-язвително на началник щаба, но не успя да ги произнесе. Тъжно зави сирена. Лицата на всички изведнъж станаха делови, загрижени. Майорът даде няколко кратки заповеди и, хората започнаха да се пръскат като мравки: кой към самолетите, прикрити в края на гората, кой към землянката на командния пункт, който като хълмче се издигаше в края на полето. Алексей ясно видя очертаната с дим и бавно разпръскваща се бяла следа на многозвездна ракета. Той разбра: „Въздушна!“ Сърцето му заби, ноздрите му се разшириха и той почувствува в цялото си тяло възбуждаща хладина, както винаги се случваше с него в минути на опасност. Леночка, механикът Юра и „метеорологическият сержант“, които нямаха какво да правят в обхваналата летището напрегната загриженост на бойната тревога, тримата хванаха носилката и бегом, като се мъчеха да вървят в крак и разбира се, от вълнение не успеваха, я понесоха към близкия край на гората.

Алексей запъшка. Те тръгнаха ходом. А в далечината често, трескаво тракаха автоматичните противовъздушни оръдия. Изпълзяваха вече на летателната площадка, понасяха се бързо и излитаха в небето едно след друго самолетните звена през познатия звън на своите мотори. Алексей вече чува долитация иззад гората неравен, люлеещ се звук, от който мускулите му някак сами по себе си се свиваха на топки, напъваха се и той, този немощен човек, привързан

за носилката, се видя в кабината на изстребителя да лети срещу врага, почувствувал се като хрътка, която е подушила дивеча.

Носилката не влезе в тясното укрытие. Когато грижливият Юра и девойките поискаха да снемат Алексей долу на ръце, той запротестира и каза да оставят носилката в края, в сянката на голяма стара бреза. Като лежеше под нея, стана очевидец на събитията, които се разиграха стремително в следващите минути като лош сън. На летеца рядко му се случва да наблюдава от земята въздушен бой. На Мересиев, който беше в бойната авиация от първия ден на войната, не му се беше случвало нито веднъж да гледа въздушен бой от земята. И сега той, който бе свикнал с мълниеносната скорост на въздушната схватка, с учудване гледаше колко бавен и не особено страшен изглеждаше въздушният бой оттук, колко мудни бяха движенията на остарелите тъпоноси „ишачки“ и колко безобидно се чуваше отгоре трясъкът на картечниците им, който напомняше тук нещо домашно — нещо като тракане на шевна машина и прашене на бавно раздиращо се хасе.

Дванадесет германски бомбардировача в тилна колона заобиколиха летището отстрани и изчезнаха в светлите лъчи на високо издигналото се слънце. Оттам иззад облаците с пламнали от слънцето краища, които заслепяваха очите, се чуваше басовият, наподобяващ бръмчене на майски бръмбари рев на техните мотори. Още по-отчаяно забесняха и залаяха в гората автоматичните противовъздушни оръдия. Димът от изстрелите се пръскаше в небето като летящите семена на глухарче. Но нищо не се виждаше освен рядкото проблясване на крилете на изстребителите.

Все по-често и по-често бръмченето на гигантските бръмбари биваше прекъсвано от звука на раздиращо се хасе: гррр, гррр, гррр! В блясъка на слънчевите лъчи се водеше невидим от земята бой, но той съвсем не приличаше на онова, което вижда участникът във въздушната схватка, и отдолу изглеждаше толкова незначителен и неинтересен, че Алексей го следеше съвсем спокойно.

Дори когато отгоре се дочу пронизително свирещ, нарастващ писък и като черни капки, изтърсени от четка, се понесоха надолу, и стремително се увеличаваха серии от бомби, той не се изплаши, а дори леко повдигна глава, за да види къде ще паднат.

В тоя момент Алексей бе учуден от „метеорологическия сержант“. Когато писъкът на бомбите достигна най-високата нота,

девойката, която седеше до пояс в окопа и която винаги тайно го наблюдаваше, изведнъж изскочи, хвърли се върху носилката, падна и с цялото си треперещо от вълнение й страх тяло го закри, като го притискаше към земята.

За миг той видя близо до очите си нейното загоряло, съвсем детско лице със сочни устни и тъпо, почнало да се бели носле. Някъде в гората изтрещя взрив. Изведнъж съвсем близо се чу втори, трети, четвърти. Петият тресна така, че земята подскочи и забуча и отсечената от парчетата широка корона на брезата, под която лежеше Алексей, падна със свистене. Още веднъж се мярна пред очите му бледото, изкривено от ужас лице на девойката, той почувствува на бузата си нейната хладна буза и в краткото затихване между Два бомбени взрива устните на девойката изплашено и пламенно пошепнаха:

— Мили!... Мили!...

Нови бомбени взривове разтърсиха земята. Над летището с грохот се издигаха към небето стълбовете на взривовете, сякаш от земята бе изскочила редица от дървета и техните корони за миг се разтвориха и после с гръм паднаха върху замръзналата почва и оставиха във въздуха задушлив, отровен миришещ на чесън дим.

Когато димът се разнесе, наоколо вече бе тихо. Звуци на въздушния бой едва се чуваха иззад гората. Девойката скочила вече на крака и нейните страни от бледозеленикави бяха станали червени, тя бе се зачервила до сълзи и без да гледа Алексей, се извиняваше:

— Не ви ли причиних болка? Глупава съм аз, глупава, господи, извинете ме!

— Защо се каеш сега? — бърбеше Юра, на когото срамно, че не той, а тая девойка от метеостанцията закри с тялото си приятеля му.

Той замърмори, изтърси комбинезона си, почеса се по тила, поклати глава, като гледаше назъбената рана на обезобразената от парчетата бреза, от стъблото на която бързо капеше прозрачен сок. Тоя сок от раненото дърво блестеше, стичаше се по мъхнатата кора и капеше на земята, чист и прозрачен като сълза.

— Я гледайте, брезата плаче — рече Леночка, която във време на опасност не загубваше своя предизвикателно учуден вид.

— Ще заплачеш и ти! — мрачно отвърна Юра. — представлението се Свърши, носете. Цял ли е санитарят, не са ли го

чукнали?

— Пролет — каза Мересиев, като погледна израненото стъбло на дървото, прозрачния, блестящ на слънцето сок, който на чести капки падаше на земята, и чипоносия „метеорологичен сержант“ с голям, не за ръста му шинел, името на когото той дори не знаеше.

Когато тримата — Юра напред, а момичетата отзад носеха носилката му към самолета през димящите още трапчинки, в които бе се събрала мътна вода, той с любопитство погледна мъничката здрава ръка, която бе се показала от грубия маншет на шинела, и силно стискаше носилката, какво се бе случило с нея? Или тия думи му се бяха причули в страха?

В тоя забележителен за Мересиев ден му се случи да бъде свидетел на още едно събитие. Вече сребристият самолет с червените кръстове на крилете и по тялото бе наблизил, виждаше се вече как, поклащайки глава, сновеше около него механикът, като оглеждаше не е ли ударен самолетът от парчетата и взривната вълна, когато един след друг почнаха да кацат изстребителите. Те се измъкваха иззад гората, плъзгаха се надолу, без да правят обикновения кръг, и кацаха, като пътем рулираха към края на гората, към закритията си.

Скоро небето утихна. Летището се очисти, замлъкна бръмченето на моторите в гората. Но в командния пункт още стояха хора и като закриваха от слънцето очите си с ръка, гледаха към небето.

— „Деветката“ не се е върнала! Кукушкин се забави! — съобщи Юра.

Алексей си спомни мъничкото злъчно лице на Кукушкин, което запазваше винаги избухливия си израз, спомни си и как тоя същият Кукушкин днес грижливо подкрепяше носилката му. Нима? Тая мисъл, толкова обикновена за летците през напрегнатите дни, сега, когато Алексей се бе откъснал от живота на летището, го накара да потрепери. В същото време в небето се чу бръмчене.

Юра радостно подскочи:

— Той е!

Около командния пункт се раздвижиха. Нещо се бе случило. „Деветката“ не кацаше, а минаваше над летището в широк кръг и когато прелиташе над главата на Алексей, той забеляза, че една част от крилото ѝ е откъсната и което бе най-страшното — от тялото се подаваше само един „крак“. Една след друга прорязваха въздуха

червени ракети. Кукушкин отново премина над главите. Самолетът му приличаше на птица, която се вие над разрушеното си гнездо и не знае къде ще кацне. Той правеше вече третия кръг.

— Кога ще скочи, бензинът се свършва, до капка, защо го изстискава! — прошепна Юра, като гледаше часовника.

В случаи, когато кацането бе невъзможно, на летеца се разрешаваше да вземе височина и да се хвърли с парашут. Вероятно такава заповед вече бе получила от земята и „деветката“. Но тя упорито летеше в кръг.

Юра гледаше ту самолета, ту часовника. Когато му се струваше, че моторът работи по-тихо, той сядаше, и се извърщаше. Нима мисли да спаси самолета? „Скачай, скачай де!“ — мислеше си всеки.

[#1 Придвижване на самолета по земята с работещ мотор. Б. пр.]

От летището се откъсна изстребител с цифрата едно на опашката, литна във въздуха и още в първия кръг майсторски се нареди до ранената „деветка“. По спокойния майсторски стил на полета Алексей позна, че това е самият командир на полка. Решил очевидно, че радиото на Кукушкин се е повредило или че той се е объркал, командирът тръгна до него, поклати криле, като сигнализираще „прави като мен“ и почна да се отстранява и да се издига нагоре. Заповядваше му да отлети настрана и да скочи, но точно в този момент Кукушкин намали газ и започна да слиза. Раненият самолет с пречупено крило премина над самата глава на Алексей, като бързо се приближаваше към земята. Ето, някъде недалеч близо до земята той рязко се наведе наляво, опря на здравия си „крак“, потича малко на едно колело, като намаляваше скоростта, после падна на дясната си страна, закачи се със здравото си крило за земята, и стремително се завъртя около оста, като вдигаше цели облаци сняг.

В последната минута самолетът се скри от погледите, когато снежният прах се разпръсна, всички видяха — не далеч от ранения самолет, наклонил се настрана, нещо се чернее върху снега. И към тая черна точка тичаха хората и като покряхваше със сирената си, с все сила летеше санитарният автомобил.

„Спаси, спаси самолета! Гледай го, Кукушкин! Кога бе се научил на това!“ — мислеше си Мересиев, като лежеше на носилката и дори завиждаше на другаря си.

На него самия му се поиска с всички сили да изтича там, където лежеше на снега тоя мъничък, от никого необичан човек, който изведнъж се оказа толкова издръжлив, такъв майстор! Но Алексей бе повит, притиснат до плата на носилката, смазан от огромната болка, която отново го хвана с всичка сила, щом бе спаднало нервното напрежение.

Всички тия произшествия станаха за около един час, но те бяха толкова много, че Алексей не можа изведнъж да се оправи сред тях. Едва когато носилката му бе закрепена в специалните гнезда на санитарния самолет и той неочаквано пак усети върху себе си втренчения поглед на „метеорологичния сержант“, наистина разбра значението на думите, които се бяха откъснали от побледнелите устни на девойката между взривовете на две бомбени серии. Стана му срамно, дори не знаеше името на тая чудна, самоотвержена девойка.

— Другарю сержант... — тихо рече той, като погледна благодарно към нея. Между рева на загорения мотор тия думи едва ли стигнаха до нея. Но тя пристъпи към него и му подаде пакетче.

— Другарю старши лейтенант, това са ваши писма, аз ги пазах, знаех, че сте жив, че ще се върнете. Знаех, чувствувах.

Тя сложи на гърдите му тъничко снопче писма. Между тях той позна триъгълничетата на майка си с надписан с неясен старчески почерк адрес и познатите пликосе като ония, които винаги носеше със себе си в джоба на рубашката. Той засия, като видя тия писма, и направи движение да освободи ръката си изпод одеялото.

— Тия от девойка ли са? — тъжно попита „метеорологичният сержант“ и пак така се изчерви, че дългите бронзови ресници се намокриха със сълзи.

Мересиев разбра, че не му се бе счуло тогава във време на взрива, разбра и не се реши да каже истината.

— От омъжената ми сестра. Тя има друго презиме — каза той, като чувствуваше отвращение към себе си.

Сред бученето на загорените мотори се чуха гласове. Отвори се страничният люк^[1], в него се вмъкна непознат лекар с престилка върху шинела.

— Единият болен вече тук ли е? — попита той, като погледна Мересиев. — Отлично, внесете другия, веднага ще отлетим. А вие какво правите тук, мадам? — Той погледна през изпотените си очила

„метеорологичния сержант“, който се мъчеше да се скрие зад гърба на Юра. — Моля, излезте, сега ще отлетим. Хей! Дайте носилката!

— Пишете, за бога, пишете, ще чакам! — чу Алексей шепота на девойката.

Лекарят с помощта на Юра внесе в самолета носилката, в която някой тихо и продължително пъшкеше. Когато я сложиха в гнездата, чаршафът падна и Мересиев видя върху нея изкривеното от страдание лице на Кукушкин. Докторът потри ръце, огледа кабината, потупа Мересиев по корема.

— Отлично, великолепно! И така, млади човече, ето ви компаньон, за да не ви е скучно, докато летим. Нали? Сега всички чужди хора във! А тая Лорелай със сержантски чин изчезна ли? Много добре. Моля да се мръднете!...

Той изблъска закъснелия Юра. Затвориха вратите, самолетът трепна, тръгна, заподскача, после затихна и плавно полетя в родната стихия под спокойния шум на моторите. Лекарят, като се държеше за стената, се приближи до Мересиев.

— Как се чувствувате? Дайте пулса — той с любопитство погледна Алексей и поклати глава: — М-да. Силна личност. За вашите приключения приятелите ви разказват нещо такова съвсем невероятно, джеклондоновско.

Той седна в креслото си, помърда в него, като се наместваше по-удобно, и изведнъж се отпусна, клюмна и заспа. Ясно беше, че тоя немлад, бледен човек е изморен смъртно.

„Нещо джеклондоновско!“ — помисли Мересиев и в паметта му изникна далечен спомен от детинството — разказ за човека, който с премръзнали крака върви през пустинята, преследван от болен гладен звяр. Под приспивния спокоен рев на моторите всичко почна да плува, да губи очертанията си, да се разтапя в сива мъгла и последната мисъл на заспиващия Алексей бе странната мисъл, че няма нито война, нито бомбардировки, нито тая мъчителна, постоянно разкъсваща болка в краката, нито самолета, който лети към Москва всичко това е от чудната книжка, четена през детинството в далечния град Камишин.

[1] Капак на отвора за влизане в самолета. Б. пр. ↑

ВТОРА ЧАСТ

Андрей Дегтяренко и Леночка не бяха преувеличили, когато описваха на приятеля си великолепието на столичната болница, където по молба на командувачия армията бе изпратен Алексей Мересиев, а за компания и лейтенант Константин Кукушкин, докаран заедно с него в Москва.

Преди войната тя бе институтска клиника, където един известен съветски учен изпитваше нови методи за бързо възстановяване на човешкия организъм след болести и травми. Тоя институт имаше здраво установени традиции и световна слава.

През време на войната ученият бе превърнал клиниката на своя институт в офицерска болница. Както и по-рано, болните можеха да получат тук всички видове лечения, каквито бяха известни по това време на съвременната наука. Войната, която бушуваше наблизко до столицата, предизвика такъв приток от ранени, че на болницата се наложи да увеличи четири пъти броя на леглата си в сравнение с това, за което бе пригодена. Всички спомагателни помещения — приемните за срещи с посетителите, стаите за четене и тихи игри, стаите на медицинския персонал и общите трапезарии за оздравяващи — бяха превърнати в болнични стаи. Ученият бе отстъпил за ранените дори кабинета си, който бе в съседство с лабораторията му, а сам, заедно с книгите и необходимите си неща, се премести в мъничка стаичка, която по-рано беше за дежурните. И въпреки това понякога се налагаше да поставят легла и в коридорите.

Между блестящите от белота стени, сякаш предназначени от самите архитекти за тържествената тишина в храма на медицината, отвсякъде се чуваха провлечени пъшкания, охкания, хъркане на спящи, бълнуване на тежко болни. Здравно заседнал тук тежкият, задушлив дъх на войната — мир! на окървавени бинтове, на възпалени рани, на живо гниещо човешко месо, който никакво проветряване не можеше да отстрани. Отдавна вече наред с удобните легла, направени по чертежи на самия учен, стояха походни сгъваеми легла, не достигаха прибори. Заедно с Красивия фаянс на клиника! бяха пуснати в употреба

смачкани алуминиеви панички. Избухналата недалеч бомба бе избила с вълната на взрива стъклата на грамадните италиански прозорци и трябваше да ги заковат с шперплат. Водата не достигаше, постоянно прекъсваше и газът и инструментите трябваше да се изваряват на стари спиртни лампи. А, ранените все пристигаха, докарваха все повече и повече — със самолети, с коли, с влакове. Притокът им растеше в зависимост от силата на поредното настъпление на фронта.

И въпреки това целият персонал на болницата, като се почне от шефа му, заслужил деятел на науката и депутат в Върховния съвет, и се свърши с обикновената болногледачка и гардеробиерка, портиерка — всички тия уморени, понякога полугладни, изтощени, недоспали хора продължаваха фанатично да пазят реда в своя институт. Болногледачките, които дежуреха понякога по две, дори и по три смени поред, ползуваха всяка свободна минута, за да чистят, да мият, и търкат. Сестрите, отслабнали, застарели, люшкащи се от умора, както по-рано, идваха на работа с колосани престилки бяха също така неотстъпчиво взискателни към изпълнение на лекарските нареждания. Ординаторите, както и преди, се караха за най-малкото петно върху спалното бельо и с чиста носна кърпичка проверяваха чистотата на стените, на стъпалата на стълбите, на бравите на вратите. Сам шефът, грамаден червенолик старец с прошарена грива над високото чело, мустакат, с черна, гъсто посребрена брадичка, Яростен кавгаджия, два пъти на ден, както и преди войната, придружен от ято колосани ординатори и асистенти, обикаляше в определените часове помещенията, преглеждаше диагнозите на новопостъпилите, помагаше при тежките случаи.

В тези бойни напрегнати дни той имаше и много други работи вън от тая болница. Но винаги намираше време за любимата си рожба, късаше часове от почивката и съня си. Като хокаше някого от персонала за небрежност — а това правеше шумно, страстно, непременно на местопрестъплението! в присъствието на болните, — той винаги казваше, че аноговата клиника работи образцово, както преди, в тревожната и затъмнена военна Москва, това ще бъде именно отговор на всички тия хитлеровци и гьоринговци, че той не желае да слуша никакво оправдание с трудностите на войната, че безделниците и лентяите могат да вървят по дяволите, че тъкмо сега, когато всичко е толкова трудно, в болницата трябва да има особено строг ред. Сам той

продължаваше да извършва обиколките си с такава точност, че болногледачките все така сверяваха по неговото явяване стенните часовници на стаите. Дори въздушните тревоги не нарушаваха точността на тоя човек. Навярно тъкмо това заставяше и персонала да прави чудеса и при съвсем невероятните условия да поддържа довоения ред.

Веднъж по време на утринната обиколка шефът на болницата, да го наречем Василий Василиевич, се натъкна на две легла, поставени едно до друго върху стълбищната площадка на третия етаж.

— Каква е тая изложба? кресна той и хвърли изпод гъстите си вежди такъв поглед към ординатора, че тоя висок, попрегърбен, вече немлад човек с доста почтена външност застана мирно като ученик.

— Тая нощ ги докараха... Летци. Ето тоя е със счупване на бедрото и на дясната ръка. Състоянието му е нормално. А тоя — той показва с ръка много слаб човек с неопределена възраст, който лежеше неподвижно със затворени очи, — този е тежък случай. Раздробени ходила на краката, гангрена в двете стъпала, а най-важното — крайно изтощение. Аз не вярвам, разбира се, но придружаващият ги подполковник от медицинската служба пише, че болният с раздробени стъпала е пълзял осемнадесет дена от германския тил. Това, разбира се, е преувеличение...

Без да слуша ординатора, Василий Василиевич повдигна одеялото. Алексей Мересиев лежеше със скръстени на гърдите ръце; по тия обвити в тъмна кожа ръце, които се отделяха рязко върху белотата на чистата риза и завивките, можеше да се изучава костното устройство у човека. Професорът предпазливо покри летеца с одеялото и заядливо Прекъсна ординатора:

— Защо лежат тук?

— В коридорите вече няма място... Вие сами...

— Какво „вие сами“, „вие сами“! А в четиридесет и втора!

— Но тя е полковнишка.

— Полковнишка? — професорът изведнъж избухна. — Кой глупак измисли това? Полковнишка! Глупости!

— Но нали е казано да оставяме място за героите на Съветския съюз?

— „За героите“, „за героите“. В тая война всички са герои. Вие ли ще ме учите? Кой е тук началник? На когото Не се харесват моите

разпоредби, може незабавно да се махне. Веднага да се пренесат летците в четиридесет и втора, мислите всякакви глупости: „полковнишка“!

Той бе тръгнал по-нататък, съпроводен от смълчалата се свита, но изведнъж се върна, наведе се над леглото на Мересиев и като сложи на рамото на летеца своята пълна, изхабена от много дезинфекции, изпръхнала ръка, попита: — Вярно ли е, че си пълзял от германския тил повече от две седмици?

— Нима имам гангрена? — с отпаднал глас продума Мересиев.

Професорът прониза със сърдит поглед свитата си, струпала се на вратите, погледна летеца право в черните големи зеници, в които имаше тъга и тревога, и изведнъж каза:

— Такива като тебе е грешно да се лъжат. Гангрена Но ти не кльомвай! Неизлечими болести на света няма, както няма и безизходни положения. Запомни ли? Това е. И отмина, голям, шумен, и вече някъде отдалеч, зад стъклената врата на коридора, се чуваше басовото му мърморене.

— Интересен чичо — каза Мересиев, като гледаше след него.

— Неврастеник. Видя ли? Докарва се. Знаем ги ние народните хора — обади се от своето легло Кукушкин с кисела усмивка. — Значи удостоихме се с честта да попаднем в „полковнишката“.

— Гангрена — тихо рече Мересиев и повтори с тъга: Гангрена.

Тъй наречената „полковнишка“ стая се намираше в края на коридора на втория етаж. Прозорците ѝ гледаха на юг и изток и затова слънцето скиташе по нея през целия ден, постепенно се местеше от легло на легло. Тя бе сравнително неголяма стая. Ако се съди по тъмните петна, останали върху паркета, до войната в нея е имало две легла, две табуретки, по средата кръгла маса, Сега там се намираха четири легла. На едното лежеше ранен, цял обинтован като повито новородено дете. Той лежеше винаги по гръб и гледаше изпод бинтовете към тавана с празен неподвижен поглед. На другото Легло, до което бе леглото на Алексей, лежеше подвижен човек, с набръчкано, сипаничаво войнишко лице, с руси коси и мустачки, услужлив и разговорлив.

Хората в болницата бързо се запознават. Още до вечерта Алексей узна, че сипаничавият е сибиряк, председател на колхоз, ловец, а по военна специалност снайперист, и то сръчен снайперист. От деня на

прочутите боеве край Елна, когато той започна да воюва в състава на своята Сибирска дивизия, в която заедно с него служеха двамата му сина и зет му, бе успял, както се изразяваше, да „натрака“ към седемдесет германци. Той бе Герой на Съветския съюз и когато спомена пред Алексей своето презиме, Мересиев с интерес изгледа неугледната му фигурка. Това презиме през тези дни бе широко известно в армията. Големи вестници дори посветиха на снайпериста уводни статии. Всички в болницата — и сестрите, и лекарят управител, и сам Василий Василиевич — го наричаха с уважение Степан Иванович.

Четвъртият обитател на стаята, който лежеше в бинтове, през целия ден нищо не каза за себе си. Той изобщо не произнесе нито дума, но Степан Иванович, който знаеше всичко, разказа тихичко на Мересиев историята му. Казваше се Григорий Гвоздев. Той бе лейтенант от танковите войски и също Герой на Съветския съюз. Дошъл в армията от танковото училище и воювал от първите дни на войната, като участвувал в първия бой на границата, някъде към Брест-Литовската крепост. В известното танково сражение при Белосток той загубил танка си. Веднага преминал на друг, чийто командир бил убит, и с остатъка от танковата дивизия започнал да прикрива войските, които отстъпвали към Минск. В боя на Буг загубил втория си танк, бил ранен, минал на трети и като сменил загиналия командир, поел командването на ротата. После, озовал се в германския тил, създал подвижна танкова група от три танка и цял месец скитал с нея из дълбокия германски тил, нападайки обози и колони. Снабдявал се с гориво, доставял си бойни припаси и запасни части от местата на скорошните сражения. Тук по зелените поляни, край широките пътища, в горите и блатата в изобилие се търкаляли, без някой да се грижи за тях, разбити машини от разни марки.

Родом бе от Дорогобуж. Когато от сведенията на съветското информбюро, които танкистите редовно приемали по радиото на командирския танк, Гвоздев узнал, че линията на Фронта се е приближила към родните му места, не изтраял, вдигнал във въздуха трите си танка и с бойците, останали всичко осем души, започнал да се промъква през горите.

Точно преди войната той успява да се върне у дома и в мъничкото селце на брега на лъкатушната полска рекичка. Майка му,

селска учителка, бе тежко заболяла, а баща МУ, стар агроном, депутат от Областния съвет на трудещите се бе повикал сина си от армията.

Гвоздев си спомняше селската едноетажна къщурка до училището, майка си, мъничка, отслабнала, безпомощна, която лежи на старото канапе, баща си — с шантунгово сако с остаряла кройка, който загрижено покашля и пощипва припряно шарената си брадичка до постелята на болната, и трите сестрички, девойки, мънички, възчерни, които приличаха много на майка му. Спомня си селската фелдшерка Женя — тънйчка, синеока, която го изпрати с кола чак до станцията и на която бе обещал да пише всеки ден. Когато се промъкваше като звяр по утъпканите поля, по изгорените запустели села на Белорусия, като заобикаляше градовете и избягваше оживените пътища, той тъжно гадаеше какво ли ще види в мъничката родна къща, бяха ли успели близките му да заминат и какво е станало с тях, ако не са заминали.

Онова, което Гвоздев видя в родината, излезе много по-страшно от най-мрачните предположения. Той не намери нито къщичката, нито близките си, нито Жена си, нито самото село. От една полуумна бабичка, която, подскачайки и бърбрейки, вареше нещо на печка сред черните пепелища, той научи, че когато германците наближили, учителката била много зле и че момичетата и агрономът не се решили нито да я карат, нито да я напуснат. Германците научили, че в селцето е останало семейството на член на Областния съвет на депутатите на трудещите се. Хванали ги още същата нощ, и ги обесили на брезата до къщата, а къщата запалили. Жени, която изтичала до най-главния германски офицер да моли за семейството на Гвоздеви, навярно бяха много мъчили и Жени офицерът се бе гаврил с нея и какво е станало там старицата не знаеше, но на втория ден бяха изнесли девойката мъртва от къщата, където живеел германският офицер и два дена тялото и лежало до реката. А селото било изгорено едва преди пет дена, германците го бяха опожарили за това, че някой през нощта бе запалил бензиновите им цистерни, които се намираха в колхозната конюшня.

Бабата заведе танкиста до пепелището на дома му и му показа старата бреза. На един дебел клон бе висяла неговата люлка в детинството му. Сега брезата бе изсъхнала и на опърления от пламъците клон вятърът клатеше пет парчета от въже. Като си

подскачаше и бърбреше молитви, бабата заведе Гвоздев на реката и му показа мястото, където беше лежало тялото на девойката, на която той бе обещал да пише всеки ден, но после нито веднъж не бе се накарал да стори това. Той постоя сред шумящата острица, после се обърна и тръгна на към гората, където го чакаха бойците му. Не каза нито дума, не пророни нито една сълза.

[#1 Висока блатна трева с твърди резливи листа. Б. пр.]

В края на юни, когато на Западния фронт настъпваше армията на генерал Конев, Григорий Гвоздев заедно с бойците си се промъкна през германския фронт. През август получи нов танк, прочутия „Т-214“, и до зимата бе успял да се прослави в дружината като човек, който не признава препятствие. За него разказваха, за него вестниците пишяха истории, които изглеждаха невероятни, но които се бяха случили в действителност. Веднъж, изпратен на разузнаване, той преминал през нощта с танка си при пълен газ германските укрепления, благополучно пресякъл минното поле, като стрелял и сеел паника, промъкнал се в заетото от германците градче, стиснато в полукръг от частите на Червената армия, и се измъкнал при своите от другия му край, като причинил на германците голяма тревога, Друг път, действайки с подвижна група в германския тил, излязъл от засада, нахвърлил се върху германски товарен обоз и смазал с гъсениците си войниците, конете и каруците.

През зимата начело на малка танкова група той атакувал гарнизона на едно укрепено село край Ржов, където се намирал малък оперативен щаб на противника. Още в покрайнините, когато танковете преминавали отбранителната линия, в неговия танк попаднала ампула със запалителна течност. Мирислив димен пламък обгърнал танка, но екипажът му продължавал да се бие. Танкът летял из селото като гигантски факел, стреляйки от всичките си бордови оръдия, маневрирал, достигал и мачкал с гъсениците си бягащите германски войници. Гвоздев и екипажът, който той бе подбрал измежду хората, отскубнали се заедно с него от обкръжението, знаели, че всеки момент могат да загинат от избухването на бензиновите резервоари или на бойните припаси. Те се задушавали в дима, изгаряли от нажежената броня, дрехите им вече тлеели по тях, но продължавали да се бият. Тежък снаряд, който се пръснал под гъсениците, обърнал танка и взривната вълна или по-скоро повдигнатият пясък и сняг угасили

пламъците му. Измъкнали Гвоздев от танка обгорял. Той седял в кулата до убития стрелец, когото бе заместил в боя.

Втори месец вече танкистът се намирал между живота и смъртта, без надежда да се поправи, без да се интересува от нищо и понякога без да произнася нито дума по цяло денонощие.

Светът на тежко ранените обикновено се ограничава между стените на болничната им стая. Някъде извън границите на тия стени се води война, стават големи и малки събития, ушуват, страсти и всеки ден напластяват по една нова черта в душата на човека. В стаята на „тежките“ не се допускат хора от външния свят и бурите извън стените на болницата и новините стигат до тук на отделни и глухи отгласи. Стаята по неволя живееше със своите мънички събития. Сънливата и прашна муха, която се появяваше неизвестно откъде на огрътото от Дневното слънце стъкло, бе събитие. Новите обувки с високи токове, които бе обула днес сестрата на тая стая, Клавдия Михайловна, защото се канеше да отиде направо от болницата на театър, беше нещо ново. Компотът от сини сливи, който бе поднесен днес за трето вместо омръзналото зарзаво желе, бе тема на разговор.

Но онова, постоянното, което запълваше уморително бавните болнични дни за „тежкия“, което приковаваше към себе си мислите му, беше раната, която го бе изтръгнала от редовете на бойците, от трудния боеви живот и го бе хвърлила тук, на това меко и удобно, но още веднага опротивяло легло. Той заспиваше с мисъл за тази рана, оток или счупване, виждаше ги насън и когато се събудеше, още същия миг трескаво се стараеше да разбере увеличил ли се е отокът, изчезнала ли е червенината, покачила ли се е, или спаднала температурата. И както цял нощната тишина напрегнатият слух е склонен десеторно да преувеличава всяко шумолене, така и тук тая постоянна съсредоточеност върху своя недъг правеше раните още по-болезнени и караше дори и най-твърди и волеви хора, които спокойно са гледали в боя смъртта в очите, страхливо да долавят отгънците в гласа на професора и със замряло сърце да се досещат по лицето на Василий Василиевич за мнението му по хода на болестта.

Кукушкин мърмореше много и сърдито. Все му се струваше, че шините са сложени не така, както трябва, че са много стегнати и че от това костите му ще зараснат неправилно и ще трябва да ги трошат. Гриша Гвоздев мълчеше, потънал в мрачна полудрямка. Но не бе

мъчно да се забележи с какво развълнувано нетърпение оглеждаше своето мораво-червено тяло, покрито с парцали обгоряла кожа, когато Клавдия Михайловна, като сменяше превръзките, слагаше с шепи вазелин върху раните му, и как наостряше слух, когато дочуваше разговора на лекарите. Степан Иванович, единственият в стаята, който можеше да се движи, превит одве, и се хващаше за креватите, постоянно смешно и сърдито ругаеше застигналата го „глупава бомба“ и предизвикания от, контузията „трижди проклет радикулит“.

Мересиев грижливо скриваше преживяването си, преструвайки се, че не го интересуват разговорите на лекарите. Но всеки път, когато развързваха краката му за електризация той виждаше как бавно, но неотстъпно пълзеше нагоре горната част на стъпалата предателската морава червенина очите му се разширяваха от ужас.

Характерът му стана неспокоен, мрачен. Неловката шега на другаря, гънката на постелката, четката, паднала от ръката на старата болногледачка, извикваха в него гневни избухвания, които той с труд потискаше. Наистина строгата бавно увеличаваща се дажба от отлична болнична храна бързо възстановяваше силите му и през време на превръзките и облъчванията слабостта му вече не извикваше уплашени погледи у младичките практикантки. Но със същата бързина, с която крепнеше организъмът му, се влошаваше положението на краката. Червенината прехвърли вече петата и запълзя по глезените. Пръстите му съвършено изгубиха чувствителността си, бодяха ги с игли и тия игли влизаха в тялото, без да причинят болка. Разпространяването на подуването можа да бъде спряно по някакъв нов начин, наречен със странното име „блокада“. Но болката растеше. Тя стана съвсем нетърпима. През деня Алексей лежеше тихо, пъхнал лице във възглавницата. Нощем Клавдия Михайловна му инжектираше морфин.

Все по-често и по-често в разговорите на лекарите звучеше сега страшната дума „ампутация“. Понякога Василий Василиевич се спираше до леглото на Мересиев и питаше:

— Е, как е, пълзачо, въртят ли те краката? Можем и да ги отрежем, а? Клъц — и настрана.

Алексей цял изтръпваше и се свиваше. Стиснал зъби, за да не закрепши, той само въртеше глава и професорът сърдито мърмореше:

— Е, търпи, търпи — твоя работа. Ще опитаме още и това — и даваше ново наставление.

Вратата след него се затваряше, в коридора стихваха стъпките на лекарите, а Мересиев лежеше със затворени очи и мислеше: „Крака, крака, мои крака!...“ Нима ще остане без крака, куц, с дървени подложки като стария лодкар чичо Аркаша от родния му Камишин! Като него, и той при къпането ще отвързва и оставя дървените си крака на брега, а сам по ръце, по маймунски, ще влиза във водата.

Тези страдания се удвояваха и от още едно обстоятелство. Още първия ден в болницата той прочете писмата от Камишин. Мъничките триъгълничета на майката, както и всички изобщо майчини писма, бяха кратки, наполовина изпълнени с поздравии от близките и с успокоителни уверения в това, че у дома всичко е, слава богу, добре и че той, Альоша, не трябва да се безпокои за нея, а половината с молби да се пази, да не се простуди, да не мокри краката си, да не ходи там, където е опасно, да се пази от германското коварство, за което майката се бе достатъчно наслушала от съседите. Тия писма бяха по съдържание всички еднакви. Разликата беше само в това, че в едно майката съобщаваше как поръчала на една съседка да се помоли за боеца Алексей, макар самата тя да не вярва в бога, но все пак, за всеки случай, току-виж, че излязло истина; в друго се тревожеше за по-големите братя, които се сражаваха някъде на юг и отдавна не бяха писали, а в последното пишеше, че сънувала как Волга придошла, как при нея се прибрали всичките ѝ синове, които уж са се върнали от сполучлив риболов заедно с покойния им баща, и как тя ги нагостила с любимото семейно лакомство — точено с чига, — и как съседките изтълкували този сън така: някой от синовете ѝ трябва непременно да си дойде у дома от фронта. Старата жена молеше Алексей да поиска от началството да го пуснат у дома поне за един ден.

В сините пликосе, надписани с едър, кръгъл ученически почерк, бяха писмата от девойката, с която Алексей бе учил заедно във ФЗУ^[1]. Казваше се Олга. Сега тя работеше като техник в Камишинския Дървообработващ завод, където той в детинството си работеше като стругар. Тая девойка не бе само приятелка от детинство. И писмата ѝ не бяха обикновени, а особени. Не напразно той ги четеше по няколко пъти, като се връщаше към тях отново и отново, търсеше зад най-

простите редчета някакъв друг, не напълно понятен за самия него радостен скрит смисъл.

Тя пишеше, че е потънала до гуша в работа, че сега не си ходи у дома и да нощува, за да не губи време, а спи тук, в кантората, че сега Алексей не би познал завода си и че ще бъде поразен и ще загуби и ума и дума от радост, ако би могъл да се досети какво произвежда сега. Между другото пишеше, че в малкото си свободни дни, които ѝ се случват най-много по веднъж в месеца, тя ходи при майка му, че бабичката не се чувства добре, тъй като от по-големите му братя няма ни вест, ни кост, че майката живее тежко и в последно време е почнала често да боледува. Девойката го молеше по-често и повече да пише на майка си и да не я вълнува с лоши вести, тъй като той сега е може би единствената радост за нея.

Като четеше и препрочиташе писмата на Оля, Алексей проумя майчината хитрост със съня. Той разбра колко го чака майка му, как се надява на него, разбра също какъв страшен удар ще бъде за тях двете, ако им съобщи за катастрофата си. Дълго размисля какво да прави и не намери сили да им, пише истината. Той реши да почака и написа и на двете, че живее добре, че са го преместили в тих участък, а за да оправдае сменяването на адреса, съобщи за по-голяма правдоподобност, че сега служи в тилова част и изпълнява специални задачи и че изглежда ще остане дълго време на тая работа.

А сега, когато в съвещанията на лекарите все по-често и по-често звучеше думата „ампутация“, стана му страшно. Как ще си отиде сакат в Камишин?! Как ще покаже на Оля сакатите си нозе? Какъв страшен удар ще нанесе на майка си, която бе загубила на фронта всичките си синове и очакваше в къщи него, последния! Ето за какво мислеше той в мъчителната тишина на болничната стая, слушайки как сърдите скърцат пружините на леглото под неспокойния Кукушкин, как мълчаливо въздиша танкистът и как барабани с пръсти по стъклото превилият се одве Степан Иванович, който прекарваше цял ден на прозореца.

„Ампутация? Не, само това не! По-добре смърт... Каква студена, отровна дума! Но не, няма да го бъде!“ — мислеше си Алексей. Страшната дума дори му се присънваше във вид на някакъв стоманен паяк с неопределени форми, който го разкъсваше с острите си членести крака.

Цяла седмица обитателите на четиридесет и втора стая бяха четирима. Но веднъж пристигна замислена Клавдия Михайловна с двама санитарни и съобщава, че ще трябва да се постеснят. Леглото на Степан Иванович за негова голяма радост поставиха до самия прозорец. Кукушкин пренесоха в ъгъла до Степан Иванович, а на освободеното място поставиха хубаво ниско легло с мек пружинен матрак.

Това вбеси Кукушкин. Той побледня, заудря с юмрук по табуретката, почна кресливо да ругае и сестрата, и болницата, и самия Василий Василиевич, заплашваше, че ще се оплаче някому, някъде ще пише, и така се разяри, че едва не захвърли чашата върху бедната Клавдия Михайловна: дори би я хвърлил, ако Алексей с див блясък в циганските си очи не бе го спрял със страшен вик.

Точно в този момент внесоха и петия болен.

Той сигурно бе твърде тежък, тъй като носилката скърцаше, като се огъваше силно в такт с крачките на санитарите. На възглавницата безсилно се поклащаше кръгла, избръсната до голо глава. Широкото, жълто, сякаш излято от восък, подпухнало лице бе безжизнено. На пълните, бледни устни бе застинало страдание.

Сякаш новият беше в безсъзнание. Но щом сложиха носилката на пода, болният веднага отвори очи, повдигна се на лакти, с любопитство огледа стаята, подмигна за нещо на Степан Иванович — значи как я карате, добре ли сте? — и се изкашля издебело. Тежкото му тяло бе вероятно тежко конгузено и това му причиняваше остра болка. Мересиев, на когото този човек от пръв поглед нещо не се хареса, гледаше с омраза как двама санитарни, две болногледачки и сестрата с общи усилия едва го качваха на леглото. Той видя как лицето на новия изведнъж побледня и се покри с пот, когато несръчно обърнаха приличащия му на греда крак, как болезнена гримаса сгърчи побледнелите му устни. Но той само скръцна със зъби.

Като се намери на леглото, той веднага спокойно оправи ръба на чаршафа под одеялото, нареди на купчинки по масичката внесените след него книжки и бележници, усърдно подреди на долната подставка паста, одеколон, прибор за бръснене, сапунерка, после с поглед на грижлив стопанин огледа цялата своя работа и веднага с дълбок и тътенещ бас промърмори:

— Е, хайде сега да се запознаем. Полкови комисар Семьон Воробьов. Човек хрисим и непушач. Моля да ме приемете в компанията.

Той спокойно и с интерес огледа другарите си по стая и Мересиев успя да долови върху себе си внимателно-изпитателния поглед на тесните му златисти, упорити очи.

— Аз няма да остана при вас за дълго. Не зная кой как е, но аз нямам време да се залежавам. Мене ме чакат моите конници. Ето ледът ще си отиде, пътищата ще изсъхнат и хайде: „Ние сме червена кавалерия и за нас...“ Тъй ами! — пробуча той, като изпълваше цялата стая със сочния си весел бас.

— Всички тук не сме за дълго. Ще се стопи ледът и хайде... с краката напред в петдесета стая — обади се Кукушкин, като рязко се обърна към стената.

Петдесета стая в болницата нямаше. Тъй наричаха болните помежду си моргата. Едва ли комисарят беше вече научил това, но той долови мрачния смисъл на шегата, не се обиди, а само с учудване погледна Кукушкин и попита:

— На колко сте години, драги приятелю? Ех, брада, брада! Нещо много рано сте се състарили.

С появяването в четиридесет и втора на новия болен, когото всички почнаха да наричат помежду си Комисаря, целият ред в живота на стаята изведнъж се промени. Той тежък и немощен човек още на втория ден се опозна с всички и както после се изразяваше за него Степан Иванович, съумя за всеки да намери специално ключе. Със Степан Иванович той поговори до насита за конете! и лова, който те двамата много обичаха като големи ловджии. С Мересиев, който обичаше да вниква в същността на войната, предизвикателно поспори за съвременните методи на приложение на авиацията, танковете и кавалерията и не без страст доказваше, че авиацията, танковете — те, разбира се, са нещо чудесно, но че и конят още не е отживял времето си, че още може да върши работа и ако сега добре постегнат кавалерийските части, ако ги подкрепят с техника и в помощ на старите командири смелчаци израсне широко и смело мислещ младеж, то нашата конница пак ще учуди света. Дори с мълчаливия танкист той намери общ език. Излезе, че дивизията, в която той бе комисар, бе воювала при Ярцев, после при Духовщина, като

участвувала в прочутия коневски контраудар, там където танкистът беше се измъкнал с групата си от обкръжението. И Комисаря с увлечение споменаваше познатите и на двамата имена на села и разказваше как и докъде именно са пердашили германците, Танкистът все така мълчеше, но не обръщаше гръб, както правеше по-рано. Лицето му не се виждаше изпод бинтовете, но той утвърдително поклащаше глава. Кукушкин изведнъж смени гнева си с умиление, когато Комисаря му предложи да изиграят една партия шах. Дъската стоеше на леглото на Кукушкин, а Комисаря играеше „слепешката“, легнал, със затворени очи. Той разби на пух и прах свадливия лейтенант и с това съвсем го помири със себе си.

С пристигането на Комисаря в четиридесет и втора се случи нещо подобно на това, което се случва сутрин, когато болногледачката отваряше прозореца и в отегчителната болнична тишина заедно с веселия шум на улиците нахлуваше пресният влажен въздух на ранната московска пролет. Комисаря не правеше за това никакви усилия. Той просто живееше, живееше жадно и пълнокръвно, като забравяше или се принуждаваше да забравя болките, които го измъчваха.

Щом се пробуждаше сутрин, той сядаше на леглото, размахваше ръце нагоре, встрани, навеждаше се и се изправяше, ритмично въртеше и навеждаше глава — правеше гимнастика. Когато му поднасяха да се измие, той искаше по-студена вода, дълго пръхтеше и се плискаше над легена, а после се изтриваше с кърпата с такова усърдие, че на стеклото му тяло избиваше червенина. Като го гледаха, на всички неволно се поискваше да направят същото. Донасяха вестниците. Той жадно ги грабваше от ръцете на сестрата и нетърпеливо прочиташе гласно комюникето на съветското информбюро, после вече подробно, една след друга — кореспонденциите от фронта. И умееше да чете някак си по своему, така да се каже, активно: ту изведнъж почваше с шепот да повтаря харесалите му се места, бърбеше „правилно“ и нещо подчертаваше, ту пък сърдито извикваше. „Лъже кучето, залагам главата си срещу бирена бутилка, че не е бил на фронта. Мерзавец! А пише.“ Веднъж, като се разсърди на някакъв кореспондент, изгубил мярката, той веднага написа в редакцията на вестника картичка, като доказваше в нея, че на война такива неща не стават и не могат да стават, и молеше да отзоват samozабравилния се лъжец. Някога се

замисляше над вестника, отпускаше се на възглавницата и лежеше така с отворени очи или почваше изведнъж да разказва интересни истории за своите конници, които бяха, ако се съди по думите му, всички до един герои, всички до един юнаци. А после отново почваше да чете. И чудно, тия негови забележки и лирически отстъпления никак не бъркаха на слушателите, не ги отвличаха, а напротив, помагаха им да разбират значението на прочетеното.

Два часа на ден, между обета и лечебните процедури, той се занимаваше с немски език, повтаряше думите, съставяше изречения и понякога изведнъж, като се замисляше върху смисъла на чуждия език, казваше:

— А знаете ли, момчета, Как е на немски пиленце? Кюхелхен. Браво. Кюхелхен, нещо такова мъничко, пухкавичко, нежно. А звънче знаете ли как е Гльокайн. Звучна дума, така ли е?

Веднъж Степан Иванович не се стърпя:

— А защо ви е, другарю полкови комисар, немски език де? Не се ли мъчите напразно? Да бяхте си позапазили силите ...

Комисаря хитро погледна стария войник:

— Е, брада, живот ли е това за руския човек? А на какъв език ще се разговаряме с германките в Берлин, когато стигнем там? Според тебе, на чалдонски ли? А?

Степан Иванович, който седеше на леглото до Комисаря, поиска, разбира се, основателно да отговори, че линията на фронта минава още близо до Москва и че до германките е още доста далечко, но в гласа на Комисаря звучеше такава весела убедителност, че войникът само се покашля и деловито добави:

— Че е така, така е, не по чалдонски, разбира се. Но поизвайте се, другарю комисар, след такова раняване.

— Пазеният кон пръв ще лъсне петалата. Не си ли чувал? Не е хубаво, брада!

Никой от болните не носеше брада. Комисаря, кой знае защо, наричаше всички „бради“. От неговата уста това не звучеше обидно, а весело и на всички им ставаше по-леко на душата от неговото название.

По цели дни Алексей се вглеждаше в Комисаря, мъчеше се да открие тайната на неизчерпаемата му бодрост. Нямахше съмнение, че страда силно. Трябваше само да заспи и да загуби контрола над себе си

и изведнъж почваше да пъшка, да се мята, да скърца със зъби, лицето му се изкривяваше от конвулсии. Сигурно той знаеше това и се стараеше да не спи денем, като си намираще какво да е занимание. А като бодърствуваше, бе неизменно спокоен и тих, сякаш не го мъчеше страшната болка, полекичка разговаряше с лекарите, шегуваше се, когато те опипваха и преглеждаха болните му места, и само по това, как ръката му мачкаше чаршафа, и по бисерните капки пот, избили между веждите му, можеше да се разбере колко трудно му бе да се съдържа. Летецът не разбираше как може този човек да потиска страшната болка, откъде имаше той толкова енергия, бодрост, жизнерадост, Алексей искаше да узнае това, още повече, че без да се гледа на непрекъснато увеличаващите се дози наркотици, той сам не можеше вече да спи нощем и понякога до утринта лежеше с отворени очи, захапал със зъби одеялото, за да не пъшка.

Все по-често, все по-настойчиво звучеше сега на прегледите зловещата дума „ампутация“ Като чувствуваше неотклонното приближаване на страшния ден, Алексей реши, че не си струва да се живее без крака.

И ето денят дойде. При визитацията Василий Василиевич дълго опипва почернелите, вече не чувствувачи допир стъпала, после рязко се изправи и като гледаше Мересиев право в очите, произнесе: „Да се отрежат!“ Побледнелият летец не успя да каже нищо, когато професорът горещо добави: „Да се отрежат — и никакви приказки, чуваш ли? Иначе ще пукнеш!“

Разбра ли?“

Той излезе от стаята, без да погледне свитата си. Стаята се изпълни с тежко мълчание. Мересиев лежеше с вкаменено лице, с отворени очи. Пред него се мяркаха в мъгла сините, безобразни чуқанчета на инвалида лодкар, пак видя как той се съблече и по маймунски, на четири крака, запълзя по морския пясък към водата.

— Льоша — тихо го повика Комисаря.

— Какво? — обади се Алексей с далечен, чужд глас.

— Така трябва, Льоша.

В тоя миг на Мересиев му се стори, че не лодкарят, а той сам пълзи на чуқанчета и че неговото момиче, неговата Оля, стои на пясъка с пъстра развяваща се рокля, лека, слънчева, красива, хапе устните си и напрегнато го гледа. Така ще бъде! И той заридя безшумно и силно,

пъхнал лице във възглавницата, като цял се тресеше и трепереше. На всички им стана тежко. Степан Иванович запъшка, смъкна се от леглото, наметна халата и като шляпаше с чехлите и се подпираше с ръце по таблите на леглата, заохка и тръгна към Мересиев. Но Комисаря му забрани със знак: значи нека плаче, не му пречи.

И наистина на Алексей му поолекна. Той скоро се успокои и дори почувствува облекчение, каквото винаги чувствува човек, когато най-последно реши дълго измъчвалия го въпрос. Мълча чак до вечерта, когато дойдоха за него санитарите, за да го занесат в операционната. В тая бяла, ослепително блестяща стая той също не отрони нито дума. Дори когато му съобщиха, че състоянието на сърцето му не позволява да го упоят и се налага операцията да бъде извършена с местна упойка, той само кимна с глава. През време на операцията не издаде нито стон, нито вик. Василий Василиевич, който сам правеше тая не особено сложна ампутация и по обикновения си навик страшно хокаше сестрите и помощниците си, няколко пъти накара асистента да види не е ли умрял болният под ножа.

Когато режеха костта, болката беше страшна, но той беше свикнал да понася страданията и дори не разбираше добре какво правят при краката му тия хора в бели престилки, с лица, закрити с марлени маски.

Свести се вече в стаята и първото, което видя, беше загриженото лице на Клавдия Михайловна. Чудно, но той не помнеше нищо и дори се учуди защо лицето на тая мила, млада руса жена е толкова развълнувано и въпросително. Като забеляза, че той отвори очи, тя се зарадва, тихичко стисна — ръката му под одеялото.

— Какъв си юнак! — и веднага се залови за пулса.

„Какво ми е?“ — Алексей чувствуваше, че краката го болят някъде по-нагоре, отколкото по-рано, и не с предишната пареща, въртяща, късаща болка, а някак тъпо и вяло, сякаш ги бяха стегнали силно с връв над колената. И изведнъж по гънката на одеялото той видя, че тялото му беше станало по-късо. За миг си спомни: ослепителната светлина на бялата стая, свирепата, караница на Василий Василиевич, тъпия шум в емайлираната кофа. „Нима?!“ — някак отпуснато се учуди и като се силеше да се усмихне, каза на сестрата:

— Сякаш съм станал по-къс.

Усмивката излезе недобра, нещо като гримаса. Клавдия Михайловна загрижено поправи укорите му.

— Нищо, нищо, гълъбче, сега ще ти бъде по-леко.

— Да, вярно, по-леко. С колко килограма?

— Не бива, миличък, не бива. А вие сте юнак, едни викат, други привързваме с каиши и пак ги държим, а вие не гъкнахте ... Ех, война, война!

В това време от вечерния полумрак на стаята се зачу сърдитият глас на Комисаря:

— Панихида ли правите там? Ето, предайте му, сестрице, писмата. Върви му на човека, дори му завиждам, толкова писма!

Комисаря предаде на Мересиев връзка писма. Това бяха писма от скъпия полк. Те имаха различни дати, но, кой знае защо, пристигнаха наведнъж и ето сега, като лежеше с отрязани крака, Алексей четеше едно след друго тия другарски послания, които разказваха за далечния, пълен с трудности, неудобства и опасности, неудържимо привличащ към себе си живот, който беше сега загубен за него безвъзвратно. Той поглъщаше и големите новини, и скъпите дреболии, за които му пишеха от полка. Беше му еднакво интересно и това, че политработникът от корпуса се бе похвалил, че уж полкът е представен за награждаване с ордена Червено знаме, че Иванчук получил изведнъж две награди, че Яшин убил на лов лисица, която, кой знае как, излязла без опашка, че поради възпаление на венците Стъопа Ростов бе развалил романа си със сестра Леночка. За миг се пренасяше мислено там, на скритото сред гори и езера летище, така често проклинато от летците за коварния терен и което сега му се струваше най-хубавата точка на земята.

Той така се увлече в писмата, че не обръщаше внимание на разликата в датите и не забеляза как Комисаря подмигна на сестрата, кимвайки към него с усмивка, и тихо ѝ прошепна: „Моето лекарство е къде по-добро от всички тия ваши луминали и веронали!“ Така Алексей никога и не разбра, че като предвиждаше събитията, Комисаря криеше част от писмата му, та в страшния за Мересиев ден да предаде на летеца дружеските поздравии и новините от милото летище, да смекчи тежкия за него удар. Комисаря беше стар воин. Той познаваше великата сила на тия небрежно и бързо изписани късчета хартия, които на фронта биват по-важни от лекарствата и сухарите.

В писмото на Андрей Дегтяренко, грубовато и просто, като него самия, имаше мъничка хартийка, покрита с дребни къдрави буквички и пълна с възклицателни знаци:

„Другарю старши лейтенант! Не е хубаво, дето вие не държите на думата си!!! В полка много често ви споменават и аз не лъжа, само за вас говорят. Неотдавна другарят командир на полка каза в столовата, че Мересиев Алексей е друго нещо!!! А вие знаете, че той говори така само за най-добрите. Връщайте се по-скоро, тук ви чакат!!! Льоля голямата, от столовата, моли да ви предадем, че сега без препирни ще ви дава по три втори, дори ако за това домакинът я уволни. Само не е хубаво, дето не си държите на думите!! На другите вие все пак писахте, а на мене нищо не драснахте. Много ми е обидно, затова не ви пиша отделно писмо, но вие, моля ви се, ми напишете отделно писмо — как прекарвате и как се чувствувате!...“

Под тая забавна записка стоеше подписът: „Метеорологичният сержант“. Мересиев се усмихна, но погледът му падна върху думите: „Връщайте се по-скоро, вас тук ви чакат“, които в писмото бяха подчертани. Алексей се надигна в леглото и с вид, с какъвто се опипват джобовете, когато се открие, че е загубен важен документ, трескаво прокара ръка там, където бяха краката му. Ръката напипа празно място.

Едва в тая минута Алексей проумя цялата тежест на загубата. Той вече никога няма да се върне в полка, в авиацията, изобщо на фронта. Никога вече няма да издигне самолета във въздуха и няма да се хвърли във въздушен бой, никога! Сега е инвалид, лишен от любимата работа, прикован на място, тежест в къщи, излишен в живота. Това не може да се поправи, това ще трае чак до смъртта.

След операцията с Алексей Мересиев се случи най-страшното, което може да стане при подобни обстоятелства. Той се затвори в себе си. Не се оплакваше, не плачеше, не се дразнеше. Той мълчеше.

По цели дни лежеше на гръб, неподвижен, като гледаше все в една и съща лъкатушна пукнатина на тавана. Когато другарите му заговорваха с него, отговаряше често наслуки — „да“, „не“ — и отново мълкваше, вгледан в тясната пукнатина на мазилката, сякаш това бе някакъв йероглиф, в разгадаването на който се намираще неговото спасение. Той покорно изпълняваше всички разпоредби на лекарите, приемаше всичко, което му предписваха, бавно, без апетит изяждаше обяда си и пак лягаше по гръб.

— Ей, брада, за какво мислиш? — викаше му Комисаря.

Алексей обръщаше към него глава с такъв израз, сякаш не го виждаше.

— Питам за какво мислиш?

— За нищо.

Веднъж в стаята се отби Василий Василиевич.

— Е, пълзачо, жив ли си? Как е работата? Герой, герой, не гъкна. Сега, братко, вярвам, че осемнадесет дена си пълзял на четири крака от германците. През живота си съм виждал толкова юнаци, колкото ти картофи не си изял, но такива! като тебе не ми се е случвало да режа — професорът потри изпръхналите си червени ръце с изядени от сублимата нокти. — Защо се мръщиш? Хвалят го, а той се мръщи. Че аз съм генераллейтенант от медицинската служба. Е, заповядвам ти да се усмихнеш!

Като разтягаше с мъка устни в празна, престорена усмивка, Мересиев мислеше: „Ако знаех, че така ще свърши, струваше ли си да пълзя? Нали в пистолета бяха останали три патрона.“

Комисаря прочете във вестника кореспонденцията за интересен въздушен бой. Шест наши изстребителя влезли в бой срещу двадесет и два германски, съборили осем, а загубили само един. Комисаря четеше тази кореспонденция с такова удоволствие, сякаш се бяха отличили не непознати нему летци, а неговите кавалеристи. Дори Кукушкин се разпали, когато заспориха, мъчейки се да си представят как е станало това. А Алексей слушаше и мислеше: „Щастливи са! Летят, бият се, а ето аз никога няма вече да се издигна.“

Комюникетата на съветското информбюро ставаха все по-лаконични. По всичко се виждаше, че някъде в тила на Червената армия вече се свива мощен юмрук за нов удар. Комисаря и Степан Иванович усилено обсъждаха къде ще бъде нанесен тоя удар и какво предвещава за германците. Доскоро Алексей бе пръв в тия разговори. Сега се стараеше да не ги слуша. Той също усещаше нарастването на събитията, долавяше приближаването на гигантски, може би решителни боеве. Но мисълта, че неговите другари, дори навярно Кукушкин, който бързо се поправяше, ще участвуват в тях, а той е обречен на жалко съществуване в тила и че с нищо не можеше да поправи това, бе за него толкова мъчителна, че сега, когато Комисаря четеше вестници или почваше разговор за войната, Алексей се

покриваше презглава с одеялото и мърдаше бузата си по възглавницата, за да не вижда и да не слуша. А в главата му, кой знае защо, се въртеше фразата: „Роденият да пълзи не може да лети“.

Клавдия Михайловна донесе няколко клончета върба, незнайно как и откъде попаднали в суровата, военна Москва, обградена с барикади. На всекиго на масата в чаша тя остави по клонче. От червеникавите клончета с бели пухкави висулчици лъхаше такава свежест, сякаш самата пролет бе влязла в четиридесет и втора стая. Всички бяха радостно възбудени през тоя ден. Дори мълчаливият танкист избъбра няколко думи изпод бинтовете си.

Алексей лежеше и мислеше: „В Камишин текат мътни ручей покрай размекналите от кал тротоари, по блестящите камъни на уличния паваж. Мирише на стоплена земя, на прясна влага и конски тор. Точно в такъв ден те стояха с Оля на стръмния бряг на Волга и покрай тях, по необгледния простор на реката, в тържествена тишина, звънтяща от сребърните трели на чучулигата, безшумно и плавно отминаваше ледът. И сякаш не ледът се движеше по течението, а те с Оля безшумно плуваха срещу клокочещата, буйна река. Те стояха мълчаливо и такава голямо щастие се мяркаше пред тях, че тук, над волжките простори, срещу волния пролетен вятър, не им достигаше въздух. Това сега никога няма да го има. Тя ще се одвърне от него, а дори и да не се отвърне, нима той може да приеме такава жертва, нима има право да допусне тя, такава светла, красива, стройна, да върви редом с него, куцащия на сакатите си нозе!...“ И той помоли сестрата да махне от масата наивния предвестник на пролетта.

Върбата бе махната, но трудно бе да се избави от тежките си мисли: какво ще каже Оля, когато научи, че той е останал без крака? Ще го напусне, ще го забрави, ще го зачеркне от своя живот? Цялото същество на Алексей протестираше: не, тя не е такава, няма да го захвърли, няма да се отвърне! А това е дори по-лошо. Той си представяше как тя от благородство ще се омъжи за него, за безногия, как поради това ще изостави мечтата си за висше техническо образование, ще се впрегне в служебния ярем, за да изхранва себе си, инвалида мъж, а кой знае, може би и деца.

Има ли право той да приеме тая жертва? Нали още нищо не ги свързва, та тя му е годеница, а не жена. Той я обичаше, обичаше я много и затова реши, че няма такава право,! че сам трябва да скъса

всички свързващи ги възли, да ги прекъсне с един замах, изведнъж, за да я избави не само от тежкото бъдеще, но и от мъките на колебанието.

Но тъкмо тогава пристигнаха писма с щемпел „Камишин“! и изведнъж заличиха всички тия решения. Писмото на Оля бе изпълнено с някаква скрита тревога. Сякаш предчувствайки нещастие, тя му пишеше, че ще остане с него винаги, каквото и да му се случи, че той е нейният живот, че тя мисли за него през всяка свободна минута и че тия мисли помагат да понася тежестите на военния живот, безсънни! нощи в завода, копането на окопи и противотанкови ями свободните дни и нощи и защо да крие, там водят полугладно съществуване. „Твоята последна мъничка снимка, дете седиш на пъна с кучето и се усмихваш, всякога е с мен. Сложих я в маминия медалион и я нося на гърдите си. Когато ми е тежко, отворя и погледна... И знаеш ли, вярвам, че докато се обичаме един друг, за нас няма нищо страшно.“ Тя пишеше също, че майка му напоследък много се тревожи за него, и пак настояваше да пише на бабичката по-често и да не я вълнува с лоши известия.

За пръв път писмата от родния град, всяко от които по-рано беше щастливо събитие и за дълго сгриваше душата през трудните фронтови дни, не зарадваха Алексей. Те внесоха ново объркване в душата му и точно тогава направи грешката, която после му струваше толкова мъки; той не се реши да пише в Камишин, че са отрязали краката му.

Единствено на девойката от метеостанцията той писа подробно за своето нещастие и за нерадостните си мисли. Те почти не се познаваха и затова с нея бе лесно да се разговаря. Без да знае дори името ѝ, така адресира и писмото: ППС, едикоя си метеорологическа станция, за „метеорологичния сержант“. Той знаеше как пазят на фронта писмата и се надяваше, че рано или късно то дори и с такъв странен адрес, ще намери получателя си. Но това му беше и безразлично. На него просто му се искаше да се изкаже пред някого.

В тъжен размисъл течаха за Алексей Мересиев еднообразните болнични дни. И макар, че железният му организъм лесно понесе майсторски извършената ампутация и раните бързо се затваряха, той явно отслабваше и въпреки мерките от ден на Ден вехнеше и отпаднаше пред очите на всички.

А в това време навън пролетта буйствуваше.

Тя се втурваше и тук, в четиридесет и втора стая, в тая стая, наситена с дъх на йодоформ. Проникваше през прозорчето с прохладното и властно дихание на топящия се сняг, с възбуденото чирикание на врабците, с веселото и звънливо скърцане на трамваите при завоите, със звучния тропот на стъпките по открия се асфалт, а вечер — с разнообразните и меки звуци на хармоника. Пролетта надничаше през страничния прозорец с осветената от слънцето клонка на тополата, по която набъбваха продълговати пъпки, облети с жълтеникав клей. Вмъкваше се в стаята със златистите петна на луничките, обсипали бледото добро лице на Клавдия Михайловна, които се показваха през всякакъв вид пудра и доставяха на сестричката не малко огорчение. Пролетта настойчиво напомняше за себе си с веселите и чести удари на големите капки по тенекиените Первази на Прозорците.

Както и всякога, пролетта смекчаваше сърцата, събуждаше мечтите.

— Ех, да можеше сега с пушчицата да си в някое сечище! Така ли е, Степан Иванович, а?... Да заседнеш до зори в гюмето и да вардиш ... страшно хубаво!!... Знаеш, утрото розово, свежо, студеничко, а ти седиш, наострил ухо, и изведнъж: гл, гл, гл и крилата — фю-фю-фю... И казва над тебе — опашка като ветрило, и втора, и трета...

Степан Иванович шумно вдишва въздух, сякаш наистина му потичат слюнки, а Комисаря не млъква:

— А после да постелиш край огъня платницето си, да сръбнеш горещ чаец, та на всеки мускул да му стане топло, а? След праведните мъки...

— Ох, не ми споменавайте, другарю полкови комисар... А по нашия край знаете ли в това време какво ловим. Няма да повярвате — щука. Истина, бога ми, не сте ли чували? Е, то се знае, че е празна работа, но и полза има. Щуката, нали, щом се пукне ледът на езерото и се разлеят рекичките, все към брега се държи, размножава се. И за тая работа се мавира едва ли не на самия бряг — в тревата, в мъха, навсякъде, където е преляла водата! Навре се там, върти се, пръска хайвера си. Вървиш си по брега и сякаш кръгли цепеници са потопени. Но не, това е тя! Като треснеш с пушката! Понякога чувал не ти стига да събереш всичко. Ей богу! А друг път...

И започваха ловните спомени. Разговорът незабелязано се връщаше към фронтовите работи, почваха да гадаят какво става сега в дивизията, в ротата, не „плачат ли“ построените през зимата землянки и не са ли „запъзели“ укрепленията и как им се вижда пролетта на германците, свикнали да ходят на Запад по асфалт.

Щом свършваше обедът, почваше храненето на врабците. Степан Иванович, който изобщо не можеше да седи без работа и вечно все нещо вършеше със сухите си, неспокойни ръце, измисли да събира останалите от обедата трошички и да ги изхвърля на птичките отвън през прозорчето. Това стана обичай. Хвърляха вече не трошичките, оставяха цели зальци и нарочно ги натрошаваха. По такъв начин, според думите на Степан Иванович, беше зачислена на прехрана цялата птича компания. Голямо удоволствие бе за цялата стая да наблюдава как мъничките шумни птички загрижено се трудят над, някоя по-голяма кора, пискат, бият се, а после, като очистят корнiza, отпочиват, пощят се на клончето на тополата и изведнъж дружно хвъркват и отлитат някъде по своите врабчешки работи. Храненето на врабчетата стана любимо забавление. Почнаха да познават отделни птички, дори бяха им измислили имена. С особените симпатии на стаята се ползуваше един; безопашатко, нахален и пъргав врабец, вероятно заплатил със своята опашка за лошия си, заядлив нрав. Степан Иванович го нарече Автоматчик.

Интересно бе, че именно грижата около тия шумни птички окончателно измъкна танкиста от мълчаливото му състояние. Отначало той отпуснато и равнодушно следеше как Степан Иванович, превит на две, подпрян на патериците, дълго се наместваше на радиатора, за да се повдигне и да стигне! до прозорчето. Но когато на другия ден врабците долетяха, танкистът, като се мръщеше от болки, дори приседна на леглото, за да може по-добре да види безредната птича глъчка.

Ма третия ден по обед той мушна под възглавницата си солидно парче сладък пи рог, точно тоя болничен десерт трябваше особено да се хареса на кресливите храненици. Веднъж Автоматчика не дойде и Кукушкин заяви, че вероятно го е нападнала котка — и Край. Мълчаливият танкист изведнъж заплака и нарече Кукушкин полицаи, а когато на другия ден безопашаткото пак пискаше и се боричкаше на

Корниза, като въртеше победоносно главичка с метално блеснали очички, танкистът се засмя, засмя се за пръв път след много месеци.

Не измина много време и Гвоздев съвсем се оживи. За общо учудване, той се оказа, добър и приятен човек. Това постигна, разбира се, Семьон Воробьов, който бе наистина майстор да избере, както сам се изразяваше, за всеки човек особено ключе. И ето как сполучи.

Най-радостният час в четиридесет и втора стая бе, когато на вратата със загадъчен вид се появяваше Клавдия Михайловна. Сложила ръцете си зад гърба, тя оглеждаше всички със светнали очи и казваше:

— Е, кой ще танцува днес?

Това значеше: пристигнали са писма. Получателят трябваше, макар мъничко, да поскача на леглото си, наподобявайки танц. Най-често това се случваше на Комисаря, който получаваше понякога десетки писма наведнъж. Пишеха му от дивизията, от тила, пишеха му другари по служба, командири и политработници, пишеха войници, пишеха по стар навик командирски жени, които, искаха да понакастри разпусналия се мъж, пишеха Вдовици на убити другари, молеха го за съвет в живота. За помощ в работите си, пишеше му дори една пионерка от Казахстан, дъщеря на убит командир на полк, името на която Комисарят никак не можеше да запомни. Всички тия писма той чегеше с интерес, на всички непременно отговаряше и веднага пишеше до надлежното учреждение с молба та помогнат на жената на едикой си командир; сърдито кастреше „разпусналите“ се мъже, заплашваше домоуправителя, че сам ще отиде и ще му откъсне главата, ако не постави печка на семейството на едикой си фронтовак, боеви командир; нахока девойката от Казахстан със сложно запомнящо се и не за двойката по руски език през втория срок.

Степан Иванович също водеше оживена преписка и с фронта, и с тила. Писмата на синовете си, също сръчни снайперисти, писмата от дъщеря си, колхозна бригадирка, с безброй поздравии от всички близки и познати, със съобщението, че макар колхозът първо да е изпратил хора на новия строеж, с еди какви си стопански цели плановете са преизпълнени с толкова и толкова Процента, Степан Иванович с голяма радост четеше не забавно писмо на глас и цялата стая, всички болногледачки, сестрата и дори ординаторът, сух и злъчен човек, винаги бяха в течение на семейните му работи.

Дори необщителният Кукушкин, който, изглежда, беше скаран с цял свят, получаваше писма от майка си, някъде от Барнаул. Той грабваше писмото от сестрата, изчакваше, докато хората в стаята заспят, и четеше, като си шепнеше тихичко думите. В тия минути на мъничкото му лице с остри, неприятни черти се появяваше особен, съвсем несвойствен за него тържествен и тих израз. Той много обичаше майка си, стара фелдшерка, но, кой знае защо, се срамуваше от тая любов и грижливо я скриваше.

Единствен само танкистът в радостните минути, когато в стаята оживено се разменяха получените новини, ставаше още по-мрачен, обръщаше се към стената и дръпваше одеялото през главата си: нямаше кой да му пише. Колкото повече писма получаваше стаята, толкова по-остро чувствуваше той самотата си. Но ето че веднъж Клавдия Михайловна се яви някак си особено възбудена, като се старяеше да не гледа Комисаря, и припряно попита:

— Е, кой ще танцува днес?

Тя гледаше към леглото на танкиста и нейното добро лице цяло сияеше в широка усмивка. Всички почувствуваха, че беше се случило нещо необикновено. Стаята се наостри.

— Лейтенант Гвоздев, танкувайте! Е, какво ще кажете.

Мересиев видя как Гвоздев трепна, как рязко се обърна, как светнаха изпод бинтовете очите му. Но веднага се сдържа и каза с треперещ глас, на който се мъчеше да придаде равнодушен тон:

— Грешка. Сигурно тук лежи друг някой Гвоздев, — но очите му жадно, с надежда гледаха трите плика, които сестрата държеше високо като знаме.

— Не, за вас са. Вижте: за лейтенант Гвоздев Г. М. И дори четиридесет и втора стая. Е?

Обинтованата ръка жадно се измъкна изпод одеялото. Тя трепереше, докато лейтенантът, като ухапа плика със зъби, с нетърпеливи движения го отваряше. Очите на Гвоздев възбудено блестяха под бинтовете. Работата излезе странна. Три девойки, приятелки, студентки в един и същ курс, от един и същ медицински институт, с различни почерци и с различни думи му пишеха приблизително едно и също. Като узнали, че героят танкист лейтенант Гвоздев лежи ранен в Москва, решили да завържат с него преписка. Те му пишеха, че ако той, лейтенантът, не се обиди от нахалството им, би

ли им писал как живее и как е здравето му, а едната от тях, която се беше подписала „Анюта“, пишеше: не може ли тя с нещо да му помогне, не му ли са нужни хубави книжки и ако нещо му потрябва, нека не се стеснява да се обърне към нея.

През целия ден лейтенантът обръща писмата, чете адреса, разглежда почерците. Разбира се, той знаеше за подобен РОД преписки и дори сам веднъж си беше кореспондирал с някаква непозната, чиято ласкава записчица беше намерил в пръстите на плетените ръкавици, паднали му се като празничен подарък. Но тая преписка сама по себе си се прекрати, когато кореспондентката му изпрати снимка с шеговит надпис, където тя, вече възрастна жена, бе снета сред четирите си деца. Но сега работата бе друга. Едно само смущаваше и учудваше Гвоздев, че писмата дойдоха така неочаквано и наведнъж, и необяснимо беше също откъде студентките от медицинския институт са узнали за неговите бойни дела. Цялата стая недоумяваше, а най-вече Комисаря. Но Мересиев долови многозначителния поглед, който той си размени със Степан Иванович и със сестрата, и разбра, че и това бе дело на неговите ръце.

Както и да стоеше работата, но на другата сутрин Гвоздев измоли от Комисаря хартия и като разбинтова сам китката на дясната си ръка, до вечерта писа, задрасква, къса и отново писа отговор на своите непознати кореспондентки.

Двете момичета сами отпаднаха, затова пък грижливата Анюта започна да пише за трите. Гвоздев беше човек с открит характер и сега цялата стая знаеше какво става в третия курс на медицинския институт, колко увлекателна наука е биологията и колко е скучна органичната химия, колко приятен е гласът на професора и как хубаво преподава материала и, напротив, колко скучно бърбе лекциите си едикой си доцент, колко дърва са докарали на товарните трамваи през последния студентски неделен ден, колко е сложно едновременно да се учи и да се работи в болницата за евакуирани и как „важнички“ някаква студентка, бездарна зубрачка и изобщо не съвсем симпатична особа.

Гвоздев не само проговори, но някак си цял се разтвори. Състоянието му бързо се подобряваше.

Снеха шините на Кукушкин, Степан Иванович се учеше да ходи без патерици и пристъпваше вече доста. Сега прекарваше по цели дни на перваза, наблюдаваше онова, което ставаше в „свободния свят“. И

само положението на Комисаря и на Мересиев ставаше всеки ден по-лошо. Особено бързо се влошаваше положението на Комисаря. Той вече не можеше сутрин да прави гимнастиката си, тялото му все повече и повече се пълнеше със зловеща жълтеникава прозрачна подпухналост, ръцете му се свиваха с мъка и вече не можеха да държат нито молива, нито лъжицата на обед.

Сутрин болногледачката измиваше и избърсваше лицето му, хранеше го с лъжичка и се чувствуваше, че не тежката болка, а точно тая безпомощност го подтиска и изкарва из търпение. Впрочем той и сега не униваше. Пак така бодро бучеше през деня неговият бас, пак така жадно четеше новините във вестниците и дори продължаваше да се занимава с немски. Само трябваше да му слагат книгите на специална телена подставка, изработена от Степан Иванович, и старият войник, седнал до него, му прелистваше страниците. Сутрин, докато нямаше още нови вестници, той нетърпеливо разпитваше сестрата какво е комюникето, какво ново са предали по радиото, какво е времето и какво се чува в Москва. Измоли от Василий Василиевич да прокара до леглото му радиослушалки. Сякаш колкото по-слабо и по-непомощно ставаше тялото му, толкова по-упорит и силен бе духът му. Все със същия интерес той четеше многобройните писма и им отговаряше диктуваше поред ту на Кукушкин, ту на Гвоздев. Веднъж Мересиев, задрямал след процедурата, бе разбуден от неговия гръмлив глас.

— Кърпачи! — гърмеше той гневно. — На телената подпорка се сивееше листче от дивизионния вестник, който въпреки заповедта „да не се изнася от частта“, някой от другарите редовно му изпращаше. — Оглупели са ония там, заседналите в отбрана. Кравцов — бюрократ? Най-добрият ветеринар в армията бюрократ?! Гриша, пиши, пиши веднага.

И той продиктува на Гвоздев сърдит рапорт до члена на военния съвет на армията, като молеше да бъдат махнати „драскачите“, които незаслужено бяха очернили добрия, прилежен човек. Като изпрати писмото по сестрата, той още дълго и цветисто руга „кречеталата“ и бе страшно да се слушат тези пълни с Делова страст думи от човек, който не можеше дори главата си да обърне върху възглавницата.

Същата вечер се случи още по-забележително произшествие. В тихия час, когато лампите още не бяха запалени и по ъглите на стаята

вече почваше да се сгъстява тъмнината, Степан Иванович седеше на перваза и замислено гледаше към крайбрежната улица. Чупеха леда по реката. Няколко жени с брезентови престилки откъртваха с лостове леда на тесни ивици по дължината на тъмния квадрат на пробитата в леда дупка, после с един-два удара разсичаха ивицата на продълговати парчета, вземаха куките и по дъски изтегляха тия парчета от водата, ледените блокове лежаха на редици: долу прозрачнозеленикави, горе — жълти. По пътя край реката към мястото на разчистването се точеше върволица от шейни, завързани една за друга. Едно старче с шапка с наушници, с ватирани панталони и памуклийка, пристегнатата с колан, на който висеше брадва, поведе конете за юздите към сечището и жените с куките вкараха леда в шейната. Стопанинът Степан Иванович реши, че работят работници от колхоз, но че работата е безсмислено организирана. Твърде много хора се блъскаха, като си пречеха един на друг. В главата му на стопанин вече изникна план. Той мислено раздели всичките на групи, по трима, точно по толкова, че заедно да могат без труд да измъкват блоковете върху леда, Всяка група мислено отведе на специален участък и би им платил не надница, а на всяка група според извадените блокове. А ей оная кръглолика, румена женица би посъветвал да започне съревнование между тройките... Той дотолкова се увлече в стопанските си мисли, че не можа изведнъж да забележи как един от конете се приближи толкова до просеченото място, че задните му крака се подхлъзнаха и той се озова във водата. Шейната поддържаше коня на повърхността на водата, а течението го завличаше под леда. Старчето с брадвата безсмислено се засуети край него, ту хващаше Клиновете на шейната, ту теглеше коня за юздите.

— Конят потъва! — изохка високо Степан Иванович.

Комисаря с невероятно усилие, цял позеленял от болки, се повдигна на лакти, опря се с гърди на перваза и се наведе към стъклото.

— Дръвник!... — прошепна той. — Как не може да разбере! Ремъците... трябва да пресече ремъците, конят сам ще излезе... Ах, загива добичето!

Степан Иванович се покатери тежко на перваза. Конят потъваше. От време на време мътната вълна го заливаше, но той все още отчаяно се бореше, изкачаше от водата и започваше да драще по леда с подковите на предните си крака.

— Та пресечи ремъците! — с цяло гърло завика Комисаря, като че ли старецът там на реката можеше да го чуе.

— Ей, драги, пресечи ремъците! Брадвата е на пояса ти, пресечи ремъците, пресечи ги! — свил ръце на фуния, извика през прозореца Степан Иванович.

Старчето чу тоя, сякаш от небето паднал съвет. Той измъкна брадвата и с два замаха пресече ремъците. Освободеният от впряга кон веднага изскочи на леда, и като се спря край дупката, пробита в леда, тежко раздвижи хълбоците си и се отърси като куче.

— Какво значи това! — чу се в тоя момент глас сред стаята.

Василий Василиевич с незакопчана престилка и без обикновената си бяла шапчица стоеше на вратата. Той почна отчаяно да се кара, да тропаше с нозе, като че искаше да чуе каквито и да било обяснения. Закани се да разгони по дяволите полудялата стая и си отиде, като ругаеше и дишаше тежко и като че без да разбере смисъла на случката. След минута в стаята дотича Клавдия Михайловна, разстроена, с разплакани очи. Тя току-що беше получила от Василий Василиевич страшно мъмрене, но видя на възглавницата зеленото, безжизнено лице на Комисаря, който лежеше неподвижно със затворени очи, и се спусна към него.

Вечерта му прилоша. Инжектираха му камфор, даваха му ислород. Той тълго не идваше на себе си. Щом се опомни, Комисаря веднага се опита да се усмихне на Клавдия Михайловна, която стоеше над него с кислородна възглавничка в ръце, и се пошегува:

— Не се вълнувайте, сестрице. И от ада ще се върна, за да ви донеса средството, с което там дяволите си чистят луничките.

Беше страшно тежко да се гледа как яростно се съпротивлява в тежка борба с болестта и от ден на ден слабее тоя едър, силен човек.

[1] Фабрично-заводско училище. Б. пр. ↑

С всеки изминат ден слабееше и Алексей Мересиев. В редовното си писмо дори съобщи на „метеорологичния сержант“, единствения, на когото поверяваше сега скърбите си, че май няма да излезе оттук и че дори така е по-добре, защото летец без крака е все едно птичка без крила, която може още да живее и кълве, но никога няма да лети, че той не иска да остане безкрила птица и че е готов да посрещне спокойно и най-лошия изход, стига да може по-скоро да настъпи. Беше наистина жестоко да пише така: в течение на преписката девойката си признаваше, че тя отдавна вече не е равнодушна към „другаря старши лейтенант“, но за нищо на света не би му признала това, ако не бе му се случило такова нещастие.

— ИСКА да се жени, сега мъжете имат цена. Какво са за нея краката, това ще бъде по-голяма препоръка — язвително коментираше верният на себе си Кукушкин.

Но Алексей помнеше бледото, притиснало се до него лице на девойката в момента, когато смъртта профуча над техните глави. Той знаеше, че не е така. Знаеше също, че девойката чете с мъка неговите тъжни изповеди. Без да знаеше дори името на „метеорологичния сержант“, той продължаваше да ѝ доверява своите тъжни мисли.

Комисаря умееше за всеки да намери ключ, но ето Алексей Мересиев и на него не отстъпваше. Още в първия ден след операцията на Мересиев в стаята се появи книгата „Как се каляваше стоманата“. Почнаха да я четат на глас. Алексей разбра за кого се отнася четенето, но това малко го утеши. Той уважаваше от детинство Павел Корчагин. Той бе един от любимите му герои. „Но нали Корчагин не е бил летец — мислеше сега Алексей. — Нима той знае какво значи «да заболееш за въздуха»? Островски беше писал книжките си в постелята не в такова време, когато всички мъже и много жени в страната воюват, когато дори сополивите момчета правят снаряди, покачени на сандък, понеже ръстът им не стига, за да работят на машините.“

С една дума, в дадения случай книжката нема успех. Тогава Комисаря почна обходно движение. Съвсем случайно уж той разказа за

някакъв човек, който с парализирани крака можел да върши голяма обществена работа. Степан Иванович, който от всичко се интересуваше, почна учудено да се тюхка, И сам си спомни, че в техните краища имало лекар без ръка, най-способният в целия район лекар, и на кон яздел, и на лов ходел, и така се справял с една ръка с пушката, че забивал сачми в очите на катеричка. Сега Комисаря спомена покойния академик Вилиямс, когото лично познавал още по време на машинотракторните работи. Тоя човек, наполовина парализиран, който владеел само едната си ръка, продължавал да ръководи института и вършел работа от огромен мащаб.

Мересиев слушаше и се усмихваше: да мислиш, да говориш, да пишеш, да заповядваш, да лекуваш, дори да ходиш на лов можеш и съвсем без крака, но той е летец, летец по призвание, летец от детинство, от същия оня ден, когато още дете, пазейки бостана, където сред повехналите листа върху сухата попукана земя лежаха огромните шарени кълба на прочутите по цяла Волга дини, той чу, а после видя мъничко сребърно водно конче, което лъщеше на слънцето с двойните си криле и бавно плуваше над пращната степ, някъде към Сталинград.

Оттогава мечтата да стане летец не го напускаше. Той мислеше за това на ученическата скамейка, мислеше по-късно, когато работеше на струга. Нощем, когато всички в къщи заспиваха, той заедно с Ляпидевски намираще и спасяваше челюскинци, заедно с Водопянов спускаше тежки самолети върху леда сред ледените блокове на Северния полюс, заедно с Чкалов прокарваше неоткрит още от човека въздушен път през полюса за Съединените щати.

Комсомолската организация го изпрати в Далечния изток. Той строи в тайгата младежкия град — Комсомолск на Амур. Но и там, в тайгата, занесе мечтата си за полети. Между строителите намери младежи и девойки, които като него мечтаеха за благородната професия на летеца, и мъчно е да се повярва, че те наистина със собствените си ръце построиха свой аероклуб в тоя град, който дотогава съществуваше само на план. Когато припадеше здрач и мъгли загръщаха гигантския строеж, всички строители се завираха в бараките, затваряха прозорците, а пред вратите палеха пушещи огньовете от сурови клони, за да гонят с дима комарите и другите насекоми, които изпълваха въздуха с тънкото си зловещо бръмчене. Когато строителите почиваха след работния ден, членовете на

аероклуба, ръководени от Алексей, намазваха телата си с газ, която трябваше да отпъжда комарите и другите насекоми, и излизаха в тайгата с брадви, кирки, триони, лопати и взрив. Те режиха, изкореняваха дървета, вдигаха във въздуха пънове, изравняваха земята, като отнемаха от тайгата място за летище. И го спечелиха, като със собствените си ръце изтръгнаха от горския гъсталак няколко километра за летателна площадка.

От това летище Алексей за пръв път се понесе във въздуха с учебен самолет, като най-после осъществи заветната мечта на детството си.

После учи във военновъздушното училище, сам учи в него младите. Тук го и завари войната и въпреки заплахата на училищното началство той напусна инструкторската работа и замина в действащата армия. Всичките му стремежи в живота, всичките негови вълнения, радости, всичките му планове за бъдещето и целият му сегашен успех в живота — всичко бе свързано с авиацията ...

А те му разправят за Вилиямс!

— Но Вилиямс не е летец — каза Алексей и се обърна към стената.

Обаче Комисаря не се отказваше от опитите си да го „развлича“. Веднъж, когато се намирал в обикновеното си състояние на равнодушно вцепенение, Алексей чу Комисаря:

— Льоша, гледай, тук е писано за тебе. Степан Иванович вече поднасяше на Мересиев някакво списание. Малка статия беше подчертана с молив. Алексей бързо хвърли поглед на отбелязаното, но не срещна презимето си. Това беше статийка за руски летец от времето на Първата световна война. От страницата на списанието гледаше към Алексей непознато лице на млад офицер с мънички мустачки, засукани накрая като шило, с бяла кокарда на кепето, кривнато над самото ухо.

— Чети, чети, тъкмо за тебе е — настояваше Комисаря.

Мересиев прочете. В статията се разказваше за руския военен летец поручик Валериан Аркадиевич Карпович. Като летял над неприятелските позиции, поручик Карпович бил ранен в крака с германски избухлив куршум думдум. С разбит крак той успял на своя „фарман“ да прелети линията на фронта и да кацне при своите. Стъпалото му било отрязано, но младият офицер не пожелал да се уволни от армията. Той си измислил протеза собствена конструкция.

Дълго и упорито се занимавал с гимнастика, тренирал се и благодарение на това в края на войната се върнал в армията. Служил като инспектор в школата за военни пилоти и дори, както се казваше в бележката, „понякога рискувал да се издигне във въздуха на самолета си“. Бил награден с офицерския „Георгиевски орден“ и успешно служил в руската военна авиация, докато загинал вследствие на катастрофа.

Мересиев прочете тая бележка веднъж, два пъти, три пъти. Малко напрегнато, но все пак смело се усмихваше от снимката младият слабичък поручик с уморено волево лице. Цялата, стая тихо наблюдаваше Алексей. Той поразроши косите си и без да откъсне очи от статийката, напипа с ръка моливи на табуретката и добросъвестно, грижливо я ограда.

— Прочете ли? — хитровато попита Комисаря. Алексей мълчеше, все още местейки очи по редовете.

— Е, какво ще кажеш?

— Но на него му е липсвало само стъпало.

— Ти пък си съветски човек.

— Той е летял на „Фарман“. Нима това е самолет? Това е етажерка. Защо да не лети на него? Там управлението е такова, че нито сръчност, нито бързина са нужни.

— Но ти си съветски човек! — настояваше комисарят.

— Съветски човек — машинално повтори Алексей, все още без да откъсва поглед от бележката, после бледото му лице се освети от някаква вътрешна руменина и той огледа всички с учуден, радостен поглед.

През нощта Алексей пъхна списанието под възглавницата си, пъхна го и си спомни, че в детинство, когато се качваше на одъра, където спеше с братята си, също така слагаше под възглавницата грозното, с изпокъсани уши мече, ушито от майка му от стара кадифена блуза. И се засмя на тоя си спомен, засмя се с глас.

През нощта не затвори очи. Стаята потъна в тежък сън. Гвоздев се въртеше на леглото и пружината скърцаше. Степан Иванович хъркаше със свистене, сякаш си разкъсваше вътрешностите. Понякога като се обръщаше, тихо изохкваше през зъби комисарят. Но Алексей не чуваше нищо. Той постоянно изваждаше списанието и при светлината на нощната лампа гледаше усмихващото се лице на поручика. „На тебе

ти е било трудно, но ти все пак си успял — мислеше той. — На мене ще бъде много по-трудно но ще видиш, аз също няма да изостана.“ Посреднощ комисарят изведнъж затихна. Алексей се надигна и видя, че той лежи бледен, спокоен и сякаш вече не диша. Летецът хвана звънеца и силно го разклати. Дотича Клавдия Михайловна, гологлава, със сънено лице и разпиляни коси. След няколко минути повикаха ординатора. Пипнаха пулса, инжектираха камфор, пъхнаха в устата му тръба с кислород. Тая бъркотия трая около един час и имаше моменти, когато всичко изглеждаше безнадеждно. Най-после Комисаря отвори очи, слабо, едва забележимо се усмихна на Клавдия Михайловна и тихичко каза:

— Извинете, разтревожих ви без причина. Но до ада все пак не можах да стигна и мехлем против лунички не ви донесох. Така че вие мила, ще трябва да се киприте с луничките, какво да се прави.

От тая шега на всички им олекна. Здрав бе тоя дъб! Може да издържи и тая буря. Ординаторът си отиде, скърцането на обувките му бавно затихна в края на коридора, разотидоха се и болногледачките и само Клавдия Михайловна остана, седнала отстрани на леглото до Комисаря. Болните заспаха. Мересиев лежеше със затворени очи и мислеше за протезите, които можеха да бъдат прикрепени дори с ремъци за педалите на управлението на самолета. Той си спомни, че някога още в аероклуба беше слушал от инструктора, стар летец от гражданската война, как един пилот с къси крака привързал към педалите пънчета.

„Аз, братко, няма да остана по-назад от тебе — убеждаваше той Карпович. — Ще летя, ще летя!“ — звънеше и пееше в главата на Алексей и пропъждаше съня. Той лежеше тихо, затворил очи. Отстрана можеше да се помисли, че спи дълбоко, усмихвайки се насън.

И в тоя момент той чу разговора, който по-късно много пъти си припомняше в тежките минути на живота си.

— Но защо, защо правите така? Това е страшно — смееете се, шегувате се, когато изпитвате такава болка. Сърцето ми изстива, като си помисля колко ви боли. Защо се отказахте от отделна стая?

Сякаш тая, която говореше, не беше сестрата на стаята, Клавдия Михайловна, хубавичка, ласкава, но някак безпътна. Говореше жена страстна и протестираща. В гласа ѝ звучеше скръб и може би нещо повече. Мересиев отвори очи. В светлината на засенчената с абажур

нощна лампа той видя на възглавницата бледото лице на Комисаря с тихо и ласкаво светещи очи и мекия женствен профил на сестрата. Светлината, която падаше отзад, правеше да сияят разкошните ѝ руси коси и Мересиев, който съзнаваше, че не прави добре, не можеше да откъсне погледа си от нея.

— Айайай, сестричке... Сълзици, така изведнъж! Да бяхте взели малко бромец? — като на момиченце ѝ каза Комисаря.

— Пак се смеете. Но какъв човек сте вие? Та това е чудовищно, разбирате ли, чудовищно: смеете се, когато трябва да се плаче, успокоявате другите, когато сам се разкъсвате на части. Мили мой, мили. Не смейте, чувате ли, не смейте така да се отнасяте със себе си.

Тя дълго, беззвучно плака, отпуснала глава. А Комисаря гледаше слабите, потреперващи под престилката плещи с тъжен ласкав поглед.

— Късно е, късно е, мила. В своите лични работи аз винаги ужасно съм закъснявал все от липса на време, а сега, струва ми се, съвсем съм закъснял.

Комисаря въздъхна. Сестрата стана и пълните ѝ със сълзи очи го погледнаха с жадно очакване. Той се усмихна, пак въздъхна и със своя обикновен, добродушен и малко насмешлив тон продължи:

— Я слушай, умнице, една история. Изведнъж си я спомних. Отдавна беше това, още през гражданската война, в Туркестан. Да Един ескадрон се увлече да гони басмачите^[1] и се намери в такава пустиня, че конете — а конете бяха руски, несвикнали на пясъка — почнаха да гинат. И станахме неочаквано пехота. Да. И ето командирът взе решение: да изоставим обоза и само с пушките пешком да стигнем до големия град. А до него имаше към сто и шестдесет километра — и то по голия пясък. Чувате ли, умнице? Вървим ден, втори, трети. Слънцето пече — изгаря. Няма никаква вода. Лигавицата на устата почва да се пука, а във въздуха горещ пясък, под краката пясъкът пее, в зъбите хрущи, дразни очите, набива се в гърлото, да — сила няма. Падне човек върху пясъка, простре се по очи на земята и лежи. А наш комисар бе Яков Павлович Володин. На вид глезен, интелигентен — беше историк... Но здрав болшевик. Мислехме, че той пръв ще падне, а той върви и всички хора раздвижва: значи близо е, скоро ще стигнем — и пистолета размахва над тия, които лягат: ставай, ще те застрелям

...

На четвъртото денонощие, когато до града оставаха всичко петнадесетима километра, хората бяха съвсем изгубили сили. Клатушкахме се, вървим като пияни, а следите, които оставяме след себе си, са неравни като на ранен звяр. Изведнъж нашият комисар запя. Гласът му бе прегракнал, слаб и запя проста, стара войнишка песен: „Чубарики, чубчики“. Но започнаха да му пригласят, запяха. Аз изкомандувах: „Стройте се“, подравних крачките и — няма да повярвате — стана ни по-леко да вървим.

След тая песен подеха друга, после трета. Разбирате ли, сестричке, със сухи попукани устни и в такава жега! По пътя изпяхме всички песни, които знаехме, и стигнахме, и нито един не оставихме на пясъка. Виждате ли каква е работата!

— А комисарят? — попита Клавдия Михайловна.

— Какво комисарят? Жив и здрав е сега. Професор е, археолог. Изкопава от земята някакви доисторически селища. Вярно, че след това загуби гласа си. Прегракна. Но защо му е глас. Не е Лемешев ... Е хайде, стига сте ме приспивали. Идете си, умнице, давам ви дума, че конникът днес вече няма да умира.

Мересиев заспа най-после дълбок и спокоен сън. Присъни му се пясъчна пустиня, която той никога през живота си не бе виждал, окървавени, попукани устни, от които излизат звуците на песни, и тоя същия Володин, който в съня някак си приличаше на комисаря Воробъов.

Алексей се събуди късно, когато слънчевите зайчета лежаха вече по средата на стаята, което показваше пладне — събуди се със съзнанието за нещо радостно. Сън ли? Какъв сън... Погледът му падна на списанието, което и, в съня си бе стискал здраво в ръка. Поручик Карпович все така напрегнато и смело се усмихваше от смачканата страница. Мересиев грижливо оправи списанието и му подмигна.

Измитият и срасан вече Комисар с усмивка следеше Алексей.

— Какво си подмигвате? — запита той доволно.

— Ще полетим — отговори Алексей.

— А как? На него му е липсвал само един крак, а на теб и двата.

— Но аз съм съветски, руски човек! — отвърна Мересиев.

Той произнесе тая дума така, сякаш тя му гарантираше, че непременно ще надмине поручик Карпович и ще лети.

На закуска той изяде всичко, което му поднесе болногледачката, учудено погледна празните чинии и поиска още: беше в състояние на нервна възбуда, тананикаше, опитваше се да свири, сам си разсъждаваше на глас. По време на професорската визитация, възползувайки се от разположението на Василий Василиевич, той му дотегна с въпроси, какво е нужно да направи, за да ускори оздравяването си. Като научи, че трябва повече да яде и да спи, той поиска на обед две втори и задавяйки се, с мъка дояде четвъртото кюфте. Но през деня не можа да заспи, макар че лежа час и половина със затворени очи.

Щастието бива егоистично. Измъчвайки професора с въпроси, Алексей не забеляза онова, на което обърна внимание цялата стая. Василий Василиевич се яви на визитация точно, както винаги, когато слънчевият лъч, който бавно преминаваше през деня по пода на стаята, стигна до оцърбения паркет. Външно той бе все така внимателен, но всички обърнаха внимание на някаква вътрешна, съвсем непривична за него разсеяност. Той не се караше, не изричаше обикновените си соленички думи, а в ъглите на червените му възпалени очи непрекъснато трептяха жилчици. Вечерта дойде отпаднал, забележимо остарял. Направи с тих глас забележка на прислужницата, която бе забравила парцала върху дръжката на вратата, погледна температурния лист на Комисаря, смени назначените лекарства и мълчаливо си тръгна, съпроводен от своята също разсеяна мълчалива свита — тръгна, спъна се на прага и щеше да падне, ако не бяха го хванали под ръка. На тоя тежък, с пресипнал глас човек, шумен кавгаджия, не му подходеше да бъде вежлив и тих. Обитателите на четиридесет и втора го изпратиха с недоумяващи погледи. На всички, които бяха успели да обикнат тоя голям и добър човек, им стана някак мъчно.

На другата сутрин всичко стана ясно! На Западния фронт беше убит единственият син на Василий Василиевич, също Василий Василиевич, също медик, млад, надежден учен, гордост и радост на баща си. В определения час цялата болница затихна, чакаше ще дойде ли, или няма да дойде професорът на традиционната си визитация. В четиридесет и втора следяха с напрежение бавното, почти незабележимо движение на слънчевия лъч по пода. Най-после лъчът се докосна до оцърбената паркетна плочка и всички се спогледаха — няма да дойде. Но точно в това време се зачуха в коридора познатите

тежки стъпки и тропотът от краката на многобройната свита. Професорът изглеждаше дори малко по-добре от вчера. Наистина очите му бяха червени, клепките и носът му подпухнали, както бива при силна хрема, а пълните му изпърхнали ръце забележимо трепереха, когато пое от масата на Комисаря температурния лист. Но той бе, както по-рано, енергичен, делови, само шумната му свадливост беше изчезнала.

Сякаш по тайно съгласие ранените и болните се надпреварваха да го зарадват с нещо. Всички той ден се чувствуваха по-добре. Дори най-тежко болните от нищо не се оплакваха и намираха, че болестта им отива към подобрение. И всички може би дори с излишно усърдие превъзнасяха болничния ред и истинското вълшебно действие на различните лечения. Това беше задружно семейство, сплотено от общата голяма скръб.

Обикаляйки стаите, Василий Василиевич се учудваше защо днес още от сутринта има такива лечебни успехи.

Учудваше ли се? Може би беше разкрил безмълвния, наивен заговор и ако бе го разкрил, може би по-леко щеше да понася голямата неизлечима рана.

На прозореца, който гледаше към изток, клончето на тополата вече разтвори бледожълтите си лепкави листенца, изпод които се подаваха мъхнати червени висулки като дебели гъсеници. Сутрин тия листенца лъщяха на слънцето и изглеждаха като изрязани от прозрачна книга. От тях силно лъхаше тръпчив възсолен млад дъх и ароматът им, който се промъкваше през отворените прозорчета, убиваше болничния дъх. Вrabците, хранени от Степан Иванович, станаха съвсем нахални. По случай пролетта Автоматчика се сдоби с нова опашка и стана още по-суетен и закачлив. Сутрин птиците устройваха на перваза такива шумни сборища, че прислужницата, която чистеше стаята, като не можеше да изтърпи, се качваше с мърморене на прозореца, показваше се навън и ги прогонваше с парцала.

Ледът на река Москва премина. Реката пошумя и се успокои, отново легна в бреговете си, покорно подложи могъщ гръб на параходите, лодките, рейсовите параходчета, които в тия тежки дни заместваха оределия автотранспорт на столицата. Въпреки мрачното предсказание на Кукушкин пълноводието не отвлече никого от

четиридесет и втора. Всички с изключение на Комисаря отиваха към подобрене и разговорите се водеха все около изписването.

Пръв напусна стаята Степан Иванович. Един ден преди това той скита из болницата тревожен, радостно възбуден. Не му се седеше на едно място. Като поприказваше в коридора, той се връщаше в стаята, присядаше до прозореца, почваше нещо да майстори от хлебна среда, но веднага пак скачаше и отново се измъкваше. Едва надвечер, в полумрака, той седна на перваза и дълбоко се замисли, като въздишаше и пъшкеше. Това беше часът на лечебните процедури. В стаята бяха останали трима: Комисаря, който следеше с мълчалив поглед Степан Иванович, и Мересиев, който се старееше на всяка цена да заспи.

Бе тихо. Изведнъж Комисаря заговори едва чуто, обърна глава към Степан Иванович, чийто силует се рисуваше на позлатения от залеза прозорец.

— ... А на село сега пълзи сумрак и е тихо-тихо. Мирише на влажна земя, на пресен тор и дим. Кравата в обора шуми на сламената постелка, неспокойна е: време ѝ е да се тели. Пролет... А какво правят жените, успели ли са да разпръснат тора в полето? А семената, а хамутите дали са в ред? ...

На Мересиев се стори, че Степан Иванович дори не с учудване, а със страх погледна усмихнатия Комисар.

— Магьосник ли сте вие, другарю полкови комисар, та четете чужди мисли? ... Дааа, жените, те, разбира се, са работливи, това е вярно, но са жени, дявол знае какво правят там без нас ... Наистина.

Замълчаха. На реката свирна параход и неговият вик весело се понесе по водата, блъскайки се между гранитните брегове.

— А как мислиш: скоро ли ще свърши войната? — попита Степан Иванович, кой знае защо, шепнешком — Към сенокос дали ще свърши?

— А на тебе какво ти е? На твоите години не воюват, ти си доброволец, отбил си си реда. Ами че помоли да те пуснат, ще командуваш жените в тила — също ще бъдеш полезен човек, а? Как мислиш, брада?

Комисаря гледаше с ласкава усмивка стария воин. Той скочи от перваза развълнуван и оживен:

— Да ме освободят? А? И аз така предполагам, те са длъжни. Това й мислех сега: да заявя ли някак в комисията? И наистина, три войни — империалистическата изкарах, гражданската цялата преминах и от тая закачих. Може да стига, а? Как ще ме посъветваш, другарю полкови комисар?

— Тъкмо така напиши в заявлението: пуснете ме значи при жените в тила, а нека други ме защищават от германците! — не се стърпя и извика от леглото си.

Степан Иванович виновно погледна към него, а Комисаря сърдито се намръщи:

— Какво да те посъветвам, Степан Иванович. Попитай сърцето си, то е руско, то ще ти подскаже.

На другия ден Степан Иванович се изписа. Преоблечен в своето военно облекло, той дойде в стаята да се сбогува. Мъничък, със стара, избеляла, изпрана до бяло рубашка, стегнато препасана с колана, и тъй опъната, че нямаше по нея нито една гънка, той изглеждаше по-млад с около петнадесет години. На гърдите му светеха изтъркани до ослепителен блясък Звездата на героя, орденът „Ленин“ и медалът „За храброст“. Престилката бе наметнал на раменете си като платнище. Поразтворена, тя не скриваше войнишкото му величие. И целият Степан Иванович, от носовете на старите си юфтени ботуши чак до тънките мустачки, които бе намокрил и по юнашки засукал „на шило“ нагоре, приличаше на храбър руски войник от илюстрираните коледни картички от времето на войната през 1914 г.

Войникът се приближаваше до всеки другар в стаята и се сбогуваше, наричайки го по чин и тракайки при това токовете си с такова старание, че бе весело да го гледаш.

— Разрешете да се сбогуваме, другарю полкови комисар — отрапортува той с особено удоволствие при последното легло.

— Довиждане, Стъопа. На добър път — и Комисаря, надвил болката, направи движение към него.

Войникът падна на колене, прегърна едрата му глава и те се целунаха по руски обичай три пъти на кръст.

— Оздравявай, Семьон Василиевич, да ти даде бог здраве и дълги години, златен човек си ти! Баща не е милеел така за нас, вечно ще те помня — развълнувано шепнеше войникът.

— Вървете, вървете, Степан Иванович, за него е вредно да се вълнува — повтаряше Клавдия Михайловна, като дърпаше войника за ръкава.

— И на вас, сестрице, благодаря за ласката и грижата — тържествено се обърна към нея Степан Иванович и ѝ се поклони до земята. — Вие сте наш, съветски ангел — ето каква сте...

Напълно смутен, без да знае какво още да каже, той се отправи заднишком към вратата.

— А къде да ти пишем, в Сибир ли? — с усмивка запита Комисаря.

— Защо пък там, другарю полкови комисар? Известно е къде се пише на войник по време на война — отвърна смутено Степан Иванович и като се поклони още веднъж дълбоко, сега вече на всички, изчезна зад вратата.

Изведнъж в стаята стана тихо и пусто. После заговориха за своите полкове, за другарите си, за очакващите ги големи бойни дела. Всички се поправяха и това не бяха вече мечти, а делови разговори. Кукушкин вече ходеше по коридорите, заяждаше се със сестрите, надсмиваше се над ранените и бе успял да се скара с много от болните, които ходят. Танкистът също ставаше сега от леглото, спираше се пред огледалото в коридора и дълго оглеждаше лицето, шията и раменете си, вече разбинтовани и зарастващи. Колкото по-оживена ставаше преписката му с Анюта, колкото по-дълбоко вникваше в институтските ѝ работи, толкова по-тревожно разглеждаше лицето си, обезобразено от изгарянето. По здрач или в полутъмна стая то бе хубаво, дори, ако щете, и красиво, с тънък профил, с високо чело, с мъничък, леко гърбав нос, с черни къси мустачки, пуснати в болницата, с упорит израз на свежите младежки устни, но при силна светлина се забелязваше, че кожата е покрита с белези и е набръчкана около тях. Когато се вълнуваше или се връщаше затоплен от водолечебното отделение, тези белези съвсем го обезобразяваха и ако се погледнеше в такава минута в огледалото, Гвоздев бе готов да заплаче.

— Е, защо се разкисваш? За киноартист ли се готвиш? Ако тя, твоята, е истинска, това няма да я изплаши, пък ако я изплаши, значи е глупава и нека да върви тогава по дяволите. Прав ѝ път — ще намериш истинска — утешаваше го Мересиев.

— Всички жени са такива — добави Кукушкин.

— И вашата майка ли? — попита Комисаря Кукушкин, към когото единствено цялата стая се обръщаше на „вие“.

Мъчно е дори да се предаде какво впечатление произведе на лейтенанта тоя спокоен въпрос. Кукушкин скочи в леглото, свирепо стрелна с очи и побледня така, че лицето му стана по-бяло от чаршафа.

— Е, виждате ли, значи има на света и добри — рече примирително Комисаря. — Защо и Гриша да няма късмет? В живота, момци, така се и случва — каквото търсиш, това и ще намериш.

Сякаш цялата стая се съживяваше. Само на Комисаря му ставаше по-зле. Той живееше с морфин и камфор и от това понякога по цели денонощия се мятеше в леглото в наркотична полузабрава. След заминаването на Степан Иванович той някак си особено се отпусна. Мересиев помоли да поставят леглото му по-близо до Комисаря, за да му помага в случай на нужда. Него все повече и повече го привличаше тоя човек.

Алексей разбираше, че животът му без крака ще бъде несравнимо по-тежък и по-сложен, отколкото на останалите хора, и нещо инстинктивно го влечеше към човека, който въпреки всичко умееше истински да живее и независимо от своята немощ привличаше хората като магнит. Сега Комисаря все по-рядко и по-рядко излизаше от тежката полузабрава, но в моменти на просветление той си бе предишният.

Късно една вечер, когато болницата беше заспала и в нейните помещения се бе възцарила дълбока тишина, нарушавана само от глухите стенания, хърканията и бълнуването, които долитаха едва чуто от стаите, в коридора се чува познатите тежки звънливи крачки. През стъклената врата Мересиев виждаше целия коридор, слабо осветен от затъмнените лампи, с фигурата на дежурната сестра, седнала до масичката в отдалечения край, която плетеше вечната си блуза. В края на коридора се показва високата фигура на Василий Василиевич. Той вървеше бавно, сложил ръце на гърба си. Сестрата се наклони да скочи при приближаването му, но той с досада я спря. Престилката му не бе закопчана, шапчицата на главата липсваше, гъсти прошарени кичури коса падаха на челото му.

— Вася иде — пошепна Мересиев на Комисаря, на когото той току-що излагаше своя проект за протези с особена конструкция.

Василий Василиевич сякаш се спъна и се спря, като се подпираше с ръка о стената, той избъбра нещо под носа си, после се изправи и влезе в четиридесет и втора. Спря се посред стаята и почна да търка челото си, като се мъчеше да си спомни нещо. Миришеше на спирт.

— Поседнете, Василий Василиевич, ще си побъбрем — предложи Комисаря.

С несигурна крачка, като влачеше краката си, професорът се приближи до леглото му, седна така, че огъналите се пружини заскърцаха, и потърка с ръце слепите си очи. Той и по-рано неведнъж през време на визитация се застояваше при Комисаря, разменяше с него по някоя дума за хода на военните работи. Явно отделяше Комисаря от другите болни и в това нощно посещение нямаше собствено нищо чудно, но Мересиев, който знае как, почувствува, че между тия хора можеше да се поведе някакъв особен разговор, при който не е нужен трети човек. Като си затвори очите, той се престори, че спи.

— Днес е двадесет и девети април — рожденият му ден. Навършва, не, трябваше да навърши тридесет и шест години — тихо рече професорът.

С невероятни усилия Комисаря измъкна изпод одеялото огромната си подута ръка и я сложи върху ръката на Василий Василиевич. И се случи нещо невероятно: професорът заплака. Бе непоносимо да се гледа как плаче той едър, силен, волев човек. Алексей неволно сви глава между раменете и се покри с одеялото.

— Преди да замине за там, той дойде при мене. Каза ми, че се е записал в опълчението, и попита кому да предаде длъжността си. Работеше тук, при мене. Бях така поразен, че дори го нахоках. Не разбрах защо беше нужно кандидатът по медицина, талантливият учен да взема пушката. Но той каза — аз помня това дума по дума, — той ми каза: „Татко, идва време, когато кандидатът по медицина трябва да грабне пушката.“ Така каза и пак попита: „На кого да предам длъжността?“ Трябваше само да взема телефонната слушалка и нищо, нищо не би се случило, разбирате ли, нищо! Та той завеждаше при мене отделение, работеше във военна болница ... Нали така?

Василий Василиевич млькна, чуваше се как тежко и хрипливо диша.

— ... Не трябва, драги ми, какво правите, снемете си ръката, зная колко ви боли, когато се движите... Да, и аз мислех цяла нощ какво да правя. Разбирате ли? Аз мислех тогава и не позвъних по телефона ...

— А сега съжалявате ли?

— Не. Нима това се нарича съжаление? Вървя и мисля дали не съм убиец на единствения си син? Та той би могъл да бъде тук, с мене, и двамата бихме извършвали с него много полезни неща за страната. Ами че той бе истински талант — жив, смел, блестящ. Можеше да стане гордост на съветската медицина... ако бях позвънил тогава!

— Съжалявате ли, че не сте позвънили?

— Какво казвате? Ах, да... Не зная, не зная.

— Ако сега всичко се повтореше отново, бихте ли постъпили иначе?

Настъпи мълчание. Чуваше се спокойното дишане на спящите. Леглото ритмично скърцаше — очевидно професорът в своя тежък размисъл се клатеше наляво-надясно, а в радиатора на парното отопление глухо почукваше водата.

— Как? — попита Комисаря и в гласа му се чувствуваше безкрайна топлота.

— Не зная... На вашия въпрос не може изведнъж да се отговори. Не зная, но, струва ми се, че ако всичко се повтори отново, пак бих постъпил така. Не съм по-добър, но не съм и по-лош от другите бащи... Какво страшно нещо е войната...

— Повярвайте, и на другите бащи не им е по-леко при страшната вест, не. Не, не е по-леко.

Василий Василиевич дълго седя мълчалив. За какво мислеше той, какви мисли пълзяха в тия тежки минути под високото му сбърчено чело?

— Да, прав сте. Благодаря, драги ми, благодаря, мили! Ех! Какво има там да се разсъждава ...

Той стана, постоя до леглото, грижливо постави на място ръката на Комисаря, покри я, подви под него одеялото и мълчаливо излезе от стаята.

А през нощта на Комисаря му стана зле. В безсъзнание, той ту започваше да се мята в леглото, като скърцаше със зъби и силно пъшкеше, ту изведнъж затихваше, обтягаше се и на всички им се струваше, че е дошъл краят. Бе така зле, че Василий Василиевич, който

от деня на смъртта на своя син се премести от огромната празна квартира в болницата, където сега спеше на мушамената кушетка в мъничкия си кабинет, разпореди да го оградят от останалите с параван, което се правеше обикновено, както се знаеше, преди болният да се е отправил за „петдесета стая“.

После, когато с помощта на камфор и кислород пулсът се подобри, дежурният лекар и Василий Василиевич отидоха да си доспят, а зад паравана остана само Клавдия Михайловна, разтревожена и разплакана. Мересиев също не спеше, мислеше си със страх: „Дали това не е краят?“ А Комисаря продължаваше да се мъчи. Той се мятеше и в своето бълнуване заедно с пъшкането, упорито, хрипливо, изговаряше някаква дума и на Мересиев му се струваше, че той иска:

— Да пия, да пия, да пия! — Клавдия Михайловна излезе иззад паравана и с треперещи ръце наля вода в чашата.

Но болният не пи, чашата напразно тракаше по зъбите му, водата се разливаше по възглавницата, а Комисаря упорито, като пъшкеше, ту искаше, ту заповядваше, произнасяше все една и съща дума. Изведнъж Мересиев разбра, че тая дума не е „да пия“, а „да живея“, че в тоя вик несъзнателно се бунтува против смъртта цялото същество на силния човек.

После Комисаря стихна и отвори очи.

— Слава богу! — прошепна Клавдия Михайловна и с облекчение почна да сгъва паравана.

— Не трябва — спря я гласът на Комисаря, — оставете, така ще ни бъде по-уютно, не трябва и да се плаче, и без вас на света е доста влажно... Е, какво, съветски ангеле!... Колко е жалко, че ангели, дори такива като вас, срещаш само пред прага ... за нататък.

[1] Туркестански разбойници. Б. пр. ↑

Алексей бе в странно състояние.

Откакто повярва, че по пътя на тренировката може да се научи да лети без крака и пак да стане пълноценен летец, овладя го жажда за живот и работа.

Сега той имаше цел в живота: да се върне към професията на изтребителя. И се стремеше към тая цел със същата фанатична упоритост, с която той, безкракият, пълзеше към своите. Свикнал от ранни години да осмисля живота си, той преди всичко определи точно какво трябва да прави, за да постигне това колкото може по-скоро, без да губи напразно скъпоценно време. И излезе, че първо трябва бързо да се поправи, да си върне загубените по време на гладуването здраве и сила, а затова трябваше повече да яде и да спи; второ, да възстанови бойните си качества на летец и затова да се развие физически чрез достъпни за него, макар и още болен на легло, гимнастически упражнения; трето, и това беше най-важното и най-трудното, да развива отрязаните си до коленете крака така, че да запази в тях силата и ловкостта, а после, когато дойдат протезите, да се научи да прави с тях всички необходими за управляването на самолета движения.

Дори ходенето за безногия не е лесно. А Мересиев смяташе да управлява самолет, и то изтребител. А за това, и особено в минутите на въздушен бой, когато всичко е пресметнато до стотни части от секундата и съгласуването на уменията трябва да се издигне до степен на безусловен рефлекс, краката трябва да умеят да извършват не по-малко точна, майсторска и главно бърза работа, отколкото ръцете. Необходимо бе тъй да се подготви, че пристегнатите към остатъците на краката му прибавки от дърво и кожа да изпълняват същата тънка работа, както живият орган.

На всеки човек, запознат с техниката на пилотирането, това би се сторило невероятно. Но Алексей вярваше сега, че това е в пределите на човешките възможности, а щом е така, то той, Мересиев, непременно ще го постигне. И ето Алексей се залови да осъществява своя план. С педантизъм, който учудваше и него самия, той изпълняваше

предписаните лечения и приемаше полагащото му се количество лекарства. Ядеше много, винаги искаше допълнително, макар понякога и да нямаше апетит. Каквото и да се случеше, той се стараяше да спи определено време и дори си създаде навик да спи и следобед, на което дълго се съпротивяваше неговата деятелна и подвижна натура.

Да се накара да яде, да спи, да взема лекарства не беше мъчно. С гимнастиката бе по-лошо. Обикновената система, по която по-рано Мересиев правеше упражнения, не бе подходяща за човек, лишен от крака и прикован на леглото.

Той си измисли своя: по цели часове се навеждаше и се изправяше, опрял ръце на хълбоците, извиваше тялото, въртеше главата си с такова усърдие, че прешлените му пукаха. Другарите му по стая добродушно му се надсмиваха. Кукушкин го дразнеше, като го наричаше ту братя Знаменски, ту Лядумег, ту с имената на други някои прочути бегачи. Той не можеше да гледа тая гимнастика, която смяташе за образец на болнична глупост, и обикновено, щом Алексей се залавяше за нея, бягаше в коридора, недоволен и сърдит.

Когато от краката му снеха бинтовете и Алексей получи по-голяма подвижност в границите на леглото, той усложни упражненията. Пъхнал остатъците от краката си под таблата на леглото, опрял се с ръце на хълбоците, той бавно се навеждаше и изправяше, като всеки път забавяше темпа и увеличаваше броя на тия „поклони“. После разработи цяла серия упражнения за краката. Легнал на гръб, той ту ги свиваше и притегляше към себе си един по един, ту ги изправяше и ги протягаше напред. Когато за пръв път направи това, изведнъж разбра какви големи, а може би и непреодолими трудности го очакват. Протягането извикваше остра болка в отрязаните, до коленете крака. Движенията бяха плахи и неточни. Мъчно можеше да ги подчиниш, както, да речем, е трудно да се лети на самолет с повредено крило или опашка. Като се сравняваше неволно със самолета, Мересиев разбра, че в него е нарушена цялата идеално пресметната конструкция на човешкото тяло и макар че още бе цяло и силно, то никога няма да достигне предишната, изработена от детинство хармония на движенията.

Гимнастиката на краката му причиняваше остра болка, но Мересиев всеки ден я удължаваше с една минута. Това бяха страшни минути, минути, когато сълзите сами се лееха; от очите му и понякога

хапеше устните си до кръв, за да задържи неволния стон. Но той се стараяше да изпълнява упражненията отначало веднъж, после два пъти дневно, като всеки път увеличаваше продължителността им. След всяко такова упражнение той падаше безсилно на възглавницата с мисълта: ще може ли пак да ги поднови? Но идваше определеното време и се залавяше за своето. Вечер опипваше мускулите на бедрата, на коленете си и с удоволствие усещаше под ръката си не меко месо и тлъстина, както бе в началото, а предишния стегнат мускул.

Краката заемаха всичките мисли на Мересиев. Понякога като се забравяше, той чувствуваше болка в стъпалото, сменяше позата и чак тогава до съзнанието му идваше мисълта, че няма стъпала. По силата на някаква нервна аномалия отрязаните части на краката продължаваха като че ли да живеят заедно с тялото, изведнъж почваха да го сърбят, да го въртят при влажно време, дори го боляха. Толкова много мислеше за краката си, че често насън се виждаше за инструктор. Ту при тревога тича с всичка сила към самолета; скача на крилото, сяда в кабината и с крака пробва педалите, докато Юра сменя калъфа на мотора. Ту заедно с Оля, хванати за ръце, тичат с всичка сила през цъфналата степ, бягат боси, усещайки нежното докосване на влажната и топла земя. Колко хубаво бе това и колко тежко му ставаше, когато се събудеше и се виждаше без крака. След такива сънища Алексей изпадаше понякога в възбудено състояние. Почваше да му се струва, че се мъчи, че никога няма да лети, както и никога няма да тичат боси по степта. Милата девойка от Камишин ставаше все по-близка, все по-желана, колкото повече време се отделяше от нея... Отношенията му с Оля не радваха Алексей, Почти всяка седмица Клавдия Михайловна, го караше да „танцува“; да скача на леглото, като пляска с ръце, за да получи от нея плик надписан с кръгъл и грижлив почерк. Тия писма ставаха все по-тънги... все По-голяма тяхната, млада, непрекъснатата от войната любов, все по-зряла и по-зряла. Той четеше с тревога редовете, знаейки, че няма право да ѝ отговори истината.

Те не бяха само училищни другари, учили заедно в средното училище при дървообработващия завод: изпитващи в детинството си един към друг симпатия, която само по подражание на възрастните наричаха любов. Те бяха се разделили поне за 6–7 години. Девойката бе заминала да учи в техникум по механика. После, когато се завърна и почна да работи като механик в завода, Алексей вече не бе в града. Той

се учеше в авиаторската школа. Среccнаха се малко преди войната. Нито той, нито тя бяха търсили тая среща и може би не си спомнях един за друг — твърде много вода бе изтекла от онова време. Но веднъж през една пролетна вечер Алексей вървеше по улиците на града, придружавайки майка си за някъде, насреща им се мярна девойка, на която той дори не обърна внимание, а забеляза само стройните и крака.

— Защо не поздрави или си я забради, та това е Олга — и майката спомена презимето на девойката.

Алексей се обърна. Девойката също се обърна и гледаше подире им. Погледите им се срещнаха и и той почмувствува как изведнъж трепна сърцето му. Като остави майка си, той се спусна бегом към девойката, която стоеше на тротоара под една гола топола.

— Ти? — учудено произнесе той, оглеждайки я с такъв поглед, сякаш пред него стоеше някакво красиво рядко нещо, незнайно как попаднало в тихата, вечерна, пълна с пролетна кал улица.

— Альоша? — също така учудено и недоверчиво попита тя.

Те се гледаха един друг за първи път след шест или седемгодишна раздяла. Пред Алексей стоеше мъничка девойка, стройна, гъвкава, с кръгло мило детско лице, леко напръскано около носа със златни лунички. Тя го гледаше с големи, сиви, лъчисти очи, леко повдигнала меко очертаните си вежди. В тая лека, свежа, изящна девойка имаше много малко от онова кръглолико, румено и възгрубо момиче, здраво като маматарка гъба, което ходеше важно в омазаното бащино сако с подвити ръкави, каквато беше тя в годините на техните последни срещи във фабрично-заводското училище.

Забравил майка си, Алексей възхитено я гледаше и му се струваше, че през целите тия шест или седем години никога не бе я забравил и бе мечтал за тая среща.

— Гледай каква си станала! — рече той накрая.

— Каква? — попита тя със звънлив гърлен глас, който също не приличаше на гласа ѝ от ученическите години.

Изад ъгъла се появи ветрец, засвири в голите вейки на тополата. Надигна полата на девойката, обхванала стройните ѝ крака. С просто, естествено, грациозно движение тя притисна полата и като се засмя, приклезна.

— Гледай каква си! — повтори Алексей, без да скрива вече възхищението си.

— Но каква де, каква? — смееше се тя.

Майката погледна към младите, усмихна се тъжно и тръгна по своя път. А те все още стояха, любуваха се един друг, като си пречеха да говорят и се прекъсваха с възклицанията: „а помниш ли“, „а знаеш ли“, „а сега къде е...“, „а сега какво...“

Те стояха дълго така, докато Оля показва прозорците на близките къщички, зад стъклата на които между мушкатата и бродираните перденца се мяркаха любопитни лица.

— Имаш ли време? Да отидем на Волга — каза тя и хванати за ръка, както не бяха правили дори в годините на детството, забравили целия свят, те се запътиха към стръмния висок, изронен откъм реката хълм, откъдето се откриваше просторен изглед към широко разлялата се Волга, по която тържествено плаваха ледени блокове.

От този ден майката рядко виждаше в къщи своя синец. Невзискателен в облеклото, той изведнъж почна всеки ден да глади панталоните си, да чисти с тебешир копчетата на формената си куртка, извади от куфара фуражката и парадните знаци на авиацията, всеки ден бръснеше твърдата си четина, а вечер, като се повъртеше около огледалото, запътваше се към завода да посрещне Оля, която се връщаше от работа. През деня той също се губеше някъде, бе разсеян, наслуки отговаряше на въпросите. С майчиния си усет старата жена разбра всичко. Разбра и не се разсърди: старите стареят, младите растат.

Младите хора нито веднъж не бяха говорили за любовта си. Всеки път, когато се връщаха от разходка по блесналата от вечерното слънце тиха Волга или покрай градините, които заобикаляха града, където върху черната и лепкава като катран земя вече лежаха дебели повлекла с перести тъмнозелени листа, броейки дните на топящата се отпуска, Алексей си даваше дума да говори с Оля откровено. Идваше нова вечер. Той я посрещаше при завода, придружаваше я до дървената двуетажна къща, където тя имаше мъничка стаичка, светла и чиста като кабинка на самолет. Търпеливо чакаше, докато тя се преобличаше зад вратата на гардероба, и се стараше да не гледа към мяркащите се иззад вратата голи лакти, рамене и крака. После тя отиваше да се

измие и се връщаше румена, свежа, с мокри коси, винаги в една и съща беличка копринена блузка, която носеше в делник.

Ходеха на кино, на цирк или в градината. За Алексей бе все едно къде. Той не гледаше екрана, арената, движещата се тълпа. Той гледаше нея, гледаше я и си мислеше: „Ето сега непременно, да, непременно ще се обясня по пътя за в къщи!“ Но пътят свършваше и не му стигаше, смелост.

Веднъж в неделя те решиха от сутринта да отидат на ливадите отвъд Волга. Той се отби да я вземе, стегнал се в най-хубавите си бели панталони и с рубашката с отворена яка, която, според думите на майка му, много отиваше на мургавето му скулесто лице. Оля бе вече готова. Мушна му в ръката някакъв пакет, завит в салфетка, и те тръгнаха за реката. Старият безкрак лодкар, инвалид от Първата световна война, любимец на момчетата, който бе учил на времето Алексей да лови кротушки^[1] на плитчината, като тропаше с дървените си чуканчета, блъсна тежката лодка и загреба с отсечени движения. С тласъци, пресичайки течението напреко, лодката тръгна през реката срещу полегатия светлозелен бряг, Девојката седеше до кормилото, като замислено плъзгаше ръка по водата.

— Чичо Аркаша, не ни ли помниш? — попита Алексей. Лодкарят равнодушно погледна младите лица.

— Не ви помня — каза той.

— Е, как може, аз съм Альошка Мересиев, ти си ме учил да ловя на плитчината кротушки.

— А че може и да съм те учил, много бяхте немирниците край мене, къде ще запомня всичките.

Лодката премина скелята, до която стоеше издут катер с горд надпис „Аврора“ на олющения борд, и със сочно хрущене се вряза в едрия пясък на брега.

— Сега тук е моето място, аз не съм от горкомхоза^[2], а за себе си, частник значи — поясни чичо Аркаша, като слезе във водата с дървените си чуканчета и побутваше лодката към брега; чуканчетата му потъваха в пясъка и лодката мъчно се движеше.

— Налага се да скочите малко — флегматично каза лодкарят.

— Колко искаш? — запита Алексей.

— Че дай, колкото обичаш. От вас повече се полага, я вижте колко сте щастливи! Само не си спомням за вас, не си спомням.

Като скочиха от лодката, те си измокриха краката и Оля предложи да се събуят. Събуха се. От допира на босите крака до влажния топъл речен пясък им стана толкова леко и весело, че им се поиска да тичат, да се премятат, да се търкалят по тревата като козлета.

— Хвани ме! — извика Оля и като подмяташе бързо-бързо здравите си загорели крака, побягна през пясъчната ивица по полегатия мочурлив бряг към изумруднозелените разцъфнали ливади.

Алексей тичаше след нея с всичка сила, виждайки пред себе си само пъстрото петно на леката ѝ на цветя рокля. Тичаше, като усещаше как цветовете и качулчетата на киселеца го шибат силно по босите крака, как меко и топло се плъзга под стъпалата му влажната, стоплена от слънцето земя. Струваше му се, че за него е много важно да стигне Оля, че от това зависи много нещо в техния бъдещ живот, че навярно сега тук, на цъфналата, замайващо ароматна ливада по-лесно ще ѝ каже всичко, което досега не се осмеляваше да ѝ каже. Но щом почваше да я настига и протягаше към нея ръце, девойката правеше остър завой, някак си като котка се извиваше и като се заливаше със звънлив смях, избягваше на друга страна.

Бе упорита И той не успя да я стигне. Тя сама зави към брега и се хвърли на златния горещ пясък, цяла зачервена с отворена уста, с високо и често повдигаща се гърд, като жадно вдишваше въздуха и се смееше. На разцъфтялата ливада, сред белите звездички на лайкучката, той я фотографира. После се къпаха ѝ той покорно се отдалечи в крайбрежните храсти и се обърна, докато тя се преобличаше и изцеждаше мокрия си бански костюм.

Когато го повика, той я видя седнала на пясъка с подвити под себе си загорели крака, само по тънка и лека рокля, с глава, увита в хавлиена кърпа. Тя постла на земята чистата салфетка, притисна краищата ѝ с камъчета и нареди по нея съдържанието на пакета. Обядваха салата, студена риба, грижливо увита в пергаментова хартия, имаше дори приготвени от нея сладки. Оля не бе забравила и сол, и горчица, които стояха в мънички бурканчета от крем. Имаше нещо мило и трогателно в това, как тая лека и светла девойка сериозно и умело домакинствуваше. Алексей реши: достатъчно е отлагал. Край. Тая вечер ще се обясни с нея. Ще я убеди, ще ѝ докаже, че тя непременно трябва да стане негова жена. Като се потъркаляха на плажа, още веднъж се изкъпаха и се уговориха да се срещнат вечерта в

нейната квартира, уморени и щастливи, бавно тръгнаха към пристана. Кой знае защо, нямаше нито катера, нито лодката. Те дълго до пресипване викаха чичо Аркаша. Слънцето вече залязваше в степта. Снопове светлорозови лъчи се плъзгаха по гребена на стръмнината от другата страна, позлатяваха покривите на къщите на градчето, пращните притихнали дървета и кърваво светеха в стъклата на прозорците. Лятната вечер беше знойна и тиха. Но нещо се беше случило в градчето. По улиците, обикновено празни по това време, сновеше много народ, преминаха два камиона, натъпкани с хора, отмина под строй малка тълпа.

— Дали не се напи чичо Аркаша? — предположи Алексей. — Ами ако се наложи тук да нощуваме?

— С тебе от нищо не се страхувам — каза тя и го погледна с големите си лъчисти очи.

Той я прегърна и я целуна. Целуна я за първи и единствен път. По реката вече глухо потракваха ключовете на веслата. От другия бряг се движеше препълнената с хора лодка. Сега те с омраза погледнаха тая приближаваща се лодка, но, кой знае защо, покорно тръгнаха насреща ѝ, сякаш, предчувстваха какво им носеше тя.

Хората мълчаливо скачаха от лодката на брега. Всички бяха празнично облечени, но лицата им — загрижени и мрачни. Мълчаливо преминаваха по дъските покрай двойката сериозни, загрижени мъже и развълнувани, разплакани жени. Без да разбират нещо, младите хора скочиха в лодката и чичо Аркаша, като не поглеждаше щастливите им лица, рече:

— Война ...

— Война ли?... С кого? — Алексей дори подскочи на пейката.

— Все с него, с проклетия, с германеца, с кого другиго — отвърна чичо Аркаша, като гребеше сърдито с веслата и рязко ги отмяташе. — Народът вече тръгна за военните комисариати ... Мобилизация.

Направо от разходката, без да се отбива у дома си, Алексей отиде във военния комисариат. С нощния влак, който заминаваше в 12 ч. и 40 м., той вече пътуваше към назначението на неговата въздушна част, като едва успя да изтича в къщи за куфара си и дори без да се сбoguва с Оля.

Те си пишеха рядко, но не за това, че симпатията им отслабна и че бяха започнали да се забравят. Не, той чакаше с нетърпение писмата ѝ, написани с кръгъл ученически почерк, чакаше ги нетърпеливо и ги носеше в джоба си, а когато оставаше сам, препрочиташе ги отново и отново. Тях той притискаше до гърдите си и тях гледаше в суровите дни на горското си скитане. Но отношенията между младите се прекъснаха така внезапно и в такъв неопределен стадий, че в тия писма те си говореха един на друг като стари познати, като приятели, боейки се да примесват към това нещо по-голямо, което, така си и остана недоизказано.

И ето сега, попаднал в болницата, Алексей с учудване, което растеше с всяко писмо, забеляза как Олга изведнъж се обърна към него, как без да се стеснява, говореше за своята мъка, съжаляваше, че ненавреме е пристигнал за тях тогава чичо Аркаша, молеше го, каквото и да се случи с него, да знае, че има човек, на когото може винаги да разчита, и, че като се скита по чуждите краища, да знае, че има кътче, където може като свой да се върне от войната. Струваше му се, че пише някаква нова, друга Оля. Когато я гледаше на снимката всякога, си мислеше: ще духне вятърът и тя ще отлети заедно с роклята си на цветя, както, отлитат на парашутчетата си узрелите семена на глухарчетата. А сега пишеше тия писма добра, любеща, тъгуваща по любимия и очакваща го жена. Това го радваше и смущаваше, радваше го въпреки волята му, а го смущаваше, защото Алексей смяташе, че няма право на такава любов и че не е достоен за такава откровеност. Та той не намери сили в себе си да пише на времето, че не е ония мургав пълен със сили юноша, а безног инвалид като чичо Аркаша. Като не се реши да напише истината, боейки се да не погуби болната си майка, той беше принуден сега да лъже Оля в писмата си, да се заплита в тая измама всеки ден все повече и повече.

Ето защо писмата от Камишин извикваха в него най-противоречиви чувства: радост и мъка, надежда и тревога — те едновременно го вдъхновяваха и измъчваха. Веднъж излъгал, той беше принуден да измисля и по-нататък, а не умееше да лъже и затова отговорите му до Оля бяха кратки и сухи.

По-лесно му беше да напише на „метеорологичния сержант“. Тя беше обикновена, но самоотвержена и честна жена. В минути на отчаяние, след операцията, чувствувайки нужда да излее пред някого

мъката си, Алексей и написа късо и мрачно писмо. В отговор скоро получи лист от тетрадка изписан със завъртени като гевречета букви, обсипан с удивителни знаци и украсен с петна от сълзи. Девојката пишеше, че ако не е военната дисциплина, тя веднага би захвърлила всичко и би дошла при него, за да се грижи за него и да дели мъката му. Тя го молеше повече да пише. И в бъркотията на писмото имаше толкова наивно, полудетско чувство, че на Алексей му стана тъжно, и той се упрекуваше, че когато тая девојка му предаваше писмата на Оля и го попита за нея, той нарече Оля своя омъжена сестра. Такъв човек не биваше да се мами. Той ѝ написа честно за годеницата си, която живееше в Камишин, и че не беше се решил да съобщи на майка си и на Оля за своето нещастие.

Отговорът на „метеорологичния сержант“ пристигна неочаквано бързо за тия времена. Девојката пишеше, че изпраца писмото си по един пристигнал при тях в полка майор, военен кореспондент, който я ухажвал, но тя, разбира се, не му обърнала внимание, макар че бил весел и интересен. От писмото се виждаше, че е огорчена и обидена, иска да се сдържи, иска и не може. Като го мъмреше, че тогава не ѝ беше казал истината, тя го молеше да я смята за свой приятел. В края на писмото вече не с мастило, а с молив беше добавено, че нека той, „другарят старши лейтенант“, знае, че тя е здрав приятел и че ако тая от Камишин му измени (защото знае как се държат жените там в тила) или го разлюби, или се уплаши от това, че е сакат, нека не забравя „метеорологичния сержант“, но нека ѝ пише винаги само истината. С писмото предадоха на Алексей грижливо общито колетче. В него имаше няколко носни кърпички, ушити от парашутна коприна, с неговия монограм, кесийка за тютюн с изобразен на нея летящ самолет, гребенче, одеколон „Магнолия“ и калъпче тоалетен сапун. Алексей знаеше колко скъпо беше всичко това за момичетата войници в тия трудни времена. Знаеше, че сапунът и одеколонът, попаднали им с някакъв празничен подарък, се пазят от тях обикновено като свещени амулети, които им напомнят предишния цивилен живот. Той знаеше цената на тези подаръци и му бе радостно и неловко, когато ги нареждаше на нощното си шкафче.

Сега, когато с цялата си присъща нему енергия тренираше осакатените си крака, като мечтаеше да си върне възможността да лети и да воюва, чувствуваше в себе си неприятна раздвоеност. Подтискаше

го това, че бе принуден да лъже и да не се доизказва в писмата си до Оля, към която чувството му крепнеше всеки ден все повече, и да откровеничи с девойката, която почти не познаваше.

Но си даде тържествена дума, че само да осъществи мечтата си да се върне в строя, да възстанови работоспособността си, отново ще заговори с Оля за любовта си. С още по-голяма фанатичност започна той да се стреми към тая цел.

[1] Вид риби. Б. пр. ↑

[2] Стопанство на градския комитет. Б.пр. ↑

Комисаря умря на Първи май.

Това се случи някак съвсем незабелязано. Още сутринта, измит и сресан, той разпитваше най-подробно бръснарката при него хубаво ли е времето, как изглежда празнична Москва, порадва се, че из улиците са почнали да свалят барикадите, поядоса се, че в тоя светъл, прекрасен пролетен ден няма да има манифестация, пошегува се с Клавдия Михайловна, която по случай празника бе направила нов геройски опит да напудри луничките си. Изглеждаше да му е по-добре и у всички се породи надежда: може би отива към подобрене.

Отдавна вече, от времето, когато се лиши от възможността да чете вестниците, до леглото му беше прокаран радиоприемник с наушници. Гвоздев, който отбираше малко от радиотехника, нещо поправи в тях и сега те крещяха и пееха по цялата стая. В девет часа говорителят, гласа; на когото в тези дни слушаше и познаваше цял свят, почна да чете заповедта на народния комисар на отбраната. Всички замряха, страхувайки се да не пропуснат нито дума, протегнали глави към двете черни кръгчета, които висяха на стената. Прозвучали бяха вече думите: „Под победните знамена на великия Ленин — напред към победа!“, а в стаята още цареше напрегната тишина.

— Ето разяснете, ми тая работа, другарю полкови комисар ... — беше почнал Кукушкин и изведнъж извика с ужас: — Другарю комисар!

Всички се обърнаха. Комисаря лежеше в леглото, обтегнат, строг, с неподвижни очи, устремени в някаква точка на тавана, а на лицето му, отслабнало и побледняло, беше застинал тържествен и величав израз.

— Умря! — извика Кукушкин, като се хвърли на колене! до леглото му. — У-мр-я!

Бързо влизаха и излизаха разсеяни прислужници, тичаше сестрата, която вървешком закопчаваше престилката си долетя ординаторът. Без да обръща внимание на никого, за ровил по детски

лицето си в одеялото, като хлипаше шумно и трепереше с раменете и цялото си тяло, върху гърдите на починалия плачеше лейтенант Константин Кукушкин, спривавият и саможив човек...

Същата вечер в стихналата четиридесет и втора донесоха нов болен. Беше летец изстребител, майор Павел Иванов Стручков, от дивизията за въздушна отбрана на столицата. Германците бяха решили на празника да извършат над Москва голямо нападение. Въздушните им части, движещи се в няколко ешелона, били заобиколени и след ожесточено сражение, разбити някъде в района на Подсолонечная; само един „юнкерс“ се промъкнал през обръча и като взел височина, продължил пътя си към столицата. Навярно екипажът му бе решил на всяка цена да изпълни задачата, да помрачи празника. Тъкмо след него, след като го забелязал още в суматохата на въздушния бой, полетял Стручков. Той летял на великолепен съветски самолет — от ония, с които беше започнала да се снабдява нашата изстребителна авиация. Настигнал германеца високо, на шест километра над земята, вече над краймосковската курортна местност, сполучил ловко да се промъкне до опашката му и като взел врага на мерник, натиснал спусъка. Натиснал и се учудил, като не чул познатото тракане. Спускателният механизъм отказал да действа. Немецът Летял малко напред: Стручков се спуснал след него, като се придържал в мъртвата зона, прикрит зад стабилизатора на опашката му от двете картечници, който защитава бомбардировача отзад. В светлината на чистото майско утро Москва вече се откроявала неясно на хоризонта с купищата на сивите си грамади обвити в мъгла. И Стручков се решил. Разслабил ремъците, отворил капака и сам някак си се стегнал, напрегнал всички мускули, сякаш се готвел да скочи върху германеца. Нагодил хода на самолета си към хода на бомбардировача и се прицелил. Един миг те висели във въздуха, близо един зад друг, сякаш били накъсо свързани помежду си с невидима нишка. Стручков ясно видял през прозоречния капак на „юнкерса“ очите на германския куполен стрелец, който следял всяка негова маневра и чакал кога макар късче от крилото му ще излезе от мъртвата зона. Той видял как от вълнение германецът смъкнал шлема си и дори различил цвета на косите му, руси и дълги, които падали на кичури по челото му. Черните дула на двойната голямокалибрена картечница неотстъпно гледали към Стручков и се поклащали като Живи в очакване. За миг Стручков се почувствувал

като обезоръжен човек, към когото разбойник е насочил пистолет. И направил онова, което правят смелите обезоръжени хора при такива случаи. Сам се хвърлил върху врага, но не с юмруци, както би направил на земята — хвърлил напред самолета си, насочвайки блестящия кръг на витлото си в опасните плоскости на германския.

Дори не чул трясъка. В следващия миг, подхвърлен от страшен гласък, почувствувал, че се премята във въздуха. Земята се понесла над главата му и като спряла на едно място, спуснала се с писък насреща му яркозелена и сияеща. Тогава дръпнал пръстена на парашута, но преди да увисне в безсъзнание на въжетата, с края на околото си успял да забележи, че до него, въртящо се като кленов лист, откъснат от есенния вятър, изпреварвайки го, се носело надолу с откъсната опашка пурообразното туловище на „юнкерса“. Стручков, който се клател безсилно на въжетата, се ударил силно в покрива на някаква къща и паднал в безсъзнание на празничната улица на едно московско предградие, жителите на което наблюдавали от земята неговия великолепен таран. Те го вдигнали и го пренесли в близката къща. Околните улици изведнъж се напълнили с такава гълпа, че повиканият лекар едва си пробил път до стълбите. От удара върху покрива се оказали повредени коленните капачета на летеца.

Вестта за подвига на майор Стручков бе незабавно предадена по радиото в специална емисия на „Последни известия“. Председателят на Моссъвета сам го придружил до най-хубавата болница в столицата. И когато внесоха Стручков в стаята, санитарките донесоха след него цветя, пликове с плодове, кутии бонбони — подаръци от благодарните московчани.

Той бе весел, общителен човек. Едва ли не от прага на стаята се осведоми от болните как е в болницата „по отношение лапането“, строг ли е режимът, има ли хубавички сестри. А докато го превързваха, успя да разкаже на Клавдия Михайловна забавен анекдот на вечната тема за „военторга“ и да подхвърли доста смел комплимент за външността ѝ. Когато сестрата излезе, Стручков намигна след нея.

— Симпатяга. Строга ли е? Май че ви държи в страх божи? Нищо, не се плашете от трудностите. Та вие учили ли сте тактика, или не? Непристъпни жени няма, както няма и непристъпни крепости — и той се засмя звънливо, силно.

В болницата се държеше като стар жител, сякаш бе лежал тук цяла година. С всички в стаята изведнъж премина на „ти“ и когато трябваше да се изсекне, безцеремонно взе от масичката на Мересиев носната кърпичка от парашутна коприна със старателно ушития от „метеорологичния сержант“ монограм.

— От симпатията ли е? — намигна той на Алексей и скри кърпичката под възглавницата си. — На тебе, приятелю, ти стигат, а ако не ти стигат, симпатията ще ти ушие още, това за нея ще е нещо повече от удоволствие.

Въпреки руменината, която избиваше под загара на бузите му, той вече не бе млад. На слепите му очи и край очите му като патешки крачка се рисуваха дълбоки бръчки и във всичко се чувствуваше старият войник, свикнал да смята за свой дом мястото, където е раницата му, където на умивалника са сапуниерката му и четката за зъби. Той внесе в стаята много весел шум и стори това така, че никой не му се обиди, и на всички се струваше, че го познават много отдавна. Новият другар допадна по сърце на всички, само на Мересиев не се хареса явната склонност на майора към женския пол, която впрочем не криеше и за която охотно приказваше.

[# Удар на самолет върху самолет.]

На другия ден погребваха Комисаря.

Мересиев, Кукушкин, Гвоздев седяха на перваза на прозореца, който гледаше към двора, и видяха как тежкия впряг на артилерийските коне вкара в двора оръдейния лафет, как се събра военна музика, инструментите на която светеха на слънцето, и как под строй пристигна войскова част. Влезе Клавдия Михайловна и разгони болните от прозореца. Тя бе, както винаги, тиха и енергична, но Мересиев почувствува, че гласът ѝ се бе изменил, трепери, секва. Беше Дошла да измери температурата на новия болен. В това време оркестърът засвири на двора траурен марш. Сестрата побледня, термометърът падна от ръката ѝ и лъскавите капки живак се плъзнаха по паркета. Като закри с ръце лицето си, Клавдия Михайловна избяга от стаята.

— Какво ѝ е? Нейният любим ли е, или... — Стручков кимна с глава към прозореца, откъдето долиташе тъжната музика.

Никой не му отговори.

Надвесени над прозореца, всички гледаха към улицата, където от вратата бавно изплува червеният ковчег. Комисаря лежеше сред зеленина и цветя. Подир него върху възглавничка носеха ордените му — един, два, пет, осем. Навели глави, вървяха някакви генерали. Между тях, също в генералски шинел, но, който знае защо, без шапка вървеше Василий Василиевич. Отзад, настрана от другите, пред бавно маршируващите бойци, гологлава, с бялата си престилка, като се спъваше и сигурно нищо не виждаше пред себе си, вървеше Клавдия Михайловна. На вратата някой метна на плещите ѝ палто. Тя продължаваше да върви, палтото се плъзна от раменете ѝ и падна и бойците минаваха, като разделяха редиците на две, заобикаляха го.

— Момчета, кого погребват? — попита майорът.

Той също все се мъчеше да се вдигне до прозореца, но краката му, стегнати в шини и поставени в гипс, му пречеха.

Процесията отмина. И вече отдалеко глухо плаваха по реката отразените от стените на къщите тежки тържествени звуци. Куцата портиерка бе излязла вече и затворила със звън желязната врата, а обитателите на четиридесет и втора все още стояха до прозореца — изпращаха Комисаря към последното му жилище.

— Но кого погребват? Кажете? Защо всички сте Като дървени? — нетърпеливо питаше майорът, като все още не се отказваше да стигне до прозореца.

Тихо, глухо, с пресипнал и сякаш влажен глас най-последно му отговори Константин Кукушкин:

— Истински човек погребват... Болшевик погребват.

И Мересиев запомни това: истински човек. Наистина по-добре Комисаря не можеше да бъде наречен. На Алексей му се поиска силно да стане истински човек също като тоя, когото сега отнасяха към последното му жилище.

Със смъртта на Комисаря целият живот в четиридесет и втора стая се измени.

Нямаше кой да наруши със сърдечна дума, мрачната тишина, която понякога настъпва в болничните стаи, когато, без да се наговарят, всички изведнъж потъват в скръбни мисли и всекиго. Наляга тъга. Нямаше кой с шега да подкрепя отпадналия дух на Гвоздев, да даде съвет на Мересиев, ловко и неусетно да загаси избухванията на Кукушкин. Нямаше център, който да стегне и да сплоти всички тия разнохарактерни хора.

Но сега това не бе и толкова нужно. Лекуването и времето вършеха своето. Всички бързо се поправяха и колкото повече се приближаваше часът на изписването, толкова по-малко те мислеха за своите болки. Мечтаеха за онова, което ги чакаше зад стените на стаята, как ще ги посрещнат в частите им и какви дела ги чакат. На всички, които дълго бяха тъгували по войнишкия живот, им се искаше да се завърнат по-скоро, преди новото настъпление, за което още не пишеха, дори не говореха, и което някак се чувствуваше във въздуха и като приближаваща буря се долавяше по настъпилата изведнъж тишина на фронтовете.

Да се върне от болницата към боевия труд — за военния човек това е нещо обикновено. Само за Алексей Мересиев то беше проблем: ще успее ли чрез умение и тренировка да запълни липсата на крака, ще седне ли пак в кабината на изстребителя? Той се стремеше с все по-голяма и по-голяма упоритост към определената цел. Като увеличаваше постепенно минутите, доведе времето за тренировката на краката и общата гимнастика до два часа сутрин и вечер; Но и това му се струваше малко. Започна да се занимава с гимнастика и следобед. Майор Стручков, който го наблюдаваше отстрани с весели насмешливи очи, всеки път съобщаваше:

— А сега, граждани, ще видите загадката на природата: великия магьосник Алексей Мересиев, ненадминат в горите на Сибир, в своя репертоар.

Наистина в упражненията, които Алексей изпълняваше с такава упоритост, имаше нещо фанатично, което го правеше да прилича на магьосник. Беше трудно да се гледат неговите безкрайни клатения, равномерни обръщания, упражненията на шията и ръцете, които той правеше упорито с методичността на клатещо се махало, и другарите му, които ходеха, излизаха през това време да се разхождат из коридора, а прикованият на леглото Стручков се покриваше с одеялото и се мъчеше да заспи. Никой в стаята, разбира се, не вярваше във възможността да се лети без крака, но всички уважаваха упоритостта на другаря си и като прикриваха това с шеги, дори се прекланяха пред нея.

Пукнатините в коленните капачета на майор Стручков се оказаха по-сериозни, отколкото се предполагаше отначало. Те зарастаха бавно, краката му бяха все още в шини и макар да нямаше съмнение, че ще оздравее, майорът не се уморяваше да ругае на всяка дума „проклетите капачета“, които му бяха причинили толкова грижи. Това негово мърморене почна да преминава в постоянно раздражение. Той избухваше за най-малката дреболия, почваше да хули всички и всичко. В такъв момент изглеждаше, че може да удари оня, който се опита да го вразуми. Тогава по мълчаливо съгласие другарите му го оставяха на спокойствие, позволяваха му, както той сам казваше, да „изстреля всичките си патрони“ и изчакваха, докато природната му жизнерадост вземаше връх над раздражението и разклатените от войната нерви.

Нарастващото си нетърпение Стручков обясняваше с това, че бе лишен от възможност дори тайничко да попушва в тоалетната, и още с това, че не може да се види, макар в коридора, с червенокосичката сестричка от операционната, с която уж си били смигнали, когато го носели на превръзка. Може би това до известна степен да бе така, но Мересиев забеляза, че гневните избухвания обхващаха майора, след като видеше през прозорците прелитащите над Москва самолети или научеше от радиото и от вестниците за нов интересен въздушен бой, за успеха на познат летец. Това довеждаше в нетърпеливо раздражено състояние и самия Мересиев. Но той дори не се издаваше и сега, когато се сравняваше със Стручков, вътрешно тържествуваше. Струваше му се, че макар и малко, е почнал да се приближава до избрания образ на „истинския човек“.

Майор Стручков оставаше верен на себе си: много ядеше, смееше се сочно по всеки най-малък повод, обичаше да поприказва за жени и при това изглеждаше едновременно и обичащ, и мразещ жените. Особено се опълчваше, кой знае защо, срещу жените от тила.

Мересиев не можеше да търпи тия Стручкови разговори. Като слушаше Стручков, той неволно виждаше през всичкото време Оля или смешното войниче от метеорологичната станция — момичето, което, както разказваха в полка, с приклада на пушката бе изхвърлило от будката си и в избухването си едва не бе застреляло твърде предприемчивия старшина от баталиона за аеродрумно обслужване, и на Алексей му се струваше, че тях именно петни майор Стручков. Веднъж, като изслуша намръщено обикновената история на майора, която той завърши със сентенцията, че „всички са такива“ и с всяка можеш да се споразумееш „на бърза ръка“, Мересиев не се сдържа.

— С всяка ли? — попита той, стискайки зъби така, че скулите му побеляха.

— С всяка — безгрижно отговори майорът. В стаята влезе Клавдия Михайловна, влезе и се учуди на силното напрежение, което видя по лицата на болните.

— Какво има?. — попита тя, като с несъзнателно движение поправи под шапчицата си една къдрица.

— Разговаряме за живота, сестрице, нашата работа е такава, старческа, да разговаряме — цял светнал, се усмихна майорът.

— И с тая ли? — остро попита Мересиев, когато сестрата излезе.

— А каква е тя, да не е замесена от друго тесто?

— Клавдия Михайловна оставете — строго каза Гвоздев. — Тук един старик я нарече съветски ангел.

— Кой иска да се хванем на бас, а?

— На бас ли? — извика Мересиев, като свирепо стрелкаше с циганските си очи. — На какво се обзалагаш?

— Ако искаш, на пистолетен куршум, както се обзалагаше по-рано офицерството: ако спечелиш — ще стреляш в мене, ако аз спечеля — в тебе — като се смееше и се стараеше да обърне всичко на шега, каза Стручков.

— На бас? За това? Ти, изглежда, си забравил, че си съветски командир? Ако си прав, можеш да плюнеш на мутрата ми — Алексей злобно стрелна Стручков. — Но гледай да не те заплюя аз.

— Щом не искаш на бас — няма. Побесня. Голяма работа! ... Аз, момчета, така ще ви докажа, че не заслужава да се вбесявате за нея.

От тоя ден Стручков започна да оказва особено внимание на Клавдия Михайловна, веселеше я с анекдоти, на които той бе голям майстор. Като нарушаваше неписаното правило, според което летците съвсем неохотно споделяха с чужди хора своите военни приключения, разказваше ѝ разни случки от своя наистина голям и интересен живот и дори, като въздъхваше, намекваше за някакви свои семейни несполуки, за тъжната си самота, макар че цялата стая знаеше, че той е ерген и никакви особени несполуки не е имал. Клавдия Михайловна, без наистина много да го отличава от другите, понякога присядаше на леглото му, слушаше разказите му за безброй летения, при това, уж увлечен, той хващаше ръката ѝ и тя не я отдръпваше. У Мересиев накупяваше страшна ярост. Цялата стая бе възмутена от Стручков. А той се държеше тъй, като че наистина се беше хванал на бас с тях. Сериозно предупреди Стручков да спре недостойната си игра. Стаята се готвеше вече решително да се намеси в това, когато изведнъж събитията взеха съвършено друг обрат.

Една вечер, през часа, когато беше дежурна, Клавдия Михайловна се отби в четиридесет и втора без работа, просто да си побъбре, за което особено много я обичаха ранените. Майорът започна някакъв разказ, тя приседна до леглото му. Какво стана, никой не видя. Всички се обърнаха, когато чуха само как тя бързо скочи. Гневно, със събрани на челото тъмни вежди, с бузи, залети от петниста червенина, тя гледаше смутения, дори изплашен Стручков.

— Другарю майор, ако вие не бяхте болен, а аз милосърдна сестра, бих ви залепила една плесница.

— Но какво говорите, Клавдия Михайловна, аз наистина не исках...И представете си, голяма работа...

— Ах, голяма работа ли? — тя го гледаше вече не с гняв, а с презрение. — Добре, тогава няма какво да говорим. Чувате ли? И ето, пред вашите другари ви моля да се обръщате към мене само по работа, когато ви трябва медицинска помощ. Лека ноц, другари.

И тя си отиде с непривична за нея тежка походка, като че с всички сили се стараеше да изглежда спокойна.

Една минута цялата стая мълча. После се чу тържествуващият зъл смях на Алексей и всички се нахвърлиха върху майора.

— Какво, преседна ли ти?

Със сияещи очи Мересиев вежливо се осведоми:

— Ще разрешите ли веднага да плюя, другарю майор, или да почакам?

Стручков седеше озадачен, обаче не отстъпваше и каза не много уверено:

— Атаката е отбита. Е, нищо, ще повторим.

Чак до нощта лежа мълчалив, като тихичко си подсвиркуваше нещо и понякога гласно отговаряше на някакви свои мисли: „М-да...“

Наскоро след тая случка изписаха Константин Кукушкин. Отиваше си без всякакви преживелици, като заяви на сбогуване, че медицината му е дошла до гуша. Сбогуваше се небрежно и все поръчваше на Мересиев и на сестрата, ако се получат писма от майка му, непременно да му ги препратят в полка и да внимават да не се изгубят тия писма.

— Ти пиши как си се настанил, как са те посрещнали — съветваше го Мересиев.

— А какво да ти пиша? До мен ли си опрял? Няма да ти пиша, само ще хабя хартията — и без това няма да отговориш.

— Е, както искаш.

Тия думи Кукушкин сигурно вече не дочу. Без да се обръща, той излизаше вече от стаята. Пак така, без да се обръща, излезе от вратата на болницата, мина по крайбрежната улица, скри се зад ъгъла, макар че отлично знаеше, че в тоя момент, според създадения в болницата обичай, цялата стая стои до прозорците и изпраца другаря.

Впрочем той все пак писа на Алексей и му писа доста скоро. Писмото беше сухо, делово. За себе си събщи само, че в полка като че му се зарадвали, но веднага се оправдаваше, че през последните боеве са имали големи загуби и се радваха на всеки повече или по-малко опитен човек. Изброяваше имената на убитите и ранените другари, пишеше, че както й по-рано, помнят Мересиев, че командирът на полка, който получил сега чин подполковник, като научил за гимнастическите подвизи на Алексей и за намерението му да се върне в авиацията, заявил: „Мересиев ще се върне. Щом е решил — ще постигне своето“ — и че началникщабът отговорил: не може значи да се хване неуловимото, а командирът заявил, че за такива като Мересиев неуловимо няма. За учудване на Алексей имаше дори

няколко реда за „метеорологичния сержант“. Кукушкин пишеше: тоя сержант така му е омръзнал с разпитванията си, че той, Кукушкин, бил принуден да му изкомандува наляво, кръгом, марш... В края на писмото си Кукушкин пишеше, че още първия ден, като пристигнал в частта, направил два полета, че краката му зараснали напълно и че в най-близки дни полкът ще бъде снабден с новите самолети „Ла-5“^[1], които скоро ще пристигнат и за които Андрей Дегтяренко, присъстващ на приемането, казал, че в сравнение с тях всички апарати от германски марки са сандъци и вехтории.

[1] Лавочкин — 5. Б. пр. ↑

Настъпи ранно лято. В четиридесет и втора стая то поглеждаше все със същата клонка на тополата, чиито листа станаха твърди и лъскави. Те буйно шумоляха, сякаш си шепнеха, и привечер потъмняваха от вдигналия се от улицата прах. Красивите висулки на това клонче отдавна се превърнаха вече в кичурчета зелени блестящи зрънца, а сега зрънцата се пукаха и от тях излиташе лек пух. По обед, в най-голямата жегга, тоя топъл тополов пух се носеше из Москва, той влизаше през отворените прозорци на стаята и на дебели розови пластове лежеше край вратата и по ъглите, където го стелеха топлите въздушни течения.

Бе прохладно, жълто и блестящо лятно утро, когато Клавдия Михайловна тържествено доведе в стаята възрастен човек с железни, привързани с връвчица очила, на когото дори новата, разперена от излишната кола престилка не променяше външността на стар майстор. Той донесе нещо загънато в бял парцал и като го сложи на пода до леглото на Мересиев, предпазливо и важно, също като фокусник започна да развързва възлите. Под ръцете му скриптеше кожа и в стаята се разнесе приятен и остър, възкисел дъх на дъбилни вещества.

В пакета на стареца се оказаха чифт нови жълти, скърцащи протези, изработени твърде сръчно и по мярка. Протезите — това беше едва ли не главната гордост на майстора — бяха обути в новички, жълти формени обувки. Обувките прилягаха толкова добре, че се създаваше впечатление на живи, обути крака.

— Да ти наденем галошки и хайде под венчило — каза майсторът, любувайки се над очилата си на производението на своите ръце.

— Сам Василий Василиевич ми поръча: направи, казва, Зуев, такива протези, че да са по-добри и от крака. И ето ви, заповядайте, Зуев ги направи. Царски!

Сърцето на Мересиев, се сви тъжно при вида на изкуствените крака, сви се наистина, но жаждата по-скоро да пробва протезите, да тръгне, да тръгне самостоятелно победи всичко останало. Той измъкна

изпод одеялото чуканчетата си и почна да подканя стареца с пробата. Но на стария протезист, който бе направил, според думите му още в „мирно време“ протези на някакъв „голям княз“, счупил крака си при надбягване, такова нетърпение не се хареса. Той беше много горд с изделието си и искаше колкото се може повече да продължи удоволствието от поднасянето му.

Той избърса протезите с ръкав, откърти с нокът някакво петънце от кожата, подушна на това място, избърса го с полата на белоснежната си престилка, после постави протезите на пода, спокойно сгъна парцала, скри го в джоба си.

— Е, старче, хайде — бързаше Мересиев, седнал на леглото.

Сега той погледна голите си отсечени крака с очите на страничен човек и остана доволен от тях. Те бяха здрави, жилести и не тлъстина, както бива винаги при принудена неподвижност, а стегнати мускули се преливаха под тъмната кожа, сякаш това бяха не остатъци, а истински крака на много и бързо ходещ човек.

— А защо хайде, защо хайде? ... Който бърза, назад остава — мърмореше старецът. — Мен Василий Василиевич ми каза: отличи се, казва, Зуев, на тия протези; лейтенантът, казва, възнамерява да лети без крака. А аз какво, аз съм готов, моля — вземете. С такива протези не само ще ходиш, но и велосипед ще караш и с госпожиците от полка ще танцуваш... Екстра работа!

Той пхна чуканчето на десния Алексеев крак в плъстеното и меко гнездо на протезата и здраво обвърза крака с ремъците за прикрепяне. Отдалечи се, порадва се, цъкна с език.

— Хубава обувка!... Не те ли убива? Така си е, по-добър майстор от Зуев май няма в Москва. Зуев има златни ръце.

Той сърчно надяна и втората протеза и едва успя да стегне каишите, Когато Мересиев неочаквано, със силно пружиниращо движение скочи от кревата на пода. Чу се глухо тракане, Мересиев извика от болка и още там, пред леглото, тежко се строполи.

От учудване очилата на стария майстор отскочиха на челото. Той не очакваше от клиента си такава пъргавина. Мересиев лежеше на пода безпомощен, поразен, разкراчил широко изкуствените си крака, обути в обувки. В очите му се четеше недоумение, обида, страх. Нима беше се измамил?

Клавдия Михайловна плесна с ръце и се спусна към него. Заедно със стария майстор тя повдигна Алексей и го сложи на леглото. Той седеше потиснат, отпуснат, с тъжен израз на лицето.

— Е-ее, мили човече, тя не става така тая работа, не става — мърмореше майсторът. — Гледай, скочи, сякаш наистина му сложиха живи крака. Няма защо да клюмваш нос, мили друже, само че твоята работа сега е такава — трябва да се почне всичко отначало. Сега забрави, че си войник, сега си малко дете, ще се учиш да ходиш крачка по крачка, първо с патерички и после по стеничките, после с тояжка. И не изведнъж, а по мъничко, а той — изведнъж! Краката са хубави, но не са твои. Такива, мили друже, каквито татко и мама ти бяха направили, вече никой не може да ти направи.

От неуспешния скок Мересиев страшно го боляха краката. Но той настояваше още сега, незабавно, да опита протезите. Донесоха му леки алуминиеви патерици. Той се подпря с тях, стисна възглавничките под мишниците и сега леко, предпазливо се плъзна от леглото и се изправи на крака. И наистина сега приличаше на дете, което не умее да ходи, което по инстинкт усеща, че може да тръгне, а се бои да се пусне от спасителната стена, която го крепи. Като дете, което майката или бабата извеждат на първо пътешествие, привързано под мишниците с кърпа. Клавдия Михайловна и старият протезист подкрепяха грижливо Мересиев от двете страни. Като постоя на място, чувствувайки от непривикналост остра болка на местата, където бяха прикрепени протезите, Мересиев несигурно премести първо едната, после другата патерица, пренесе на тях тежестта на тялото и прибра първо единия, после другия крак. Силно и остро заскърца кожата, чуха се два тежки удара по пода: бум, бум.

— Е, на добър час, на добър час — забъбра старият майстор.

Мересиев направи още няколко предпазливи крачки и тези първи крачки с протезите му се сториха толкова трудни, че като стигна до вратата и се върна, почувствува такава умора, сякаш бе изнесъл чувал брашно на петия етаж. Стигна до леглото и падна върху него по гърди, цял потънал в пот, нямайки сили дори да се обърне по гръб.

— Е, как са протезите? Така си е, благодари на бога, че има майстор Зуев — по старчески се хвалеше протезистът, като развързваше предпазливо ремъците и освобождаваше леко отеклите и

подпухнали несвикнали крака на Алексей. — На такива не само ще летиш, но и до самия господ бог можеш да стигнеш. Екстра работа.

— Благодаря, благодаря, старче, работата е забележителна — бърбеше Алексей.

Майсторът мълчаливо се повъртя, сякаш искаше и не се решаваше да попита нещо или обратното, сам чакаше въпрос.

— Е, прощавайте, щом е така. Със здраве да ги носиш — каза той, въздъхна някак разочаровано и бавно тръгна към вратата.

— Хей, майсторе — повика го Стручков, — на, вземи да сръбнеш за „царските“ протези — и той мушна в ръката на стареца стиска едри банкноти.

— Е, благодаря, благодаря — оживи се старецът, — как да не сръбна по тоя случай. — Той солидно сложи парите някъде в задния джоб, като загъна престилката си с такъв жест, сякаш тя беше занаятчийска престилка. — Благодаря, ще сръбна, а колкото за протезите — бъди здрав, съвестно са изработени. Мен Василий Василиевич ми каза: нужни са особени, Зуев, да не сгрешиш. Е, а Зуев няма ще напакости сам на себе си? Вие нему, на Василий Василиевич, да отрапортувате значи, че сте доволни от работата.

И старецът си отиде, като се кланяше и мърмореше нещо. А Мересиев лежеше и разглеждаше своите нови крака, търкалящи се под леглото, и колкото повече ги гледаше, толкова повече му се харесваше остроумната им изработка, и майсторството в работата, и лекотата: на велосипед да язди, да танцува в полка, да лети на самолет чак до господа бога.

„Ще мога, всичко ще мога, непременно ще мога“ — мислеше си той.

Тоя ден до Оля бе изпратено дълго и весело писмо, в което съобщаваше: работата му по приемане самолетите вече се привършва и той се надява, че началството му го разбира и може би през есента, а в краен случай през зимата, ще го изпрати от омръзналата му работа в тила на фронта в полка, където другарите му не са го забравили и го чакат. Това бе първото му радостно писмо от деня на катастрофата, първото, в което пишеше на годеницата си, че през всичкото време мисли и тъгува за нея и наистина твърде страховито изразяваше заветната мисъл, че може би ще се срещнат след войната и ако тя не

промени решението си, ще заживеят заедно. Той прочете няколко пъти писмото и после, като въздъхна, грижливо задраска последните редове.

Затова пък за „метеорологичния сержант“ замина весело и закачливо писмо, с цветисто описание на този ден, за протезите, каквито не беше носил сам господарят император, с описание на самия него, Мересиев, с протези, който прави първите си крачки, и на стария мърморко майстор с неговите надежди Мересиев и на лисопед да язди, и полка да танцува, и да полети до самото небе. „Така че чакайте ме сега там, в полка, и не забравяйте да кажете на коменданта да ми остави непременно помещение на новото място“ — пишеше Мересиев и поглеждаше долу, на пода. Протезите така се бяха търкулнали, сякаш някой се бе скрил под леглото и лежеше там, широко разкрачил крака, обути в нови жълти обуца. Алексей се озърна, убеди се, че никой не му обръща внимание, и поглади хладната скриптяща кожа.

И още на едно място наскоро обсъдиха появяването на „царските протези“ в четиридесет и втора стая: в третия курс на Медицинския факултет на Московския държавен университет. Цялата женска половина, която по това време бе решително мнозинство в тоя курс, според думите на Анята, бе отлично осведомена за събитията в четиридесет и втора стая. Анята много се гордееше с кореспондента си и уви, писмата на лейтенант Гвоздев, макар и непредназначени за широка гласност, се четяха пред всички — на отделни пасажи или пък целите, с изключение на особено интимните места, които, право да си кажем, със засилването на преписката ставаха все повече й повече.

Целият трети курс на медиците начело с Анята симпатизираше на героичния Гриша Гвоздев, не обичаше размирния Кукушкин, намираше, че съветският снайперист Степан Иванович прилича по нещо на толстоевския Платон Каратаев, прекланяше се пред несъкрушимия дух на Мересиев и прие като свое лично нещастие смъртта на Комисаря, когото след възторжените отзиви на Гвоздев всички можаха да оценят и истински да обикнат. Много от тях не можаха да сдържат сълзите си, като четяха писмото как бе напуснал живота тоя голям и жизнерадостен човек.

Все по-често и по-често се разменяха писма между болницата и университета. Младите хора не се задоволяваха с пощата, която работеше в тези дни доста бавно. Гвоздев спомена веднъж в писмото си думите на Комисаря, че писмата стигат сега до получателя както

светлината на далечни звезди. Подателят може да угасне, а писмото му още дълго ще пълзи и ще пълзи, ще разказва на получателя за живота на отдавна умрял човек. Дейната и предприемчива Анюта почна да търси по-съвършени средства за връзка и ги намери в лицето на една стара сестра, която имаше две служби и работеше в университетската клиника и в болницата на Василий Василиевич.

Оттогава медицинският институт започна да научава за произшествията в четиридесет и втора стая на втория, най-много на третия ден и можеше бързо да откликва. Във връзка с „царските протези“ в столовата се завърза спор ще лети ли Мересиев, или не. Спор младежки, горещ, в който двете страни еднакво симпатизираха на летеца. Като имаха предвид голямата сложност в управлението на изтребителя, песимистите казваха: не. Оптимистите смятаха, че няма нищо невъзможно за човека, който, за да се измъкне от враговете, бе пълзял половин месец през горските гъсталаци и бе пропълзял бог знае колко километри. За да подкрепят доводите си, оптимистите припомняха примери от историята на книгите.

Анюта не участвуваше в тия спорове. Протезите на непознатия ѝ летец не я занимаваха много. В редките свободни минути тя обмисляше отношенията си с Гриша Гвоздев, които, както ѝ се струваше, все повече и повече се усложняваха. Отначало, като научи за командира герой с толкова героична биография, тя му писа, движима от безкористното желание да смекчи с нещо скръбта му. После, с укрепването на задочното им запознанство, фигурата на абстрактния герой от Отечествената война отстъпи място на истинския, жив младеж и тоя младеж все повече и повече я интересуваше. Тя забеляза, че се тревожи и тъгува, когато няма писмо от него. Това ново я радваше и плашеше. Какво е това, любов ли? Нима може да се обикне човек само по писмата, без да се види поне веднъж, без да се чуе дори гласът му? В писмата на танкиста ставаха все повече и повече местата, които не биваше да се четат пред съкурсистките. След като сам Гвоздев ѝ призна веднъж, че същото чувство, както и той се изрази, на „задочна любов“ беше овладяло и него, Анюта се убеди, че се беше влюбила не по детски, както това се случваше в училище, а истински. Струваше ѝ се, че животът ще загуби смисъл, ако престанат да идват тези писма, които чакаше сега с такова нетърпение.

Така, без да се виждат един друг, те се обясниха в любов. След това с Гвоздев почна да става нещо чудно. Писмата му станаха нервни, колебливи, пълни с недомълвки. После, като се окуражи, той ѝ писа, че не е хубаво, дето се обясниха, без да са се видели, че тя вероятно не си представя колко обгарянето го е обезобразило, че той съвсем не прилича на тази стара фотография, която ѝ беше пратил. Той не иска да я мами и я моли да престане да пише за чувствата си, докато не види с очите си с кого има работа.

Девојката отначало се възмути, после се изплаши. Измъкна от джоба снимката. От нея я гледаше нежно младежко лице с упорити скули, с красив прав нос, с мънички мустачки и изящни устни. „А сега? Какъв си ти сега, мили мой, нещастни?“ — шепнеше тя, като гледаше портретчето. Като медичка тя знаеше, че обгарянето заздравява лошо и оставя дълбоки, незаличими следи. Изведнъж си представи модела на човешка глава на боледувал от кожна туберкулоза, който бе видяла в анатомическия музей. Лицето беше сякаш разорано от сини бразди и грапавини, с неравни изядени устни, с кичурчета от вежди и червени Клепки без ресници. Ами ако е такъв? Девојката се ужаси, дори побледня, но веднага мислено се нахока...Е, че какво, ако е така! Той се е бил с враговете върху горящ танк, защищавал е нейната свобода, правото ѝ да се учи, честта и живота ѝ. Той е герой, толкова пъти е рискувал във войната и се стреми да се върне, за да се бие пак и отново да рискува живота си. А тя? Какво е направила за войната? Копала е окопи, дежурила е на покрива, сега работи в евакуационната болница. Нима това може да се сравни с онова, което той е направил?! „Аз самата съм недостойна за него само заради тези съмнения!“ — ругаеше се тя, като отпъждаше неволно страшното видение на обезобразеното от белези лице.

Написа му писмо, най-нежното и най-дългото от цялата тяхна преписка. За тези нейни колебания, разбира се, Гвоздев нищо не узна. Като получи в отговор на своите тревоги хубаво писмо, той дълго го чете и препрочита, събщи за него дори на Стручков, на което той, след като го изслуша благосклонно, отговори:

— Не бой се, танкист, „с лицето си вода не ще прием с грапавината можем да живеем“, това, братко, някога казано ли е? Това е то. А сега, братко, на всичко отгоре мъжете са съвсем дефицитни.

Това откритие, разбира се, не успокои Гвоздев. Колкото повече се приближаваше времето за изписването му, толкова по-често се гледаше в огледалото, разглеждаше се ту отдалече, тъй да се каже, с бегъл повърхностен поглед, ту приближаваше до самото стъкло обезобразеното си лице и с часове гледаше раните и белезите.

По негова молба Клавдия Михайловна му купи пудра и крем за лице. Но веднага се убеди, че белезите не могат да се заличат чрез никаква козметика. Нощем обаче, когато всички спяха, той тихичко влизаше в тоалетната и там дълго масажираше червените ръбове, посипваше ги с пудра и пак ги масажираше, а после с надежда се оглеждаше в огледалото. Отдалече изглеждаше отлично, силен, широкоплещест, с тесен таз, с прави жилести крака. Но отблизо! Червените белези по бузите и шията, ръбестата опъната кожа го довеждаха до отчаяние. Той мислеше със страх: а когато тя го види? Ако се ужаси, ако го погледне, обърне се и си отиде, като вдигне рамене. Или, което ще бъде най-лошото, поприказва с него от учтивост час-два, а после каже нещо толкова официално, хладно и — довиждане. Гвоздев се вълнуваше, бледнееше от обида, сякаш всичко това вече бе станало.

Тогавя той изваждаше от джоба на халата си снимката и изпитателно гледаше пълната девойка с високо чело, с меки, разкошни коси, сресани назад, с пълничко, вирнато, истинско руско носле и нежни детски устни. На горната устна се тъмнееше едвам забележима бенка. Малко изпъкнали, сигурно сиви или сини очи го гледаха открито и честно от това простичко и мило лице.

„Каква ли си ти? Хайде кажи: няма ли да се изплашиш, няма ли да избягаш? Ще имаш ли сърце да не забележиш обезобразяването ми?“ — сякаш Я питаше, като гледаше изпитателно снимката.

През това време край него по коридора, потропвайки с патериците и скърцайки с протезите си, назад и напред равномерно и неуморно се движеше старши лейтенант Мересиев. Мина веднъж, два пъти, десет, петнадесет, двадесет пъти. Той се движеше по някаква своя програма сутрин и вечер, като си поставяше задачи и с всеки ден удължаваше пътя.

„Славно момче! — мислеше за него Гвоздев. — Упорит, неотстъпчив. Каква сила е това волята на човека! За една седмица се научи бързо и ловко да ходи на патериците. На други за това са нужни

месеци. Вчера се отказа от носилката и сам тръгна за процедурата по стълбите. Отиде и се върна. Сълзи текат по лицето му, а той се качва. И дори нахока санитарката, която искаше да му помогне. А как сияеше, когато се изкачи сам на най-горната площадка! Сякаш бе се качил на Елбрус.“

Гвоздев се отмести от огледалото и погледна след Мересиев, който бързо местеше краката и патериците си. „Гледай, пердаши! А какво хубаво и симпатично лице има! Мъничкият белег, който пресича веждата му, съвсем не го загрозява, дори му придава някаква значителност. Да имаше Гвоздев сега такова лице. Какво са краката, краката не се виждат, той, разбира се, ще се научи и да ходи, и да лети. Но лицето (къде ще се дене с такава мутра), по което сякаш пияни дяволи през нощта са чукали грах...“

... Алексей Мересиев, който извършваше според пресмятането си двадесет и третия рейс на вечерното си упражнение по коридора, чувствуваше с цялото си изморено, измъчено тяло как са отекли и горят бедрата му, как силно го болят отмалелите от патериците плещи. Когато минаваше покрай Гвоздев, той хвърляше поглед към танкиста, изправен до стенното огледало: чуден човек, защо измъчва бедната си физиономия! Кинозвезда, разбира се, сега няма да става, а танкист преспокойно може... Голяма беда — лицето, нали главата е цяла, пък и ръцете, и краката... Да, да, краката, истински крака, а не тия чуканчета, които болят и горят, сякаш протезите са направени не от кожа, а от нажежено желязо.

Чук, чук. Скръц, скръц. Чук, чук. Скръц, скръц. Захапал устни, сдържайки сълзите, които въпреки всичко изкарваше от очите му острата болка, старши лейтенант Мересиев правеше с труд двадесет и деветия си рейс по коридора, като завършваше днешното упражнение.

Григорий Гвоздев излезе от болницата в средата на юни.

Ден или два преди това те добре си поговориха с Алексей и двамата някак си вътрешно дори се зарадваха, че са другари по нещастие и че на двамата личните работи са еднакво усложнени. Както бива в такъв случай, двамата, без да скриват нещо, си разказваха един на друг опасенията си, изповядаха си всичко, което на всеки бе двойно по-тежко да носи в себе си, защото гордостта не му позволяваше с никого да сподели съмненията си. Показаха си един на друг снимките на девойките.

Алексеевата беше доста изтрита и избеляла любителска снимка. Той сам бе фотографирал Оля през оня прозрачен, ясен юнски ден, когато тичаха боси по топлата трева на цъфналата степ на Задволжието. Слабичка като, момиченце, с пъстра рокля, подвила босите си крака, с разсипан букет на коленете, тя седеше в тревата сред цъфналите маргаритки, самата светла, беличка и чиста като маргаритка в утринна роса. Нарездайки цветята, тя замислено бе наклонила глава настрана, а очите ѝ, разтворени широко и възторжено, сякаш за пръв път виждаха великолепието на света.

Като погледна снимката, танкистът заяви, че такава девойка няма да те остави в беда. Е, пък ако те остави — по дяволите: значи външността ѝ е лъжлива, а тогава така и трябва, дори е по-добре: значи е празен човек, а с празен човек нима можеш да свържеш живота си!

Анютиното лице също се хареса на Алексей. Без да забележи, той разказа на Гвоздев със свои Думи същото, което току-що бе чул от него. Тоя прост разговор, разбира се, не внесе никаква яснота в личните им работи, но ѝ на двамата им стана по-леко, сякаш се бе пробил тежък, дълго забирал цирей.

Те се условиха, че Гвоздев, като излиза от болницата с Анюта, която му беше обещала по телефона да дойде да го посрещне, ще мине под прозорците на стаята и Алексей веднага ще съобщи на танкиста с писмо впечатлението си от нея. А Гвоздев от своя страна обеща да пише на приятеля си как го е посрещнала Анюта, как се е отнесла с

обезобразеното му лице и как е тръгнала работата им. Мересиев веднага започна да гадае: ако при Гриша всичко излезе добре, той веднага ще разкаже с писмо на Оля всичко за себе си, като вземе от нея дума да не огорчава майка Му, която беше все още слаба и едва се привдигаше от постелята.

Ето защо и двамата еднакво се вълнуваха, очаквайки изписването на танкиста. Толкова се вълнуваха, че не спаха през нощта и двамата излязоха тихичко в коридора — Гвоздев, за да поразтрие още веднъж пред огледалото белезите си, а Мересиев, омотал краищата на патериците с парцали, за да не вдига шум, още веднъж се потренира в ходене.

В девет часа Клавдия Михайловна, лукаво усмихната, съобщи на Гвоздев, че са дошли за него. Той скочи като ужилен. Така се зачерви, че белезите по лицето Му станаха още по-забележими, и почна бързо да събира нещата си.

— Чудесна девойка, такава сериозна — усмихнато говореше сестрата, като гледаше това объркано приготвление. Гвоздев цял светна.

— Сериозно ли? Харесва ли ви? Не, наистина хубава ли е? — той така се развълнува, че изхвъркна, като забрави да се сбогува.

— Хлапак! — избъбра майор Стручков. — Такива лесно лапат въдицата.

През последните дни с тоя безгрижен човек ставаше нещо недобро. Той стана мълчалив, често без причина се дразнеше и като доби сега възможност да сяде на леглото, по цял ден гледаше през прозореца, опрял бузите си на юмруци, без да отговаря на въпросите.

Цялата стая: и мрачният майор, и Мересиев, и двамата нови се показаха на прозореца, чакайки появяването на другаря им на улицата. Бе топло. По небето, променяйки формата си, бързо плаваха, леки, пухкави облаци със светли, златни краища. В тоя момент над реката бързо преминаваше сивичко, рохкаво облаче, като ронеше разсеяно по пътя си едър, рядък дъжд, който светеше на слънцето. От това гранитът на крайбрежната улица лъщеше като полиран, асфалтът се покри с тъмни мраморни петна и така хубаво лъхаше от него на топла влага, че ти се искаше да се измъкнеш от прозореца и да подложиш главата си на тоя милващ дъждец.

— Иде — прошепна Мересиев.

Тежката дъбова врата на входа бавно се разтвори. От нея излязоха двама: пълничка девойка без шапка, с проста прическа, с бяла блузка и тъмна пола и млад военен, в който дори Алексей не можа да познае изведнъж танкиста. В едната си ръка военният носеше куфар, а в другата шинел и стъпваше толкова леко, сякаш на пружини, че ти бе приятно да го гледаш. Като че изпитваше силите си, радвайки се на възможността да се движи нашироко, той дори не изтича, а някак си ловко се плъзна по стъпалата на входа, хвана под ръка спътницата си и те тръгнаха по крайбрежната улица, приближавайки се до прозореца на стаята, обсипани от рядкото и едро злато на дъжда.

Алексей ги гледаше и, сърцето му се пълнеше с радост: добре мина, не напразно тя има такова открито, просто и мило лице. Такава няма да се отвърне. Е да, такива не се отвърщат от човека, изпаднал в беда.

Те се изравниха с прозореца, спряха се, като повдигнаха глави. Младите хора стояха до лакирания от дъжда гранитен парапет на крайбрежната улица, на фона на полегатите светещи линии, които бавно капещите капки оставяха. И Алексей сега забеляза, че лицето на танкиста изразяваше уплаха и напрегната тревога и че неговата Анюта, в действителност също така хубава, както и на снимката, бе от нещо зачудена, смутена, че ръката ѝ не лежеше твърдо върху ръката на танкиста и позата ѝ е развълнувана и нерешителна, сякаш, ей сега ще измъкне ръката си и ще избяга.

Като помахаше с ръка и се усмихна принудително, двойката се отпрати по крайбрежната улица и се скри зад ъгъла. В стаята всички мълко се разотидоха по местата си.

— А работите на Гвоздев не са розови — забеляза майорът и като чу в коридора звука на токчетата на Клавдия Михайловна, трепна и рязко се обърна към прозореца.

През останалото време от деня Алексей се чувствуваше разтревожен. Вечерта дори изостави ходенето, най-рано от всички си легна да спи, но дълго още, след като заспаха всички в стаята, нервно скърцаше пружината на леглото му.

На другата сутрин още от прага попита сестрата не са ли предали за него писмо. Писмо нямаше. Без желание се изми и без желание закуси. Но с ходене се занимава повече от обикновено и като се наказваше за вчерашната слабост, направи излишни петнадесет

рейса за сметка на неизпълнената вчера норма. Това неочаквано постижение го накара да забрави всички тревоги. Той доказа, че може да се движи с патерици свободно, без да се изморява много. Та ако петнадесетметровия коридор се умножи на четиридесет и пет по броя на рейсовете, получаваше се две хиляди двеста и петдесет метра, или два километра и четвърт. Толкова имаше приблизително от офицерската столова до летището. Той мислено прехвърли през ума си тоя забележителен път, който минаваше покрай развалините на старата селска църквичка, покрай тухления куб на изгорялото училище, което тъжно гледаше към пътя с червените дупки на празните прозорци, през горичката, където се гушеха, скрити под борови клончета, бензовозите, покрай землянката на командния пункт, покрай мъничката дъсчена барака, където над картите и схемите свещенодействуваше „метеорологичният сержант“. Не е малко, ей богу, не е малко!

Мересиев реши да увеличи дневното упражнение на четиридесет и шест рейса, по двадесет и три сутрин и вечер, а утре с пресни сили да опита да ходи без патерици. Това изведнъж го отвлече от мрачните мисли, повдигна духа му, настрои го делово. Вечерта се зае за пътешествието си с такъв подем, че почти не забеляза как се изтърколи тридесетият рейс. Точно в тая минута го спря появилата се с писмо гардеробиерка. Той взе мъничкия плик, адресиран „лично до старши лейтенант Мересиев“. Думата „лично“ бе подчертана и това не се хареса на Алексей. На писмото над обръщението също стоеше пак подчертано: „Само за получателя“.

Алексей се подпря на перваза и разпечата плика и колкото повече четеше дългото послание, написано от Гвоздев през нощта на гарата, толкова по-мрачно ставаше лицето му. Гвоздев пишеше, че Анюта се оказала точно такава, каквато си я представлявах, че в Москва може би няма по-красива от нея, че го посрещнала като свой и още повече му се харесала.

„Но онова, което говорехме с тебе, се случи точно така. Тя е добра. Нищо не ми каза и дори не се издаде. Всичко мина добре. Но нима аз съм сляп, гледам, плаши я проклетата ми муцуна. Уж всичко, е наред, а изведнъж се обърна и забелязвам — гледа ме и като че ли хем й е срамно, хем й е страшно, хем й е жал за мене ... Заведе ме в института. По-добре беше да не бях ходил там. Заобиколиха ме студентките, гледат ни ... Представяш ли си, оказа се, че те всички ни

познават. Анюта всичко им е разказвала за нас... И виждам, че ги гледа някак виновно — значи извинявайте, че съм ви довела толкова страшилище. А главното, Альоша, е, че тя не се издава, грижи се за мене, мила е и все говори, говори, сякаш се бои да замълчи. После отидохме у тях. Тя живее сама, родителите ѝ са евакуирани, семейството; изглежда; е почитено. Почна да ме гощава с чай, а самата все гледа отражението ми в чайника и все въздиша. С една дума, чувствавам: не мога, по дяволите! Казвам ѝ направо: така и така значи: «Виждам, че моята външност не ви е по сърце. Че какво, така си е, разбирам и не се обиждам.» Тя потъва в сълзи, аз ѝ казвам: «Не плачете, вие сте добра девойка, всеки ще ви обикне, защо ще похабявате живота си.» После ѝ казах: «Сега ме видяхте какъв красавец съм и хубавичко помислете, пък аз ще замина за своята част, ще ви изпратя адреса си. Ако не се разколебаете, пишете ми.» И казвам ѝ още: «Не се насилвайте, бях — и сега ме няма: война». Тя разбира се: «Не, не, какво говорите» — плаче. В това време обявиха някаква глупава въздушна тревога, тя излезе, а аз изчезнах като дим и право във военното комендантство. Веднага получих назначение. Всичко е в ред, документът е в джоба ми, заминавам. Само че, Альоша, аз още повече се влюбих в нея и как ще живея вече без нея по-нататък — не зная.“

Алексей четеше писмото на приятеля си и му се струваше, че е надзърнал в бъдещето си. Ето точно така ще се случи навярно и с него. Оля няма да го отблъсне, не, не, няма да се откаже и също така великодушно ще поиска да се принесе в жертва, ще се усмихва през сълзи, ще го гали, като скрива в себе си отвращението.

— Не, не, не трябва! Не трябва! — каза високо Алексей. Той бързо доуца до стаята, седна до масата и на един дъх написа картичка до Оля, хладно — делово. Не се реши да ѝ пише истината — майка му е болна, струва ли си да я огорчава с още една скръб. Писа на Оля, че много е мислил над техните отношения, че навярно на нея ѝ е тежко да чака. Колко време още ще продължи войната? А годините минават, младостта си отива. Пък войната е толкова нещо, че очакванията могат да отидат напразно. Ами ако го убият и тя овдовее без да е била дори съпруга, или нещо по-лошо: осакатят го и ще трябва да се омъжи за инвалид? Защо? Нека тя не изпуска младостта и по-скоро да го

забрави. Може да не му отговаря, няма да се обиди. Той я разбира, макар и това да е! много тежко. Така ще бъде по-добре.

Писмото изгаряше ръцете му. Без да го прочете, той запечата плика, бързо доуца до синята пощенска кутия, тя висеше в коридора до блестящия „титан“^[1] с вряла вода.

Като се върна в стаята, той отново седна до масата. На кого да повери мъката си. На майка си не бива. На Гвоздев? Той наистина би разбрал, но къде е, търси го сега в безкрайната бъркотия на многото фронтови пътища. До полка ли? Но до него ли им е там на щастливците, заети с обикновените боеви работи! На „метеорологичния сержант“. Ето на кого. И той почна да пише, пишеше леко, както леко се плаче на рамото на приятел. Но изведнъж се спря на половината изречение, замисли се, с ожесточение смачка и скъса написаното.

— „Няма по-страшна мъка от мъката на думите“ — насмешливо издекламира Стручков. Той седеше на леглото с писмото на Гвоздев в ръце, което сигурно с безцеремонността си бе взел от нощното шкафче на Алексей и го беше прочел.

— Какво ви е прихванало днес всички? Гвоздев също, ех, че глупак! Момата се намръщила, голяма скръб!... Излишни психологии, като че е брат на Карамазов... Не се ли сърдиш, че съм го прочел? Какви тайни може да има между нас, фронтоваците?

Алексей не се сърдеше. Той мислеше дали утре да изварди пощальона и да вземе писмото си обратно?

Тази нощ Алексей спа тревожно и му се присъни затрупаното с преспи летище и неизвестната конструкция на самолета „Ла-5“ с птичи лапи вместо крака: в кабината уж е влязъл техникът Юра, влязъл и казва, че Алексей „си е отлетял своето“, че сега е негов ред да лети: ту дядо Михайла с бяла риза и мокри долни гащи уж пари Алексей с метличка върху сламата и все се смее: пред сватбата де, не е грях да се понапариш. А после, вече на зазоряване, му се присъни Оля. Тя седеше на обръната лодка, пунала във водата загорелите си и здрави крачка, лека, тъничка, някак си цялата блести. Уж пазейки се от слънцето с длан, тя се смее и го вика при себе си, а той уж плува към нея по течението, но течението е силно и бурно, дръпна го назад от брега, от девойката. Той работи все по-силно с ръцете, с краката, с всичките си мускули и плува към нея все по-близо и по-близо, вижда вече как

вятърът трепти в кичурите на косите ѝ, как блестят по загорялата кожа на краката ѝ капките вода.

На това място се и събуди радостен и просветлен. Събуди се и дълго лежа със затворени очи стараейки се отново да заспи и да върне приятния сън. Но това може да се случи само в детинство. Образът на крехката, загоряла девойка от съня някак изведнъж освети всичко. Без да размисля, без да се отпуска и да развива, както казваше майорът, достоевщина, а да плува към Оля, да плува срещу течението, да плува напред на всяка цена, да положи всички сили — и да доплува. А писмото? Той искаше да отиде при кутията да по-варди за пощальона, но махна с ръка: нека си върви по своя път. Такова писмо няма да изплаши истинската любов. Сега като повярва, че любовта е истинска и че него го чакат весел или тъжен, здрав или болен — какъвто и да е, той почувствува голям подем на силите си.

Сутринта се опита да ходи без патерици. Предпазливо се спусна от леглото. Стана. Постоя, разкراчил крака и безпомощно разперил ръце за равновесие. После, като се придържаше с ръка за стената, направи крачка. Кожата на протезите заскърца. Тялото му се понесе настрана, но той го уравни с ръка. Направи втора крачка, все още без да се откъсва от стената. Никога не бе мислил, че е толкова мъчно да се ходи. В детинството си, като момченце, се учеше да ходи на кокили. Качи се на колчета, откъсне гръб от стената — крачка, втора, трета, нещо Неудържимо го дърпа встрани и той скача, а кокилите се търкалят по прашната трева, с която е обрасла улицата на покрайнините. Но върху кокилите е по-лесно, от тях може да се скочи. От протезите не можеш да скочиш. И когато на третата крачка се люшна настрана и кракът му се изви, той се строполи тежко по очи на пода.

За обучаването бе избрал часа за специалните лечения, когато болните от стаята биваха отнасяни в лечебните кабинети. Не повика никого на помощ, допълзя до стената бавно, като се подпираше на нея, изправи се на крака, опипа ударения си хълбок, погледна синината на лакътя, която беше почнала да почервенява, и като стисна зъби, пак направи крачка напред, без да се опира на стената.

Сега, изглежда, бе усвоил тайната. Изкуствените му крака се отличаваха от обикновените преди всичко с липсата на еластичност. Той не знаеше свойствата им и не беше си изработил навик, един вид

рефлекс, за да променя положението на крака при ходенето, да пренася тежестта от петата на стъпалото, когато правеше крачката, ѝ отново да премества тежестта на тялото върху петата на следващия крак. И най-после да поставя стъпалата не паралелно, а под ъгъл, с носовете настрана, за да придаде на ходенето по-голяма устойчивост.

Всичко това се придобива от човека в ранното му детство, когато под наблюдението на майката прави първите несигурни крачки с меките си късички крачета. Тези навици се запечатват за цял живот, стават естествен импулс. Но когато човек е надянал протези и естествените пропорции в организма му са се променили, той придобит от детинството импулс не помага, а, напротив, затруднява движението. Когато се изработват нови навици, налага се през всичкото време той импулс да бъде преодоляван. Много хора, останали без крака, но не притежаващи силна воля, и до старостта си не могат да научат отново изкуството да ходят, което тъй лесно сме вършили в детинството.

Мересиев умееше да постигне своето. Като се справи с грешката, той отново се откъсна от стената и отмествайки встрани носа на изкуствения си крак, стъпи на петата си, после пренесе тежестта на тялото си върху пръстите. Протезата скръцна сърдито. В момента, когато тежестта преминаваше върху пръстите, Алексей рязко отдели от пода втория си крак и го отхвърли напред. Петата тежко тропна на пода. Сега, като пазеше равновесие с ръце, той стоеше сред стаята, без да се реши да направи следващата крачка. Стоеше, клатеше се, като постоянно губеше равновесие, и чувствуваше как студена пот избива между очите му.

В такъв вид го завари Василий Василиевич. Той постоя на вратата, погледна Мересиев, приближи се и го хвана под ръка:

— Браво, пълзачо! А защо сам, без сестра, без санитар? Гордост човешка... Е, нищо, във всяка работа първата крачка е важна, сега си направил най-трудното.

Напоследък бяха направили Василий Василиевич началник на много важно медицинско учреждение. Работата бе огромна, отнемаше му много време. Трябваше да се прости с болницата. Но както и порано, старецът се смяташе неин шеф и макар да се разпореждаха в нея вече други, всекидневенно се появяваше в стаите, когато намираще време, правеше визитации, даваше консултации. Само че след смъртта

на сина си, загубил завинаги предишната си весела и енергична свадливост, на никого вече не викаше, не ругаеше и ония, които го познаваха отблизо, виждаха в това бързо приближаващата се старост.

— Е, Мересиев, хайде двама да се учим. А вие се махнете, махнете се, това не е цирк, няма какво да гледате... Е, свършете визитацията без мене — викна той рязко на придружаващите го. — А сега, гълъбче, хайде раз... Но дръжте се, дръжте се за мене, защо се стеснявате. Дръжте се, аз съм генерал, трябва да ми се подчинявате. Хайде, два, така. Сега на десния. Добре. Левия. Браво!

Прочутият медик весело потри ръце, сякаш, като учеше човека да ходи, беше извършил кой знае какъв важен медицински експеримент. Но такава си беше свойството на характера му — да се увлича от всичко, за което се залавяше, и да влага в него цялата си голяма, енергична душа. Василий Василиевич накара Мересиев да премине цялата стая и когато той, съвсем измъчен, се тръшна на стола, постави стола си до него.

— Е, как е, ще летим ли? Така, така. Сега, батенка, войната е такава, хора с откъсната ръка водят ротата в атака, смъртно ранени тракат с картечници, бункерите закриват с гърдите си... Само мъртвите не воюват. — Старецът посърна, въздъхна. — Пък и те воюват със славата си. Да ... Е, да почнем, млади човече.

Когато Мересиев почиваше след втория, рейс из стаята, професорът изведнъж посочи леглото на Гвоздев:

— А тоя, танкистът, как е? Оздравя ли, изписа ли се?

Мересиев каза, че оздравял и е заминал да воюва, само една беда има — обгарянето е обезобразило непоправимо лицето му, особено долната част.

— Вече ви писа? Вече се разочарова, момичетата не го обичат? Че посъветвайте го да си остави мустаци и брада. Сериозно. Ще се прослави и като оригинал, това напълно може да се хареса на девойките!

Във вратата се вмъкна запъхтяна сестрата и съобщи, че звънят от Совнаркома^[2]. Василий Василиевич се повдигна тежко от стола и по това, как се опря при ставането на коленете си с подпухналите си силни, изпръхнали ръце, как тежко изправи гърба си, особено пролича колко се беше съсипал през последните седмици. Вече при вратата се обърна и весело подвижна:

— Та непременно пишете на тоя, как се казваше, на вашия приятел, че съм му предписал брада. Сигурно средство! Шумен успех сред дамите!

А вечерта старият служител от клиниката донесе на Мересиев бастун, великолепен, старинен бастун от черно дърво, с удобна дръжка от слонова кост, с някакви изрязани монограми.

— От професора, от Василий Василиевич: изпраца ви собствения си бастун подарък. Каза да ходите с бастуна.

През тази лятна вечер в болницата беше скучно. И към четиридесет и втора се повлякоха върволици. Съседите отдясно, отляво, дори отгоре идваха да видят професорския подарък.

Бастунът наистина беше хубав.

[1] Фабрична марка на голям апарат за възваряване на вода. Б. пр. ↑

[2] Министерския съвет на СССР. Б. пр. ↑

Затишието пред буря на фронта продължи. В комуникетата се отбелязваха само боеве от местно значение и разузнавания. Имаше малко ранени, началството опразни четиридесет и втора стая, като остави в нея само две легла: отдясно — и отляво, до прозореца, който гледаше към крайбрежната улица, на майор Стручков.

Разузнавания! Мересиев и Стручков бяха опитни бойци и знаеха: колкото по-голяма е тази пауза, колкото по-дълго е това напрегнато затишие, толкова по-здро и по-силно ще се разрази бурята.

Веднъж в известията се промъкна съобщението, че някъде на южния фронт Героят на Съветския съюз, снайперистът Степан Ивушкин убил двадесет и пет немци, като бе довел общия брой на унищожените от него врагове на двеста. Дойде писмо и от Гвоздев. Той не пишеше, разбира се, нито къде е, нито как е, но съобщаваше, че наново е попаднал в стопанството на своя по-раншен командир Павел Алексеевич Ротмистров, че е доволен от живота, че там има много череша, че всички са преяли от тях, и молеше Алексей, ако получи това писмо, да драсне две три думи на Анюта. Той ѝ пишеше и на нея, но кой знае дали стигат до нея писмата му, тъй като през цялото време е на път и постоянно мени местопребиваването си.

За военния човек дори по тия две съобщения до приятелите ставаше ясно, че гърмът ще тресне някъде на юг. Разбира се, Алексей писа на Анюта и изпрати на Гвоздев професорския съвет за брадата, само че той знаеше, че Гвоздев сега се намира в треска пред боя, която е толкова тежка и в същото време толкова скъпа за всеки боец, и че сега на Гвоздев не му е до брада, а може би и до Анюта.

В четиридесет и втора стая се случи още едно радостно събитие. Беше публикуван указ, в който се даваше на майор Павел Иванович Стручков званието „Герой на Съветския съюз“. Но и тази голяма радост не ободри за дълго майора. Той продължаваше да се мръщи. Тежеше му, че заради тия „дяволски капачета“ трябваше да лежи в такава бурно време. За мъката му имаше и друга причина, която той грижливо скриваше и която се откри за Алексей съвсем неочаквано.

Сега, когато Мересиев бе устремил всичката сила на волята си към една цел — да се научи да ходи, — забелязваше слабо какво става край него. Той разпределяше деня си по строга програма. Три часа дневно — по един час сутрин, обед и вечер — прекарваше на протезите си, разхождайки се из коридора. Отначало болните се дразнеха от фигурата в син халат, която се мяркаше безкрайно на вратите на стаите с ритмичността на махало, и равномерното скърцане на протезите, което се носеше отегчително из коридорите. После така свикнаха с него, че не можеха да си представят тия определени часове от денонощието без мяркащата се фигура, и когато веднъж Мересиев заболя от грип, разузнавачи от съседните стаи дойдоха в четиридесет и втора, за да разберат какво се е случило с безногия лейтенант.

Сутрин Алексей правеше утринна гимнастика, а после, седнал на стола, тренираше краката си за управлението на самолета. Понякога се упражняваше до оглупяване, дотолкова, че почваше да звъни в ушите му, пред очите му се мяркаха зелени кръгове и подът почваше да се клати под краката му. Тогава отиваше при умивалника, мокреше главата си, после лягаше, за да дойде по-скоро на себе си и да не пропусне часа за ходенето и гимнастиката.

Тоя път, навървял се до замайване, без да вижда нищо пред себе си, той напипа вратата и тихо се отпусна върху леглото. Чак тогава проникнаха в съзнанието му гласове: спокойният, леко подигравателен на Клавдия Михайловна и буйният, обиден на майор Стручков. Двата бяха така увлечени в разговори, че не забелязаха кога влезе Мересиев.

— Но разберете ме, сериозно говоря! Разбирате ли това? Жена ли сте или не?

— Жена съм, разбира се, само че нищо не разбирам, а вие не можете сериозно да говорите на тая тема. Пък и не ми е нужна на мен вашата сериозност.

Стручков излезе вън от себе си. Рязко, сякаш ругаеше, той закрещя с висок глас:

— Но обичам ви, разберете, дявол да го вземе! Трябва да сте не жена, а дърво, за да не видите това! Е, разбрахте ли. — Той се обърна и затрака с пръсти по стъклото.

Клавдия Михайловна тръгна тихо към вратата с нечутата предпазлива стъпка на опитна медицинска сестра.

— Стойте, къде отивате? Е, какво ще ми отговорите?

— Сега не е нито време, нито място да се разговаря за това. На работа съм.

— Защо ме мъчите? Защо ме съсипвате? Отговорете — в гласа на майора се долавяше мъка.

Клавдия Михайловна се спря на вратата. Стройната ѝ фигура ясно се очертаваше върху фона на тъмния коридор. Мересиев дори не бе подозирал, че тая тиха и вече немлада сестра може да бъде толкова женствено силна и привлекателна. Тя стоеше, отметнала глава, и сякаш от пиедестал гледаше майора.

— Добре, ще ви отговоря. Аз не ви обичам и вероятно, никога няма да ви обикна.

Тя си отиде. Майорът се хвърли върху леглото и мушна, главата си във възглавницата. Мересиев разбра всичките странности на Стручков през последните дни, избухливостта му, нервността му, когато в стаята се появяваше сестрата, резките промени от веселие към изблици на бесен гняв.

Той сигурно истински страдаше. На Алексей му беше жал за него и в същото време бе доволен. Когато майорът стана от леглото, Алексей не можа да се сдържи от удоволствието да се пошегува:

— Какво, ще разрешите ли да плюя, другарю майор?

Ако знаеше какво ще стане, никога, дори на шега, не би казал това. Майорът дотича до леглото му и с някакъв отчаян глас завика:

— Плюй! Плюй де, и ще си прав. Има защо. Не искаш ли? Но какво да правя сега, а? Е, какво, научи ме, кажи — ти нали слуша...

Той седна на леглото и се заклати, стиснал главата си с юмруци:

— Навярно си мислиш — леко развлечение. Леко! А аз сериозно, дори предложение ѝ направих на тая глупачка!

Вечерта Клавдия Михайловна дойде в стаята с предписанията. Тя бе, както винаги, тиха, ласкава, търпелива. Сякаш цялата излъчваше покой. Тя се усмихваше и на майора, но го поглеждаше с известно учудване и страх, Стручков седеше до прозореца, хапеше сърдито ноктите си. Когато крачките на Клавдия Михайловна зазвучаха по коридора, той я проследи със сърдит и възхитен поглед.

— „Съветски ангел“... И кой глупак ѝ даде това име, това по-скоро е дявол с престилка!

Дойде сестрата от канцеларията, пълна, възрастна жена.

— Алексей Мересиев може ли да ходи? — попита тя.

— Тича — кресна Стручков.

— Аз не съм дошла тук да се шегувам — строго забеляза сестрата. — По телефона търсят старши лейтенант Алексей Мересиев.

— Госпожица ли? — съживи се майорът, намигайки на сърдитата сестра.

— Не съм гледала паспорта ѝ — изсъска тя, като изплува величествено от стаята.

Мересиев скочи от леглото. Като почукваше бодро с бастуна, той изпревари сестрата и наистина тичаше по коридора. Вече месец чакаше отговор от Оля и у него се мярна глупавата мисъл: ами ако е тя? Това не можеше да бъде: в такова време да се дойде от Сталинград в Москва! Пък и как можеше да го намери тук, в болницата, когато той ѝ беше писал, че работи в тилова организация и не в Москва, а в околностите. Но в тая минута Мересиев вярваше в чудото и дори без сам да забелязва, тичаше, за пръв път истински тичаше с протезите, като сегиз-тогиз се подпираше на бастуна и се клатеше от една на друга страна, а протезите му скърцаха: скръц, скръц, скръц ...

В телефонната слушалка трептеше гръден, приятен, но съвсем непознат глас. Попитаха го той ли е старши лейтенант Алексей Петрович Мересиев от четиридесет и втора стая. Сърдито и остро, сякаш в тоя въпрос се съдържаше нещо обидно за него, Мересиев извика в слушалката:

— Да!

Гласът в слушалката за миг секна. После със забележимо напрежение хладно се извини за безпокойството.

— Тук е Ана Грибова. Аз съм познатата на вашия приятел, на лейтенант Гвоздев, вие не ме познавате — с известно усилие произнесе девойката, явно обидена от нелюбезния отговор.

Но Мересиев, стиснал слушалката с две ръце, вече викаше, колкото сили има:

— Вие сте Анюта? Същата ли? Не, аз отлично ви познавам, отлично. Гриша ми е...

— Къде е той, какво става с него? Той се измъкна така неочаквано. Излязох от стаята поради тревога. Санитарен пост съм. Когато се върнах — никого нямаше, нито бележка, нито адрес. Нищо не разбирам, къде е той, защо изчезна, какво става с него, Альоша,

скъпи, извинете ме, че ви наричам така, аз също ви познавам и много се вълнувам къде е той, защо така внезапно ...

На Алексей му стана топло на душата. Той се радваше за другаря си. Значи тоя чудак бе се излъгал, прекалил бе с предпазливостта си. Ето, наистина е брат на Карамазов! Значи истинските девойки не се плашат от осакатяванията на войната. Значи и той, да, и той може да разчита, че и него също така развълнувано ще го търсят. Всичко това летеше с бързината на електрически ток в главата му, докато, заеквайки, викаше в слушалката:

— Анюта! Всичко е наред, Анюта! Досадно недоразумение. Той е жив, здрав и воюва. Е, да! Военна поща 42531 — Пуснал си е брада, Анюта, ей богу, разкошна брада, ка то на ... като на... като на... партизанин. Много му прилича.

Анюта не хареса брадата. Тя я смяташе за излишна. Още по-зарадван, Мересиев заяви, че щом е така, Гриша с един замах ще я прати по дяволите, макар всички да намират, че брадата много му прилича.

Изобщо те окачиха слушалките като приятели, уговориха се, че преди изписването си Мересиев непременно ще ѝ се обади. Когато се връщаше в стаята, Алексей си спомни, че към телефона тичаше, опита се да потича — и не можа. От резките удари на протезата по пода остра болка пронизваше цялото му тяло. Е, нищо, ако не днес — утре, ако не утре — други ден, но той ще почне да тича, дявол да го вземе! Всичко ще тръгне добре! Той не се съмняваше, че отново ще почне и да тича, и да лети, и да воюва, и понеже обичаше да си дава обещание, обеща си след първия въздушен бой, след първия свален германец да опише на Оля всичко. Пък да става, каквото ще!

ТРЕТА ЧАСТ

През 1942 година, в разгара на лятото, от тежката дъбова врата на една болница в Москва, подпирайки се на здрав бастун от черно дърво, излезе набит млад човек в отворено сако на военен летец, с дълъг панталон, с три квадратчета на старши лейтенант върху сините петлици. Изпращаше го жена с бяла престилка. Касинката с червен кръст, каквито носеха милосърдните сестри отминалата световна война, придаваше на доброто ѝ миловидно лице малко тържествен израз. На площадката пред входа те се спряха. Летецът сне смачканото си, избеляло кепе и неловко поднесе до устните си ръката на сестрата а тя хвана с ръце главата му и го целуна по челото. После като се клатеше леко, той бързо се спусна по стъпалата и без да се обръща, тръгна по асфалта на крайбрежната улица край дългата сграда на болницата.

Ранените със сини, жълти, кафяви пижами му махаха през прозорците с ръце, с бастуни, с патерици, нещо му викаха нещо го съветваха, напътваха го. Той също им махаше с ръка, но се виждаше, че се стреми колкото е възможно да се отдалечи от тая голяма сива сграда и че се отвърщаше от прозорците, за да скрие вълнението си. Вървеше бързо, с странна, права, подскачаща походка, като се подпираше леко на бастуна. Ако не бе тихото скърцане, което придружава всяка негова крачка, никому не би минавало през ума, че на тоя строен и здраво сложен, подвижен човек са отрязани и двата крака.

След болничното лечение Алексей Мересиев бе изпратен да се лекува в санаториума на Военновъздушните сили до Москва. За там пътуваше и майор Стручков. От санаториума бяха изпратили за тях кола. Но Мересиев убеди болничната управа, че има в Москва роднини и че не може да замине, без да ги навести. Той остави на Стручков раницата си и излезе пешком от болницата, като обеща да отиде в санаториума вечерта с електрическия влак.

Той нямаше роднини в Москва. Но много му се искаше да погледне столицата, не можеше да се стърпи да не изпробва силите си

в самостоятелен вървеж, да се поблъска сред шумната тълпа, която никак не се интересуваше от него. Обади се по телефона на Анюта и я помоли, ако е възможно, да се срещне с него в дванадесет часа. Къде? Та къде ли?... Е, до паметника на Пушкин, или... И ето сега той вървеше сам по крайбрежната улица, покрай величествената, скована в гранит река, която светеше на слънцето с люспестите си дребни вълни, и жадно вдишваше с цели гърди топлия летен въздух, лъхащ на нещо много познато, приятно, сладко.

Колко е хубаво наоколо!

Всички жени му се струваха красиви, зеленината на дърветата го поразяваше с яркостта си. Въздухът бе толкова чист, че от него като хмел се замайваше главата му, и толкова прозрачен, че перспективата изчезваше и ти се струваше, че ако протегнеш ръка, можеш да достигнеш тия стари зъбчати Кремълски стени, които не си виждал никога в действителност, да достигнеш купола на Иван Велики, грамадната полегата арка на моста, надвиснал с тежките си извивки над водата. Нежният, сладникав лъх, който се носеше над града, му напомняше детинството. Откъде ли иде? Защо така развълнувано бие сърцето му и защо си спомня майка си, не сегашната слабичка бабичка, а младата, висока, с разкошни коси жена? Нали те с нея никога не са идвали в Москва.

Досега Мересиев познаваше Москва по снимки, от списания и вестници, от книги, по разказите на ония, които бяха идвали тук, по протяжния звън на старинните часовници в полунощ, който се носеше над целия заспиващ свят, по пъстрия и ярък шум на демонстрациите, които бръмчаха в радиоапарата. И ето я пред него, проснала се, замряла под яркия летен зной, просторна и прекрасна.

Алексей премина по празната крайбрежна улица покрай Кремъл, отпочина си до прохладния гранитен парапет, като гледаше сивата, покрита с многоцветна пелена вода, която се плискаше в подножието на каменната стена, и се заизкачва бавно към Червения площад. Цъфтяха липи. Сред асфалта на улиците и площадите, в подрязаните корони на дърветата, пожълтели от скромни, приятно дъхащи цветчета, деловито бръмчаха пчели, без да обръщат внимание нито на клаксоните на преминаващите коли, нито на дрънченето и скърцането на трамваите, нито на горещата, миришеща на нефт мараня, която трептеше над нажежения асфалт.

Ето каква си била ти, Москва!

След четиримесечно лежане в болницата Алексей бе толкова поразен от нейното лятно великолепиe, че изведнъж не можа да забележи: столицата бе облечена във военна униформа и се намираще, както казваха летците, в готовност номер едно, т.е. всяка минута можеше да се вдигне на борба с врага. Широката улица до моста бе преградена с голяма, безформена барикада, направена от дървени сандъци, пълни с пясък: като кубчета на дете, забравени на масата, се издигаха по ъглите на моста квадратите на бетонни укрепления с по четири амбразури^[1].

По сивата равнина на Червения площад бяха нарисувани с разноцветни бои къщи, полянки, алеи. Прозорците на магазините по улица „Горки“ бяха закрити с щитове, засипани с пясък. А в пресечките, също като играчки, оставени и забравени от непослушни деца, лежаха споени от релси ръждиви рогачки. За военния човек, попаднал тук от фронта, освен това не познаващ отпреди Москва, всичко това не се хвърляше много в очи. Учудваха го само странните рисунки по някои къщи и стени, които напомняха нескопосани футуристични картини, както и „прозорците на ТАСС“, които гледаха към минувачите от огради, от витрини, като че ли изскочили на улицата из страниците на Маяковски.

Като скърцаше с протезите си и вече тежко се подпираще на бастуна, доста измореният Мересиев вървеше нагоре по улица „Горки“ и с учудване търсеше с поглед ямите, трапищата, разрушените от бомбите къщи, зеещите празнини, строшените стъкла. Прекарвайки на едно от западните военни летища, той почти всяка нощ слушаше как над земянката ешелон след ешелон летяха на изток немски бомбардировачи. Преди да замлъкне в далечината една вълна, налиташе друга въздухът понякога бучеше цяла нощ. Летците знаеха, че фрицът отива към Москва. И си представяха какъв ад трябва да е в тоя момент там.

И сега, като разглеждаше военна Москва, Мересиев търсеше с поглед следите от нападенията, търсеше и не ги намираще. Главните асфалтови улици бяха гладки, в непрекъснати редици се издигаха къщите. Дори и стъклата на прозорците макар и облепени с мрежи от книжни ленти, с редки изключения не бяха цели. Но фронтът бе близо и това се усеща по загрижените лица на жителите, половината от които

бяха военни, с прашни ботуши, с мокри от потта, залепени за гърбовете им рубашки, със „сидори“ през рамото, както те наричаха торбите. Ето по залятата от слънцето улица от пресечката излезе дълга колона прашни камиони със смачкани калници, с простреляни стъкла на кабините. Изправени бойци в платница, които се развяваха на раменете им, в раздрънкани каросерии, с интерес се оглеждаха наоколо. Колоната се движеше, изпреварвайки тролейбусите, леките коли, трамваите, като живо напомняше, че неприятелят е тук, близо. Мересиев изпрати колоната с дълъг поглед. Да скочеше в тая прашна каросерия, виж, че до вечерта е стигнал вече фронта, на своето летище! Той си представи землянката, в която живееха заедно с Дегтяренко, наровете, сложени върху магарета от елови клони, острия мирис на смола, на бор, на бензин от саморъчно направената лампа, изработена от смачкана отгоре снарядна гилза, воя на загряващите се мотори сутрин и незатихващия ни денем, ни нощем шум на боровете над главите им. Тая землянка му се стори спокойна, уютна като истински дом! Ех, да можеше по-скоро да бъде там, сред тия блата, които летците проклинаха за влагата, за мочурливостта на терена, за непрекъснатото бръмчене на комарите.

Алексей едва стигна до паметника на Пушкин. По пътя той почива няколко пъти, като се подпираше с две ръце на бастуна, давайки си вид, че разглежда някакви дреболии, изложени в прашните витрини на манифактурните магазини. С какво удоволствие седна, не, не седна, а се строполи върху топлата, сгрята от слънцето зелена пейка близо до паметника, строполи се и протегна бодящите го, отекли, наранени от ремъците крака. Но въпреки умората радостното настроение не го напускаше. Наистина много хубав бе тоя светъл ден! Небето бе бездънно, проснало се над каменната жена, която се издигаше на ъгловата кула на крайната сграда. Лек, милващ вятър носеше надолу по булеварда пресния и сладък дъх на цъфналите липи. Закачливо звъняха и дрънчаха трамваите и весело се смееха мъничките, слаби и бледи московчанчета, които съсредоточено се ровеха в топлия и прашен пясък в подножието на паметника. Малко по-далече, навътре по булеварда, зад въжена ограда, под наблюдението на две румени моми с контешки рубашки, се сребрееше огромната пура на заградния балон и тоя военен атрибут се стори на Алексей не като нощен страж над московското небе, а като голям добродушен

звяр, който бе избягал от зоологическата градина и сега дремеше на хладина под цъфналите дървета на булеварда.

Мересиев притвори очи и вдигна към слънцето усмихнатото си лице.

Отначало малчуганите не обърнаха внимание на летеца. Те приличаха на врабците по корниза на четиридесет и втора стая. Докато те чуруликаха весело, Алексей всмукваше с цялото си същество слънчевата топлина и уличния шум. Но, ето че един бос хлапак, като избяга от приятелите си, се спъна о протегнатите крака на летеца и полетя върху пясъка.

За миг валчестата му муцуна направи плачлива гримаса, после по нея се появи смайване, което се смени с истински ужас. Хлапакът извика и като погледна изплашено Алексей, хукна нататък. Цялото детско ято се събра около него и нещо дълго и тревожно чурулика, като поглеждаше отстрани летеца. После бавно и плахо започна да се приближава.

Погълнат от мислите си, Алексей не бе видял всичко това. Той забеляза малчуганите, които го гледаха учудено и страхливо, и едва тогава до съзнанието му стигна разговорът им.

— И все пак излъга, Витамин! Летец като летец, старши лейтенант — забеляза сериозно едно бледо и слабо деветдесетгодишно хлапе.

— Съвсем не лъжа. Да пукна, честна пионерска — дървени са! Казвам ви: не са истински, а дървени — оправдаваше се кръглоликият витамин.

Нещо бодна Мересиев право в сърцето. И изведнъж денят престана да му се струва толкова весел. Той изви глава и от погледа му децата отстъпиха назад, като продължаваха да гледат краката му. Засегнат силно, Витамин предизвикателно напираше върху слабичкия:

— Е, искаш ли да попитам? Мислиш, че ме е страх ли? Хайде на бас!

Той изведнъж се отдели от ятото и като пристъпваше предпазливо, готов всяка минута да хукне, както правеше врабецът Автоматчик, започна да се приближава отстрани към Мересиев.

— Чичко старши лейтенант ... — рече той и цял се наежи като бегач на старта, преди да скочи. — Чичко, какви са, краката ви — истински или дървени? Инвалид ли сте?

И в тоя момент този приличен на врабче, малчуган забеляза, че кафявите очи на летеца са пълни със сълзи. Ако Мересиев бе скочил, бе се развикал по него и бе размахал чудния си бастун със златни букви, това не би му направило такова впечатление. Не с ума си — не, с врабешкото Си сърчице хлапето почувствува каква болка бе причинило на тоя мургав военен, като изрече думата „инвалид“. То отстъпи мълком към притихналата тълпа на приятелите си и те тихо изчезнаха, сякаш се стопиха в знойния ароматен въздух, който миришеше на мед и напечен асфалт.

Някой го повика по име. Той скочи изведнъж. Пред него бе Анюта. Веднага я позна, макар в действителност тя да бе така хубавичка, както на снимката. Имаше бледо, изморено лице, облечена бе полувоенно — с рубашка и ботуши. Извехтялото кепе лежеше като пирожка върху косите ѝ. Но очите ѝ, зеленикавите, изпъкнали очи, гледаха Мересиев така светло и просто, излъчваха такова дружелюбие, че тая неизвестна девойка му се стори отдавна позната, сякаш бяха порасли в един двор с нея.

Един миг те мълчаливо се изучаваха.

— Съвсем друга представа имах за вас.

— А като каква?... — Мересиев чувствуваше, че няма сили да изгони от лицето си не съвсем уместната усмивка.

— Ами че такъв, как да кажа, героичен, висок, силен, с ей такива челюсти и лула, непременно с лула... Гриша толкова ми е писал за вас!

— Виж, вашият Гриша, той е наистина герой — прекъсна я Алексей и като видя как девойката светна, продължи, подчертавайки думата „вашия“. — Той, вашият Гриша, е истински човек. Пък и аз какво съм, а той, вашият Гриша, навярно нищо не ви е разправял за себе си...

— Знаете ли какво, Альоша... Може ли да ви наричам Альоша? Така свикнах от писмата му... Вие нямате повече работа в Москва? Нали? Да отидем у дома, аз вече свърших дежурството си и цяло денонощие съм свободна. Да вървим! Имам водка. Обичате ли водка? Ще ви почерпя.

За миг някъде дълбоко в паметта му хитрото лице на майор Стручков погледна Алексей и му намигна: значи виждаш ли, живее сама, пък има ракия, а! Но Стручков така се беше изложил, че сега Алексей не му вярваше в нищо. До вечерта имаше още много време и

те тръгнаха по булеварда, бърбрейки весело като стари другари. Бе му много приятно, че тая девойка едва се сдържаше, хапейки устни, когато ѝ разказа какво нещастие бе постигнало Гвоздев в началото на войната. Зеленикавите ѝ очи светеха, когато ѝ описваше военните му приключения. Колко се гордееше с него! Как, цяла зачервена, го разпитваше за все нови и нови подробности! Колко негодуваше, когато му разказваше, че Гвоздев, ни в клин, ни в ръкав, ѝ пратил неочаквано заплатата си! И защо така ненадейно се бе измъкнал и заминал? Не я предупредил, не ѝ оставил бележка, не ѝ дал адреса си! Военна тайна ли е? Но каква е тая военна тайна, когато човек заминава, без да се сбогува, и после нищо не пише?

— Тъкмо се сетих: защо вие по телефона така старателно ми подчертахте, че той си пуска брада? — попита Анюта, като гледаше изпитателно Алексей.

— Така, избърбах глупост — опита се да се измъкне Мересиев.

— Не, не, кажете! Няма да отстъпя, кажете. Това също ли е военна тайна?

— Каква ти тайна! Така просто нашият професор Василий Василиевич му... предписа, за да се хареса на девойките... да се хареса повече на една девойка...

— Ах, ето какво било, сега разбирам всичко! Така! — Анюта сякаш изведнъж посърна, стана по-възрастна, сякаш светлината в зеленикавите ѝ изпъкнали очи угасна, изведнъж започнаха да се виждат бледостта на лицето ѝ, тъничките като с игличка начертани бръчици по челото ѝ, край очите. И цялата тя, с извехтялата рубашка и с избелялото кепе на тъмнорусите си гладки коси, се видя на Алексей много изморена и отпаднала. Само червената ѝ сочна мъничка уста с едва забележим мъх и дребната луничка на горната устна показваха, че девойката е още съвсем млада и има-няма двадесет години.

Понякога в Москва вървиш, вървиш по широката улица под сянката на красавици къщи, а после свиеш от тая улица, направиш встрани десетина крачки — и пред тебе е стара, схлупена къщичка, враснала в земята, която гледа с потъмнелите си от старост стъкла на мъничките прозорчета. Точно в такава къщурка живееше и Анюта. Те се изкачиха на втория етаж по ниска и тясна стълбичка, по която миришеше на котки и газ. Девойката отключи вратата. Като прескочиха стоящите на хлад между вратите чанти с провизии, паници

и канчета, те влязоха в тъмна и празна кухня, а през нея — в коридорче, затъмнено и със спуснати завеси, и се спряха пред мъничка врата. Слабичка бабичка излезе от отсрещната врата.

— Ана Даниловна, там има писмо за вас — каза тя и като изпрати младите с любопитен поглед, се скри.

Бащата на Анята бе преподавател. Заедно с института, където работеше, бяха се евакуирали в тила и родителите на Анята. Двете мънички стаички, отрупани като в мебелен магазин със старинни мебели в платнени калъфи, бяха оставени на грижите на девойката. От мебелите, от старите вълнени завеси на вратите и пожълтелите пердета, от картините, от олеографиите^[2], от статуйките и вазичките, които стояха на пианото, лъхаше мирис на влага и запустение.

— Вие ще ме извините, аз съм на казармена нога, от болницата отивам направо в института, а тук само се отбивам — каза Анята зачервена и бързо, заедно с покривката, смъкна от масата различни остатъци.

Тя излезе, върна се, постла покривката и грижливо опъна краищата.

— Ако се отскубнеш до в къщи, така си изморен, че едва стигаш канапето и заспиваш несъблечен. Къде има време за разтребване!

След няколко минути електрическият чайник вече пееше. На масата лъщяха стари, модерни на времето чашки с изтрити шарки. На порцеланова подложка имаше нарязан на филийки черен хляб, на самото дъно на захарницата се виждаше ситно-ситно натрошена захар. Под плетена покривка с вълнени пискюли, с бродерия също от миналия век, се запарваше чайт и изпускаше приятна миризма, която напомняше довоенното време, а по средата на масата светеше синкава неначената бутилка, придружена от две тънички чашки.

Мересиев бе настанен в дълбоко плюшено кресло. От зелената плюшена тапицерия стърчеше толкова морска трева, че не бяха в състояние да я скрият шитите с прежда килимчета, грижливо прикрепени към седалището и облегалото. Но то бе толкова удобно, тъй сърчно и ласкаво обгръщаше човека от всички страни, че Алексей изведнъж се отпусна в него, изтегна блажено отеклите си, пламнали крака.

Анята седна до него на мъничка пейчица и като го гледаше от долу на горе, както гледат момичетата, отново почна да го разпитва за

Гвоздев. После изведнъж се сепна, нахока се, разшъта се и задърпа Алексей към масата.

— Може би ще пийнете, а? Гриша казваше, че танкистите, е, разбира се, и летците ...

Тя премести към него чашката. Водката светна синкаво на силните слънчеви лъчи, които пресичаха стаята. Миризмата на спирта напомни за далечното горско летище, за командирската столова, за веселия шум, който съпровождаше раздаването по обед на „нормата от гориво“. Като забеляза, че другата чашка е празна, той попита:

— А вие?

— Аз не пия — каза Анюта просто.

— Ами ако е за него, за Гриша?

Девојката се усмихна, мълчаливо си напълни чашата, като я държеше за тънката дръжка, и замислено се чукна с Алексей.

— За неговия успех! — решително каза тя, смело обърна чашката в устата си, но веднага се задави, закашля се, зачерви се и едва си пое дъх.

Мересиев почувствува как ракията го удари в главата — дълго време не беше пил, — разля се по тялото му като топлина и спокойствие. Той наля още. Анюта решително поклати глава:

— Не, не, не пия, нали видяхте.

— А за моя успех? — каза Алексей. — Анюта, само да знаете колко ми е нужен успех!

Като погледна някак много сериозно към него, девојката вдигна чашката, приветливо му кимна с глава, леко стисна лакътя на ръката му и отново пи. Задави се и едва си пое дъх.

— Какво правя? След денонощно дежурство? Това е само за вас, Альоша. Вие сте... Гриша много ми е писал за вас... Много, много ви желая успех! И вие ще успеете, непременно, чувате ли, непременно! — тя се засмя със звънлив кръшен смях. — Но защо не ядете? Яжте хляб. Не се стеснявайте, аз имам още. Тоя е вчерашният, а днешния — още не съм получила — тя премести усмихната към него порцелановата подложка с тъничките филийки хляб, нарязани като сирене. — Но яжте, яжте, чудако, защото иначе ще се напиете и какво ще правите?

Алексей отмести подложката с хлебните филийки, погледна Анюта право в зеленикавите очи и в мъничката ѝ сочна уста с червени устни.

— А какво бихте направили, ако ви целуна сега? — попита той с глух глас.

Тя изплашено го погледна, сигурно изведнъж отрезняла, дори не гневно, не, а изпитателно и разочаровано, както човек гледа парчето обикновено стъкло, което преди миг е светело отдалеч и му се е струвало скъпоценен камък.

— Навярно бих ви изгонила и бих писала на Гриша, че лошо разбира хората — рече тя студено и отново настойчиво приближи към него хляба. — Хапнете, вие сте пиян.

Мересиев светна:

— Точно така, виж, за това съм ви благодарен, умнице! От цялата Червена армия ви благодаря! Ще пиша на Гриша, че чудесно разбира хората.

Те побъбраха до три часа, докато прашните светещи ивици, които пресичаха стаята напреко, почнаха да се катерят по стената. Време бе за влака. Алексей стана с известна тъга от удобното зелено кресло, като отнесе върху куртката си влакна от неговата морска трева. Анюта тръгна да го изпрати. Те вървяха под ръка. След почивката той стъпваше така уверено, че на девойката ѝ мина мисълта: дали наистина е така, дали Гриша не бе се пошегувал, като казваше, че приятелят му няма крака. Анюта разказваше на Алексей за евакуационната болница, където тя заедно с други медички работи сега по разпределяне на ранените, колко им е трудно в този момент, защото всеки ден от юг пристигат по няколко ешелона, и колко тия ранени са всъщност чудесни хора, колко търпеливо понасят страданията. Изведнъж се спря на половин дума и попита:

— А вие сериозно ли казахте, че Гриша си пуска брада? — тя замълча, замисли се, после тихо прибави: — Разбрах всичко. Ще ви кажа честно, като на баща: наистина отначало е тежко да се гледат тия негови белези. Не, не е тежко, не може така да се каже, а малко е страшно, не, не е и страшно, и това не е... Не зная как да го кажа. Вие ме разбрахте, нали? Това... може би не е хубаво, но какво да се прави! Но да избяга, да избяга от мене — чудак, господи, какъв страшен чудак! Ако му пишете, кажете му, че с това много, да, много ме обиди.

Огромната зала на гарата бе почти празна. Изпълваха я военни, ту деловито забързани, ту мълчаливо седнали край стените на пейките, на торбите си и клекнали по пода, жени, намръщени, заети с някаква

обща мисъл. Някога по тоя път ставаше главната връзка със Западна Европа. Сега врагът пресичаше пътя за Запад на около осемдесет километра от Москва и по слепия къс остатък ставаше съобщението с предградията. Минаваха само фронтови композиции, с които военните хора за два часа стигаха от столицата до вторите ешелони на дивизиите си, поддържащи, тук отбраната; освен това всеки половин час електрически влачета изсипваха на площадката тълпа работници, които живееха в предградията, селянки с мляко, с ягоди, гъби и зеленчуци. Тяхната шумна вълна за миг заливаше гарата, но веднага рукваше по площада и отново на гарата оставаха само фронтоваците.

В централната зала висеше голяма, чак до тавана, карта на съветско-германския фронт. Бузеста, румена девойка във военна униформа бе стъпила на подвижна стълбичка и като държеше в ръка вестник с новото комюнике на съветското информ бюро, преместваше по картата с топлийки лентата, която отбелязваше линията на фронта.

В долната част на картата лентата рязко, под ъгъл, се преместваше вдясно. Немците настъпваха на юг. Те се бяха промъкнали през Изюмбарвенковската врата. Фронтът на шестата им армия, която като тъп клин се вдаваше навътре в страната, вече се протягаше към синкавата нишка на завой на Дон. Девойката забодде лентата плътно до Дон. Съвсем близко като дебела артерия се извиваше Волга с големия кръг на Сталинград и мъничката точка на Камишин над него. Ясно беше, че неприятелският клин, стигнал до Дон, се стреми към тази главна водна артерия и вече е близо до нея и до историческия град. Голямата тълпа, над която се издигаше девойката на стълбичката, гледаше с потиснато мълчание меките й ръце, които забождаха топлийките.

— Напира кучето... Гледай го как напира! — съкрушено помисли на глас млад войник, облян в пот, с нов още неомачкан шинел, който ъгловато стърчеше на него.

Слаб, беломустакат железничар с омазана фуражка намръщено погледна боеца от височината на ръста си.

— Напира? А ти защо го пускаш? Разбира се, че ще напира, ако ти бягаш от него! Воин! Виж докъде, до самата майчица Волга ги пуснаха — в гласа му се долавяше болка и скръб, сякаш укоряваше сина си за голяма, неппростима грешка.

Боецът виновно се огледа и като намести на раменете си новичката шинелка, почна да се измъква из тълпата.

— Да, добре си повоювахме — въздъхна някой и тежко поклати глава. — Е-ех!

— Защо да го ругаем?... Какво е виновен той? Малко ли им дойде? Виж каква сила напират, май цяла Европа е на танкове. Как ще я удържиш изведнъж — застъпи се за боеца стар човек с брезентова винत्या, наглед селски учител или фелдшер. — Ако помислим добре, ние с вас би трябвало да се поклоним в краката на тоя войник, че сме живи и ходим свободни из Москва. Какви страни немецът прегазваше за една седмица с танковете си. А ние година и нещо воюваме — и пак добре, и го бием, и колко сме го пердашили вече. На него, на тоя боец, цял свят трябва да му се поклони, а вие — отстъпваш.

— Но зная, зная, не ме агитирай, за бога Умът знае, а сърцето боли, душата се разкъсва — намръщено се обади железничарят. — Нали по нашата земя върви немец, нашите жилища разсипва...

— А той там ли е? — попита Анюта, като посочи с ръка на юг.

— Там. И тя е там — отвърна Алексей.

До самата синя извивка на Волга, по-горе от Сталинград, той виждаше мъничко кръгче с надпис „Камишин“. За него това не беше проста географска точка. Зеленото градче, обраслите с трева улички на покрайнините, тополите, които шумят с лъскавите си прашни листа, мирисът на прах, на копър, на магданоз зад градинските плетове, шарените топки на дините, сякаш разхвърляни по черната и суха глинеста земя на бостаните сред изсъхналите листа, силно дъхащите на пелин ветрове, необгледната блестяща шир на реката и момичето, стройно, сивооко, почерняло, и майка му, побеляла, суетливо-безпомощна...

— И те са там — каза той още веднъж.

Електрическото влакче, което тракаше чевръсто с колелата си и ревеше сърдито със сирената си, тичаше бързо по Краймосковието. Алексей Мересиев седеше до прозореца, притиснат до самата стена от едно бръснато старче с широкопола горкиевска шапка, със златно пенсне на черно кордонче. Градинска брадва, лопата и вила, грижливо увити във вестник и завързани с канап, стърчаха между коленете му.

Както всички в тези тежки дни, и старчето живееше с войната. То енергично размахваше пред носа на Мересиев сухата си ръка и

многозначително му шепнеше на ухото:

— Не гледайте, че съм цивилен — аз отлично разбрах нашия план: да поамим врага в крайволжките степи, да, и да му позволим да разгърне комуникациите си, както казват сега, да се откъсне от базите си, а после, ето оттук, от запад т и от север, раз-два — ще прережем комуникациите му и ще се разплатим с него. Даа, даа... И това е твърде разумно. Та против нас не е само Хитлер. С камшика си той насъсква срещу нас Европа. Та ние се сражаваме самсами срещу армиите на шест държави. Единоборствуваме. Трябва тоя страшен удар да се амортизира, па макар и с пространство, даа. Това е единственият разумен изход. Нали в края на краищата съюзниците мълчат... А? Как мислите вие?

— Мисля, че говорите глупости. Родната земя е твърде скъп материал за амортизаторите — отвърна неприветливо Мересиев, който знае защо, спомнил си пепелището на мъртвото село, през което пълзя през зимата.

Но старецът продължаваше да бръмчи до самото му ухо, като заливаше летеца с мирис на тютюн и ечемичено кафе.

Алексей се подаде през прозореца. Той излагаше лицето си на подухванията на топлия пращен вятър и жадно гледаше бягащите край влака площадки с избелели зелени решетки, с кокетни будки, заковани с дъски, виличките, които Поглеждаха от горската зеленина, изумрудените лъки до пресъхналите корита на мъничките рекички, восъчните свещи на боровите стъбла, които се жълтееха като янтар сред боровите клони в лъчите на залеза, широките синеещи се вечерни далечини, откриващи се зад гората.

— ... Не, ето вие сте военен, вие кажете: хубаво ли е? Ето ние повече от година се борим с фашизма самсами, а? А съюзничетата, а вторият фронт? Представете си тая картина. Разбойници са нападнали човека, който, без да подозира нещо си, работи с пот на челото. Но той не се е объркал, започнал с тях бой и се бие. Отмалява и пак се бие, удря по тях, с каквото му попадне. Той е сам, а те са много, те са въоръжени, отдавна са го дебнали. Даа. А съседите гледат тази сцена и си стоят в къщите и му съчувствуват: юнак значи, ах, какъв юнак! Така им се пада на разбойниците, бий ги, бий! Но вместо да му помогнат да се спаси от разбойниците, подават му камъчета и железца: на, значи

удари го с това, с това по-здраво, а сами стоят настрана. Даа, даа, така правят сега съюзничетата ... Пасажери ...

Мересиев погледна с интерес старчето. Сега мнозина гледаха към тях и от всички краища на препълнения вагон се чуваше:

— Че какво, правилно е. Самсами воюваме. Къде е той, вторият фронт?

— Нищо, с работата и сами ще се справим, а за обедата май и те ще довтасат с втория фронт.

Влакът спря пред една курортна спирка. Във вагона влязоха няколко ранени в пижами, с патерици и бастуни, с пакетчета ягоди и семки. Сигурно бяха от някакъв санаториум за оздравяващи и бяха ходили на тукашния пазар. Старчето веднага скочи от мястото си:

— Седнете, гълъбчета, седнете — и едва ли не насила настани на мястото си червенокос момък с патерици и бинтован крак. — Нищо, нищо, седнете, не се безпокойте, аз ей сега ще сляза.

За да ги убеди в това, той дори пристъпи към вратата с лопатите и греблата си. Млекарките се постесниха на пейките, като отстъпиха място на ранените. Някъде отзад Алексей чу осъдителен женски глас:

— И не го ли е срам този човек? До осакатен воин седи, залисва се, съвсем го е притеснил, а той самият здрав, седи и си прави оглушки. Командир при това, летец.

Алексей пламна от тая незаслужена обида. Бясно трепнаха ноздрите му. Но изведнъж трепна и скочи от мястото си:

— Седни, братле.

Раненият се смути и се дръпна назад.

— Но защо, другарю старши лейтенант! Не се тревожете, аз ще постоя. Не е далеко отук, две спирки.

— Седни, ти казвам! — викна Мересиев, като чувствуваше прилив на буйна радост.

Той се доближи до стената на вагона и като се облегна до нея, застана, като се подпираше с две ръце на бастуна. Стоеше и се усмихваше. Жената с карираната забрадка сигурно разбра грешката си.

— Какъв народ... По-близките, отстъпете място на командира с бастуна. Не ви ли е срам? Я ти с шапката: който е на война, на война е, а тя, като у дома си, разпуснала се!... Другарю командир, елате ей тука, на моето местенце. Но отдръпнете се за бога, пуснете командира да мине.

Алексей се престори, че не чува. Радостта, която го беше обхванала, угасна. В това време кондукторката спомена спирката му и влакът забави ход. Като се промъкваше през тълпата, Алексей пак се сблъска при вратата със старчето с пенснето. То му подмигна като на стар познат.

— А, как мислите, все пак ще отворят ли втори фронт? — попита той шепнешком.

— Няма да отворят, така, сами ще се справим — отговори Алексей, като слизаше на дървения перон.

Влакът затрака с колелата, гласовито изсвири със сирената си и се скри зад завоя, като остави след себе си лека, прашна следа. Площадката, на която слязоха само няколко пътници, изведнъж бе обгърната от ароматна вечерна тишина. Допреди войната тук вероятно е било много хубаво и спокойно. Боровата гора, която растеше съвсем близко до спирката, звънеше леко и успокояващо с върхарите си. Навярно преди година-две в ей такива тихи вечери по пътечките и пътищата, които водят под заслона на гората към вилите, са се пръскали слезлите от влака тълпи пременени жени в леки пъстри рокли, палави деца, весели, обгорели мъже, завръщащи се от града с пакети храна, бутилки вино — армагани за летовниците. Малкото пътници, които влакът остави сега, с лопати, брадви, вили и други градински инструменти, бързо слязоха от площадката и деловито закрачиха към гората, погълнати от грижите си. Само Мересиев, който с бастуна си приличаше на човек, тръгнал на излет, се любуваше на красотата на лятната вечер, дишайки с пълни гърди, и зажумяваше, чувствувайки върху кожата си топлото докосване на слънчевите лъчи, които се промъкваха между боровите клончета.

В Москва подробно му бяха обяснили пътя. Като същински военен по малкото ориентири той без труд откри пътя към санаториума, който се намиреше на десет минути от спирката, на брега на малко, спокойно езеро. Някога, преди революцията, един руски милионер решил да построи до Москва летен дворец, но такъв, че като него да няма никой друг. Той заявил на архитекта, че няма да пожали пари, стига дворецът да бъде съвсем оригинален. Предугаждайки вкуса на шефа си, архитектът бе построил до езерото някакъв огромен, чудноват тухлен дворец с Тесни решетести прозорци, с кулички и стълби, с входове и проходи, с островърхи покриви. Като недодялана,

грозна кръпка бе залепена тази постройка сред широкия пейзаж до самото езеро, обраснало с острица. А пейзажът бе хубав! До водата, стъкленогладка в тихо време, се тълпеше изящна и неспокойна група млади трепетлики с трептящи листа. Тук-там се белееха в буйната зеленина стъблата на брези. Синкавият пръстен на стара борова гора опасваше езерото с широк зъбчест кръг. И всичко това се повтаряше в обърнат вид във водното огледало, разтваряйки се в хладната синевина на тихата прозрачна вода.

Много прочути художници са прекарвали дълго време при тукашния стопанин, който се славел по цяла Русия със забележително гостоприемство, и този обширен пейзаж, изцяло и с отделни свои кътчета, бе навеки запечатан на много картини като образец на могъщата и скромна красота на великоруската природа.

Тъкмо в тоя дворец се помещаваше санаториумът на военновъздушните сили на РККА.^[3] В мирно време летците прекарваха тук с жените си, а понякога и с целите си семейства. През време на войната ги изпращаха тук да се доизлекуват след болницата. Алексей дойде в санаториума не по широкия асфалтиран, засаден с брези околен път, а по пътеката, прокарана направо от гарата през гората към езерото. Той пристигна, така да се каже, откъм тила и незабелязан от никого, се вмъкна в голяма шумна тълпа, заобиколила два натъпкани автобуса, които стояха до парадния вход.

От разговорите, от репликите, от напътствените подвиквания и пожелания Алексей схвана, че изпращат летци, които заминават за фронта направо от санаториума. Заминаващите бяха весели, възбудени, като че ли не отиваха там, където зад всяко облаче ги дебнеше смъртта, а в мирновременните си гарнизони; лицата на изпращачите изразяваха нетърпение, тъга. Алексей разбираше това. От започването на новото гигантско сражение, което се разигра на юг, той сам изпитваше същото непреодолимо влечение. Колкото повече нарастваха събитията и се усложняваше обстановката, толкова повече се разрастваше и това влечение. Когато във военните кръгове, макар и наистина още тихо и предпазливо, почна да се споменава думата „Сталинград“, това влечение се превърна в парлива тъга и принудителното болнично безделие стана непоносимо.

От прозорците на елегантните коли поглеждаха почернели, възбудени лица. Нисък, плешив арменец с пижама на райета, куц, един

от тия общопризнати остроумци и доброволни комици, които непременно се намират във всяка група почиващи, като куцаше и се въртеше около автобуса и размахваше бастуна, напътствуваше някого от заминаващите:

— Хей, поздравете там във въздуха фрицовете! Федя! Разплати се с тях, дето не ти дадоха да завършиш курса по лунните бани. Федя, Федя! Докажи им във въздуха там, че не е прилично от тяхна страна, дето попречиха на съветските летци да си направят лунните бани.

Федя, почернял момък с валчеста глава, с голям белег, който пресичаше високото му чело се показа от прозореца, Ц като викаше, че лунният комитет на санаториума може да бъде спокоен.

Сред тълпата и в автобусите избухна смях и всред тоя смях потеглиха колите и бавно заплуваха към вратата.

— На добър час! Добър път! — чуваше се от тълпата.

— Федя, Федя! Изпрати по-скоро номера на военната поща! Зиночка ще ти върне сърцето в препоръчано писмо!...

Автобусите се скриха зад завоя на алеята. Улегна и позлатения от залеза прах. Почиващите в халати и раирани пижами бавно се пръснаха из парка. Мересиев влезе във вестибюла на санаториума, където на окачалката висяха фуражки със сини околожки, а на пода се търкаляха по ъглите кегли, волейболни топки, крокетни чукчета и тенисни ракети. До канцеларията го доведе куцията, когото преди малко бе видял. Разгледан отблизо, той имаше сериозно, умно лице, с големи красиви, тъжни очи. По пътя той се представи като председател на лунния комитет и заяви, че лунните бани, както е доказала медицината, са най-доброто средство за лекуване на всякакви наранявания, че той не допуска в тая работа стихийност и неорганизираност и сам предписва програмите за вечерните разходки. Той се шегуваше някак си машинално. През това време очите му запазваха все същото сериозно изражение и зорко, с любопитство изучаваха събеседника.

В канцеларията Мересиев бе посрещнат от една девойка с бяла Престилка и толкова червенокоса, че сякаш главата ѝ бе обхваната от буйни пламъци.

— Мересиев? — строго попита тя, като отмести книжката, която четеше. — Мересиев, Алексей Петрович. — Тя обгърна летеца с критичен поглед. — Защо ме разигравате? Ето при мене е записано „Мересиев, старши лейтенант, от енската болница, без крака“, а вие...

Чак сега Алексей разгледа кръглото ѝ бяло като у всички червенокоси личице, което съвсем се губеше в грамадата на медните коси. Ярка червенина избиваше през тънката кожа. Тя гледаше Алексей с весело учудване, с кръгли като на кукумявка, светли, малко дръзки очи.

— И въпреки това аз съм Мересиев Алексей и ето моето писмо. А вие сте Льоля?

— Не, откъде го измислихте? Аз съм Зина. Вие какво, протези ли имате — тя с недоверие гледаше краката на Алексей.

— Аха! Това ли е Зина, на която Федя би отдал сърцето си?

— Майор Бурназян ли ви изприказва това? Кога успя. Ух, как го мразя той Бурназяшка! Над всичко, над всичко се надсмива. Какво особено има в това, че съм учила Федя да танцува? Голяма работа!

— А сега мене ще учите, става ли? Бурназян обеща да ми напише открит лист за лунни бани.

Девојката с още по-голямо учудване погледна Алексей.

— Тоест как така да танцувате? Без крака? Е, стига, сигурно и вие на всичко се подигравате.

В това време в стаята влетя майор Стручков и сграбчи Алексей в обятията си.

— Зиначка, разбрахме се; старши лейтенантът в моята стая.

Хората, които са лежали дълго време в една болница, се срещат после като братя. Алексей се зарадва на майора, като че ли няколко години не бе го виждал. Раницата на майор Стручков се намираще вече в тоя санаториум и майорът се чувствуваше съвсем като у дома си, всички познаваше и всички го познаваха. За едно денонощие той бе успял да се запознае с тоя и оня и да се поскара с тоя и оня.

Мъничката стая, която двамата заеха, гледаше с прозорците си към парка, допрял се до самия дом с група стройни борове, със светлозелени храсталаци от черници и една тънка калинка, на която трептяха като на палма няколко изящно нарязани перести листа и се жълтееше един-единствен, затова пък много тежък грозд възчервени зърна. Веднага след вечерята Алексей си легна, протегна се в прохладните, влажни от вечерната мъгла чаршафи и моментално заспа.

И той видя в тая нощ странни тревожни сънища. Синкав сняг, Гората го покрива като мъхната мрежа и той трябва да се измъкне от тази мрежа, но снегът е сковал краката му. Алексей се мъчи,

чувствувайки, че го настига неясна, но страшна беда, а краката му са замръзнали в снега и няма сили да ги измъкне оттам. Той пъшка, обръща се — и пред него вече не е гора, а летище. Дълговатият техник Юра е в кабината на чуден, мек и безкрил самолет. Той маха с ръка, смее се и полита вертикално към небето. Дядо Михайла взема Алексей на ръце и му говори като на дете: „Е, остави го, остави го, а ние с тебе ще се понапарим, костичките ще си погреем хубаво, по мерак!“ Но той го поставя не на горещия, одър, а върху снега. Алексей иска да стане, а не може, земята го привлича силно. Не, не го привлича земята, а мечка се е надвесила над него с горещото си тяло, души го, мачка го, ръмжи. Наблизо пътуват автобуси с летци, но тия хора, весело надникнали през прозорците, не го забелязват. Алексей иска да им викне да му помогнат, иска да се спусне към тях или поне да им помага с ръка, но не може. Устата му се отваря, но се чува само шепот. Алексей почва да се задушаватой чувствува как спира сърцето му, прави последно усилие, кой знае защо, се мярка пред очите му засмяното лице на Зиночка с буйния пламък на червените коси и дръзките ѝ любопитни очи насмешливо святкат.

Алексей се събужда с чувство на неосъзната тревога. Тихо е. Майорът спи, като похърква леко с нос. Призрачен лунен стълб пресича стаята и се разлива по пода. Но защо изведнъж се бяха върнали картините на страшните дни, които Алексей почти никога не си спомняше, ако пък почваше да си припомня, те му се струваха като бълнуване? Спокоен и тих звън, сънен шепот се лее заедно с ароматната прохлада на нощния въздух през ярко осветения от луната широко разтворен прозорец. Той ту нахлува развълнувано, ту заглъхва, като се отдалечава, ту тревожно застива на някаква скърцаща нота. Навън шуми боровата гора.

Седнал на леглото, летецът дълго слуша тайнствения звън на боровите, после рязко разтърсва глава, сякаш да отмахне халюцинацията, и отново го изпълва упоритата весела енергия. В санаториума има право да прекара двадесет и осем дена. След това ще се реши ще воюва ли, ще лети ли, ще живее ли, или вечно ще му отстъпват място в трамвая и ще го изпращат със съчувствени погледи. Изглежда, че всяка минута от тия дълги и заедно с това кратки двадесет и осем дена трябва да се води борба, за да стане той истински човек.

Седнал на леглото в дрезгавата светлина на луната, дой, докато майорът хъркаше, Алексей състави план на упражненията. Той включи в него сутринната и вечерната гимнастика, ходенето, тичането, специалната тренировка на краката и което особено го увлече, което му обещавахе да развие всестранно изкуствените му крака, бе идеята, мярнала му се през време на разговора със Зиночка.

Той реши да се научи да танцува.

В едно тихо, прозрачно августовско пладне, когато всичко в природата светеше и лъщеше, но по някакви още незабележими признаци вече се чувствуваше в горещия въздух тихата тъга на повяхването, на брега на малката рекичка, която лъкатушеше с леко шуртене между храстите, на малък пясъчен плаж се печаха няколко летци.

Отпаднали от жегата, те дремеха и дори неуморимият Бурназян мълчеше, като заравяше в топлия пясък осакатения си, неправилно зараснал след раняването крак. Те лежаха, скрити от чужди погледи от сивия листак на леските, но виждаха утъпканата в зелената трева пътечка, която се спускаше по нанадолницето на мочурището. На тая именно пътечка Бурназян, зает с крака си, видя зрелище, което го учуди.

От горичката излезе пристигналият вчера с пъстър панталон от пижама, с обувки, но без риза. Огледа се, не видя никого и изведнъж хукна да тича със странни подскачания, притиснал лакти до гърдите си. Потича към двеста метра и премина ходом, като дишаше тежко, цял облян в пот. Отдъхна си и отново затича. Тялото му блестеше като хълбоците на изморен кон. Бурназян мълком посочи бегача на другарите си. Те го заследиха през храстите. От тия прости упражнения новодошлият се задъхваше, лицето му постоянно се гърчеше от болка, понякога той пъшкаше, но все тичаше и тичаше.

— Ей, приятелче! Лаврите на Знаменски ли не ти дават покой?
— не се стърпя накрая Бурназян.

Новодошлият се спря. Умората и болката изчезнаха от лицето му. Той равнодушно погледна към храстите и без да отговори нещо, тръгна към гората със странна, несигурна походка.

— Кой е тоя циркаджия? Смахнат ли е? — учудено попита Бурназян.

Майор Стручков, който току-що се бе събудил от дрямката, поясни:

— Той няма крака. Тренира с протези, иска да се върне в изстребителната авиация.

Сякаш студена вода плисна върху тези отпуснали се хора. Те наскачаха и заговориха изведнъж. Всички бяха поразени от това, че момъкът, у когото не бяха забелязали нищо освен странната походка, е без крака. Мисълта му да лети без крака на изстребител им се стори глупава, невероятна, дори светотатствена. Спомниха си случаи, когато за дреболии, за загуба на два пръста от ръката, за разстроени нерви или открито плоско стъпало уволняваха от авиацията. Към здравето на пилота всякога, дори и във време на война, предявяваха изисквания много по-големи в сравнение с изискванията в другите родове войски. Стори им се най-последно съвсем невъзможно да се управлява такава тънка и чувствителна машина като изстребителя с протези вместо с крака.

Разбира се, всички бяха съгласни, че мечтата на Мересиев е неосъществима, но тая смела, фанатична мечта на безкракия ги увлече.

— Твоят приятел е или безнадежден идиот, или велик човек — приключи спора Бурназян, за него няма средно положение.

Новината, че в санаториума се намира безкрак, който мечтае да лети на изстребител, моментално се пръсна из стаите. Към обед вече Алексей се намираше в центъра на всеобщо внимание. Впрочем самият той сякаш не забелязваше това внимание. И всички, които го наблюдаваха, които виждаха и слушаха как се смее гръмливо със съседите си по маса, как много и с апетит яде, как отправя по традиция необходимото количество комплименти към прислужниците, как се разхожда с компания из парка, как се учи да играе на крокет и дори попрехвърля топката на волейболното игрище, не забелязваха нищо освен мудната, подскачаща походка. Той бе много обикновен. С него свикнаха изведнъж и престанаха да му обръщат внимание.

На другия ден след пристигането си в санаториума Алексей се яви привечер в канцеларията на Зиночка. Той галантно и поднесе завитите в лист от репей обедни пирожки и като седна безцеремонно до масата, попита кога смята да изпълни обещанието си.

— Какво? — изненада се тя, вдигнала високо нарисуваните дъги на веждите си.

— Зиночка, вие обещахте да ме научите да танцувам.

— Но... — помъчи се да възрази тя.

— Казаха ми, че сте такава талантлива учителка, че безкраките при вас танцуват, а нормалните, обратно, губят не само краката си, но и главата си, както е станало с Федя. Кога ще започнем? Нека не губим време напразно.

Не, тоя новодошъл наистина ѝ се харесваше. Без крака — и да го учи да танцува. А защо не? Той е много симпатичен, мургав, със спокойна червенина, която избива над тъмната кожа на страните, с хубави къдриви коси. Върви съвсем като здрав и очите му са чудесни, някак дяволити и мъничко като че ли тъжни. Танците заемаха в живота на Зиночка голямо място. Тя обичаше и наистина умееше да танцува ... А Мересиев — положително си го бива!

С една дума, съгласи се. Тя съобщи, че е учила танци при прочутия по цялото Соколники Боб Горохов, който на свой ред е най-добрият ученик и последовател на много-известния из цяла Москва Пол Судаковски, който преподавал танци в някои военни академии и дори в клуба на Нар-коминдела^[4]; че е наследила от тия велики хора най-хубавите традиции на салонните танци и изглежда, тя ще го научи да танцува, макар, разбира се да не е много сигурна, че може да се танцува, когато човек няма истински крака. При това му бяха поставени сурови условия: да бъде послушен и прилежен, да се постарее да не се влюби в нея — това пречи на уроците, — а главното: да не ревнува, когато други кавалери я поканват да танцува, тъй като, танцувайки с един, може бързо да се дисквалифицира и това изобщо е скучно.

Мересиев прие условията без възражение. Зиночка тръсна пламъка на косите си и като движеше сръчно стройните си мънички крачка още тук, в канцеларията, му показва първите стъпки. Някога Мересиев буйно танцуваше „руската“ и старите танци, които оркестърът на пожарната команда свиреше в камишинската градска градина. Той притежаваше чувство за ритъм и лесно усвояваше веселата наука. Трудността за него се криеше в това, че трябваше да управлява, при това ловко, маневрено да управлява не живи, еластични, подвижни крака, а кожено приспособление, прикрепено за коленете му с помощта на ремъци. Необходими му бяха нечовешки

усилия, напрежение на мускулите, на волята, така че чрез движението на коленете си да съживи тежките тронави протези.

И той ги накара да се подчинят. Всяка новоразучена фигура, всички тия глисади, паради, змии, точки — цялата сложна техника на салонния танц, теоретизирана от прочутия Пол Судаковски, снабдена с могъща и звучна терминология, му доставяше голяма радост. Всяка нова стъпка го развеселяваше като момченце. Като я научаваше, той вдигаше и почваше да върти учителката си, празнувайки победа над самия себе си. И никой, на първо място учителката му, не можеше и да подозира каква болка му причиняваше цялото това сложно, разнообразно тропане, с цената на какво му се удаваше тая наука. Никой не забелязваше как понякога заедно с потта той изтриваше от лицето си с небрежно движение и усмивка и неволните сълзи.

Веднъж доуца в стаята си съвсем измъчен; разбит и весел.

— Уча се да танцувам! — тържествено обяви той на майор Стручков, замислено застанал до прозореца, зад който тихо догаряше летният ден и последните лъчи на слънцето жълтеникаво искряха между върховете на дърветата.

Майорът мълчеше.

— И ще се науча! — упорито добави Мересиев, като сваляше с удоволствие протезите от краката си и с всички сили чешеше с нокти отеكلите от ремъците крака.

Стручков не се обърна, но издаде някакъв странен звук, сякаш изхълца, и раменете му при това потрепераха. Алексей се пхна мълком под одеялото. Нещо странно ставаше с майора. Тоя възрастен човек, който доскоро забавляваше и възмуцаваше стаята с веселия си цинизъм и шеговито пренебрежение към женския пол, изведнъж се бе влюбил като петокласник, безумно, всеотдайно и уви, сякаш безнадеждно. Той тичаше по няколко пъти до канцеларията на санаториума и се обаждаше по телефона в Москва на Клавдия Михайловна. По всеки заминаващ ѝ пращаше цветя, ягоди, шоколади, пишеше ѝ бележчици и безкрайни писма и се радваше, шегуваше, когато му подаваха познатия плик.

А тя не искаше да знае за него, не му вдъхваше надежда, дори не го жалеше. Пишеше му, че обича другия, мъртвия, а майора съветваше приятелски да я остави и забрави, като не се увлича И не губи времето си напразно. Ето тоя делови, сух тон, тон на приятелско съчувствие,

така оскърбителен в любовните отношения, го правеше да излиза от кожата си.

Алексей вече бе легнал, бе се покрил с одеялото и дипломатически затихнал, когато майорът изведнъж отскочи от прозореца, задърпа го за рамото, развика се над него.

— Но какво, какво й трябва? Какво съм аз, треволяк в полето. Урод, старец, някаква дрипа ли? Ами че друга на нейно място би... Какво има да се приказва!

Той се хвърли в креслото, хвана главата си с ръце, заклати се така, че креслото заскърца.

— Та нали и тя е жена? Трябва да проявява към мене поне любопитство. Нали я обичат, дявол да го вземе, и как я обичат! ... Е-ех, Льошка, Льошка. Ти То познаваш тоя вашия ... Е, кажи: с какво той беше по-добър от мене, с какво се е впил в сърцето й? Умен ли беше, красавец ли? Какъв герой беше?

Алексей си спомни комисаря Воробьов, голямото му и подпухнало тяло, което се жълтееше върху белите покривки, и жената, застинала над него във вечната поза на женска скръб, и тоя неочакван разказ как червеноармейците вървели през пустинята.

— Той бе истински човек, майоре, болшевик. Дай боже и ние с тебе да станем Такива.

Из санаториума се пръсна новина, която изглеждаше, невероятна: безкракият летец... се увлякъл в танци.

Щом Зинопка свършваше работата си в канцеларията, в коридора вече я чакаше ученикът й. Той я посрещаше с китка горски ягоди, шоколад или портокал, запазени от обедата. Зинопка важно му подаваше ръка и те отиваха в запустялата през лятото зала, където прилежният ученик бе своевременно разместил към стената игралните масички и масата за пингпонг. Зинопка грациозно му показваше новата фигура. Смръщил вежди, летецът сериозно следеше плетениците, които мъничките изящни крачка чертаеха по пода. После девойката ставаше сериозна, пляскаше с ръце и почваше да брои:

— Едно, две, три, едно, две, три, плъзгане надясно... Едно, две, три, едно, две, три, плъзгане наляво... Завъртане. Така. Едно, две, три, едно, две, три, сега завиване. Да го изиграем заедно. Може би я увеличаше задачата да научи безкракия да танцува, каквато задача не бе се случвало вероятно да разрешава нито Боб Горохов, нито дори

самият Пол Судаковски. Може би се харесваше на девойката и нейният мургав, чернокос, почернял ученик с упорити „игриви“ очи, а вероятно и едното, и другото заедно, но тя отдаваше на упражненията всичкото си свободно време и цялата си душа.

Вечер, когато опустяваха плажовете, волейболните и крокетните площадки, любимите развлечения в санаториума бяха танците. Алексей винаги участвуваше във вечеринките, добре танцуваше, без да пропусне нито един танц, и учителката му неведнъж съжеляваше, че му бе поставила такива сурови условия при обучението. Хармониката свиреше, двойките се въртяха. Мересиев, разгорещен, с блеснали от възбуждение очи, правеше всички тия глисади, змии, обръщания, точки сръчно и както изглеждаше, без труд водеше своята лека и елегантна дама с огнените къдрици. И на никого от тия, които наблюдаваха разпаления танцор, не можеше да му мине през ума какво прави той, когато изчезва понякога от залата.

С усмивка на пламналото си лице той излизаше навън, като небрежно си вееше с кърпичката, но щом пристъпеше прага и навлезеше в полутъмната нощна гора, усмивката веднага се сменяваше с израз на болка. Като се хващаше за перилата и се клатеше, той слизаше със стенание по стъпалата на стълбата, хвърляше се в мократа росна трева, притискаше се с цялото си тяло до влажната земя, която пазеше още дневната си топлина, и плачеше от парливата болка в ранените си, стегнати от ремъците крака.

Той отслабваше ремъците, даваше почивка на краката си. После отново измъкваше чуканчетата си, скачаше и бързо закрачваше към сградата. Влизаше незабелязано в залата, където, облян в пот, свиреше неуморимият хармонист инвалид, приближаваше се до червенокосата Зиночка, която вече го търсеше с поглед сред тълпата, усмихваше се широко, показвайки равните си, сякаш от порцелан зъби, и тая сръчна красива двойка отново се завъртваше в кръг. Зиночка го укоряваше, че я е оставил сама. Той весело се шегуваше. Те продължаваха да танцуват, като с нищо не се отличаваха от другите двойки.

Тежките танцови упражнения вече даваха своите резултати. Алексей все по-малко и по-малко усещаше сковаващото действие на протезите. Те сякаш постепенно се срастваха с него.

Той бе доволен. Само едно го тревожеше сега — нямаше писма от Оля. Преди повече от месец, при несполуката на Гвоздев, той й

беше изпратил съдбоносното си, както му се струваше сега, и във всеки случай съвсем глупаво писмо. Отговор нямаше. Всяка сутрин след гимнастиката и тичането, маршрута на което всеки ден удължаваше със сто крачки, той изминаваше в канцеларията и гледаше пощенските кутии. В кутията с буква „М“ писмата биваха винаги повече, отколкото в другите. Но напразно многократно преглеждаше тая купчина.

Но ето че веднъж, когато се занимаваше с танците, през прозореца на стаята, където ставаше обучението, се показва черната глава на Бурназян. В ръцете си той държеше бастуна си и писмо. Преди той да успее да каже каквото и да било, Алексей грабна плика, надписан с едър, кръгъл, ученически почерк, и избяга, като остави при прозореца зачудения Бурназян, а сред стаята разсърдената учителка.

— Зиначка, сега всички са такива, тия... съвременните кавалери — с тон на леля сплетница изсъска Бурназян. — Не им вярвайте, момиче, пазете се от тях като дявол от свети мощи. Оставете него, поучете се по-добре от мене — и като хвърли бастуна си в стаята, Бурназян тежко запъшка и седна на прозореца, до който седеше слисаната, тъжна Зиначка.

А Алексей, стиснал в ръка скъпото писмо, тичаше бързо към езерото, сякаш се страхуваше, че го гонят и могат да отнемат богатството му. Промъкна се между шумящите тръстики, седна върху мъхнатия камък на пясъчната плитчина, скрит съвсем; от всички страни, от високата трева, и огледа скъпото писмо, което трепереше в ръцете му. Какво ли има в него? Каква ли присъда съдържа в себе си? Пликът беше смачкан и зацапан. Сигурно много беше скитало по страната, търсейки получателя. Алексей откъсна предпазливо ивичка от него и веднага погледна края на писмото. „Целувам те, мили. Оля“ — пишеше най-долу. Олекна му на сърцето. Вече спокойно разтвори на коленете си листовите от тетрадка, кой знае защо, изцапани с кал и нещо черно, накапани с лой от свещ. Какво ли беше се случило с грижливата Оличка? И сега той прочете, нещо такова, от което сърцето му трепна от гордост и тревога. Оказа се, че вече месец, откакто Оля е напуснала завода и сега живее някъде в степта, където камишинските момичета и жени копаят противотанкови ями и строят укрепления около „един голям град, чието име е свято за всички“ — пишеше тя. Никъде нито дума не беше споменато за Сталинград. Но и без това по

грижата и любовта, по тревогата и надеждата, с които тя пишеше за тоя град, бе ясно, че става дума за него.

Оля пишеше, че хиляди от тия доброволци с лопати, с кирки, с колички ден и нощ работят в степта, копаят, носят пръст, бетонират и строят. Писмото беше бодро и само от отделни ред чета, които се бяха промъкнали в него, можеше да се долови колко им е трудно да живеят там, в степта. Едва след като му разказа за своите работи, които сигурно я бяха заангажирали изцяло, Оля му отговаряше на въпроса. Пишеше му сърдито, че е обидена от последното му писмо, което е получила там, „на окопите“, че ако не беше на война, където нервите толкова се изхабяват, тя никога не би му простила тая обида.

„Скъпи мой — пишеше тя, — каква ще е тая любов, ако се плаши от жертви? Такава любов няма, мили, ако пък има, то, според мен, това съвсем не е любов. Ето сега не съм се мила цяла седмица, ходя с панталон, с обуца, от които пръстите ми стърчат на разни страни. Изгоряла съм така, че кожата ми се бели на люспи, а под нея излиза някаква грапава и виолетова. Ако аз, изморена, изкаляна, отслабнала и грозна, бях дошла при тебе оттук, нима ти би ме отблъснал, би ме осъдил? Чудно човече си ти, чудно! Каквото и да се случи с тебе, ела и знай, че всякога и всякакъв те чакам... Мисля много за тебе и докато не бях попаднала при «окопите», където всички заспиваме мъртвешки сън, щом стигнем до наровеите си, често те сънувах. И така, знай: докато съм жива, ти ще имаш място, където те чакат, всякога те чакат, чакат те, какъвто и да си... Ето ти пишеш, че с тебе може да се случи нещо през войната. Ами ако се случи на мене някакво нещастие при «окопите» или ако нещо ме осакати, нима ти би ме изоставил? Помниш ли, във фабричното училище решавахме алгебрични задачи с допускане? Ето допусни, че аз съм на твоето място и помисли. Ще се засрамиш от думите си...“

Мересиев седя дълго над писмото. Слънцето прежуряше, като се отразяваше ослепително в тъмната вода, тръстиката шумеше и синички кадифени водни кончета прелитаха безшумно от едно копие на острийцата на друго. Чевръсти буболечки с дълги, тънки крачка тичаха по гладката вода между стъблата на тръстиката, като оставяха зад себе си дантелена неясна следа. Мъничка вълна тихичко лижеше пясъчния бряг.

„Какво е това? — мислеше си Алексей. — Предчувствие, дар да предусеща ли?“ „Сърцето е ясновидец“ — казваше някога майка му. Или трудностите на окопната работа бяха направили девойката мъдра и тя с усета си бе разбрала онова, което той не бе се решил да ѝ каже? Той прочете още веднъж писмото. Но не, никакво предчувствие, откъде го бе измислил! Тя просто отговаря на думите му. Но как отговаря!

Алексей въздъхна, съблече се бавно и сложи дрехите си на камъка. Той винаги се къпеше тук, в това известно само на него заливче при пясъчния нанос, закрито от шумящата стена на тръстиките. Като отвърза протезите си, той бавно се плъзна от камъка и макар винаги да му беше много мъчно да стъпва на отрязаните си крака по едрия пясък, не тръгна на четири крака. Мръщейки се от болка, той влезе в езерото и се отпусна в хладната дълбока вода. Отплува от брега, легна по гръб и замря. Видя небето, синьо и бездънно. Като суетлива тълпа плуваха, блъскайки се едно о друго, мънички облачета. Извърнал се, той видя брега, отразен във водата и сякаш повторен в синьото и прохладно огледало, видя жълтите водни рози, белите крилати точки на водните лилии, които плаваха върху кръглите, легнали върху водата листа. Изведнъж си представи Оля, седнала на мъхнатия камък, както я бе видял насън. Тя седеше с пъстрата си рокля, отпуснала крака. Само че краката ѝ не докосваха водата. Две чуканчета се клатеха, без да достигнат повърхността. Алексей удари с юмрук по водата, за да пропъди видението. Не, начинът на допусканията, предложен от Оля, не му помогна!

Обстановката на юг се усложняваше. Отдавна вече вестниците не съобщаваха за боевете на Дон. Изведнъж в комюникето на информбюро се мярнаха имената на отвъддонски селища, които лежаха по пътя за Волга, към Сталинград. За тоя, който не познаваше тамошните краища, тия названия говореха малко. Но Алексей, израснал в тази местност, разбра, че линията на донските укрепления е пробита и войната се е прехвърлила до стените на Сталинград.

Сталинград! Това име още не се споменаваеше в сведенията, но то бе в устата на всички. Произнасяха го през есента на 1942 г. с тревога, с болка, за него говореха дори не като за град, а като за близък човек, който се намира в смъртна опасност. За Мересиев тази обща тревога се увеличаваше и от това, че Оля се намираше някъде там, в степта, край

града, и кой знае какви изпитания ѝ предстоеше да преживее. Той ѝ пишеше сега всеки ден. Но какво значеха писмата му, адресирани до някаква военна поща? Ще я намерят ли в бъркотията на отстъплението, в пъкъла на гигантската битка, която започваше в крайволжката степ?

Санаториумът на летците се вълнуваше като мравуняк, който са настъпили с крак. Бяха изоставени всички обикновени занятия: дамата, шахматът, волейболът, крокетът, неизменният фронтони „козел“^[5] и зарът, на който любителите на силни усещания по-рано тайно играеха в крайезерните храсти. Нищо не им идваше наум. Един час преди ставането за първото комюнике в 7 часа, предавано по радиото, се събираха дори най-ленивите. Когато в епизодите на съобщенията се споменаваха подвизи на летци, всички ходеха мрачни, сърдити, караха се със сестрите, мърмореха против реда и против храната, сякаш администрацията на санаториума бе виновна, че те трябваше в такова усилено време да стърчат тук, на слънце, сред горската тишина, край огледалното езеро, а не да се сражават там, над сталинградските степи. В края на краищата почиващите заявиха, че са сити на почивката, и поискаха да бъдат предсрочно изпратени в действащите части.

Привечер пристигна комисия от отдела за комплектуване на ВВС^[6]. От прашната кола излязоха няколко командири с петлици на медицинската служба. От предното седалище се смъкна тежко, като се подпираше с ръце на облегалото, известният във военновъздушните сили лекар, полковник от медицинската служба Мироволски, тежък шишко, обичан от летците за бащинското му отношение към тях. След вечерята бе съобщено, че комисията започва сутринта прегледа; на оздравяващите, които желаят предсрочно да бъде прекратен отпускът им и да бъдат незабавно изпратени по частите.

Тоя ден Мересиев стана на разсъмване, не направи обикновените си упражнения, отиде в гората и скита там до закуската. Той не хапна нищо, нагруби прислужницата, която му се скара, че всичко е оставил в чиниите, а когато Стручков му забеляза, че няма защо да ругае девойката, която му желае само доброто, той скочи от масата и излезе от трапезарията. В коридора до комюникето на съветското информационно бюро, окачено на стената, стоеше Зина. Когато, Алексей мина край нея, тя се престори, че не го забелязва, а само гневно сви рамене. Но когато той отмина, наистина без да я забележи,

девойката, обидена, почти разплакана, го повика. Алексей сърдито погледна през рамо.

— Е, какво искате? Какво ви трябва?

— Другарю старши лейтенант, защо вие... — тихо каза девойката, като почервеня така, че цветът на лицето ѝ се сля с медта на косите ѝ.

Алексей изведнъж дойде на себе си и някак клюмна:

— Днес се решава съдбата ми — глухо каза той. — Е, стиснете ми ръка за щастие...

Като куцаше повече, отколкото друг път, той се прибра и се затвори в стаята си.

Комисията се настани в залата. Тук довякоха разни уреди — спирометри, силомери, таблици за проверка на зрението. Целият санаториум се струпва в съседното помещение ѝ ония, които искаха предсрочно да заминат, т.е. почти всички почиващи, се наредиха в дълга редица. Но Зиначка им даде билет чета, на които бяха написани часът и минутите на явяване, и ги помоли да се разотидат. След като първите минаха през комисията, разнесе се слух, че гледат снизходително и не са придиличиви. И как можеше комисията да бъде придиличива, когато гигантската битка, която се разгаряше на Волга, изискваше нови и нови усилия. Алексей седеше на тухлената ограда пред кокетната тераса, клатеше краката си и когато някой излизаше от вратата, питаше, сякаш с не особен интерес:

— Е, как е?

— Ще воюваме — весело отговаряше излезлият, като пътем закопчаваше рубашката си или си пристягаше колана.

Преди Мересиев влезе Бурназян. При вратата той остави бастуна си и влезе, като се ободряваше и стараеше, да не се клати от една страна на друга и да не се наклонява към късия си крак. Държаха го дълго. Накрая през отворения прозорец долетяха до Алексей откъслечи от сърдити фрази.

После от вратата изхвъркна изпотеният Бурназян. Той стрелна Алексей с гневен поглед и без да се обръща, закуца към парка.

— Бюрократи, тилови плъхове! Какво ли разбират от авиация? Да не е балет това. Къс крак... Клизми, проклети спринцовки!

Нещо бодна Алексей под лъжичката, но той влезе в стаята с бодри стъпки, весел и усмихнат. Комисията седеше пред голяма маса.

По средата като месеста грамада се издигаше полковникът от медицинската служба Мироволски. Настрана, зад мъничка маса с купчина досиета, седеше Зиначка, хубавичка, същинска кукличка, с медна букла, която кокетно се подаваше изпод марлената касинка. Тя подаде на Алексей неговото „дело“ и предавайки му го, скритом стисна ръката му.

— Е, млади човече — каза лекарят, като се взираше, — съблечете рубашката.

Не напразно Алексей бе се занимавал толкова с гимнастика и бе се пекъл на слънце. Лекарят се залюбува на якото му, здраво, набито тяло, под мургавата кожа на което се очертаваше всеки мускул.

— От вас Давид може да се извае — блесна с познанията си един от членовете на комисията.

Мересиев лесно премина всички изпитания, той стискаше с ръката си един и половина пъти повече от нормата, вдъхна толкова, че стрелката на измервателния апарат се докосна до крайния предел. Кръвното му налягане бе нормално, нервите му в отлично състояние. Отгоре на всичко това той се изхитри, та дръпна ръчката на крафтапарата^[7] толкова силно, че той се развали.

— Летец! — доволно попита лекарят, като се разположи в креслото и вече възнамеряваше да впише в ъгъла на „личното дело на старши лейтенант Мересиев А. П.“ резолюцията.

— Летец.

— Изстребител?

— Изстребител.

— Е, вървете да изстребвате. Сега, ох, колко са нужни там такива като вас!... Но вие от какво сте лежали в болницата?

Алексей се обърка, чувствувайки, че всичко внезапно пропада, но лекарят вече четеше личното му дело и широкото му добро лице се опъваше от учудване.

— Ампутация на краката... Какви са тия глупости. Да не е грешка? Е, защо мълчите?

— Не, не е грешка — тихо и много бавно, сякаш се качваше по стълбата на ешафода, изговори алексей.

Лекарят и цялата комисия се вгледаха подозрително в тоя здрав, отлично развит, бърз младеж, без да разбират каква е работата.

— Повдигнете панталоните! — нетърпеливо изкомандува лекарят.

Алексей побледня, погледна безпомощно Зиночка, бавно повдигна панталона и така си остана да стои пред масата на кожените, си протези, оклюмал, с отпуснати ръце.

— Тогава защо вие, братле, ни заблуждавате? Толкова време ни отнехте. Да не мислите без крака да отидете в авиацията — каза накрая лекарят.

— Аз не мисля: ще отида! — тихо каза Алексей и циганските му очи блеснаха с упорито предизвикателство.

— Полудели ли сте? Без крака?

— Да, без крака — и ще летя — вече не упорито, а много спокойно отговори Мересиев; той бръкна в джоба на авиаторското си сако, ушито по стара кройка, и измъкна оттам грижливо сгъната изрезка от списание. — Виждате ли, той е летял без един крак, защо аз да не мога да летя без два?

Лекарят прочете бележката и учудено, с уважение погледна летеца.

— Но за това е нужна дяволска тренировка. Виждате ли, той е тренирал няколко години. Трябва да се научите да действувате с протезите като с крака — каза лекарят омекнал.

В тоя момент Алексей неочаквано получи подкрепление. Зиночка изхвъркна иззад масичката си, молитвено склочи ръчички на гърдите си и като се зачерви така, че на слепите ѝ очи изби бисерна пот, заговори:

— Другарю полковник от медицинската служба, вижте, само как той танцува! По-добре от всички здрави. Давам ви честна дума!

— Как танцува? Що за дяволия! — полковникът сви рамене и добродушно се спогледа с членовете на комисията.

Алексей радостно се залови за мисълта, подхвърлена от Зиночка:

— Вие не пишете нито „да“, нито „не“. Елате тая вечер на нашите танци. Ще се убедите, че аз мога да летя.

Когато отиваше към вратата, Мересиев видя в огледалото как членовете на комисията оживено разговаряха.

Преди обяд Зиночка намери Алексей в гъсталака на напуснатия парк. Тя му разказа, че когато излязъл, комисията още дълго разисквала неговия случай и полковникът заявил, че Мересиев е

необикновен младеж и може би, кой знае, наистина ще лети. На какво ли не е способен руският човек! На това един от членовете на комисията възразил, че историята на авиацията не познава такива примери. Лекарят обаче му отговорил, че историята на авиацията много неща, още не е знаела и на много са я научили съветските хора през тази война.

Последната вечер, преди да изпратят избраните доброволци в действащата армия, а такива бяха в санаториума двеста души, танците бяха устроени по разширена програма. От Москва пристигна с камион военен оркестър. Духовата музика разтърсваше решетъчните прозорци на стаичките и верандите и коридорите. Летците танцуваха без умора, потънали в пот. Сред тях жизнен, сръчен, подвижен, през всичкото време Танцуваше Мересиев със златокосата си дама. Двойката беше чудесна!

Полковникът от медицинската служба Мироволски, седнал до отворения прозорец с чаша студена бира в ръка, не снемаше очи от Мересиев и от огнекосата му партньорка. Той беше лекар, нещо повече: беше военен лекар. От безкрайно много примери знаеше колко се различават живите, крака от протезите. И ето сега, като гледаше мургавия набит летец, който водеше красиво мъничката и елегантна дама, никак не можеше да се освободи от мисълта, че всичко това е някаква сложна мистификация. Най-после, след като летецът сред кръг от пляскащи ръце изигра смело „бариня“ — заедно с подвикването, с пляскането с ръце по бедрата, по страните и после, изпотен и оживен, се промъкна до Мироволски, той с уважение му стисна ръката. Мересиев мълчеше, й очите му, като гледаха втренчено лекаря, молеха, искаха отговор.

— Аз, както разбирате, не мога да ви изпратя направо в частта. Но ще ви дам препоръка до управлението на дрите. Ще напиша нашето мнение, че след съответна тренировка вие ще летите. С една дума, във всеки случай разчитайте на моя глас „за“ — отговори лекарят.

Мироволски излезе от вилата под ръка с началника на санаториума, също опитен военен лекар. Двамата бяха възхитени, потресени. Преди да легнат, те запалиха цигари и още дълго разсъждаваха на какво ли не е способен съветският човек, щом здраво се заеме за нещо...

Докато долу още гърмеше музиката и в осветените от прозорците правоъгълници се мяркаха по земята сенките на танцуващите, Алексей Мересиев седеше горе, в здраво заключената баня, и захапал до кръв устните си, бе отпуснал в студената вода краката си. Като едва не губеше съзнание от болка, той киснеше сините кървави мазоли и големи рани, които се бяха образували от яростното движение на протезите.

А когато след един час майор Стручков влезе в стаята Мересиев, измит, свеж, решише мокрите си къдрави коси пред огледалото.

— Търси те там Зиночка. Да бе се поразходил с нея преди раздялата. Жалко за момичето.

— Да идем заедно, Павел Иванович, хайде да идем какво ти струва? — замоли го Мересиев.

Беше му неудобно от мисълта да остане сам с тая чудесна, Смешна девойка, която така старателно го учеше да танцува. След Олиното писмо той се чувствуваше в нейно присъствие някак си особено тягостно. И сега Мересиев настойчиво се хвана за Стручков, докато последният, мърморейки, най-после взе фуражката си. Зиночка чакаше на балкона. В ръцете си държеше съвсем орфан букет. Венчета и листенца от цветя, смачкани и изпокъсани, покриваха пода около нея. Щом чу стъпките на Алексей, тя-пристъпи напред, но, като видя, че не е сам, клюмна и се сви.

— Да отидем да се сбогуваме с гората! — с безгрижен тон предложи Алексей.

Те се хванаха под ръка и мълком тръгнаха по старата липова алея. Под краката им, по земята, покрита с петна от бледа лунна светлина, се движеха въгленочерни сенки и тук-таме като разпръснати златни монети светеха първите есенни листа. Алеята се свърши. Излязоха от парка и по мократа пожълтяла трева се запътиха към езерото. Пелена от гъста, парцалива мъгла покриваше долината като с бяла овнешка кожа. Тя пълзеше по земята, като стигаше до кръста им, тайнствено светеше и дишаше в студената лунна светлина. Въздухът бе влажен, просмукан от гъстите аромати на есента, и ту прохладен и дори студен, ту топъл и душен, сякаш в това езеро от мъгла имаше някакви особени извори, особени топли и студени течения.

— Сякаш сме великани и вървим над облаците, а? — замислено каза Алексей, неловко усещайки как силно се притиска до лакътя му

мъничката силна ръка на девойката.

— Сякаш сме глупци, ще си намокрим краката и ще се простудим по пътя — промърмори Стручков, потънал в някакви свои невесели мисли.

— Аз имам предимство пред вас. Няма какво да ми се намокри и простуди — усмихна се Алексей.

Зиночка ги повлече към забуленото в мъглата езеро.

— Да вървим, да вървим, сигурно там сега е много хубаво.

Те едва не нагазиха във водата и учудено се спряха, когато тя изведнъж се зачерня под пухкавите фъндъци мъгла почти до краката им. Наблизо имаше мостче, а до него едва се очертаваше тъмният силует на лодка. Зиночка потъна в мъглата и се върна с весла. Затегнаха халките, Алексей седна да гребе, а Зина се настани до майора на пейката при кормилото. Лодката бавно се плъзна по тихата вода като ту потъваше в мъглата, ту се измъкваше сред откритата шир, чието полирано черно огледало бе щедро посребрено от луната. Всеки бе потънал в мислите си. Нощта бе тиха,! водата се пръскаше под веслата като капки живак и изглеждаше тежка като него. Глухо гърмяха халките, някъде цвъртеше пъдпъдък и съвсем отдалече идеше по водата острият отчаян вик на бухала.

— Не можеш и да повярваш, че съвсем наблизо се води война... — тихо рече Зиночка. — Ще ми пишете ли, другари? Ето вие например, Алексей Петрович, ще ми пишете ли поне мъничко? Искате ли? Ще ви дам пощенски картички с адреса си. Драснете: жив и здрав съм, поздравявам ви и в кутията, а?...

— Ех, братчета, с какво удоволствие заминавам! По дяволите, стига, по-скоро на работа, на работа! — викна Стручков.

И пак всички млъкнаха. Звънко се плискаше о борда мъничка и лъскава вълна, звучно и сънливо бълбукаше водата под лодката и се кълбеше на плътни, светещи вълни зад кърмата. Мъглата се вдигаше и вече се виждаше, от брега се проточи към лодката неясен, сивкав, блестящ лунен стълб и как се мяркат петната на водните рози и лилии.

— Хайде да попеем, а? — предложи Зиночка и без да дочака отговор, запя песента за калината.

Тя изпя тъжно само първия куплет и веднага с дълбок и силен баритон я последва майор Стручков. Той никога по-рано не беше пял и Алексей дори не подозираше, че има такъв хубав кадифен глас. И ето

над водната шир заплува широко тая горестна и страстна песен. Два свежи гласа, мъжки и женски, тъгуваха, като се подкрепяха един друг. Алексей си спомни тъничката калинка със самотния червен грозд, която се издигаше под прозореца на стаята му, спомни си едрооката Варя от подземното селце; после всичко изчезна, езерото и тая възшебна лунна светлина, и лодката, и певците — и той видя пред себе си в сребрилата мъгла девойката от Камишин, но не оная Оля, която седеше на снимката сред маргаритките на цъфналата ливада, а някаква нова непозната, уморена, с петна от загар по бузите и напукани устни, с просмукана от пот рубашка и с лопата в ръце, някъде там, в степите край Сталинград.

Той остави веслата и вече тримата в един глас изпяха последния куплет.

Рано сутринта върволица от военни автобуси излезе от двора на санаториума. Още при входа майор Стручков, който седеше на Стъпалото на един от тях, запя любимата си песен за калината. Песента се прехвърли и в другите коли и прощалните приветствия и пожелания, остротите на Бурназян, напътствията на Зиновка, която нещо викаше на Алексей през прозореца на автобуса всичко потъна в простите и многозначителни думи на тая старинна песен, която дълги години бе забравена и отново бе възкръснала и завладяла сърцата в дните на Великата отечествена война. Така отпътуваха автобусите, като отнасяха със себе си дружните плътни акорди на мелодията. Когато песента беше изпята, пътниците млъкнаха и никой не каза нито дума, докато навън не се замяркаха първите заводи и квартали на столичните предградия.

Майор Стручков, който бе седнал на стъпалото с разкопчан кител, гледаше усмихнато краймосковските пейзажи. Бе му весело. Той бе в движение, пътуваше, този вечен военен скитник се чувствуваше в стихията си. Отиваше в някаква още неизвестна за него въздушна част, но като че ли си отиваше в къщи. Мересиев седеше мълчалив и разтревожен. Той чувствуваше, че най-трудното ще настъпи тепърва и кой знае ще успее ли да преодолее тези нови пречки.

Направо от автобуса, без да се отбива никъде, без да се погрижи дори и за нощуване, Мересиев се отправи към Мироволски. Но тук го чакаше първата несполука. Доброжелателят му, когото той с такова

усилие бе разположил в своя полза, бе отлетял в бърза командировка и нямаше да се върне скоро. Предложиха на Алексей да подаде рапорт по общия ред. Мересиев седна още тук, в коридора, на перваза на прозореца, и написа рапорта. Предаде го на дребничкия и слаб, с уморени очи интендантски офицер. Той обеща да направи всичко каквото може и го помоли да мине след два-три дена. Напразно летецът иска, моли, дори заплашва. Притиснал до гърдите си слабите си юмручета, интендантът казваше, че такъв е общият ред и не е по силите му да го наруши. Сигурно всъщност той с нищо не можеше и да помогне. Мересиев махна с ръка и закрета навън.

Така започнаха скитанията му из военните канцеларии. Работите се усложняваха и от това, че в болницата го бяха изпратили набързо, без вещеви, продоволствен и паричен атестат, за възстановяването на който той не беше се погрижил навреме. Нямаше дори командировъчно. И макар любезният и услужлив интендант да обеща бързо да запита по телефона за необходимите му документи, Мересиев знаеше колко бавно става всичко това и разбра, че му предстои да живее известно време без пари, без квартира и без дажби в суровата военна Москва, където строго пресмятаха всеки килограм хляб, всеки грам захар.

Той телефонира в болницата на Анюта. Ако се съдеше, по гласа ѝ, тя беше нещо загрижена или заета, но много, му се зарадва и го помоли през тия дни да се засели в квартирата ѝ, още повече, че тя самата живее в болницата, на казармена нога, и той няма да притеснява никого.

Санаториумът бе снабдил болните си със суха храна за пет дена и Алексей, без да се колебае, бодро се запъти към познатата стара къща, която се бе прислонила навътре в двора зад могъщите гърбове на огромни постройки. ИМА покрив, има и храна — сега може да чака. Той се изкачи по познатата тъмна извита стълбичка, от която пак го лъхна миризма на котки, на петролни сажди и влажно бельо, напипа вратата и силно почука.

Остричко старческо лице се пъхна в пролуката на откренатата врата, придържана от две дебели верижки. Алексей бе дълго разглеждан с недоверие и любопитство, попитаха го кой е, при кого идва и как е презимето му. Едва след това верижките задрънчаха и вратата се отвори.

— Ана Даниловна не е в къщи, но тя ми телефонира за вас. Влезте, аз ще ви отведа в нейната стая.

Бабичката все така местеше избелелите си, угаснали очи по лицето му, по сакото му, особено по раницата.

— Дали да ви стопля водица? Ето на печката е Аничкината газена печка, аз ще стопля...

Без да се стеснява ни най-малко, Алексей влезе в познатата стая. Сигурно способността на войника да се чувства навсякъде у дома си, толкова развита у майор Стручков, беше започнала да заразява и него. Той почувствува познатия дъх на старо дърво, на прах, на нафталин от всички тия вежди, но и предано прослужили десетилетия стари неща и дори бе развълнуван, сякаш след дълго скитане се намираще под родния покрив.

Бабичката вървеше по петите му и все приказваше, приказваше за опашките в някаква хлебарница, където ако имащ късмет, можеш да получиш с картата си вместо черен хляб и пухкави хлебчета; за това, че скоро в трамвая бе чула много солиден военен, че германците са добре насолени при Сталинград, че от мъка Хитлер дори полудял и бил настанен в лудницата, а в Германия действа негов двойник, а че съседката ѝ Алевтина Аркадиевна, която съвсем незаслужено получава работническа карта, е взела от нея великолепно емайлирано канче за мляко и не ѝ го връща; че Ана Даниловна е дъщеря на много почтени родители, които сега са евакуирани — отлична девойка, кротка и сериозна, която, не прилича на някои, не скита, с който падне, и не води у дома си кавалери.

— А вие кой сте, годеникът ѝ ли? Героят на Съветския съюз, танкистът ли сте?

— Не, аз съм обикновен летец — отговори Мересиев и едва ли не прихна, като видя как при тия думи недоумение, обида, недоверие и гняв се изписаха едновременно върху подвижното лице на бабичката.

л Тя сви устни, сърдито хлопна вратата и вече от коридора, без предишната загриженост и дружелюбие, обидено каза:

— Та, ако ви трябва топла вода, сгрейте си сам на синята газена печка. Анюта сигурно бе много заета в евакуационния пункт. Днес, в неприветливия есенен ден, квартирата имаше съвсем напуснат вид. Дебел слой прах лежеше върху всичко, по прозорците и масичките се жълтееха и вехнеха отдавна неполети цветя. На масата стоеше

чайникът, търкаляха се корички хляб, позеленели вече по краищата. Пианото също бе покрито със сив и мек калъф От прах. И сякаш задушавайки се в спарения тежък въздух, бръмчеше самотно голяма, силна муха, която се блъскаше о мътното жълто стъкло.

Мересиев разтвори прозорците. Те гледаха към един склон, нашарен с тесните ивички на лехите. Пресният въздух нахлу в стаята, смете натрупания прах така, че се повдигна сива мъгла. Й тоя миг у Алексей се мярна веселата мисъл? да разтреби тая занемарена стая, да учуди и зарадва Анюта, ако се откъсне вечерта, за да се види с него. Той поиска от бабичката кофа, парцал и четка и с жар се зае с тая работа. Час и половина търка, мете, бърса, ми, радвайки се на своята проста работа.

Вечерта слезе към моста, където още по пътя за насам бе забелязал девойки да продават ярки, едри, есени астри. Купи няколко цветя, постави ги във вазите върху масата и пианото и седна в удобното зелено кресло, като почувствува по цялото си тяло приятна отпадналост, И жадно вдъхна вкусния мирис на топло ядене, което бабичката готвеше в кухнята от продуктите му.

Но Анюта се върна така изморена, че щом го поздрави, грохна на дивана, без да забележи, че всичко около нея блести и свети. Едва след няколко минути, като си почина и пи малко вода, тя учудено се огледа, разбра всичко, уморено се усмихна и благодарно стисна лакътя на Мересиев.

— Изглежда не току-така Гриша е толкова влюбен във вас, че аз дори малко ревнувам. Альошенка, нима вие направихте това ... всичко сам? Колко сте добър! А от Гриша нищо ли нямате? Той е там. Завчера дойде писмо, късичко, две думи: в Сталинград е и — чуден човек — пише, че си пуска брада. Измислил го, намерил време! А там сигурно е много опасно? Е, кажете, Альоша, така ли е? ... Толкова ужасни неща разправят за Сталинград!

— Там е война...

Алексей въздъхна и се намръщи. Той завидваше на всеки, Който бе там, на Волга, където бе започнало гигантското сражение, за което толкова се приказваше сега.

Те говориха през цялата вечер, отлично, с апетит вечеряха с пържено филе и тъй като другата стая се оказа закована, сместиха се

по братски в една — Анюта на леглото, а Алексей на дивана — и веднага заспаха със здрав младежки сън.

Когато Алексей отвори очи и скочи от постелята, прашни снопове слънчеви лъчи вече лежаха напреко по пода. Анюта я нямаше. На облегалото на неговия диван беше закачена бележка: Бързам за болницата. Чаят е на масата, хлябът в бюфета, захар няма. По-рано от събота няма да се измъкна.

През тия дни Алексей почти не излизаше от къщи. Понеже нямаше работа, той поправи на бабата всички примуси, газени печки, поправи й тенджерите, контактите и щепселите и дори по нейна молба поправи воденичката на злодейката Алевтина Аркадиевна, която впрочем още не бе върнала емайлираното канче. С всичко това той спечели истинското разположение на бабичката и нейния мъж, работник от Стройтръста^[8], активист на противовъздушната отбрана, който също по цял ден липсваше от къщи. Съпрузите стигнаха до заключението, че танкистите, разбира се, са добри хора, но летците съвсем не им отстъпват и ако се вгледаш в тях, по-добре — въпреки въздушната им професия, — са домакини, къщовници, сериозни хора.

Нощта, преди да се яви за резултата в отдел „Кадри“, Алексей прекара с отворени очи, легнал на дивана. На расъмване стана, обръсна се, изми се и точно в часа, когато учреждението се отваряше, се приближи пръв до масата на майора от административната служба, който трябваше да реши съдбата му. Майорът изведнъж не му се хареса. Сякаш без да забелязва Алексей, той дълго шета по масата си, изважда и подрежда пред себе си папки с книжа, звъни на някого по телефона и даде подробни нареждания на секретарката си как да се номерират личните дела, после излезе някъде и много се забави. През това време Алексей успя да намрази продълговатото му дългоносо лице с грижливо избръснати страни, с червени устни, с наклонено чело, което преминаваше незабелязано в лъскава плешивина. Най-после майорът обърна листа на календара и чак тогава повдигна очи към посетителя.

— При мене ли сте дошли, другарю старши лейтенант? — със солиден самоуверен бас попита той.

Мересиев обясни работата си. Майорът поиска от секретарката книгата му и докато, ги чакаше, седеше с протегнати крака и съсредоточено човъркаше с клечка за зъби в устата си, като учтиво я

закриваше с лявата си ръка. Когато му донесоха книгата, той избърса клечката с кърпичката си, загъна я в книжка, сложи я в джоба на китела си и се залови да чете „личното дело“. Сигурно като стигна, до отрязаните крака, той бързешком посочи на Алексей стол: значи седнете, защо стоите прав — и отново потъна в четене на книгата. Като дочете последния лист, попита:

— Е, какво собствено искате вие?

— Искам да получа назначение в изстребителен полк. Майорът се облегна на гърба на стола, учудено се вгледа в летеца, който все още стоеше пред него, и сам приближи стола до него. Широките му вежди изпълзяха още по-високо по гладкото му мазно чело.

— Но вие не можете да летите?

— Мога, ще мога. Изпратете ме в тренировъчната школа за проверка — Мересиев почти крещеше и в тона му имаше такова страстно желание, че военните, които седяха на масите, повдигнаха глави, като че се мъчеха да разберат какво толкова настойчиво иска тоя мургав, красив момък.

— Но слушайте, как е възможно да летите без крака? Смешно е... Къде се е виждало такова нещо? И кой ще ви разреши? — майорът разбра, че пред него е някакъв фанатик, може би смахнат.

Поглеждайки сърдитото лице на Алексей, пламналите му „игриви“ очи, той се стараеше да говори колкото може по-меко.

— Не се е виждало, но ще се види — упорито повтаряше Мересиев; той измъкна от тефтерчето си загънатата в целофан изрезка от списанието и я сложи на масата пред майора. Военните от съседните маси вече бяха престанали да работят и с интерес се вслушваха в разговора. Един от тях уж по работа, дойде при майора, поиска кибрит и се вгледа в лицето на Алексей. Майорът хвърли поглед на статийката.

— Това не е документ за нас. Ние имаме инструкция. Там са определени всички степени на годност за авиацията. Не мога да допусна да управлявате самолет, дори ако ви липсваха два пръста, а не два крака. Приберете си списанието, това не е доказателство. Уважавам стремежа ви, но...

Като чувствуваше как в него всичко започва да кипи, че още миг и ще захвърли мастилницата върху това лъскаво голо чело, Мересиев глухо процеди:

— А това?

Той сложи на масата последния аргумент — листа с подписа на полковника от медицинската служба. Майорът пое бележката със съмнение. Тя бе съответно оформена с бланката на отдела за медицинско-санитарната служба, с печат, под него стоеше подписът на уважавания в авиацията лекар. Майорът я прочете и стана по-любезен. Не, пред него не стои смахнат. Наистина тоя необикновен момък се готви да лети без крака. Той дори някак си бе се изхитрил да убеди военния лекар, сериозния, авторитетния човек.

— И въпреки това при всичкото си желание не мога, въздъхна майорът, като отместваше „делото“ на Мересиев. да Полковникът от медицинската служба може да пише каквото си иска, но ние имаме ясна и определена инструкция, която не допуска отклонения... Ако я наруша, кой ще отговаря, военният лекар ли?

Мересиев погледна с омраза тоя охранен, самодоволен човек, такъв самоуверен, спокоен, вежлив, с чистичка яка на спретнатия си кител, погледна косматите му ръце с грижливо подрязани големи и грозни нокти. Е, как ще му обясниш? Нима ще разбере? Нима знае какво е въздушен бой? Може би не е чул изстрел в живота си. Като се сдържаше с всички сили, Мересиев глухо попита:

— А какво да правя?

— Ако непременно искате, мога да ви изпратя до комисията в отдела по сформирването — майорът сви рамене. — Само че ви предупреждавам: напразно ще се мъчите.

— Ех, дявол да го вземе, пишете до комисията! — промърмори Мересиев, като рухна тежко на стола.

Така започнаха скитанията му из учрежденията. Уморени, затънали до гуша в работа хора го изслушваха, учудваха се, съчувстваха му, биваха поразени и свиваха рамене. И наистина какво можеха да направят? Имаше инструкция, съвсем правилна инструкция, утвърдена от командването, имаше осветени от години наред традиции и как можеха да бъдат нарушени, и още повече за такъв случай, който не пораждаше никакво съмнение. Всички искрено съжаляваха неуморния инвалид, който мечтаеше за бойна дейност, езикът на никого не можеше да се обърне, за да каже решително „не“, и го отправяха от отдел „Кадри“ в отдела по сформирването, от маса на маса, съчувстваха му и го изпращаха на комисия.

Мересиев не излизаше вече извън себе си нито от отказите, нито от поучителния тон, нито от унижителното съчувствие и снизхождение, против което се бунтуваше цялата му горда душа. Той се научи да се сдържа, усвои тона на молител и макар понякога дневно да получаваше по два, по три отказа, не искаше да губи надежда. Страничката от списанието и заключението на полковника от медицинската служба толкова се измачкаха от честото вадене от джоба, че се разкъсаха по гънките и му се наложи да ги подлепи с пергаментова хартия.

Тежестта на скитанията му се усложняваше и от това, че още не бе получен отговор от полка му и той, както и по-рано, живееше без заплата. Запасите, дадени му от санаториума, вече свършиха. Наистина съпрузите съседни, с които той бе се сдружил, като виждаха, че престана да си готви храна, усилено го канеха да обядва. Но той знаеше как треперят тия стари хорица над мъничката си градинка на склона под прозорците, където предварително бе пресметнато всяко перце лук, всяко морковче, знаеше как по братски, с детска грижливост всяка сутрин разделяха хлебната си дажба, знаеше и им отказваше, като заявяваше бодро, че за да не губи време с готвене, обядва сега в офицерската трапезария.

Дойде събота, денят, когато трябваше да се освободи Анюта, с която той всяка вечер си бърбеше надълго по телефона, докладваше ѝ за тъжния ход на работите си. И се реши. В раницата си пазеше старата бащина сребърна табакера със стремглаво препускаща тройка, нарисувана върху капака с изящен черен емайл и с надпис: „От приятелите, в деня на сребърната сватба“. Алексей не пушеше, но майка му, изпращайки на фронта своя любимец, който знае защо, му пъхна в джоба пазената в семейството бащина реликва; и така той носеше със себе си тая масивна, неудобна вещ, като я слагаше в джоба си за „щастие“ при полетите. Алексей намери в раницата си табакерата и тръгна с нея към заложената къща.

Мършава, вмирисана на нафталин жена повъртя табакерата в ръцете си, посочи с костеливите си пръсти надписа и заяви, че надписани вещи не се приемат за залог.

— Аз не искам скъпо, колкото дадете.

— Не, не, освен това, гражданино военен, струва ми се, че още е раничко да получавате подаръци по случай сребърната ви сватба —

ядовито забеляза нафталиновата дама, като погледна Алексей с недружелюбните си безцветни очи. Летецът се зачерви силно, грабна табакерата от тезгяха и хукна към вратата. Някой го задържа за ръкава, като му дъхна в ухото с тежък винен дъх.

— Хубавичко изделие. И не е ли скъпо? — се осведоми косматата мутра със син нос, чийто притежател протягаше към табакерата жилестата си трепереща ръка. — Масивна. От уважение към героя от Отечествената война пет сиви дамички.

Без да се пазари, Алексей грабна петте стотарки и изскочи на чист въздух от това царство на стари, вонящи вехтории. От близкия пазар той купи парче месо, сланина, едно хлебче, картофи, лук. Не забрави дори и няколко стръкчета магданоз. Той се появи натоварен „у дома“, като си казваше, като дъвчеше парченце сланина по пътя.

— Реших се пак на пансион: лошо готвят — излъга той бабичката, като натрупа на кухненската маса продуктите си.

Вечерта Анюта завари разкошна вечеря. Картофена супа с бульон от месо, в чийто янтар плуваха зелени листчета магданоз, изпържено с лук месо и дори желе от боровинки: бабичката го бе сварила от скорбялната отвара на картофените люспи. Девојката се върна изморена, бледа. С явно усилие тя едва се изми и преоблече. Като изяде набързо първата и втората порция, тя се отпусна на вълшебното старо кресло, което сякаш обгръщаше уморения човек с добрите си плюшени лапи и му нашепваше на ухото сладки сънища. И заспа така, без да дочака да изстине на чешмата в канчето приготвеното от бабичката по всички правила желе.

Когато след кратка дрямка отвори очи, сивият сумрак вече се съгъстваше в тая мъничка и пак чистичка стая, затрупана със стари уютни вещи. На масата за хранене светлееше матовия абажур на старата лампа, тя видя Алексей. Той спеше, като бе хванал главата си с две ръце и така я стискаше, сякаш искаше да я смаже между дланите си. Лицето му не се виждаше, но в цялата му поза имаше такова тежко отчаяние, че съжалението към този силен, упорит човек се надигна като топла вълна към гърлото на девојката. Тя стана тихо, приближи се до него, прегърна голямата му глава и почна да я милва, като прекарваше през пръстите си твърдите кичури на косата му. Той взе ръката ѝ, целуна дланта ѝ, после изведнъж скочи, весел и усмихнат:

— А желето? Гледай ги! Аз се старах, мъчих се, докарах го на чешмата до нужната температура — и моля ви се тя заспа. Как може да преживее това един готвач!

Те весело изядоха по чинийка от това „образцово“ оцетено-кисело желе, побъбраха, сякаш се бяха уговорили да не докосват двете теми: за Гвоздев и за работите на Мересиев. После почнаха да си приготвят леглата, всеки на своето място. Анюта излезе в коридора, почака, докато тропнаха на пода протезите на Алексей, след това загаси лампата, съблече се и си легна. Бе тъмно, те мълчаха, но по това, как понякога шумяха чаршафите и скърцаха пружините, тя се досещаше, че той не спи.

— Альоша, не спите ли? — не издържа накрая Анюта.

— Не спя.

— Мислите ли?

— Мисля, а вие?

— Също мисля.

Замълчаха. Навън изскърца на завоя трамвай. Синята искра над вилката му за миг освети стаята и всеки за миг видя лицето на другия. Двамата лежаха с отворени очи.

... Този ден Алексей не каза нито дума на Анюта за резултата от скитанията си и от това тя разбра, че работите му са лоши и може би вече угасва надеждата в тая неукротима душа. С женския си усет тя се досещаше колко тежко трябва да е на тоя човек, но разбра също, че колкото и тежко да му е сега, изразеното участие само ще разчопли болката му, а съчувствието ще го оскърби.

А той лежеше по гръб със склучени под главата ръце и мислеше, че ето, на три крачки от него, на леглото, в тъмното, лежи хубавичка девойка, годеница на приятеля му, прекрасния добър другар. До нея той трябва да направи две-три крачки в тъмната стая, но никога, за нищо на света ме би направил тези три крачки, сякаш тази малко позната, приютила го девойка бе собствената му сестра. Той мислеше, че майор Стручков навярно би го наругал, може би дори не би му повярвал. А впрочем, кой знае, като че ли сега тъкмо той би могъл да го разбере по-добре от всеки друг... А колко е прекрасна тая Анюта, колко се изморява бедната, но заедно с това се увлича от тежката си работа в евакуационната болница.

— Альоша — тихо го повика Анюта. От дивана на Мересиев се чуваше спокойно дишане. Летецът спеше. Девойката стана от леглото, предпазливо зашляпа с босите си крака, приближи се до него и като малко дете поправи възглавницата му и подпъхна под него одеялото.

Пред комисията извикаха пръв Мересиев. Грамадният пълен полковник от медицинската служба, който бе се върнал най-после от командировка, седеше на председателското място. Той веднага позна Алексей и дори стана от масата да го посрещне.

— Какво, не ви ли приемат? Да, драги мой, сложна е вашата работа. Ще трябва да се престъпва законът. А как ще прескочиш тоя закон? — добродушно му съчувствуваше той.

Дори не прегледаха Алексей. На документите му полковникът написа с черен молив: „До отдел «Кадри». Смятам за възможно да се изпрати в ТАП^[9] за изпитание.“

С тоя документ Алексей отиде направо при началника на отдел „Кадри“. Не го пуснаха при генерала. Мересиев се готвеше да избухне, но адютантът на генерала, строен, младичък капитан с черни мустачки, имаше такова весело, благодушно, дружелюбно лице, че Мересиев, който отдавна не търпеше, както той се изразяваше, „архангели“, седна до него на стола и неочаквано за себе си подробно разказа на капитана историята си. Разказът му често бе прекъсван от звъна на телефона. Налагаше се капитанът често да скача и да тича до кабинета на шефа. Но щом се върнеше, веднага седнаше срещу Мересиев и устремил в него детските си наивни очи, в които имаше едновременно и любопитство, и възхищение, дори и недоверие, подканяше:

— Аха, аха, а по-нататък! — или изведнъж разтваряше ръце и в недоумение питаше: — Не лъжеш ли? Ей, богу, не лъжеш ли? Хм, да, това, да!

Когато Мересиев му разказа за скитанията си из канцелариите, капитанът въпреки младежката си външност се оказа голям майстор по канцеларските работи и се развика възмутено:

— Ех, дяволи! Напразно са те разкарвали. Ти си забележителен, е, просто не зная как да го кажа, изключителен момък!... Само че те са прави: без крака не може да се лети.

— Може... Ето... — и Мересиев му показа изрезката от списанието, заключението на военния лекар и предписанието му.

— Но как ще полетиш без крака? Чуден човек! Но, братко, както казва пословицата: „Безкракият няма да стане танцьор“.

На друг навярно Мересиев щеше да се обиди, може би дори щеше да избухне, да го нагруби. Но живото лице на капитана излъчваше такова доброжелателство, че вместо това Алексей скочи и с момчешка закачливост извика:

— Не става ли? — и изведнъж се спусна да танцува из приемната.

Капитанът го наблюдаваше възхитен, после, без да каже нито дума, грабна книгата му и се скри в кабинета.

Той дълго не се показваше. Летецът, като се вълнуваше от долитащите иззад вратата глухи отзвуци на два гласа, чувствуваше как тялото му се свива в страшно напрежение, как остро и често бие сърцето му, сякаш пикираше стръмно със скоростен самолет.

Капитанът излезе от кабинета усмихнат и доволен.

— Ето какво — каза той, — разбира се, за летателния състав състав генералът дори не иска да чуе. Но той писа тук: да се изпрати в БАО^[10] на служба без намаляване размера на заплатата и продоволствието. Разбра ли? Без намаляване...

Капитанът беше поразен, като видя по лицето на Алексей вместо радост възмущение:

— В БАО? Никога! Но разберете вие всички: не за корема, не за заплатата се трудя. Аз съм летец, разбирате ли, искам да летя, да воювам... Защо никой не разбира това? Има ли нещо по-просто...

Капитанът бе учуден. Гледай какъв посетител, друг на негово място би почнал отново да танцува, а тоя... Някакъв Чудак. Но този чудак все повече се харесваше на капитана. Той беше се проникнал от съчувствие към него, искаше да му помогне на всяка цена в невероятното му предприятие. Изведнъж му хрумна една мисъл. Той смигна на Мересиев, повика го с пръст и му зашепна, озъртайки се към кабинета на шефа.

— Генералът направи всичко, което можеше. Повече не е в негова власт. Ей богу! Него самия биха го сметнали за смахнат: сакат — в летателния състав. Търчи направо при нашия началник, само той може.

След половин час Мересиев, за когото новият познат се беше погрижил да получи пропуск, се разхождаше нервно по килимите в

приемната на по-големия началник. Как не беше се сетил по-рано! Е да, именно тук трябваше да се дойде още веднага, без да губи напразно толкова време. Или господар — или пъдар... Казваха, че началникът сам бил голям летец. Той трябва да разбере! Той няма да изпрати изтребител в БАО.

В приемната почтително седяха генерали и полковници. Те се разговаряха полугласно, някой явно се вълнуваха, много пушеха и само старши лейтенантът ходеше по килимите напред-назад със странната си подскачаща походка. Когато всички посетители минаха и дойде ред на Мересиев, той рязко приближи до масата, зад която седеше млад майор с кръгло, открито лице.

— Вие при него самия ли леките, другарю старши лейтенант?

— Да. Имам лично при него много важна работа.

— А може би и мене все пак бихте могли да запознаете с вашата работа. Но вие седнете, седнете. Пушите ли? — той подаде на Мересиев табакера.

Алексей не пушеше, но, кой знае защо, взе цигара, повъртя я в ръце, сложи я на масата и изведнъж, както и на капитана, изтърси всичките си злополучия. През тоя ден той решително промени мнението си за „архангелите“, които пазеха генералските „покои“, Майорът го слушаше не от учтивост, не, а някак си приятелски, с участие и внимание. Той прочете бележката в списанието, запозна се с решението, Въодушевен от участието, Мересиев скочи и забравил къде се намира, искаше пак да покаже как танцува ... Но тук едва не рухна всичко. Вратата на кабинета бързо се отвори, оттам излезе висок, слаб, чернокос човек, когото Алексей веднага позна от снимките. Той закопчаваше шинела си пътем и говореше нещо на вървящия след него генерал. Беше много загрижен и дори не забеляза Мересиев.

— Аз съм в Кремъл — подхвърли той на майора, като погледна часовника. — Поръчайте за два часа нощен самолет; за Сталинград. Кацване в Горна Погромна — и замина така бързо, както се появи.

Майорът веднага поръча Самолета и като си спомни за Мересиев, разтвори ръце:

— Нямате късмет, ще отлетим. Ще трябва да чакате Имате ли къде да живеете?

На мургавото лице на необикновения посетител, което минута преди това му се струваше упорито и волево, майорът видя изведнъж

такова разочарование и такава умора, че промени решението си:

— Добре... Познавам нашия шеф, той би постъпил също така.

Той написа няколко думи на официална бланка, пъкна записката в плик и го надписа: „За началника на отдел «Кадри»“, и като я предаде на Мересиев, стисна му ръката:

— Желая ви от все сърце успех!

На листчето бе Написано: „Лейтенант Мересиев А. бе приет от командувация. Към него трябва да се отнесете с голямо внимание. Необходимо е с всичко, което е възможно, да му се помогне да се върне в бойната авиация.“

След час капитанът с черните мустачки въвеждаше Мересиев в кабинета на своя шеф. Старият генерал със сърдити рошави вежди прочете листчето, вдигна към летеца сините си весели очи и се усмихна:

— Били сте вече и там... Ама че сте бърз! Значи обиди се, че те пратих-в БАО? Хахаха! — той се разсмя звънливо и силно. — Юнак! Познавам чистокръвния летец. В БАО не иска, оскърби се... Да умреш от смях!... А какво да правя с тебе, танцьоре, а? Ще се разбиеш, а на мене ще ми отсекаат главата, защо ти, стари глупако, си го пуснал? А впрочем кой те знае, през тая война нашите момчета и без това учудиха света... Дай преписката.

Със син молив, с неразбран почерк генералът небрежно, като не довършваше думите, написа напреко на листа: „Да се изпрати в школата за тренировъчно обучение,“ Мересиев грабна листа с треперещи ръце. Той го прочете още тук, до масата, после на стълбищната площадка, после долу до поста, който проверяваше пропуските при входа, после в трамвая и накрая, застанал под дъжда, на тротоара. От всички хора, които населяваха земното кълбо, само той единствен можеше да разбере какво означават и какво струват тия няколко небрежно надраскани думи.

В тоя радостен ден Алексей Мересиев продаде часовника си — подарък от командира на дивизията, — накупи от пазара всякакви лакомства и вино, помоли по телефона Анюта някак си да се смени за час-два там, покани на гости двамата старци и устрои пир по случай голямата си победа.

[1] Отвор — бойници на укреплението. Б. пр. ↑

- [2] Многоцветни литографии, изработвани през XIX век. Б. пр. ↑
- [3] Работническо-селска червена армия. Б. пр. ↑
- [4] Народно комисарство на външните работи. Б. пр. ↑
- [5] Домино. Б. пр. ↑
- [6] Военновъздушни сили. Б. пр. ↑
- [7] Силомер. Б. пр. ↑
- [8] Строителен тръст. Б. пр. ↑
- [9] Тренировачное авиационное поделение. Б. пр. ↑
- [10] Баталион за аеродрумно обслужване. Б. пр. ↑

В школата за тренировъчно обучение, която се намираше край Москва, близо до малкото летище на Осавиахима^[1], тия тревожни дни бяха време на усилена работа.

В сталинградските сражения за авиацията имаше много работа. Небето над волжката крепост, което бе вече тъмнокафяво и никога не се проясняваше от дима на пожарищата и взривовете, бе арена на непрекъснати въздушни схватки, на боеве, които преминаваха в цели сражения. И двете страни понасяха извънредно големи загуби. Борещият се Сталинград непрекъснато искаше от тила летци; летци, летци... Затова школата за тренировъчно обучение, където се подготвяха летци, Излезли от болницата, и се обучаваха да летят на нови бойни самолети пристигнали от тила пилоти, летели дотогава на граждански самолети, работеше с пълен капацитет. Тренировъчните самолети, приличните на водни кончета „ушки“ и „уточни“ покриваха мъничкото тясно летище както мухи непочистена кухненска маса. Те бръмчаха над него от изгрев до залез слънце и когато и да погледнеш човек набразденото надлъж и нашир от колелата поле, винаги някой излиташе или кацаше.

Началник-щабът на школата за тренировъчно обучение, дребен, много пълен, червенолик здравеняк с червени от безсъние очи, погледна сърдито Мересиев, сякаш с тоя поглед искаше да каже: „Кой ли дявол те донесе и тебе? Малко ли ми са тук грижите!“ и грабна от ръцете му плика с назначението и документите.

„Ще се заяде за краката и ще ме изгони“ — помисли Мересиев, като гледаше със страх кафявата четина, която се виеше по широкото, отдавна небръснато лице на подполковника. Но него го викаха вече на два телефона наведнъж. Той притискаше едната слушалка към рамото си, нещо раздражено бърбеше в другата и в същото време минаваше с поглед по документите на Мересиев. Сигурно бе прочел в тях само генералската резолюция, защото веднага, без да оставя телефонната слушалка, написа под нея „Трети тренировъчен отред. За лейтенант

Наумов. Да се зачисли.“ После, като сложи и двете слушалки, уморено попита:

— Вещеви атестат? А продоволствен? Нямах?... Всички нямат. Зная, зная тия песни. Болницата, бъркотията, не им е до това. А аз с какво ще ви храня? Напишете рапорт, без атестат няма да ви издам заповед.

— Слушам, ще напиша рапорт! — с удоволствие отсече Мересиев, като се изпъна цял и козирува. — Ще разрешите ли да си отида?

— Отивайте — подполковникът уморено махна с ръка, но изведнъж се чу свирепият му вик: — Стойте! Това какво е? — той посочи с пръст тежкия, покрит със златни монограми бастун — подарък от Василий Василиевич. Когато излизаше от кабинета, във вълнението си Мересиев го бе забравил в ъгъла. — Какво е това контене? Махнете бастуна! Това не е военна част, а цигански табор! Някаква градска градина: тояги, бастунчета, пръчици, камшичета. Скоро ще почнете да окачвате на шиите си муски и да слагате в кабините си черни котки, да не съм видял вече тоя боклук! Конте!

— Слушам, другарю подполковник!

Макар че пред него стояха много трудности и неудобства: трябваше да пише рапорт, да обясни на сърдития подполковник обстоятелствата, при които бе загубил заплатата си, макар че поради неразборията, създавана от безспирно преминаващия през школата поток от хора, тук хранеха слабо и току-що обядвали, курсистите още веднага започваха да тмечтаят за вечеря; макар че в препълнената до невъзможност сграда на гимназията, временно превърнатата в общежитие номер трети за летателния състав, тръбите, за отоплението, се бяха пукнали и цареше, дяволски студ и през цялата първа нощ Алексей трепери под одеялото и кожения реглан — той се чувствуваше тук, сред тая бъркотия и неудобства, както се чувствува навярно рибата, която вълната е прибрала в морето, след като е полежала и се е задушавала на пясъка. Тук всичко му се харесваше и дори самите неудобства на този походен живот му напомняха, че е близо до осъществяването на мечтата си.

Родна обстановка, родни хора със стари, грапави и изгорели през войната кожени реглани и кучешки ботуши, изпечени, пресипнали, весели; родна атмосфера, пропита от сладникавия й остър мирис на

авиационен бензин, изпълнена от рева на запалените мотори и равното успокояващо бучене на летящите самолети; рошави техници с омазани комбинезони, капнали от умора; сърдити, обгорели до бронзов цвят инструктори; румени девойчета в метеорологическата будка; сив, напластен дим на печката в къщичката на командния пункт; хриптене на зумери и остри телефонни звънци, липсата на лъжици в столовата, задигани „за спомен“ от заминаващите за фронта; „бойни стенвестници“, написани с цветен молив, с постоянните карикатури на младежи, мечтаещи във въздуха за девойки; тъмнокафява рядка кал по летателното поле, надлъж и нашир набраздена от колелата и подпорите; весел разговор, подсилен със солени думи и авиационни термини — всичко това беше познато, привично.

Мересиев изведнъж се разцъфтя, разтвори се. Върнаха се сякаш изгубените завинаги от него жизнерадост и особената безгрижност, присъщи на изстребителите. Той се стегна, с удоволствие сръчно и красиво отговаряше на поздравите на по-младшите, отсечено удряше крак при среща с по-старшите и като получи нова униформа, веднага я предаде за „прогонка“ на стария сержант, шивач в гражданската си професия, който служеше в БАО по отпускане продуктите. Нощем сержантът поправяше „по мярка“ държавните униформи на взискателните контета лейтенанти.

Още първия ден Мересиев намери на летателното поле инструктора на трети отред лейтенант Наумов, под началството на когото беше изпратен. Наумов, дребничък, много подвижен, гласовит човек, тичаше из района „Г“^[2] и като гледаше към небето, откъдето летеше в зоната мъничка „ушка“, безобразно ругаеше тоя, който я управляваше.

— Сандък... Чувал със... злато... „Бил изстребител!“ Кого иска да лъже?

В отговор на поздрава на Мересиев, който се представи по установената форма на своя бъдещ инструктор, той само махна с ръка и посочи въздуха:

— Видяхте ли? „Изстребител“, страшилище на въздуха ... клатушка се като ... като цвете във въртоп...

Инструкторът се хареса на Алексей. Той обичаше тъкмо такива, малко смахнати, до уши влюбени в работата си хора, с които способният и старателен човек лесно намира общ език. Той направи

няколко делови забележки по отношение на летящия. Дребничкият лейтенант вече внимателно го оглеждаше от главата до краката:

— В моя отред ли сте? Как се казвате? На какво сте летели? Участвували ли сте в боеве? Колко време не сте летели?

Алексей не беше сигурен, че лейтенантът чу отговорите му: той пак отметна глава и като закри с длан лицето си от слънцето, замахна с юмрук:

— Каруцар!... Гледайте как се обръща. Като дебелак в гостна.

Той заповяда на Алексей да се яви на другата сутрин И обеща веднага да го „пробва“.

— А сега идете да си починете. След пътя е полезно; Яли ли сте? Че у нас, в бльсканицата, могат да забравят да те нахранят... Дяволска кукла! Ех, само да кацнеш, ще ти дам аз на теб един „изстребител“!

Мересиев не отиде да почива, още повече, че на летището, по което вятър гонеше сухия и остър пясъчен прах, му се струваше много по-топло, отколкото в „девети А“ клас, където бе леглото, му. Той намери в БАО обуцаря, даде му седмичната си дажба тютюн и го помоли да му ушие от командирския ремък по специален модел две мънички каишки с токичкй, с помощта на които да може здраво да пристяга протезите за педалите на крачното управление. Поради срочността и необикновеността на поръчката обуцарят извърнка за една „половница“ водка и обеща да направи каишките по мерак. А Мересиев се върна на летището и соя до тъмно, докато последният самолет бе закаран в хангара, и бе завързан с въжета за завинтените в земята халки, следеше полетите, сякаш това не беше обикновено тренировъчно „пълзене“ из зоните, а някакво състезание на големи специалисти летци. Той не се вглеждаше в полета. Просто живееше в атмосферата на летището, поглъщайки деловата му суетня, незамлъкващия рев на моторите, глухия трясък на ракетите, миризмата на бензин и масло! Цялото му същество ликуваше, той дори не мислеше, че утре самолетът може да не го послуша, да не му се подчини, че може да стане катастрофа.

Сутринта се появи на летателното поле още когато то бе празно. На линиите ревяха запалените мотори, „полярните“ печки изпущаха усилено огън, а механиците завъртаха витлата и отскачаха от тях като от змии. Чуваше се познато сутрешно подвикване: — Готови!

— Включи!

— Включено!

Някой нахока Алексей, че без да има защо, се завира при самолетите толкова рано. Той се пошегува и все си повтаряше веселата заседнала в ума му фраза: „Включи, включи, включи“. Накрая самолетите, като подскачаха, клатеха се тромаво и потреперваха с крилата, запълзяха към старта, придържани под крилата от механиците. Наумов бе вече тук и пушеше такава мъничка угарка, че сякаш изсмукваше дима от стиснатите си кафяви пръсти.

— Дойде ли? — попита той, като не отговори на направеното по официалната форма поздравление на Алексей. — Е добре: пръв си дошъл — пръв ще полетиш. Хайде, седни в задната кабина на деветката, а аз ей сега ще дойда. Ще видим каква гъска си.

Той започна с бързи всмуквания да допушва мъничката угарка, а Алексей избърза към самолета. Искаше му се да прикрепи краката си, преди да дойде инструкторът. Той е прекрасно момче, но кой го знае, ами ако вдигне шум? Мересиев се катереше по хлъзгавото крило, като се ловеше, конвулсивно за борда на кабината. Развълнуван и отвикнал, той все се смъкваше и никак не можеше да прехвърли крака си в кабината, така че тесноликият възрастен, омърлушен механик, като го погледна учудено, реши: „Пиян е, кучето.“

Но най-после Алексей успя да преметне в кабината неподвижния си крак, с невероятно усилие сложи и другия и тежко рухна към педалите на управлението. Моделът се оказа сполучлив, каишките гъвкаво и здраво прикрепяха протезите за педалите и той ги чувствуваше така, както в детинство чувствуваше под краката си добре натъкмената кънка.

Инструкторът пхна главата си в кабината.

— А ти, приятелю, нещо да не си пиян? Дъхни. Алексей дъхна. Като не усети познатия дъх на спирт, инструкторът заплаши с юмрук механика.

— Готови!

— Включи!

— Включено!

Моторът няколко пъти пронизително свирна, после се чу ясно различимото биене на цилиндрите му. Мересиев дори викна от радост

и машинално протегна ръка към ръчката на газа, но веднага чу в говорителната тръба сърдитата ругатня на инструктора:

— Не влизай преди баща си в пъкъла.

Инструкторът сам даде газ, моторът забръмча, зави и подскачайки, самолетът взе скорост. Като управляваше машинално, Наумов дръпна ръчката към себе си и тоя мъничък: самолет, който приличаше на водно конче, галено наричан на северния фронт „горски страж“, на централния — „зейник“, на южния — „кукурузник“, който служеше навсякъде за прицел на добродушните войнишки шегги и навсякъде почитан като стар, изпитан, малко чудноват, но боен другар; самолет, на който всички Летци са се учили някога да летят, бързо се заизкачва във въздуха.

В поставеното накриво огледало инструкторът съзря лицето на новия курсист. Колко такива лица той бе наблюдавал при първия полет след дълго прекъсване! Бе виждал снизходителното добродушие на опитните майстори, бе виждал как пламваха очите на летците ентузиаста, почувствували родната стихия след дълго скитане из болниците. Бе виждал как, озовали се във въздуха, бледнееха, почваха да нервничат, да хапят устни ония, който бяха ранени през време на тежка въздушна злополука. Бе наблюдавал предизвикателното любопитство на новациите, които се откъсваха от земята за пръв път. Но такъв странен израз, какъвто инструкторът видя в огледалото върху лицето на тоя красив мургав момък, явно не новак в авиаторското дело, нито веднъж не бе се случвало на Наумов да наблюдава през дългите години на инструкторската си служба.

Изпод мургавата кожа на новия курсист изби на петна трескава червенина. Устните му побледнях; но не от страх, не, а от някакво непонятно за Наумов благородно вълнение. Кой е той? Какво става с него? Защо техникът го бе помислил за пиан? Когато самолетът се откъсна от земята и увисна във въздуха, инструкторът видя как в черните упорити цигански очи на курсиста, върху които той не бе спуснал предпазните очила, изведнъж изплуваха сълзи и как сълзите потекоха по бузите му и бяха отнесени от въздушната струя, която го удари в лицето при завоя.

— Някакъв чудак! С него е необходимо внимателно отнасяне. „Всичко може да се случи!“ — реши за себе си Наумов. Но в това развълнувано, лице, което го гледаше от четириъгълника на

огледалото, имаше нещо такова, което завладя и инструктора гой с учудване почувствува, че и към неговото гърло се повдига някаква топка и уредите почват да потъмняват пред очите му.

— Предавам управлението — рече той, но не го предаде, а само отслаби ръцете и краката си, готов всеки момент да вземе управлението от ръцете на тоя неразбираем чудак. Чрез уредите, които дублираха всяко движение, Наумов почувствува уверените, опитни ръце на новия „летец по божия милост“, както обичаше да казва началникщабът на школата, стар въздушен вълк, летял още през гражданската война.

След първия кръг Наумов престана да се страхува за ученика си. Апаратът вървеше уверено, „грамотно“. Само някак странно беше това, дето, водейки го по плоскостите, курсистът през цялото време правеше малки завои надясно, наляво, ту вдигаше апарата на малка височина, ту го спускаше надолу. Той сякаш проверяваше силите си. За себе си Наумов реши, че още утре може да изпрати новия сам в въздуха, а след два-три полета да го премести на „утьонка“ — учебно-тренировъчния самолет „УТ-2“, мъничко шперплатово копие на изстребител.

Беше студено, термометърът върху подпорката на крилото показваше минус 12. Острият вятър влизаше в кабината, промъкваше се под кучешката кожа на ботушите, вледеняваше краката на инструктора. Време беше да се връщат.

Всеки път, когато Наумов командуваше в тръбата: „За кацване!“, той виждаше в огледалото нямата молба на горещите черни очи, дори не молба, а настояване, и не намираше в себе си сили да повтори заповедта си. Вместо десет минути те летяха около половин час.

Щом излезе от кабината, Наумов заскача около самолета, като пляскаше с ръкавиците си и тропаше с крака. Тая сутрин ранният студ наистина бе остричък. А курсистът нещо дълго се бави в кабината и излезе оттам бавно, сякаш без желание, а когато слезе на земята, приседна до крилото с щастливо, наистина пияно лице, пламнало в червенина от студа и възбудата.

— Е, замръзна ли? Ух, как ме прониза през ботушите! А ти, гледай, с обуца. Не ти ли замръзнаха краката?

— Аз нямам крака — отговори курсистът, като продължаваше да се усмихва на мислите си.

— Какво? — подвижното лице на Наумов се изопна.

— Аз нямам крака — повтори ясно Мересиев.

— Тоест как така „нямаш крака“? Как да го разбере? Болят ли те?

— Нямам — и толкова... Протези.

Един миг Наумов стоя прикован на място, сякаш ударен с чук по главата. Това, което му каза този чуден момък, бе съвсем, невероятно. Как така да няма крака? Но нали току-що бе летял и не бе летял лошо...

— Покажи — рече инструкторът някак страхливо.

Това любопитство не възмути и не оскърби Алексей. Напротив, поиска му се окончателно да учуди смешния, весел човек и с движение на цирков фокусник изведнъж повдигна двата крачола.

Курсистът стоеше върху протезите си от кожа и алуминий, стоеше и весело гледаше инструктора, механика и ония, които очакваха реда си за полет.

Наумов изведнъж разбра и вълнението на тоя човек, и необикновения израз на лицето му, и сълзите в черните му очи, и оная жадност, с която той искаше да продължи усещането от полета. Курсистът го порази. Наумов се хвърли към него и бурно разтърси ръцете му:

— Мили, но как така?... Но ти... ти просто дори не знаеш какъв човек си! ...

Сега главното бе направено. Сърцето на инструктора бе спечелено. Вечерта те се срещнаха и заедно съставиха плана на тренировките. Съгласиха се, че положението на Алексей е трудно, че най-малката грешка може да доведе дотам, че да му забранят завинаги да управлява самолет, и макар че именно сега повече от когато и да било му се искаше по-скоро да премине на изстребител, да отлети там, където сега се отправят най-добрите бойци на страната — към прочутия град на Волга, — той се съгласи да тренира търпеливо, последователно и всестранно. Той разбра, че в своето положение трябва здраво да „опече работата си“.

Повече от пет месеца Мересиев бе обучаван в учебно-тренировъчната школа. Летището се беше покрило със сняг и самолетите бяха поставени на ски. Излизайки в „зоната“, Алексей виждаше сега под себе си вместо ярките есенни багри на земята само два цвята: бял и черен. Остаряха вече новините за разгрома на

германците при Сталинград, за гибелта на шеста германска армия, за пленяването на Паулус. На юг се разгръщаше невиджано, неудържимо настъпление: Танкистите на генерал Ротмистров бяха пробиха фронта и като предприеха смело нападение, сразяваха дълбокия тил на противника. За Алексей беше по-трудно „да скърца“ търпеливо във въздуха на мъничките учебни самолети, когато на фронта се извършваха такива неща, а в небето над фронта се развиваха такива боеве, отколкото ден след ден да извървява несметно число крачки надлъж по болничния коридор или да играе мазурка и фокстрот върху подутите си, силно болящи го крака.

Но още в болницата той си бе дал дума да се върне в авиацията. Беше си поставил цел и сега упорито се стремеше към нея през мъки, болки, умора и разочарования. Веднъж на новия му адрес пристигна дебел пакет. Клавдия Михайловна му изпращаше писмата и питаше как живее, какви са успехите му и съумя ли да осъществи мечтата си.

„Успя ли, или не“ — попита той себе си и без да си одговори, се зае да преглежда писмата. Те бяха няколко — от майка му, от Оля, от Гвоздев и още едно, което много го зачуди: адресът беше написан от „метеорологичния сержант“, а отдолу имаше подпис „От капитан К. Кукушкин“. Той прочете първо това писмо.

Кукушкин му съобщаваше, че отново го бяха свалили, че скочил от горящия самолет, скочил сполучливо, слязъл при своите, но при падането навехнал ръката си и сега лежи в медицинската санитарна база, „задушавайки се от скука“, между, както той се изразяваше, „доблестните майстори на клизми“, но че всичко това е дреболия и че той скоро пак ще бъде в строя. Това писмо е написано под диктовката на известната му Вера Гавриловна, която и сега още наричат в полка, според неговата шега, „метеорологичен сержант“. В писмото се казваше също, че тая същата Вера е много добър другар и подкрепя него, Кукушкин в нещастieto. В скоби Вера беше забелязала, че Костя, разбира се, преувеличава. От това писмо Алексей узна, че в полка все още го помнят, че в столовата, където висят портретите на героите, възпитани в полка, са окачили неговия портрет и че гвардейците не губят надежда да го видят отново при себе си. Гвардейци! усмихна се, Мересиев поклати глава. Сигурно с нещо голямо бяха заети главите на Кукушкин и на доброволния му секретар, щом бяха забравили да му съобщят новина като тая, че полкът е получил гвардейско знаме.

После Алексей разтвори писмото от майка си. То беше обикновено, старческо, суетливо послание, пълно с вълнение и грижа за него. Не му ли е зле, не му ли е студено, добре ли го хранят там, облекли ли са го топло за зимата и не трябва ли например да му уплете ръкавици? Тя е изплела вече пет чифта и ги е пратила на бойците от Червената армия. В големите пръсти е сложила бележници с пожелание за дълго носене. Добре би било един такъв чифт да попадне и при него. Хубави, топли ръкавички от ангорска вълна, която тя бе остригала от зайците си. Да, тя бе забравила да му съобщи: сега храни зайци, мъжки, женски и седем зайчета. Едва в края на цялото това мило, старческо бърбене се намираще най-главното, че германците бяха прогонени от Сталинград и че ги бяха напъхали там в миша дупка, дори се говори, че някакъв техен най-главен са взели в плен. Тъкмо когато ги подгонили, пристигнала в Камишин за пет дни Оля, пристигнала и живяла при нея, тъй като Олината къща била бомбардирана. Сега тя работи в пионерния баталион с чин лейтенант и вече била ранявана в рамото, поправила се и била наградена с орден — но какъв, бабичката, разбира се, не се сещаше да му съобщи. Тя добавяше, че когато седяла при нея, Оля все спяла, а когато не спяла говорела за него, че заедно гадаели на карти и че винаги върху сърцето на момчето спатия лежала дама каро. Майката пишеше, че по-добра снаха от дама каро за себе си, не желае...

[1] Дружество за съдействие на отбраната и на авиационното и химическото строителство в СССР. Б. пр. ↑

[2] „Д“ — знак за кацане. Б. пр. ↑

Алексей се усмихна на трогателната старческа дипломация и предпазливо отвори сивичкия плик от „дамата каро“. Писмото бе късо. Оля съобщаваше, че след „окопите“ по-добрите бойци от работническия им баталион били зачислени в редовна пионерска част. Сега тя е техник лейтенант. Тяхната част именно построила под огъня укрепленията на Мамаев курган^[1], станали сега толкова известни, а после и укрепителният пояс при Тракторния завод и заради това тяхната част била наградена с ордена на бойното Червено знаме. Оля пишеше че работят Тук до скъсване, че всичко — от консервите до лопатите — трябва да прекарват иззад Волга, която се обстрелва с картечници. Пишеше, че в целия град сега не е останала нито една цяла сграда, а земята е изровена и прилича на снимка от лунен пейзаж.

Оля пишеше, че като излязла от болницата, ги возили на автомобил през целия Сталинград. Тя бе видяла цели планини избити германци, събрани за погребване. А колко от тях се търкаляха по пътищата! И ми се поиска твоят приятел танкист, не помня името, да дойде тук и да погледне това със собствените си очи. Честна дума, всичко това трябва да бъде снето на филм и да бъде показано на такива като него. Нека видят как сме отмъстили за тях на врага. Накрая тя пишеше — Алексей прочете няколко пъти тая непонятна фраза, — че сега, след Сталинградската битка, тя се чувства достойна за него, героя на героите. Всичко това беше писано набързо, на гарата, където беше спрял ешелонът им. Тя не знаеше къде ще ги откарат сега и какъв ще бъде новият военен адрес. До следващото ѝ писмо Алексей бе лишен от възможността да ѝ отговори, че не той, а тя, тая мъничка крехка девойка, която тихо и загрижено се труди в самият ад на войната, е истински герой на героите. Той още веднъж огледа от всички страни писмото и плика. На обратната страна ла плика беше написано: младши лейтенант от гвардията Оля едикоя си.

Много пъти, когато почиваше на летището, Алексей изваждаше и препрочиташе това писмо. Още дълго време то го топли под пронизващия зимен вятър на летателното поле и В замръзналия,

облепен по ъглите с къдрави кичури скреж „девети А“ клас, където, както преди, живееше.

Най-после инструкторът Наумов му определи изпит. Трябваше да лети на „утьонка“ и полета щеше да инспектира не инструкторът, а началникът, оня същият червендалест шишко, подполковник, който така нелюбезно го посрещна при пристигането му в школата.

Като знаеше, че от земята го наблюдават внимателно и че се решава съдбата му, в тоя ден Алексей надмина сам себе си. Той пускаше мъничкия, лекичък самолет в такива рисковани фигури, че опитният подполковник против волята си даваше израз на своето възхищение. Когато Мересиев излезе от машината и се представи пред началството, по възбуденото, радостно, светещо с всичките си бръчици лице на Наумов разбра, че работата е вързана в кърпа.

— Отличен стил! Да ... Летец, както се казва, по божия милост — избъбра подполковникът. — Ето какво, синьоре, няма ли да останеш при нас за инструктор? На нас такива ни трябва.

Мересиев отказа решително.

— Е, излиза, че си глупак! Голяма работа ли е да воюваш. А тук щеше да учиш хора.

Изведнъж подполковникът видя бастуна, на който се подпираше Мересиев, и дори се зачерви.

Пак ли? Дай го тук! Ти какво, на гуляй ли си тръгнал, с бастунчето? Къде се намиращ, на булевард ли? Арест за неизпълнение на заповедта! Две деноноция... Талисман повлекли, летци ... Магьосничите. Само „поп каро“ още липсва на корпуса на самолета. Две деноноция. Чухте ли?

Като измъкна бастуна от ръцете на Мересиев, подполковникът се огледа наоколо, търсеше в какво би могъл да го счупи.

— Другарю подполковник, разрешете да доложа: той е без крака — застъпи се за приятеля си инструкторът Наумов.

Началникщабът още по-силно почервеня. Той изблеци очи и тежко задиша:

— Как така? И на туй отгоре ще ме заблуждаваш. Вярно ли е?

Мересиев утвърдително кимна с глава, като развълнувано поглеждаше към любимия си бастун, който сега беше заплашен от явна опасност. Той наистина не се разделяше сега от подаръка на Василий Василиевич.

Подполковникът подозрително поглеждаше към приятелите.

— Но щом е така, братле, знаеш... А я покажи краката... Дааа!...

Алексей Мересиев излезе от тренировъчната школа с отлични отзиви. Сърдитият подполковник, този стар „въздушен вълк“, можа повече от всеки друг да оцени величието в подвига на летеца. Той не пожали възторжените думи и в отзива си препоръчваше Мересиев за „всякакъв вид авиация като изкусен, опитен и волев летец“.

[1] [Калъфче с донесения.](#) ↑

Остатъка от зимата и ранната пролет Мересиев прекара в школата за преподготовка. Това бе старо, постоянно училище за военни летци с отлично летище, с чудесно общежитие; богат клуб, на сцената на който гостуващи трупи от московските театри даваха понякога импровизирани представления. Тая школа също бе препълнена, но в нея свято се спазваше довоенният ред и трябваше да се следи най-внимателно дори за дреболии във формата, защото за непочистени ботуши, за откъснато копче на реглана или за това, че в бързината си запасал летателния планшет над поясока следваше по заповед на коменданта да „блъскаш“ два-три часа в строева подготовка.

Голямата група летци, в която бе зачислен и Алексей Мересиев, се обучаваше на новия тогава съветски изстребител „Ла-5“. Подготовката се водеше сериозно, изучаваха се моторите, материалната част, минаваше се техниката. Като слушаше лекциите, Алексей оставаше поразен от това, колко далече е отишла съветската авиация за сравнително късото време, което той прекара във войната. Онова, което до началото на войната изглеждаше смело новаторство, сега бе безнадеждно остаряло. Пъргавите „лястовички“ и леките „мигове“, приспособени за боеве на голяма височина, които изглеждаха в началото на войната шедьоври, се изваждаха от употреба. В замяна на тях съветските заводи пускаха родените вече през дните на войната, изработени за баснословно кратък срок, последни модели великолепни „яки“, станалите на мода „Ла-5“, двуместните „илове“, тия летящи танкове които се плъзгаха над самата земя и сееха право върху главите на враговете бомби и куршуми, и снаряди, които бяха получили вече в германската армия паническото прозвище „шварце тод“, т.е. „черна смърт“. Новата техника, родена от гения на борещия се народ, бе усложнила извънредно много въздушния бой и изискваше от летеца не само да познава машината си, не само да има дръзка непреклонност, но и да умее бързо да се ориентира над полето на боя, да разчлени въздушното сражение на съставните му части и на своя

отговорност и риск, често без да чака команда, да взема и изпълнява бойни решения.

Всичко това бе необикновено интересно. Но на фронта се водеха жестоки, нестихващи настъпателни боеве и по време на лекции, седнал във високата светла класна стая, зад удобните черни учебни маси, Алексей Мересиев тежко и мъчително тъгуваше за фронта, за бойната обстановка. Той се бе научил да сподавя физическата „болка“ Умееше да се заставя да извършва невероятни неща. Но и той не намираше сили да потисне тая безпричинна тъга от принудителното безделие и понякога по цели седмици скиташе из школата мълчалив, разсеян и ядосан.

У За щастие на Мересиев в същата школа бе изпратен за преподавател и майор Стручков. Те се срещнаха като стари приятели. Стручков дойде в школата две седмици по-късно, но изведнъж се срасна със своеобразния и делови бит, приспособи се към необикновената ѝ за военно време строгост, стана за всички свой човек. Той изведнъж разбра настроението на Мересиев и когато след вечерното измиване се разотиваха по спалните, той го мушна в ребрата:

— Не тъгувай, момко, и ние ще влезем пак във войната. Виж още колко има до Берлин: крачат ли, крачат! Ще се извоюваме. До насита ще се извоюваме!

За тия два-три месеца, през които не бяха се виждали, майорът забележимо, както се казва в армията, се бе „поддал“, бе се отпуснал, застарял.

В края на зимата летците от курса, в който се учеха Мересиев и Стручков, почнаха летателната практика. Още преди това тоя „Ла-5“, мъничък, късокрил самолет, който по формата си приличаше на крилата рибка, бе добре известен на Алексей. Честичко през почивките той отиваше на летището и гледаше как с къс разгон излитаха и как изведнъж се издигаха в небето тия самолети, как се обръщаха във въздуха, като лъцяха на слънцето със синкавото си коремче. Приближаваше се до самолета, оглеждаше го, милваше с ръка крилото му, потупваше го по страната, сякаш това не бе апарат, а добре гледан красив, чистокръвен кон. Но ето че групата излезе на старта. Всеки се стремеше по-скоро да изпробва силите си и се почна сдържано надпреварване.

Инструкторът повика пръв Стручков. Очите на майора светнаха, той се усмихваше закачливо, като си подсвиркваше нещо възбудено, докато затягаше ремъците на парашута и затваряше кабината. После моторът забуча страшно, самолетът се откъсна от мястото си и ето вече бягаше по летището, оставяйки зад себе си опашка от снежен прах, която светеше на слънцето като дъга; ето че увисна във въздуха и блесна с крилата си в слънчевите лъчи. Стручков описа над летището остра дъга, направи няколко красиви завоя, преобърна се през крилото, направи майсторски, с истинска изящност целия комплекс задължителни упражнения, скри се от погледите и изведнъж: изскочи иззад покрива на школата и бръмчейки с мотора с пълна скорост се понесе над летището, като едва не закачи фуражките на курсистите, които чакаха на старта. Пак изчезна, после се появи и вече солидно заслиза, за да кацне майсторски на три точки. Стручков изскочи от кабината възбуден, ликуващ, палав като момче, чиято шега бе успяла!

— Не самолет — цигулка, ей богу, цигулка — викаше той, като прекъсваше инструктора, който го мъмреше за безразсъдството му. — На нея можеш да свириш Чайковски... Ей богу. Живеем, Альошка! — и той сграбчи Мересиев в силните си прегръдки.

Самолетът наистина бе хубав. С това бяха съгласни всички. Но когато дойде ред до Мересиев и той, прикрепил с каишките протезите си към педалите на управлението, се издигна във въздуха, изведнъж почувствува, че тоя кон за него, безногия, е твърде буен и изисква особена предпазливост. Откъсвайки се от земята, той не усети оня чудесен, пълен контакт с апарата, който дава и радостта от полета. Това бе отлична конструкция. Машината чувствуваше не само всяко движение, но и потреперването на ръката, която лежи на кормилото, отпечатвайки го тоз час със съответно движение във въздуха. С отзивчивостта си тя наистина приличаше на хубава цигулка. И точно тук Алексей почувствува с цялата острота непоправимостта на своята загуба, неподвижността на протезите си и разбра, че при управлението на тая машина дори най-добрите протези при най-голяма тренировка не ще заменят живия, чувствителен, еластичен крак.

Самолетът леко и гъвкаво пронизваше въздуха, послушно отговаряше на всяко движение на ръчното управление. Но Алексей се страхуваше от него: Той видя, че при острите завойи краката закъсняват, не се достига онова строго съгласуване, което се изработва у летеца

като особен род рефлекс. Това закъснение можеше да хвърли чувствителния апарат в свредел и да стане съдбоносно. Алексей се чувствуваше като спънат кон. Той не бе страхлив, не, той не трепереше за живота си и излетя дори без да провери парашута. Но се страхуваше, че най-малката му грешка ще го заличи завинаги от изстребителната авиация, завинаги ще затвори пред него пътя към любимата професия. Той внимаваше двойно повече и кацна с апарата съвършено разстроен, като и тук поради неподвижността на краката си направи такъв „козел“, че апаратът няколко пъти нескопосно подскочи по снега.

Алексей излезе от кабината мълчалив, начумерен. Другарите му и дори сам инструкторът, като си кривяха душите, с надпреварваха да го хвалят и поздравяват. Такава снизходителност само го обиди. Той махна с ръка и мълком закуца през снежното поле към сивата сграда на школата, като се клатеше тежко и влачеше краката си. Да се окаже неспособен сега, когато вече беше седнал в изстребител, бе най-тежката катастрофа след онова мартенско утро, когато простреляният му самолет се удари във върховете на боровете. Алексей пропусна обема, не дойде на вечеря. Въпреки правилата на школата, които най-строго забраняваха оставането през деня в спалните, той лежеше с обувки на леглото, подложил ръце под главата си, и никой — нито дежурният по школа, нито дори минаващите оттам командири, които знаеха мъката му — не се решаваха да му направи бележка. Дойде Стручков, опита се да го заговори, но не получи отговор и си отиде, съчувствено поклащайки глава.

Скоро след Стручков, почти веднага след него, в спалнята, където лежеше Мересиев, влезе заместник-политическият комисар на школата, подполковник Капустин, нисичък и нескопосен човек с големи очила, с лошо скроена военна униформа, която седеше като чувал на него. Курсистите обичаха да слушат лекциите му по международното положение, защото тоя човек с нескопосна външност изпълваше сърцата на слушателите си с гордост, че те участвуват във великата война. Но не можеха да привикнат към него като към началник, смятайки го за цивилен човек, случаен в авиацията, които не разбираше нищо от авиационното дело. Без да обръща внимание на Мересиев, Капустин огледа стаята, помириса въздуха и изведнъж се разсърди:

— Кой дявол е пушил тук? Нали има пушалня? Другарю старши лейтенант, какво значи това?

— Аз не пуша — равнодушно отговори Алексей, без да изменя позата си.

— А защо лежите на леглото? Не знаете ли правилата? Защо не станяхте, когато влезе старши началник?... Станете.

Това не бе команда. Напротив, бе казано съвсем по граждански, спокойно, но, Мересиев неохотно се подчини и застана мирно до леглото.

— Правилно, другарю старши лейтенант — поощри го Капустин. — А сега седнете и ще се посъветваме.

— За какво?

— Ами за това, какво да правим с вас. Да бяхме излезли оттук? Мене ми се иска да запуша, а тук не бива.

Те излязоха в полутъмния коридор, оскъдно осветен от синята светлина на затъмнените лампи, и се спряха до прозореца. В устата на Капустин задимя лула. Когато тя се разгаряше при всмукванията, лицето му, широко и замислено, за миг изплаваше от полумрака.

— Аз се каня днес да поискам сметка от инструктора на вашата група.

— Защо?

— За това, че ви пусна в зоната, без да е получил разрешение от командването на школата ... Е да, защо ме гледате? Собствено аз трябва и от себе си да поискам сметка, че досега не съм поговорил с вас. Все нямах свободно време ме, а се канех... Е добре. Ето какво, Мересиев, не е толкова проста работа да летите вие, да. За това и ще накастрия, изглежда, инструктора.

Алексей мълчеше. Какъв човек стоеше до него, пухкайки с лулата? Бюрократ, който смяташе, че някой е нарушил пълномощията му, като не го е уведомил навреме, че в живота на школата е станало необикновено събитие? Формалност, намерил в правилата за подбиране на летателния състав параграф, който забранява да се допускат във въздуха хора с физически недостатъци? Или просто чудак, който се залавя за първия повод, за да покаже властта си? Какво му става, защо дойде, когато и без него е толкова отвратително на душата му, че му иде да си метне въжето на врата.

Мересиев цял настръхна вътрешно, едва се въздържаше. Но месеците, прекарани в нещастия, го бяха научили да се въздържа от бързи изводи, а и в самия тоя нескопосан Капустин имаше нещо неуловимо, което му напомняше за комисаря Воробъев, когото Алексей мислено наричаше истински човек. Огънчето в лулата пламваше и гаснеше, показваше се от синята мъгла и пак се разтапяше в нея едрото широконосо лице с умни проникателни очи.

— Виждате ли, Мересиев, аз не искам да ви правя комплимент, но ако щете вярвайте, вие сте единственият човек в света, който е управлявал без крака изстребител. Единственият. — Той погледна през дупката на мундщука слабата светлина на лампичката и загрижено поклати глава. — Аз не говоря сега за стремежа ви да се върнете в бойната авиация. Това е, разбира се, подвиг, но в него няма нищо особено. Сега времето е такова, че всеки прави за победата всичко, което може... Но какво ѝ стана на тая проклета лула?

Той отново се залови да човърка мундщука и изглеждаше цял потънал в тая работа, а Алексей, разтревожен от неясни предчувствия, сега вече нетърпеливо чакаше какво ще му кажат. Като не преставаше да се занимава с лулата, Капустин продължи, без да го е грижа какво впечатление предизвикват думите му.

— Тук работата не се отнася до вас, до старши лейтенанта Алексей Мересиев. Работата е там, че вие без крака достигнахте майсторство, което досега, по целия свят се смята достъпно само за напълно здравия човек, и то едва ли не на стоте един. Вие не сте просто гражданинът Мересиев, вие сте велик експериментатор... Аха, отпуши се най-последно. С какво ли я бях запусил?... Така че и ние не можем, нямаме право, разбирате ли, нямаме право да се отнасяме с вас като с обикновен летец. Вие сте намислили важен експеримент и ние сме длъжни да ви помогнем с всичко, с което можем. А с какво? Е, кажете вие сами: с какво можем да ви помогнем?

Капустин пак напълни луличката си, запуши и пак червеният отблясък от нея ту се разпалваше, ту се загасваше и измъкваше от тъмнината и пак връщаше в нея това едро и широконосо лице.

Капустин обеща да се споразумее с началника на школата да увеличи числото на полетите на Мересиев и предложи на Алексей сам да изработи програма за тренировка.

— Да, но колко бензин ще отиде за това? — повайка се Алексей, като се учудваше колко просто и делово тоя мъничък некрасив човек разреши съмненията му.

— Бензинът е важен продукт, особено сега. Мерим го на кубически сантиметри, но има нещо по-скъпо и от бензина — и Капустин се зае старателно да йзчукува о тока си топлата пепел от извитата си луличка.

От следващия ден Мересиев почна да се тренира отделно. Той работеше не само с упорство, както тогава, когато се учеше да ходи, да тича, да танцува. Бе го обхванало вдъхновение. Стараеше се да анализира техниката на полета, да обмисли всичките му подробности, да го разложи на най-дребни движения и да разучи всяко движение поотделно. Сега изучаваше, именно изучаваше онова, което в младините си бе постигнал стихийно; стигаше с ума си до онова, което по-рано придобиваше чрез опита, чрез навика. Като разчленяваше мислено процеса на управлението на самолета на съставните му движения, той си изработваше особен похват за всяко от тях, като пренасяше усещането на работата от стъпалата върху коленете.

Това бе много трудна, усърдна работа. Резултатите от нея бяха толкова малки, че дори не се долавяха. И въпреки това Алексей чувствуваше, че с всеки полет самолетът сякаш все повече и повече се срастваше с него, ставаше по-послушен.

— Е, как е работата, маестро? — питаше го при срещите Капустин.

Мересиев повдигаше палеца си. Той не преувеличаваше. Работата растеше, макар и не много бързо, но сигурно й твърдо й което е най-важното, в резултат на тия тренировки Алексей престана да се чувствува в самолета като несръчен, слаб конник, който язди буен и бърз кон. Той отново вярваше в майсторството си. Това сякаш — се предаваше и на самолета и той като живо същество, като кон, който чувствува здравата ръка и острите шпори на добрия ездач, ставаше все по-покорен. Апаратът постепенно разкриваше пред Алексей всичките си летателни качества.

Някога в детинството Алексей започна да се учи на кьнки върху първия, гладък, прозрачен и незаякнал лед, стегнал волжкия залив. Собствено той нямаше кьнки. Кьнките не бяха за джоба на майка му и ковачът, когото тя переше бельото, му направи по нейна молба

мънички дървени трупчета с металически шини от дебел тел и дупки отстрани.

С помощта на връвчица и клечици Алексей прикрепяше тези трупчета към едни стари позакърпени валенки. С тях той отиде на залива — на тънкия, потъващ под краката лед, който звучно и мелодично пращеше и по който надлъж и нашир с викове и шум се плъзгаха дечурлигата от камишинските покрайнини. Момчетата препускаха като дяволи, гонеха се един друг, скачаха с кънките и танцуваха. Отстрани това изглеждаше проста, лесна работа. Но щом Алексей стъпи в залива, ледът веднага се изплъзна изпод него и падна много лошо по гръб.

Момчето веднага скочи на крака, като се страхуваше да покаже пред другарите си, че се е ударило. То се пазеше да не падне назад и като движеше краката си, се наклони напред, но веднага падна на носа си. Пак скочи, постоя на треперещите си крака, като размисляше какво се бе случило и се вглеждаше в движението на другите. Сега то знаеше, че не бива много да се навежда напред, но не бива и да се наклонява назад. Като се стараеше да се държи право, то пристъпи встрани и падна на хълбока си. Така пада и става до вечерта и се върна у дома от пързалката за огорчение на майка си цяло в сняг и с подкосяващи се от умора крака.

На другата сутрин пак отиде на пързалката. Той вече правеше доста уверени движения с краката, по-малко падаше, можеше, като се затича, да се пързалия няколко метра, но както и да се стараеше, както и да се напъваше, колкото и да стоеше на леда от сутрин до вечер, нищо повече не научи...

Но ето че веднъж — Алексей завинаги запомни този мразовит, бурен ден, когато вятърът на ивици навяваше сух сняг по полирания лед, направи някакво сполучливо движение и изведнъж, неочаквано за себе си, се за плъзга, заплъзга се силно, все по-уверено и по-уверено с всяко ново обръщане. Онова, което незабелязано бе трупал в себе си, когато падаше и се удряше, като повтаряше все отново опитите си — всичките тия малки навици, придобивани от него, сякаш изведнъж се превърнаха в цялостен навик и той уверено заработи с краката, като чувствуваше как цялото му тяло, цялото му детско, палаво, упорито същество ликува и се радва.

Така се случи с него и сега. Много и упорито летя той, като се стремеше да се слее отново със самолета, да го почувствува през метала и кожата на протезите. Понякога почваше да му се струва, че ще успее. Той се радваше, пускаше самолета в някаква сложна фигура, но изведнъж усещаше, че движенията му са нервни, самолетът сякаш се дръпваше, преставаше да се подчинява и почувствувал тъгата на изгасналата надежда, Алексей пак се залавяше за скучните си тренировки.

Но ето че веднъж, през един топъл мартенски ден, когато летището за една сутрин изведнъж потъмня и топящият се сняг се слегна така, че самолетите оставяха по него дълбоки бразди, Алексей излетя на своя изстребител в зоната. Вятърът при издигането бе насрещно-страничен, той отнасяше самолета и през всичкото време трябваше да го изправя. И точно тук, връщайки самолета в курса, Мересиев изведнъж почувствува, че апаратът му е послушен, че го усеща с цялото си същество. Това усещане се мярна като светкавица.

Отначало Алексей не повярва. Твърде много разочарования бе преживял, за да повярва веднага на щастieto си.

Той направи стръмен и дълбок десен завой. Самолетът беше покорен и точен. Алексей почувствува същото онова, което като дете преживя някога на волжкото заливче върху тънкия, силно пукащ лед. Намръщеният ден сякаш изведнъж се проясни. Сърцето му заби радостно, той почувствува как шията му леко се вцепени от познатия хлад на вълнението.

Всичките изводи от упоритите му тренировки бяха закрити зад някаква невидима черта. Той бе прекрачил тая черта и сега леко, без напрежение, жънеше плодовете на тежкия труд през многото дни. Успял бе в главното, което толкова дълго му избягваше; сля се със самолета си, почувствува го като продължение на собственото си тяло. Дори безчувствените му и неподвижни протези не пречеа сега на това сливане. Като усещаше в себе си пристъпите на нарастваща радост, Алексей направи няколко дълбоки виража, направи лупинг и щом излезе от него, пусна апарата в свредел. Земята се завъртя с писък бясно и летището, и сградата на школата, и куличката на метеорологичната станция с надутия шарен ръкав и всичко това се сля в непрекъснати кръгове. Той уверено изведе самолета от свредел, направи лупинг. Едва сега прочутият в ония дни „Ла-5“ разкри пред

летеца всичките си явни и скрити качества. Какъв апарат беше той в опитни ръце! Отговаряйки точно на всяко движение, той леко чертаеше най-сложните фигури, като свещ се издигаше нагоре — цялостен, ловък, бърз.

Мересиев излезе от самолета и се залюшка като пиан, с лице, плувнало в безсмислена усмивка, без да вижда пред себе си разярения инструктор, без да слуша караницата му. Нека ругае! „Арест?“ Добре, той е готов да прекара полагащото се време в ареста. Нима сега не е все едно? Ясно е: той е летец (добър летец), какво от това, че тренировките му похабиха свръх нормата скъпоценен бензин. Той ще върне този бензин стократно, само по-скоро да отиде на фронта, на бой.

В общежитието го чакаше още една радост. На възглавницата му лежеше писмо от Гвоздев. Къде, колко и в чии джобове беше лежало то, докато е търсело получателя; мъчно можеше да се установи, тъй като пликът бе измачкан; изцапан, просмукан с масло. Но писмото пристигна в чист плик, надписано с ръката на Анюта.

Танкистът пишеше на Алексей, че с него се е случила; твърде мръсна история. Ранен е в главата — и от какво? От крилото на германски самолет. Сега лежи в корпусната болница, от която впрочем тия дни се кани да излезе. А това невероятно; произшествие се случило така. След като шеста германска армия била отрязана и обкръжена при Сталинград, техният корпус пробил фронта на отстъпващите германци и като се промъкнал през образувания пробив, насочил се с всичките си танкове през степите към германския тил. Гвоздев командувал в този поход танкова дружина.

Весел поход било това! Стоманената колона се втурнала в разположението на германските тилове, в укрепените села, във възловите гари, връхлитала върху тях неочаквано, изневиделица. Танковете препускали по улиците, като разстрелвали и унищожавали всичко неприятелско, което им попадало по пътя, и когато остатъците от гарнизоните се разбягали, танкистите и моторизираната пехота, докарана на танковете, подпалвали складовете с боеприпаси, разрушавали мостовете, стрелките, обръщателите на гарите и задържали влаковете на отстъпващите германци. От запасите на враговете се снабдявали с трофейно гориво, вземали си продоволствие и политали по-нататък, преди още германците да могат да се опомнят,

да стегнат силите си за отпор или поне да определят посоката на по-нататъшното движение на танковете.

„Поразходихме се, Альошка, по степта като будьоновци. А фашистите се страхуваха от нас! Няма да повярваш, понякога с три танка и трофейна бронирана кола превземахме цели села със снабдителни бази. С паниката, братко Альошка, във военното дело е нещо велико. Добрата паника сред врага е по-скъпа от две пълни дивизии на настъпващите. Само че умело трябва да я поддържаш, като огън в огнището, да се правят все нови и нови неочаквани удари и да не й се дава да загасва. Сякаш на фронта бяхме пробрили германската броня, а под бронята се оказа празно. И ние вървахме като бъркачка през тесто...

... И ето случи се с мене тоя същият грях. Повика ни началникът. Разузнавателен самолет му бе хвърлил вимпел. Там и там има огромно снабдително летище. Към триста самолета, бензин, Стоки. Поципва командувачият червения си мустак и заповядва: «Гвоздев, през нощта, без шум, без изстрел, уж че сте свои, приближи се до летището, поблизичко, а после с цялата маса нападни със стрелба и преди да са се опомнили, превърни всичко с краката нагоре, така че нито един гад да не излети». Задачата получиха моят баталион и още един, придаден под мое командване. А «главните Сили» с предишния курс запълзяха към Ростов.

И ето, Альошка, попаднахме на това летище като лисица в курник. Альошка, приятелю, няма да повярваш, до самите германски сигналисти допълзахме по пътя. Германците не ни обръщат никакво внимание — техни сме и толкоз, сутрин е, мъгла, нищо не се разбира, чуват се само моторите и дрънкането на гъсениците. После като се втурнахме, като ударихме. Ех, Льошка, ама че сеир беше! Самолетите седят на редици, а ние по тях с бронебойните оръдия, с един снаряд пробиваме по пет, по шест самолета. После гледаме, няма да се справим, някои по-смели от екипажа почнаха да палят моторите. Е, ние затворихме люковете^[1] и ставаме сами разбивачи, бием с броните по опашките. Самолетите транспортни, грамадни, до мотора не можеш да достигнеш, но ние караме по опашките. Без опашка, все едно че си без мотор, няма да полетиш. Тук именно ме парна и мене. Измъкнах се от люка да погледам обстановката, а танкът точно тогава удари по самолета. Едно парче от крилото ме перна по главата. Благодарение на

шлема ударът бе намален, а то иначе бих свършил. Но всичко това е дреболия, работата върви към изписване и скоро пак ще видя моите танкисти. Другаде е белята: в болницата ми обръснаха брадата. Пазех я, пазех я, стана широка брада, а ми я обръснаха без всякаква милост. Е, кучета я яли брадата. Макар и бързо да вървим, но все до края на войната, предполагам, друга ще порасне и ще скрие грозотата ми. Ако искаш да знаеш, Альошка, Анюта, кой знае защо, не хареса брадата ми и през всичкото време в писмата си я косеше.“

Писмото бе дълго. Виждаше се, че Гвоздев го беше писал, потиснат от болничната скука. Между другото в края на писмото той съобщаваше, че край Сталинград, когато танкистите му загубили в боя колите си и очаквайки нови машини, водели бой като пехотата в района на прочутия Мамаев Курган, Гвоздев срещнал Степан Иванович. Старецът бил ходил вече на курсове и станал началство. Сега бил старшина и командувал противотанков взвод. Но снайперския занаят не оставил. Само че, според думите му, дивечът му сега бил по-сериозен: не бил фрицът зяпльо, излязъл от окопа да се погрее на слънцето, а немският танк — сложна и здрава машина. Но както и по-рано, в лова на тоя дивеч старецът бил силен със сибирската си ловджийска досетливост, с каменното си търпение, с издръжливостта и точността в боя. При срещата те изпили с Гвоздев манерка калпаво трофейно винце, запазено от пестеливия Степан Иванович, споменали всички приятели, а старецът изпратил на Мересиев много поздрав и канел двамата, ако останат живи, да отидат след войната при него в колхоза да половуват катерички или да поскитат на лов за патици.

Топло и тъжно стана на душата на Мересиев от това писмо. Всички приятели от четиридесет и втората стая отдавна, вече воюват. Къде ли са сега Гриша Гвоздев и старият Степан Иванович? Какво ли е станало с тях? Покой ли краища ги носят военните ветрове, живи ли са? Къде е Оля?

Алексей пак си спомни думите на комисаря Воробьов, че военните писма са като лъчи на угаснали звезди: пътуват дълго, дълго до нас и понякога звездата е изгаснала, а лъчът ѝ, весел и светъл, още дълго пронизва пространствата, носейки на хората ласкавия блясък на изгасналото вече светило.

[1] Отвор на тялото на танка. Б. пр. ↑

ЧЕТВЪРТА ЧАСТ

1

През един горещ летен ден на 1943 година по фронтовия път, утъпкан от обозите на настъпващите дивизии на Червената армия, направо през напуснатото, обрасло с гигантски червеникави бурени поле, като се клатушкаше и подскачаше в трапищата и дрънкаше с разсъхналата си дървена каросерия, бързаше към фронта старичък камион. На разбитите му, потънали в прах бордове едва можеха да се различат бели линии и надпис: „Военна поща“. Изпод колелата му се повдигаше огромна сива опашка и се носеше зад него, като бавно се разпръскваше в задушния неподвижен въздух.

В каросерията, натъпкана с чували писма, върху връзките нови вестници, подскачайки и клатейки се заедно с целия товар, седяха двама военни, облечени в летни рубашки, а фуражките им бяха със сини околошки. По-младият от тях, ако се съди по новичките му, неизцапани пагони — старши сержант от авиацията, бе тънък, строен, рус. Лицето му бе толкова момински нежно, че сякаш кръвта избиваше изпод бялата кожа. На вид имаше към деветнадесет години. Макар че с всички сили се мъчеше да изглежда стар войник, плюеше през зъби, караше се с пресипнал глас, правеше дебели като пръст цигари и се преструваше на равнодушен към всичко, ясно бе, че отиваше за пръв път на фронта и много се вълнуваше. Всичко наоколо — и разбитото оръдие, което бе заболо дулото си в земята досами пътя, и обраслият до кулата в бурени съветски танк, и парчетата от немски танк, разпръснати сигурно от точното попадение на въздушна бомба, и снарядните ями, вече покрити с трева, и купчините противотанкови мини, извадени от пионерите и наредени от тях по двете страни на новия път, и мяркащите се в далечината сред тревите брезови кръстове на немско военно гробище — следи на преминали тук сражения, следи, които очите на фронтовака просто не забелязваха, — всичко учудваше, поражаваше младежа, струваше му се значително, важно и много интересно.

У неговия спътник, старши лейтенант, обратно, можеше безпогрешно да се открие опитният фронтовак. На пръв поглед

можеше да му се дадат не повече от 23–24 години. Но ако се погледнеше загорялото му, изпръхнало от вятъра лице с тънките нишки на бръчките покрай очите, по челото, около устата, черните му замислени, изморени очи, би могло да се прибавят още десетина. Погледът му равнодушно се плъзгаше наоколо. Не го учудваха нито ръждясалите остатъци от разбитата, разкривена от взривове военна техника, която се виждаше ту тук, ту там, нито мъртвите улици на изгореното село, през които изтрополя камионът, нито дори парчетата от съветски самолет — мъничка купчина сив разкривен алуминий с търкалящо се по-настрана кълбо от мотори късче, от опашка с червена звезда и номер, чийто вид накара младежа да почервенеет и да потръпне.

Направил си удобно кресло от пакетите с вестници, офицерът дремеше, като подпираше брадата си на странен тежък бастун от черно дърво, украсен с инкрустирани златни монограми, сегиз-тогиз той сякаш се пробуждаше от дрямката, щастливо се оглеждаше наоколо и жадно вдишваше с пълни гърди горещия ароматен въздух. Затова пък, когато някъде встрани от пътя, над морето от червеникав нахален бурен, забеляза в далечината две мънички, едва видими чертички, които при внимателно вглеждане се оказаха Два самолета и които припряно, сякаш гонейки се един друг, плаваха във въздуха, той изведнъж се оживи, очите му пламнаха, ноздрите на тънкия му, малко гърбав нос се раздвижиха и без да откъсва поглед от тези две едва видими чертички, заудря с юмрук по покрива на кабината: — Самолети! Завивай!

Той стана, погледна с опитното си око местността и посочи на шофьора с ръка разкаляната долинка на едно ручейче, посивяла от грапавите листа на мащерката и осеяна със златните карамфилчета на лютиката.

Младежът пренебрежително се усмихна. Самолетите безобидно се премятаха някъде далеч: сякаш не им беше до самотното камионче, което бе вдигнало грамадна опашка от прах над тъжните пусти поля. Но преди да успее да протестира, шофьорът вече завиваше от пътя и колата, като задрънча с каросерията си, се понесе бързо към долинката. Старши лейтенантът веднага слезе от камиона и седна на тревата, като зорко заоглежда пътя.

— Но защo вие наистина... — заговори младежът, поглеждайки го насмешливо.

В същия миг другият се хвърли на земята и свирепо извика:

— Лягай!

Веднага след това се разнесе силният рев на моторите и две огромни сенки, които разтърсваха въздуха и бучаха някак особено, прелетяха над самите им глави. Това също не се видя на младежа много страшно: обикновени самолети, навярно наши. Той се огледа и изведнъж съзря, че търкалящият се на пътя, обърнат и отдавна разсипан на части камион дими и пламъците бързо го обхващат.

— Виж, със запалителни ни гощават — усмихна се шофьорът, като разглеждаше пробитата от снаряд и вече запалена каросерия. — За коли е тръгнал.

— Ловджии — спокойно рече старши лейтенантът, който бе се разположил удобно на тревата. — Ще трябва да чакаме, сега ще се върнат. Чистят пътищата. Закарай, приятелю, колата по-далеч, чак под оная бреза.

Той каза това толкова равнодушно и така уверено, сякаш немските летци току-що бяха му съобщили плановете си. Девойка, военен пощальон, придружаваше автомобила. Бледа, със слаба, недуюмяваща усмивка на изпращените си устни, тя със страх поглеждаше към тихото небе, по което се преобръщаха, кълбяха и бързо плаваха светли летни облаци. Тъкмо затова старши сержантът, макар и сам да беше твърде смутен, подхвърли небрежно:

— А по-добре е да тръгваме, защo ще губим време? Комуто е писано да бъде обесен, няма да се удави.

Старши лейтенантът, който дъвчеше спокойно една тревичка, погледна младежа, с едва доловима топла усмивка в черните сърдити очи.

— Ето какво, приятелю, забрави тая глупава пословица, докато не е късно. И друго, другарю старши сержант: на фронта е прието да се слушат по-старшите. Заповядват ти: „Лягай“ — значи трябва да легнеш.

Той намери в тревата сочно стъбло киселец, одра с нокът от него мъхнатата кожица и го задъвка с апетитно хрускане. Пак се чу бученето на моторите и ниско над пътя, клатейки се от крило на крило, преминаха предишните самолети — и минаха толкова близо, че ясно се

виждаше жълтокафявата боя на крилата им и чернобелите кръстове, и дори асо пика, нарисувано върху тялото на по-близкия от тях. Старши лейтенантът лениво откъсна още няколко стръкчета киселец, погледна часовника и изкомандува на шофьора:

— Да вървим. Сега може. И карай, приятелю, по-скоро, за да се махнем по-далеч от това място.

Шофьорът натисна сирената, от долчинката притича девойката пощальон. Тя донесе няколко розови ягоди, увиснали на тънички стъбълца, и ги подаде на старши лейтенанта.

— Вече зреят... Не забелязахме как дойде и лятото — рече той, помириса ягодите и ги мушна като цвете в петлицата на джобчето на рубашката си.

— Откъде знаете, че сега няма да се върнат и може да се пътува? — попита младежът старши лейтенанта, който пак мълчеше, поклащайки се в такт с подскачащия по трапищата камион.

— Това е проста работа. Това са „месери“ „Ме-109“. Те имат запас от гориво за 45 минути, сега го изразходваха и отидоха за ново.

Той поясни това равнодушно, сякаш не разбираше как може да не се знаят такива прости неща. Младежът почна по-внимателно да се вглежда във въздуха. Искаше му се пръв да забележи летящите „месери“. Но въздухът бе толкова чист и така силно наситен с аромата на буйно разцъфтялата трева, праха и миризмата на стоплената земя, така енергично свиреха в тревата щурците, така гласовито звънеше чучулигата, литнала някъде над тая тъжна, обрасла с бурен земя, че той забрави и немските самолети, и опасността и затананика с чист приятен гласец любимата през ония дни на фронта песенчица за боеца, тъгуващ в землянката си за далечната си мила.

— А „Калината“ знаеш ли? — изведнъж го прекъсна спътникът му.

Младежът кимна с глава и послушно запя старата песен. Измореното, изпрашено лице на старши лейтенанта стана тъжно.

— Не пееш, както трябва, старче. Това не ти е частушка^[1] това е истинска песен. Тя трябва да се пее със сърце — и той подхвана бавничко, с лек, тихичък, но верен гласец.

Автомобилът изведнъж намали ход, от кабината изскочи девойката пощальон. Тя сръчно, в движение, се хвана за задната дъска,

повдигна се на ръце и се прехвърли в каросерията, където я подхванаха силни приятелски ръце.

— Ида при вас: чувам, че пеете...

Тримата запяха под тракането на камиона и усърдното цвъртене на щурците.

Младежът се отпусна. Извади от раницата си голяма устна хармоника и като ту духаше в нея, ту запяваше и ръкомахаше, поведе песента. По глухия, изоставен вече фронтови път сякаш преправен с удари от камшик сред буйните, прашни, запълнили всичко бурени, силно и тъжно звучеше песента, така стара и така нова, като тия посърнали в летния зной поля, като усърдното скърцане на щурците в топлата ароматна трева, като звъна на чучулигата в ясното небе и като самото това високо и бездънно небе.

Те така се бяха увлекли в пеенето, че едва не полетяха от връзките вестници, когато камионът забави ход. Той спря сред пътя. Наблизо, обърнат настрана в канавката и заорал с прашните си колела, се търкаляше разбит тритонен камион. Младежът побледня, а спътникът му прескочи бързо през борда и хукна към обърнатия камион. Той имаше странна, танцуваща, кривокрака походка. След минута шофьорът измъкна от смачканата кабина окървавеното тяло на един капитан от интендантската служба. Лицето му, цялото изранено и издраскано, сигурно от удар в стъклото, бе посивяло като околния прах. Старши лейтенантът повдигна клепача на затвореното му око.

— Тоя е готов — каза той, като сне фуражката си. — Има ли там друг?

— Да, водачът на колата — отговори шофьорът.

— Е, защо стоите? Помогнете! — викна старши лейтенантът на объркания, смутен момък. — Не сте ли виждали кръв? Свиквайте, ще ви се наложи да гледате... Това са ловците, тяхна работа е.

Водачът на колата се оказа жив. Той тихо пъшкеше, без да отваря очи. По него не се виждаше рана, но сигурно, когато разбитата от снаряда кола в пълнен ход се бе обърнала в канавката, бе ударил гърдите си о кормилото, а парчетата от кабината го бяха притиснали до кормилото. Старши лейтенантът заповяда да го качат в камиона. Той постла под ранения новата си, още необличана контешка шинела, която носеше грижливо увита в парче платно. Седна на дъното на камиона и сложи главата на ранения върху коленете си.

— Карай с всички сили! — заповяда той на шофьора.

Като придържаше предпазливо главата на ранения, той се усмихна на нещо свое, далечно.

Свечеряваше се вече, когато камионът се втурна в улицата на малкото селце, където опитното око веднага можеше да открие командния пункт на малка авиационна част. Няколко телефонни жици се точеха по изпрашените вейки на дивите череша, по хилавите ябълки, които стърчаха в градините, обвиваха сивите чатали на кладенчевите геранила, прътите на стоборите. Край къщите, под сламените навеси, където обикновено стоят селски каруци и лежат плугове и брани, се виждаха смачкани „емки“ и „вилиси“. Ту тук, ту там зад мътните стъкла на малките прозорчета се мяркаха военни с фуражки със сини околошки, тракаха пишещи машини, а в една къщурка, където се събираше цялата паяжина на телефонните жици, се чуваше отмереното тракане на телеграфен апарат.

Това селце, което лежеше, настрана от големи и малки пътища, бе се запазило в тъжната буренясала пустиня като охранявана зона, която трябваше да показва колко хубаво и охолно се живееше по тия краища преди нахлуването на германците. Дори малкото, обрасло с пожълтяла блатна леща изкуствено езеро бе пълно с вода. То блестеше с прохладното си петно в сянката на старите плачещи върби, а двойка белоснежни и червеноклюни гъски, които си проправяха път между заплетената блатна леща, плуваха, като оправяха перата си и се обливаха с вода.

Предадоха ранения в къщата, над която се вееше знаме с червен кръст. После камионът мина през селцето и се спря пред спретнатата сграда на селското училище. Тук по изобилието на жици, които се вмъкваша в едно разбито прозорче, и по войника, застанал в сянката с автомат на гърдите, се познаваше, че е щабът.

— При командира на полка — каза старши лейтенантът на дежурния, който решаваше при отворения прозорец кръстословица в списание „Червеноармеец“.

Младежът, който го следваше, забеляза как пред входа на щаба спътникът му с механично движение обтегна на себе си рубашката, оправи я с палците си под ремъка, закопча копчетата на яката и веднага направи същото. Сега той се стараяше във всичко да прилича на своя мълчалив спътник, който много му хареса.

— Полковникът е зает — отговори дежурният.

— Доложете, че съм дошъл с бързо писмо от отдел „Кадри при щаба на ВА^[2]“

— Почакайте: при него е на доклад екипажът на въздушното разузнаване. Помоли да не му пречим. Ето, поседнете в градинката пред къщата.

Дежурният пак потъна в кръстословицата, а пристигналите влязоха в градинката и седнаха на стара скамейка край грижливо оградена с тухли, но сега напусната и обрасла с трева леха, където преди войната в такива също тихи вечери навярно е седяла и почивала след работа старата учителка. През отворените прозорци ясно долитаха два гласа. Единият, пресипнал, възбудено докладваше:

— Ето по тоя и тоя път към Болшое Горохово и параклисчето Крестовоздвиженски има усилено движение на гъсти колони камиони и за забелязване е, че все по една посока — към фронта. Ето тук, до самия параклис, в долинката има камиони или танкове. Предполагам, че е съсредоточена голяма войскава част.

— Защо предполагаш така? — прекъсна го тенорчето.

— Има силен преграден огън. Едва се измъкнахме. Вчера тук нямаше нищо, димяха някакви кухни. Аз минах над самите покриви и стрелях по тях, за да ги сплеща. А днес — къде ще се приближиш! Такъв огън... Явно е, че се отправят към фронта.

— А в квадрат „зет“?

— Тук също има движение, но по-бавно. Ето тук, до горичката, има голяма танкова колона в движение. Стотина коли. Проточила се е с ешелоните си на около пет километра, така си върви денем, без да се замаскира. Може да е лъжливо движение... Ето тук, тук и после там засякохме артилерия, до най-предните позиции. Има и складове с гориво, замаскирани с дърва. Вчера ги нямаше. Големи складове.

— Това ли е всичко?

— Тъй вярно, другарю полковник. Ще заповядате ли да напиша донесение?

— Какво донесение! Веднага в армията. Рапорт! Знаете ли какво значи това? Ей, дежурен! „Вилиса“ ми Откарайте капитана в щаба на ВА.

Кабинетът на полковника се намираше в широка класна стая. В тая стая с гредореди имаше всичко на всичко една маса, на която

стояха кожените калъфи на телефоните, голям авиационен планшет с карта и червен молив. Полковникът, дребничък, бърз, стегнат човек, се разхождаше припряно из стаята покрай стените, сложил ръце на гърба си. Зает с мислите си, той два пъти премина покрай застаналите мирно летци, после изведнъж се спря пред тях, като въпросително издигна сухото си, твърдо лице.

— Старши лейтенант Алексей Мересиев — се представи мургавият офицер, като се изпъна и тракна с токовете си. Изпратен на ваше разпореждане.

— Старши сержант Александър Петров — отрапортува младежът, като се стараяше още повече да се изпъне и още по-звучно тракна о пода с токовете на брезентовите си войнишки ботуши.

— Командир на полка полковник Иванов — избъбра домакинът. — Пакетът?

Мересиев с бърз жест измъкна от планшета пакет и го подаде на полковника. Той прегледа съпроводителните книжа и бързо огледа пристигналите.

— Добре, навреме. Само че защо малко са изпратили?

После изведнъж си спомни нещо, на лицето му се мярна учудване.

— Позволете, вие сте Мересиев, нали? За вас ми се обади началникщабът на ВА. Той ме предупреди, че вие...

— Това няма значение, другарю полковник — не твърде учтиво го пресече Алексей. — Разрешавате ли да поема службата?

Полковникът с любопитство погледна старши лейтенанта и с одобрителна усмивка кимна с глава.

— Правилно. Дежурен, отведете ги при началник щаб, разпоредете се от мое име да ги нахранят и да им намерят легла. Кажете да оформят заповедта им за ескадрилата на гвардейския капитан Чеслов. Изпълнявайте.

Командирът се видя на Петров твърде суетлив. На Мересиев той се хареса. Алексей обичаше тъкмо такива бързи хора, схватливи, бързо да мислят и твърдо да решават, докладът на въздушния разузнавач, който те случайно чува, като чакаха в градината, не излизаше от ума му. По много признаци, разбираеми за военния човек: по това, как бяха задръстени пътищата, по които пътуваха от армията, прехвърляйки се от една случайна кола на друга, като ги спираха с ръка; по това, как

нощем часовете по пътищата строго изискваха да се спазва маскировката, заплашвайки да стрелят в гумите на нарушителите; по това, че в брезовите гъсталаци край фронтите пътища бе така шумно и тясно от наблъсканите там танкове, камиони и артилерия; по това дори, че над пустия полски път днес ги бяха атакували германски „ловци“, Мересиев разбираше, че затишието на фронта бе свършило, че някъде — именно в тия краища — немците са замислили новия си удар, че тоя удар ще дойде скоро и че командването на Червената армия знае за него и е подготвило вече достоен отговор.

Неспокойният старши лейтенант не даде на Петров да дочака в столовата третата порция. Те скочиха на минаващата цистерна и заминаха за летището, разположено на полянката зад селото. Новопристигналите се запознаха тук с командира на ескадрилата гвардейския капитан Чеслов, намръщен, мълчалив, но сигурно извънредно добродушен човек. Той ги поведе без дълги разговори към тревясалите подкови на землените закрития, където стояха новички, блестящо лакирани небесни „Ла-5“ с номера 11 и 12 на вертикалните кормила. На тях именно щяха да летят новопристигналите. В ароматната брезова горичка, където дори ревът на моторите не можеше да заглуши пронизителните птичи хорове, току-що пристигналите прекараха до вечерта покрай апаратите си, като бърбеха с новите си механици и влизаха в живота на полка.

Те толкова се увлякоха, че пристигнаха с последния камион в селцето вече на мръкване и пропуснаха вечерята. Това много не ги огорчи. Във вещевите торби имаше остатъци от сухата храна, дадена им за път. По-сложно се оказа нощуването. Мъничкият оазис сред мъртвата буренясала пустиня беше гъсто пренаселен от екипажите на щабния персонал на двата авиационни полка, които се намираха тук, след дълго скитане из препълнените къщи, след сърдити препирни с обитателите, които не искаха да пуснат нови квартиранти, след философските разсъждения на коменданта — жалко било, че жилищата не са гумени и не могат да се разтягат — той ги бутна накрая в първата попаднала му „къща“.

— Спете тук, а утре ще видим.

В мъничката къщурка вече живееха девет души. Летците лягаха да спят рано. Газеничето, направено от сплесната снарядна гилза, което в първите години на войната се наричаше „катюша“, а след

боевете при Сталинград бе прекръстено „сталинградка“, мътно осветяваше неясните силуети на спящите. Те бяха заели леглата, пейките, лежаха, един до друг на пода върху купчини сено, покрито с платнища. Освен деветте квартиранти в къщурката живееха и хазайте — бабичка с дъщеря си, вече мома, които поради „стесняването“ спяха върху грамадната руска печка.

За миг новодошлите се спряха на прага, без да знаят как да преминат през всичките тия спящи тела. От печката им подвикваше сърдит старчески глас:

— Няма къде, няма къде! Гледай, препълни се. На тавана ли?

Петров неловко се спря на прага, готов да се върне обратно на улицата, но Мересиев вече предпазливо крачеше през стаята към масата, като се пазеше да не настъпи някого от спящите.

— Ние искаме само някъде да хапнем, майко, цял ден не сме яли. Ще може ли една чинийка и две чашки? А за нощуване ще излезем вън, няма да ви притесняваме. Сега е лято.

Но на печката, иззад гърба на сърдитата баба, вече се мяркаха нечии мънички боси крака. Тъничка, лека фигура мълчаливо се спусна от печката, прескочи ловко спящите, скри се в пруста и скоро се върна, като носеше чинийки и разноцветни чашки, захлупени върху тънките ѝ пръстчета. Отначало на Петров му се стори, че това е момиченце. Когато обаче тя се приближи до масата и жълтата мъждива светлина на лампата отдели от дрезгавата мъгла лицето ѝ, той видя, че е девойка, и то хубавичка девойка, в разцвета на възрастта си. Само че много я бе загрозила кафявата ѝ блуза, полата от груб плат и изпокъсания шал, който обвиваше на кръст гърдите ѝ и бе завързан по старешки на гърба.

— Марина, Марина, ела тук, мръснице! — засъска бабичката върху печката.

Но девойката дори не погледна нататък. Тя сръчно постла върху масата чист вестник, нареди върху него съдовете, постави вилиците, като хвърляше коси потледи към Петров. — Яжте, наздраве. Искате ли още нещо да ви нарежа или да ви стопля? Аз ей сегичка. Само че комендантът не позволява да се пали огън на двора.

— Маринка, ела тук! — викаше бабичката.

— Не ѝ обръщайте внимание: тя си е такава, малко не е на себе си. Немците я наплашиха. Щом види нощем военни, все гледа да ме

скрие. Не ѝ се сърдете: тя само нощем е такава, а денем е добра.

В торбата на Мересиев се намериха колбаси, консерви, дори две сухи херинги с избила по хлътналите им страни сол и корав като камък войнишки хляб. Петров се оказа по-малко пестелив: той имаше месо и сухари. Мъничките ръчички на Маринка нарязаха сръчно всичко това и го наредиха апетитно върху чинийките. Все по-често и по-често се плъзгаше скритият под дългите ресници поглед на бързите ѝ очи по лицето на Петров, а и Петров също тайничко почна да поглежда към нея. А когато погледите им се срещаха, и двамата се изчервяваха, мръщеа се, отвърщаха се един от друг, и двамата водеха разговор само чрез Мересиев, без да се обръщат един към друг. На Алексей му беше смешно да ги гледа, смешно и мъничко тъжно: двамата бяха толкова млади — като се сравняваше с тях, той се смяташе за стар, изморен, много преживял.

— Виж какво, Маринушка, а краставички случайно нямате ли? — попита той.

— Случайно има — леко усмихната, отговори девойката.

— А едно-две варени картофчета няма ли да се намерят?

— Поискайте — ще се намерят.

Тя пак излезе от стаята, като ловко прескачаше спящите, безшумна, лека като пеперудка.

— Другарю старши лейтенант, как можете да се отнасяте с нея така? Непозната девойка, а вие се обръщате към нея на „ти“, краставички искате и...

Мересиев се разсмя високо.

— Ти къде се намираш, старче? Това фронт ли е, или какво?... Бабичко, стига си се карала, слизай, ще ядем, хайде!

Бабичката запъшка и като все още сърдито мърмореше нещо под носа си, слезе от печката и веднага се настани до колбасите, които, както тя обясни, много обичала преди войната.

Четиримата седнаха около масата и под разногласното хъркане и сънното бълнуване на останалите квартиранти се навечеряха с апетит. Алексей бърбеше, без да млъква, шегуваше се с бабичката, размиваше Маринка. Попаднал най-сетне в родната атмосфера на бивачния живот, той му се наслаждаваше изцяло, чувствавайки се като завърнал се в родния дом след дълго скитане по чужди краища.

Към края на вечерята приятелите узнаха, че селцето се е запазило, защото тук се намирал някога германски щаб. Когато Червената армия започнала да настъпва, той офейкал толкова бързо, че не успял да унищожи селцето. Бабата се побъркала, след като германците изнасилили пред очите ѝ голямата ѝ дъщеря, която после се удавила в езерото. Самата Маринка, докато германците били по тези краища, прекарала осем месеца, без да вижда слънце, в задния двор, в празната плевня, чийто вход бил затрупан със слама и вехтории. Нощем майка ѝ носела храна и вода и ѝ ги подавала през мъничкото прозорче. Колкото повече Алексей разговаряше с девойката, толкова по-често тя поглеждаше към Петров и в закачливите ѝ и плахи погледи имаше мъчно скривано възхищение.

Вечерята беше изядена незабелязано. Маринка грижливо събра остатъците, загъна ги и ги мушна в торбата на Мересиев: на войника значи все ще му потрябват. После тя си пошепна нещо с бабичката и решително каза:

— Вижте какво: щом комендантът ви е настанил тук, тук и ще живеете. Качете се на печката, а ние с мама ще преспим в килерчето. Починете си от пътя. А утре ще ви намерим местенце.

Пак така, стъпвайки леко с боси крака през спящите, тя донесе от двора наръч прясна житена слама, нахвърли я щедро върху широката печка, подложи някакви дрешки вместо възглавница — и всичко това правеше бързо, сръчно, безшумно, с котешка грациозност.

— Хубава е, старче, девойката! — забеляза Мересиев, като с удоволствие се протегна върху сламата и се опъна така, че ставите му изпукаха.

— Струва ми се, не е нещо особено — с престорено равнодушен тон отвърна Петров.

— И как те гледаше!...

— Ех, че го казахте, гледала. Тя все с вас разговаряше.

След минута вече се чуваше спокойното му, сънно дишане. Мересиев не спеше. Лежеше изтегнат върху прохладната, сладко миришеца слама. Той видя как от пруста влезе Маринка, премина през стаята, като търсеше нещо. От време на време тя крадешком поглеждаше към печката. Поправи лампата на масата, пак погледна към печката и тихичко тръгна през спящите към вратата. Видът на тая тъничка, красива девойка, облечена в дрипи, кой знае защо, изпълни

душата на Алексей с тъжен покой. Ето че си намериха и квартира. Първият им боен полет заедно с Петров бе определен за сутринта. Мересиев — водач, Петров — воден. Ще излезе ли нещо? Изглежда чудесен момък! Ето че и Маринка от пръв поглед се влюби в него. Но трябва да се спи, да се спи.

Мересиев се обърна настрана, повърти се в сламата, затвори очи и веднага потъна в дълбок сън.

Събуди се от усещането на нещо страшно. Не можа изведнъж да разбере какво се бе случило, но военната привичка го накара да скочи веднага и да грабне пистолета. Не помнеше нито къде е, нито с кого е. Задушлив, вонящ на чесън дим обвиваше всичко, а когато подухването на вятъра прогони димния облак, Алексей видя над главата си странни, яркосветеци огромни звезди. Бе светло като ден и се виждаха разхвърляните като кибритени клечки греди на къщата, отметнатият настрана покрив, озъбил се с гредите си, и нещо безформено, което се бе запалило наблизко. Той чу пъшкане, бучащия на вълни рев на мотори над главата си и познатото, отвратително, проникващо до самите кости свирене на падащи бомби.

— Лягай! — извика той на Петров, който се оглеждаше изумено и стоеше на колене върху печката, щръкнала сред развалините.

Те легнаха върху тухлите, притиснаха се към тях и в същото време голямо парче бомба удари комина на печката, като ги засипа с червен прах и мирис на суха глина.

— Не мърдай от мястото си, лежи! — командуваше Мересиев, като потискаше в себе си неудържимия стремеж да скочи и да бяга, да бяга нанякъде, само да се движи — стремеж, който човек винаги изпитва при нощните бомбардировки.

Бомбардировачите не се виждаха. Те се въртяха в тъмнината високо над спуснатите от тях осветителни ракети. Затова пък на белезникавата трептяща светлина се виждаше отлично как се вмъкваша в осветеното място, летяха надолу и нарастваха стремително пред очите като черни капки бомбите и как после червени вихрушки пламтяха в мрака на лятната нощ. Сякаш земята се разпадаше на части и протяжно гърмеше: „Р-р-р-риих! Р-р-р-риих!“

Летците се бяха проснали върху печката, която се люлееше и подскачаше при всеки взрив. Те притискаха към нея цялото си тяло, бузите си, краката си, като инстинктивно се стремяха да се вмъкнат, да

се сраснат с тухлите. После бученето на моторите се отдалечи и изведнъж почна да се чува как със съскане догарят падналите долу с парашутчетата си осветителни ракети и как бучи пламъкът на пожара, който се разгаряше върху развалините на отвъдната страна на улицата.

— Ех, ето че ни разхладиха — рече Мересиев с видимо спокойствие, като отърсваше от рубашката и панталоните си сламата ѝ праха от мазилката.

— А ония, които спяха там? — с ужас извика Петров, като се стараеше да успокои нервно треперещата си челюст и да сподави отегчителното хълцаме. — А Маринка?

Те слязоха от печката. Мересиев имаше фенерче. Осветиха затрупания с дъски и греди под на съборената къща. Върху него нямаше никой. Както после се разбра, летците бяха чули звуците на тревогата, бяха успели да избягат на двора и да се скрият в изкопите. Петров и Мересиев обходиха цялата развалина. Маринка и бабата никъде не се виждаха. На виковете им никой не се обади. Къде се бяха дянали? Бяха ли избягали, бяха ли успели да се спасят?

По улиците вече ходеха комендантски патрули и възстановяваха реда. Сапъори гасяха пожарите, разчистваха развалините, изнасяха трупове и изравяха ранени. В тъмнината сновяха дежурни, които извикваха имената на летците. Полкът бързо се преустройваше в новото положение. Летателният състав се събираше на летището, за да може с разсъмването да се намери на самолетите си. Според предварителните сведения загубите в личния състав изобщо не бяха големи. Бе ранен един летец, убити бяха двама техници и няколко часови, които бяха останали на поста си през време на нападението. Предполагаше се, че са загинали много местни жители, но колко, поради тъмнината и суматохата, бе мъчно да се установи.

На разсъмване, като отиваха на летището, Мересиев и Петров неволно се спряха край развалините на къщичката, където бяха нощували. Из хаоса от греди и дъски пионерите изнасяха носилка, на която лежеше нещо, покрито с окървавен чаршаф.

— Кого носите? — попита Петров, цял побледнял от тежко предчувствие.

Мустакатият солиден сапъор, който напосми на Мересиев за Степан Иванович и който носеше предните дръжки на носилката, обясни подробно.

— Някаква бабичка и девойче откопахме от зимника. Камъните ги затрупали. На място. Момиченце ли е, или девойка, не можеш да разбереш: мъничка такава — вижда се, била е хубавичка. Камъкът я ударил в гърдите. Много е хубава, сякаш е малко дете... Тази нощ германската армия премина в последното си голямо настъпление и като атакува укрепленията на съветските войски, започна съдбоносното за нея сражение при Курската дъга.

Слънцето още не бе изгряло, беше най-тъмният час на късата лятна нощ, а на военното летище вече ревяха запалените мотори. Капитан Чеслов бе разтворил картата върху росната трева и показваше на Летците от ескадрилата маршрута и новото местоположение.

— Отваряйте си очите Не губете очната връзка. Летището е на самите предни позиции.

Новото местоположение бе наистина на линията на фронта, отбелязана на картата със син молив върху клина, който се вдаваше в разположението на германските войски. Летяха не назад, а напред. Летците се радваха, макар че германците бяха взели отново инициативата. Червената армия не само не мислеше да отстъпва, а се приготвяше за настъпление.

С първите лъчи на слънцето, когато по полето лежеше още на вълни розова мъгла, втората ескадрила излетя след своя командир и самолетите, без да се губят от погледите си, взеха курс на юг.

В първия си общ полет Мересиев и Петров вървяха на близка двойка. През тия няколко минути, които те прекараха във въздуха, Петров можа да оцени уверения и наистина майсторски похват на полета на водача си, а Мересиев, като направи нарочно на няколко пъти остри и неочаквани завои, откри в другия верен поглед, съобразителност, здрави нерви и което беше за него най-важното, още неуверения, но добър стил на летене.

Новото летище бе в района на тила на един стрелкови полк. Ако немците го откриеха, можеха да го обстрелват с малокалибрена артилерия и дори с големи миномети. Но на тях не им бе до някакво там летище, появило се под носа им. Още по мрак те изсипаха върху укрепленията на съветските войски огъня на цялата си артилерия, струпана тук през пролетта. Червени пулсиращи отблясъци от пожари се издигаха високо към небето в района на укрепленията. Взривовете изведнъж покриха всичко, сякаш в един миг бе израснала гъста гора от

черни дървета. И когато слънцето изгря, на земята не стана по-светло. В бучащата, ревяща и люлееща се мъгла трудно можеше да се различи нещо и слънцето висеше на небето като неясна, кално-червена палачинка.

Но не напразно съветските самолети цял месец преди това бяха пълзели високо в небето над немските позиции. Намеренията на немското командване бяха отдавна разкрити, позициите и центровете на съсредоточаване бяха нанесени на картата, изучени бяха квадрат по квадрат. Немците мислеха, както винаги, да се нахвърлят с всичките си сили и да забият ножа в гърба на спящия предутринния си сън противник. Но противникът само се преструваше на заспал. Той хвана нападателя за ръката, която държеше ножа, и тая ръка запука, стисната в стоманените юнашки пръсти. Още не бе затихнал ураганът на артилерийската подготовка, който бушуваше на фронта по дължината на няколко десетки километра, и немците, заглушени от трясъка на собствените си батареи, ослепени от барутния дим, който бе обвил позициите им, видяха огнените кълба на взривовете в своите окопи. Съветската артилерия биеше точно и не разпръснато както немците, а по целта, по батареите, по струпаните танкове и пехота, които бяха се изтеглили вече към рубежа за атака, по мостовете, по подземните погребни с бойни припаси, по блиндажите и командните пунктове.

Артилерийската подготовка на германците се превърна в мощен огневи дуел, в който участваха и от двете страни десетки хиляди дула от най-различни калибри. Когато самолетите от ятото на капитан Чеслов кацнаха на летището, земята трепереше под краката на летците, а взривовете гърмяха тъй често, че се сливаха в един общ клокощ шум, сякаш по някакъв железен мост се влачеше гигантски влак, вървеше, вървеше, бучеше, трещеше, вървеше и не можеше да премине. Бурно кълбящ се дим обвиваше целия хоризонт. Над мъничкото полково летище ту като гъски, ту като ято жерави или в разгърнат строй все летяха и летяха бомбардировачи и избухването на бомбите им като глухи бучащи тътнежи се отделяше от равномерния грохот на артилерийския бой.

По ескадрили бе обявена готовност 2. Това означаваше, че летците са длъжни да не напускат кабините на самолетите си, за да могат при първата ракета да се издигнат във въздуха. Самолетите бяха изведени в края на брезовата горичка и замаскирани с клончета. От

гората се разливаше прохлада, ароматна влага, лъхаща на гъби, и безшумните породи грохота на боя комари смело атакуваха лицата, ръцете, шиите на пилотите.

Мересиев сне шлема си и като се бранеше лениво от комарите, седеше замислен и се наслаждаваше на силния аромат на утринната гора. В съседното закритие беше самолетът на другаря му от двойката. Петров през всичкото време скачаше от седалището и дори се изправяше върху Него за да погледа по посока на боя или да изпрати с очи бомбардировачите. Искаше му се по-скоро да литне във въздуха, та за пръв път в живота си да се срещне с истински неприятел, да насочи острите паяжини на куршумните следи не в надутия от вятъра платнен мехур, който влачи на връв зад себе си самолетът „Р-5“^[3], а в истински неприятелски самолет, жив и подвижен, в който като охлюв в черупката си седи може би оня същият, чиято бомба днес уби слабичката красива девойка, явила му се като в хубав сън. Мересиев гледаше как се тревожи и вълнува другарят му и си мислеше: по години бяха почти връстници, оня беше на деветнадесет, а Мересиев — на двадесет и три; Какво значи за мъжа разлика от три-четири години? Но редом с другаря си той се чувствуваше старец, опитен, уравновесен изморен. Ето и сега Петров се върти в кабината, потрива ръце, смее се, вика нещо след плъзгащите се „илове“, а Алексей се е разположил удобно върху коженото седалище ма апарата. Спокоен е. Той няма крака. На него му е по-трудно да лети, отколкото на който и да било друг летец в света Но дори и това не го вълнува. Той разчита на майсторството си и вярва в осакатените си крака.

Полкът стоя до вечерта в готовност 2. Кой знае защо, държаха го в резерва. Сигурно не искаха предварително да разкриват разположението му.

Пренощуваха в мънички землянки, построени още от немците, които бяха стояли тук някога, и обзаведени от тях: дъските бяха облепени с картон и жълта амбалажна хартия. По стените бяха се запазили дори пощенски картички с някакви филмови красавици с големи алчни уста и своеобразни пейзажи на немски градове.

Артилерийският бой продължаваше. Земята трепереше. Сухият пясък се сипеше по хартията и цялата землянка отвратително шушнешеше, сякаш гъмжеше от насекоми.

Мересиев и Петров решиха да легнат навън, върху постланите си платнища. Заповядано бе да спят, без да се събличат. Мересиев само отслаби ремъците на протезите си и легнал по гръб, гледаше небето, което сякаш трепереше в червеникавата заря на взривовете. Петров веднага заспа. В съня си той хъркаше, бърбеше нещо, дъвчеше и мляскаше с устни и цял се бе свил на кълбо като дете. Мересиев хвърли отгоре му шинела си. Като чувствуваше, че няма да заспи, той стана, настръхнал от влагата, направи няколко бързи гимнастически упражнения, да се стопли, и седна върху един пън.

Артилерийският ураган вече затихна. Само нарядко ту тук, ту там батареи като скоропоговорка възобновяваха безредната стрелба. Няколко заблудени снаряда свирнаха над главите им и се пръснаха някъде в района на летището. Тоя така наречен обезпокояващ огън през време на войната обикновено никого не безпокоеше. Алексей дори не погледна към взривовете. Той гледаше към линията на фронта. Тя се виждаше ясно в тъмнината. Дори сега, в глухите нощни часове, тя живееше в напрегната, незатихваща тежка борба, отбелязана върху спящата земя с червените отблясъци на огромните пожари, пламнали по целия хоризонт. Над нея се люлееха трептящите светлини на ракетите: синкаво-фосфорни — немските, и жълтеникави — нашите. Ту тук, ту там подскачаше бързо пламъче, повдигаше за миг над земята покривалото на тъмнината и след това до слуха долиташе тежката въздишка на взрива.

Ето че се чу бръмченето на нощните бомбардировачи. Цялата линия на фронта изведнъж се покри с разноцветните бисери на трасиращите куршуми. Като капки кръв излетяха нагоре изстрелите на скорострелните противовъздушни оръдия. Земята пак затрепера, забуча, застана. Но това не смути бръмбарите, които бръмчаха в короните на брежите; навътре в гората, предвещавайки нещастие, бухаше с човешки глас бухал; долу в падинката сред храстите, оправил се от дневната уплаха, отначало нерешително, сякаш настройваше инструмента си, а после с пълна сила засвири, зачурулика, запя славей, захласна се в звуците на песента си. Отговориха му други и скоро цялата тая гора близо до фронта звънеше и пееше, изпълнена с разнасящи се от всички страни мелодични трели. Не напразно се славеха по цял свят прочутите курски славеи!

И ето сега те буйствуваха в гората. Алексей, комуто утре в боя предстоеше да държи изпит не пред комисия, а пред лицето на самата смърт, не можеше да заспи, слушайки надпяването на славеите. И той мислеше не за утрешния ден, не за предстоящия бой, не за възможната смърт, а за далечния славеи, който пееше някога за тях в камишинските покрайнини, за „техния“ славей, за Оля, за родното градче.

Небето на изток вече бледнееше. Постепенно славеевите песни отново бяха заглушени от канонадата. Слънцето бавно изгрываше над бойното поле, голямо, кървавочервено, едва пробивайки гъстия дим от изстрелите и взривовете.

Битката на Курската дъга се разгаряше. Първоначалните планове на немците — с кратки удари на мощни танкови сили да разбият нашите укрепления южно и северно от Курск, да ни стиснат в клещи и като обкръжат цялата курска групировка на Червената армия, да устроят на това място „германски Сталинград“ — бяха веднага объркани от твърдостта на отбраната. Още в първите дни немското командване разбра, че няма да пробие отбраната и че дори да успее, загубите щяха да бъдат толкова големи, че нямаше да му стигнат сили да затвори клещите. Но бе късно да се спрат. Твърде много стратегически, тактически, политически надежди на Хитлер бяха свързани с тая операция. Лавината се бе откъснала от мястото си. Тя летеше сега надолу, увеличавайки все повече обема си, прибирайки и увличайки със себе си всичко, което паднеше по пътя ѝ и ония, които бяха я раздвижили, нямаха сили да я спрат. Придвижването на немците се измерваше в километри, загубите — в дивизии и корпуси, в стотици танкове и оръдия, в хиляди коли. Настъпващите армии слабееха, губеха сили. Немският щаб си даваше сметка за това, но нямаше вече възможност да задържа събитията и бе принуден да хвърля все нови и нови резерви в пъкъла на разгарящата се битка.

Съветското командване отблъскваше германските, удари със силата на предните си части, които държаха отбраната тук. Като наблюдаваше нарастването на немската ярост, то държеше резервите си навътре, като чакаше да спре инерцията на вражеския удар. Както Мересиев узна по-късно, техният полк бе предназначен да прикрива армията, съсредоточена не за отбрана, а именно за контраудара. Затова и в първия етап на битката и танкистите, и свързаните с тях летци изстребители бяха само наблюдатели на огромната битка. Когато врагът

се втурна в сражението с всичките си сили, готовността 2 на летището бе отменена. На екипажите бе разрешено да спят в землянките и дори да се съблекат през нощта. Мересиев и Петров преустроиха жилището си. Те изхвърлиха картичките с кинозвездите и чуждите пейзажи, свалиха немския картон и хартия, украсиха стените с борови клонки и прясна бреза и подземната им дупка вече не шушнеше от падащия пясък.

Една сутрин, когато ярките слънчеви лъчи вече падаха пред неспуснатата завеса на землянката върху постланият С борови клончета под, а двамата приятели още се изтягаха на направените от тях в стените ниши нарове, отгоре по пътечката изтрополяха чевръсто нечии крака и се чу магическата на фронта дума „поща!“.

Двамата изведнъж отметнаха одеялата си, но докато Мересиев пристягаше протезите си. Петров успя да застигне пощальона и се върна, като носеше тържествено две писма за Алексей. Бяха писма от майка му и от Оля. Алексей измъкна писмата от ръцете на приятеля си, но в това време на летището бързо заудряха по релсата. Извикваха екипажа на самолетите.

Мересиев пхна писмата в пазвата си, забравил веднага за тях, изтича след Петров по утъпканата в гората пътечка, която водеше към закритието на самолетите. Той тичаше доста бързо, като се подпираше на бастуна и само леко накуцваше. Когато дотича до самолета, моторът вече бе открит, механикът, сипаничав и засмян момък, се въртеше нетърпеливо около апарата.

Моторът зарева. Мересиев погледна към „шесторката“, на която летеше командирът на ятото. Капитан Чеслов извеждаше самолета си на поляната. Ето той повдигна ръка в кабината. Това означаваше: „Внимание!“ Моторите ревяха. От въздушното течение смачканата трева побеляваше, зелените вейки на плаещите брези се развяваха във въздушния вихър и трептяха, готови да се откъснат от дърветата заедно с клоните.

Още по пътя някой от застигналите Алексей летци беше успял да му извика, че танкистите преминават в настъпление. Значи на летците сега предстоеше да прикриват преминаването на танкистите през разбитите и разорани от артилерията неприятелски укрепления, да разчистват и бранят въздуха над настъпващите танкисти. Да наблюдават въздуха? Все едно. В такова напрегнато сражение и това не

можеше да бъде празно излитане. Някъде там, в небето, рано иди късно ще се срещне врагът. Ето къде ще изпробва силите си, ето къде Мересиев ще докаже, че не е по-лош от всеки друг летец и че бе постигнал своето.

Алексей се вълнуваше. Но това не бе страх от смъртта. Това не бе дори усещане на опасност, свойствено и за най-смелите, хладнокръвни хора. Тревожеше го друго: проверили ли бяха оръжейниците, картечниците и оръдието; няма ли да се повреди мегафонът в новия неизпробван в боя шлем; няма ли да изостане Петров, няма ли да се увлече, ако се наложи да влязат в схватка; къде е бастунът, не се ли е загубил подаръкът на Василий Василиевич; и дори — дали някой няма да задигне от землянката романа, прочетен вчера до най-интересното място и в бързината забравен на масата. Той си спомни, че не се бе сбогувал с Петров, и вече от кабината му помахаше с ръка. Той не го видя. Лицето на младежа пламтеше с червени петна в кожената рамка на шлема. Той нетърпеливо следеше повдигнатата ръка на командира. Ето ръката се спусна. Кабините се затвориха.

Тройката апарати изскочи на старта, тръгна и потича, след нея потегли втора и вече минаваше в движение трета. Ето първите самолети се гмурнаха в небето. След тях се затича звеното на Мересиев. Долу вече се клатушкаше, насам-натам плоската земя. Без да губи от погледа си първата тройка, Алексей приближи звеното си към нея, а отзад, веднага след тях, полетя третото.

Ето ги и предните позиции. Грапавата, издълбана от снарядите земя приличаше отгоре на пращен път, по който са паднали първите буйни струи на дъжда. От изровените и изкопани ходове на окопите, от малките купчинки на блиндажите и дзотовете^[4] стърчаха греди и тухли. Жълти искри пламваха и гаснеха по цялата изранена долина. Това са те огньовете на огромното сражение. Като играчка, мъничко и чудно се вижда всичко това отгоре! Не ти се вярва, че там долу всичко гори, реве, тресе се и смъртта се разхожда по обезобразената земя, сред дима и пушека, и събира обилна жътва.

Те прелетяха над предните позиции, направиха полукръг над вражеския тил, пак преминаха над бойната линия. Никой не стреля по тях. Земята бе твърде много заета с тежките си, земни дела, за да обръща внимание на девет мънички самолетчета, които летят в колонка над нея. Но къде са танкистите? Аха! Ето ги. Мересиев видя

как от яснозелената широколистна гора почнаха един след друг да изпъзвяват на полето танкове, които приличаха отгоре на тромави сиви бръмбари. След миг те бяха вече много, нови и нови изпъзвяваха от пенливата зеленина, точеха се по пътищата, преминаваха през падинките. Ето първите вече се изкачиха на хълма, стигнаха до разораната от снарядите земя. От техните хоботчета започнаха да излизат червени искрички. Дори дете, дори нервна жена не би се изплашила от тая гигантска танкова атака, от това стремително излитане на стотици бойни коли върху остатъците от немските укрепления, ако биха я наблюдавали от въздуха, както я наблюдаваше Мересиев. В това време през шума и звъна, който пълнеше наушниците на шлема, той чу пресипналия, дори и сега бавен глас на капитан Чеслов.

— Внимание! Тук — Леопард три, тук — Леопард три. Отдясно „цървулани“, „цървулани“.^[5]

Някъде напред Алексей видя късата чертичка на командирския апарат. Чертичката се поклати. Това означаваше: прави, каквото правя и аз.

Мересиев предаде същата команда назад към своето звено. Той се озърна: наред с него, съвсем близо, висеше другарят му. Юнак.

— Дръж се, старче! — викна му Мересиев.

— Държа се — отговориха му из хаоса, трясъка и шума.

— Тук — Леопард три, тук — Леопард три. След мене — прозвуча в ларингофона^[6].

Врагът беше близо. Малко по-ниско от тях в обикновения германски строй — двойна тилна колона — вървяха едномоторни пикиращи самолети „Ю-87“. Те имаха неприбираем колесник. Този колесник при летене висеше под корема. Колелата бяха защитени с продълговати обтекатели^[7]. Сякаш от корема на самолета стърчаха крака, обути в цървули. Затова и мълвата на летците по всички фронтове ги бе кръстила „цървулани“. Прочутите щуки, които бяха си спечелили такава разбойническа слава в боевете над Полша, Франция, Холандия, Дания, Белгия и Югославия — германската новост, за която в началото на войната печатът на цял свят разказваше толкова страшни истории, — бяха остарели бързо над просторите на Съветския съюз. В многобройните боеве съветските летци бяха напипали слабото им място и сега „цървуланът“ беше почнал да не се смята от съветските

първомайстори за кой знае какъв богат лов, нещо като глухар или заек, който не изискваше от ловеца истинско майсторство.

[# Щуки. Б. пр.]

Капитан Чеслов водеше ескадрилата си не към врага, а някъде в обход. Мересиев реши, че предпазливият капитан минава „под слънцето“, та като се замаскира в ослепителните му лъчи и остане невидим, да се приближи напълно до врага и изведнъж да се хвърли върху него. Алексей се усмихна: не е ли голяма чест за „цървуланите“ да се прави такава сложна маневра. Но впрочем предпазливостта не вреди! Той отново се Озърна. Петров вървеше отзад. Виждаше се отлично на фона на белия облак.

Сега строят на неприятелските щуки висеше от дясната им страна. Германците летяха красиво, спокойно, сякаш свързани помежду си с невидими нишки. Крилата на самолетите им блестяха ослепително, осветени отгоре от слънцето.

— ... Леопард три. Атака! — нахлу в ушите на Мересиев откъс от командирската заповед.

Той видя как отдясно, отгоре, сякаш се плъзгаха бясно от ледена планина във фланг на вражеския строй, се носеха Чеслов и неговият придружител. Струите на изстрелите шибнаха най-близкия „цървулан“, и той веднага потъна, а Чеслов и другите два апарата от звеното му скочиха в образувалата се празнота и изчезнаха зад веригата на немците. Веригата на германските пикировачи веднага се склучи след тях. „Цървуланите“ продължаваха да вървят в идеален ред.

Като каза условния сигнал, Алексей искаше да извика: „Атака!“, но от възбуждение от гърлото му се откъсна само хъркащо: „А-ааг“. Той летеше вече надолу, без да вижда нищо друго освен тоя спокойно плуващ неприятелски строй, Избра си същия немец, който замести сваления от Чеслов. В ушите на Алексей звънеше, сърцето му беше готово да изхвъркне през гърлото. Той улови самолета в паяжинното кръстче на мерника и се понесе към него, като държеше двата си големи пръста върху спусъците. Сякаш сиви пухкави нишки се мярнаха от дясната му страна. Аха! Стрелят. Не улучиха. Отново и вече по-близо. Здрав съм. А Петров? Също здрав. Той е отляво. Отвърща. Браво на момчето. Сивият борд на „цървулани“ се увеличава

върху кръстчето. Пръстите чувствуват студения алуминий на спусъка. Още мъничко, мъничко.

Чак сега Алексей усети с тържество пълното сливане с апарата си. Той чувствуваше, че моторът бие в гърдите му, с цялото си същество усещаше крилете, опашните кормила и дори му се струваше, че неподвижните му изкуствени крака бяха придобили чувствителност и не пречеа на сливането му с апарата в бясното стремително движение. Стройното, пригладено тяло на „немеца“ се изплъзна, но отново бе уловено върху кръстчето на мерника. Летейки право към него, Мересиев натисна спусъка. Той не чу изстрелите, дори не видя огнените следи, но знаеше, че бе улучил, и без да се спира, продължава да лети към вражеския самолет, знаейки, че ще падне и той няма да се сблъска с него. Алексей откъсна поглед от мерника и с учудване видя, че редом с първия пада и втори апарат. Нима случайно бе засегнал и него? Не. Това е Петров. Той летеше отдясно. Това е негово дело. Храбър новак! Алексей се зарадва повече на успеха на младия си другар, отколкото на своя.

Второто звено самолети се промъкна в отвора на немския строй. Но тук вече бе настъпило безредие. Втората вълна на немците, в която летяха, както изглежда, по-неопитни летци, се бе вече разбъркала и загубила строя. Самолетите от звеното на Чеслов се носеха между тия разпръснати „цървулани“, като прочистваха небето и като заставяха врага набързо да изпразва бомбените си касетки върху собствените си окопи. Именно в това, да застави немците да бомбардират своите укрепления, се състоеше и тайният, добре пресметнат план на капитан Чеслов. Минаването под слънцето играеше в него второстепенна роля.

Но строят на първата германска редица отново се съедини и „цървуланите“ продължаваха да летят към мястото на танковия пробив. Атаката на третото звено не сполучи. Немците не загубиха нито един самолет, а един изстребител изчезна, улучен от неприятелски стрелец. Мястото, където се разгръщаше танковата атака, бе близо. Нямахше време да се вземе отново височина. Чеслов реши да рискува и да атакува отдолу. Алексей мислено одобри това решение. Нему самия много му се искаше „да блъсне“ врага по корема, като използва чудесните бойни качества на „Ла-5“ при вертикална маневра. Първо звено вече летеше нагоре и струите на изстрелите се издигаха във въздуха като остри струи на фонтани. Двама „немци“ изведнъж

отпаднаха от строя. Единият от тях, сигурно прерязан по средата, за миг се разпадна на части във въздуха. Опашката му едва не закачи мотора на Мересиевия самолет.

— Следвайте ме! — викна Мересиев, като плъзна поглед по силуета на следващия го другар, и дръпна ръчката към себе си.

Земята се преобърна. Сякаш тежък удар го притисна към седалището, прикова го за него. Той почувствува в устата си и на устните си вкуса на кръв, пред очите му се люшна червена пелена. Самолетът, (Застанал почти вертикално, се носеше нагоре. Легнал на гърба на седалището, Алексей за миг видя в кръстчето пъстрия корем на „цървулана“, смешните цървули, които покриваха дебелия колела, и дори буци глина от летището, полепнала по тях.

Той натисна двата спусъка. Къде бе улучил: в резервоара ли, в мотора ли, в касетката с бомбите ли — не можа да разбере, но немецът изведнъж изчезна в кафявия облак на взрива.

Самолетът на Мересиев бе отхвърлен встрани и той прелетя покрай огненото кълбо. Като приведе самолета във водоравно положение; Алексей огледа небето. Придружаващият го вървеше след него отдясно, увиснал в безкрайната небесна синина над пласт от облаци, които приличаха на бяла сапунена пяна. Бе пусто наоколо, само на хоризонта, върху фона на далечните облаци се виждаха линейките на плъзналите в разни страни „цървулани“. Алексей погледна часовника си и се изуми. Беше му се сторило, че боят продължи най-малко половин час и бензинът трябва да е на свършване. Часовникът показваше, че всичко е станало само за три минути и половина.

— Жив ли си? — попита той, поглеждайки към придружаващия го, който „бе изплувал“ вдясно и летеше до него.

Сред бъркотията от звуци той чу далечен възторжен глас:

— Жив съм ... Земята ... На земята!

Долу, върху разровената, изранена хълмиста долина на няколко места горяха бензинови кладии. Тежкия им дим се издигаше като стълбове в неподвижния въздух. Но Алексей не гледаше тия догарящи трупове на неприятелските самолети. Той гледаше сивозелените бръмбарчета, които бяха плъзнали вече нашироко по цялото поле. По двете долинки те вече пропълзяваха към неприятелските позиции, предните бяха преминали през окопите. Като изхвърляха от дулата си

червени светлинки вече зад линията на немските укрепления, те пълзяха все по-далече и по-далече, макар че зад гърба им още припламваха изстрели и се разливаше димът от немската артилерия.

Мересиев разбра какво значат тия стотици брѳмбари в дълбочината на разбитите неприятелски позиции.

Случило се бе онова, за което на другия ден съветският народ и целият свободолюбив свят, радвайки се, четеше във всички вестници. На един от участъците на Курската дѳга след двучасова мощна артилерийска подготовка армията бе пробила немската отбрана и с всички сили бе навлязла в пробива, като разчистваше пътя на съветските войски, минали в настѳпление.

От деветте самолета от ескадрилата на капитан Чеслов през тоя ден два не се върнаха на летището. В боя бяха свалени девет „цървулана“. Девет, на два беше безусловно добра сметка, когато става дума за самолети. Но загубата на двама другари помрачи радостта от победата. Като изскачаха от самолетите, летците не шумяха, не викаха, не жестикулираха, обсъждайки с жар перипетите на боя и преживявайки отново отминалите опасности; както биваше винаги след успешен бой. Намръщени приближаваха до началник, щаба, кратко и ясно докладваха за резултатите и се прѳскаха, без да се погледнат.

Алексей бе нов човек в полка. Той не познаваше лично загиналите. Но също се повлия от общото настроение. В живота му се бе случило най-важното и голямо събитие, към което се стремеше с цялата си воля, с всички сили на душата си — събитие, което реши целият му по-нататъшен живот, което го бе върнало отново в редовете на здравите, пълноценни хора. Колко пъти върху болничното легло и после, когато се учеше да ходи, да танцува, като възстановяваше с упорити тренировки загубения навик да пилотира, той бе мечтал за тоя ден. И ето сега, когато тоя ден настѳпи, когато бе свалил двама немци и отново бе равноправен член на семейството на изстребителите, той също така, както всички, приближи до началникщаба, съобщи числото на жертвите си, уточни обстоятелствата и като похвали спѳтника си, отиде встрани под сянката на брезите, мислейки за тия, които днес не бяха се върнали.

Само Петров тичаше из летището без шлем, с развяващи се руси коси и като ловеше за рѳката всички, които му попаднаха насреща,

започваше да разказва.

— ... и ето виждам: те са наблизил, с ръка да ги стигнеш. Ти само чуй... гледам; старши лейтенантът се цели в предния. А аз се прицелвам в съседния. Раз!

Той дотича до Мересиев, хвърли се в краката му върху мекия тревист мъх, простря се, но не се стърпя в тая спокойна поза и веднага скочи:

— А какви завои правехте днес! Разкош! Дори ми притъмняваше пред очите... Вие знаете ли как днес го цапнах? Само послушайте... Вървя след вас и гледам: той е близо, с ръка да го стигнеш, така, както вие сега стоите...

— Чакай, старче — прекъсна го Алексей и се затупа по джобовете. — Писмата, писмата, къде ли съм ги дянал?

Той си спомни за писмата, които бе получил днес и не бе успял да прочете. Като не ги намери в джобовете, заля го студена пот. После напипа под рубашката на гърдите си шумящите пликове и облекчено въздъхна. Измъкна писмото на Оля, седна под брезата, без да слуша възторжения си приятел и почна предпазливо да откъсва от плика тясна ивичка.

В това време силно тресна ракета. Червената искряща змия пресече небето над летището и угасна, като остави след себе си сива, бавно разтапяща се следа. Летците скочиха. По пътя Алексей мушна плика в пазвата си. Не беше успял да прочете нито редче. Когато разпечатваше плика, само напипа в него освен писмото нещо твърдо. Когато летеше начело на звеното си по вече познатия път, той попипваше сегиз-тогиз плика. Какво ли имаше в него?

За гвардейския изстребителен въздушен полк, в който служеше сега Алексей, денят на пробива на танковата армия бе начало на усилена бойна дейност. Ескадрилите се сменяха една след друга над мястото на пробива. Едва успяваше да излезе от боя и да кацне едната и на нейно място се издигаше друга, а към кацналата вече летяха бензиновите цистерни. Бензинът се лееше на широка струя в празния резервоар. Над затоплените мотори, като на полето след топъл летен ден, трептеше гъста мараня. Летците не излизаха от кабините си. Дори обед им донесоха тук в алуминиеви канчета. Но никой не посегна да яде. С друго бе заета главата този ден. Залъкът засядаше на гърлото.

Когато ескадрилата на капитан Чеслов отново кацна и самолетите бяха откарани в горичката, за да бъдат заредени, Мересиев седеше в кабината и се усмихваше, като чувствуваше болката на приятната умора, нетърпеливо поглеждале към небето и подвикваше на прислугата. Влечеше го отново и отново в боя, за да изпита силите си. Той често напипваше в пазвата си шумолящите пликове, но в такава обстановка не му се искаше да чете писма.

Едва вечерта, когато здрач плътно прикри района на настъплението на армията, екипажите бяха пуснати по домовете им. Мересиев тръгна не по късата горска пътека, по-която минаваше обикновено, а по заобиколния път, през обраслото в бурени поле. Искеше му се да се съсредоточи, да си почине от шума и от трясъка, от всичките пъстри впечатления на този безкраен ден.

Вечерта бе ясна, благоуханна и толкова тиха, че бученето на далечната сега вече канонада изглеждаше не като шум от бой, а като гръм от преминаваща някъде буря. Пътят минаваше през предишна ръжена нива. Все същият повехнал червеникав бурен, който в обикновения човешки свят плахо показва тъпичките си стъбла някъде по глухите ъгли на дворищата и край каменните купчини, събрани по краищата на нивите, там, където рядко поглежда стопанското око на човека, стоеше като плътна стена едър, нахален и силен, погребал земята, оплодотворена от потта на много поколения труженици. И само тук-там като тънички тревички, съвсем заглушени от него, се издигаха редки, хилави класчета саморасла ръж. Избуялият бурен изсмукваше всички сокове на земята и поглъщаше всичките слънчеви лъчи, той бе лишил ръжта от храна, от светлина и класчетата бяха изсъхнали още преди да цъфнат и без да се наляят със зърно.

И Мересиев помисли: ето и фашистите искаха така да пуснат корени в нашата нива, да се наляят с нашите сокове, безочливо и страшно да се издигнат над нашите богатства, да заслонят слънцето, а великия, трудолюбив могъщ народ да изгонят от нивите му, от градовете му, да го лишат от всичко, да го изсмучат, да го заглушат, както буренът беше заглушил тези хилави класчета, изгубили вече и външния вид на силния и красив злак. Почувствувал прилив на момчешка буйност, Алексей за шипа с бастуна си червените пухкави тежки глави на плевелите, като се радваше, че на цели купчини лягат изпочупените ненаситни стъбла. Пот течеше от лицето му, а той все

удряше и удряше бурена, заглушил ръжта, и чувствуваше с радост усещането на борбата и движението в измореното си тяло.

Съвсем неочаквано забуча зад гърба му „вилис“ и като изскърца с колелата си, се спря на пътя. Без да се Обръща, Мересиев се сети, че командирът на полка го бе застигнал и заварил в такова детско занимание. Алексей се изчерви така, че дори ушите му пламнаха, и като се направи, че не е забелязал колата, почна да чопли земята с бастуна си.

— Сечем ли? Хубаво занимание. Обходих цялото летище: къде е нашият герой, къде се е дянал героят? А, ето го, моля ви се, воюва с бурените.

Полковникът скочи от „вилиса“. Той сам караше чудесно кола и обичаше в свободните си минути да се занимава с нея така, както обичаше сам да води своя полк в трудни задачи, а вечер заедно с техниците да се пъха в омазнените мотори. Ходеше обикновено със син комбинезон и само по властните гънки на слабото му лице и по новата му кокетна авиаторска фуражка можеше да се различи от чорлавото племе на механиците.

Той хвана за рамото Мересиев, който все още смутено чоплеше земята с бастуна си.

— Но дайте да ви погледна. Дявол ви знае: нищо особено. Сега мога да си призная: когато ви изпратиха, не вярвах въпреки всичко, което се говореше за вас в армията, не вярвах, че ще издържите в боя, и още как... Ето каква е майчица Русия! Поздравявам ви. Поздравявам ви и се прекланям ... Към къртичното градче ли? Качете се, ще ви откарам.

„Вилисът“ потегли отведнъж и препусна по полския път с пълна скорост, като правеше на завоите луди обръщания.

— Е, а може би на вас нещо ви е нужно? Изпитвате ли някаква трудност? Искайте, не се стеснявайте, вие имате право — питаше командирът, като караше колата направо през горичката, без път, между могилките на землянките на „къртичника“, както летците наричаха своя подземен град.

— Нищо не ми трябва, другарю полковник. Такъв съм, каквито са всички. По-добре ще бъде да забравите, че нямам крака.

— Е да, правилно. Коя е вашата? Тая ли?

Полковникът рязко спря до самия вход на землянката. Мересиев едва успя да слезе, когато „вилисът“, като бръмчеше и чупеше клончетата, изчезна вече в гората, завивайки между брезите и младите дъбове.

Алексей не влезе в землянката. Той легна под брезата върху влажния, пухкав, миришещ на гъби мъх и предпазливо измъкна от плика листчето на Олиното писмо. Някаква снимка се плъзна из ръцете му и падна на тревата. Алексей я взе. Сърцето му заби буйно и често.

От снимката го гледаше познатото и все пак до неузнаваемост ново лице. Оля се беше фотографирала във военна униформа. Рубашката, коланът, орденът на Червената звезда, дори гвардейският знак — всичко това много ѝ приличаше. Тя приличаше на слабичко, хубавичко момченце; облечено в офицерска униформа. Само че това момче имаше изморено лице и очите му, големи, кръгли и лъчезарни, гледаха с вече не юношеска проникателност.

Алексей дълго гледа тия очи. Душата му се изпълни с необяснима сладка тъга, каквато изпитваш, когато слушаш вечер долитащите отдалеч звуци на любима песен. Той намери в джоба си предишната Олина снимка, където беше снета с пъстра рокля на цветната ливада, сред купчината бели звездички на лайкучката. И чудно: девойката с рубашката, с изморените очи, каквато той никога не бе я виждал, му бе много по-близка и по-скъпа от оная, каквато я знаеше. На обратната страна на картичката бе написано: „Не забравяй“.

Писмото бе късо и жизнерадостно. Девойката вече командувала сапъорен взвод. Само че взводът сега не воювал. Той бил зает с мирна работа. Възстановявали Сталинград. Оля пишеше малко за себе си, но с увлечение разказваше за великия град, за неговите съживяващи се развалини, за това, как пристигналите тук от всички посоки жени, девойки и деца, живеещи в зимниците, в укрепленията, в блиндажите и бункерите, останали от войната, във вагоните на влаковете, в дъсчени бараки, в землянки, строят и възстановяват града. Казват, че всеки строител, който поработи добре, ще получи после квартира във възстановения Сталинград. Ако е така, нека Алексей знае, че той ще има къде да си почива след войната.

Лятната вечер настъпи бързо, Последните редчета Алексей дочете, като осветяваше писмото с джобното си фенерче. Дочете го и

пак освети снимката. Очите на момичето войник го гледаха строго и честно. Мила, мила, не ти е леко и на тебе... Не те отмина войната и тебе, но не те и сломи! Чакаш ли? Чакай, чакай! Обичаш, нали? Обичай, обичай, скъпа! И на Алексей изведнъж му стана срамно, че вече втора година той крие от нея, от боеца при Сталинград, своето нещастие. Поиска му се още сега да слезе в землянката си и честно и откровено да ѝ пише за всичко — нека реши — и колкото по-скоро, толкова по-добре. На двамата ще олекне, когато всичко се изясни.

След днешните събития той можеше да говори с нея като с равен. Той не само лети: той воюва. Нали беше си обещал, нали си бе дал дума да ѝ разкаже всичко — или когато неговите надежди се разбият, или когато в боя стане равен на другите. Сега той бе постигнал това; Двата свалени самолета паднаха пред очите на всички. Дежурният ще запише днес това в боевия дневник. За това са направени донесения в дивизията, в армията и в Москва.

Всичко това се случи, клетвата е изпълнена, може да пише. Но ако разгледаме строго нещата, няма „цървуланът“ е истински противник за изстребителя? Нима добрият ловец, за да докаже ловджийското си майсторство, ще почне да се хвали, че е убил, да кажем, заек?

Топлата влажна нощ се сгъсти в гората. Сега, когато гърмът на боя се придвижи на юг и отблясъците на далечните вече пожари едва се вижда а зад мрежата на клонките, започнаха да се чуват ясно всичките нощни шумове на лятната ароматна, цъфнала гора — буйното и пресипнало цвъртене на щурците в края на горичката, гърленото куркане на стотиците жаби в съседното блато, рязкото крякане на пъдпъдъка, и тая заглушаваща, запълваща всичко славеева песен, която царуваше във влажния полумрак.

Бели лунни петна, смесени с черни сенки, пълзяха по тревата край краката на Алексей, който все още седеше под брезата върху мекия, сега вече мокър, мъх. Той пак извади от джоба си снимката, сложи я го коленете си и като я гледаше осветена от луната, се замисли. Над главата му в чистото тъмносиньо небе един след друг плуваха на юг тъмните силуети на нощните бомбардировачи. Моторите им ревяха басовито, но дори тоя глас на войната изглеждаше сега в гората, пълна с лунно сияние и славееви песни, като мирно бръмчене на майски бръмбари. Алексей въздъхна, скри снимката в

джоба на рубашката си, пъргаво скочи, отърсвайки от себе си вълшебното очарование на тая нощ, и като стъпваше по сухите клонки, слезе в землянката си, където вече сладко и звънко хъркаше другарят му, опънал се юнашки върху тясното войнишко легло.

Екипажите, бяха разбудени, преди да се зазори. Щабът на армията бе получил съобщение от разузнаването, в което се отбелязваше, че в района на пробива на съветските танкове вчера е прелетяло голямо немско въздушно съединение. Сведенията от земното наблюдение, потвърдени от съобщенията на разузнавачите, даваха възможност да се заключи, че немското командване бе преценило заплахата, създадена от пробива на съветските танкове в самата основа на Курската дъга, и бе повикало тук въздушната дивизия „Рихтхофен“, съставена от най-големите асове на Германия. Тая дивизия за последен път бе разбита, над Сталинград и отново бе възстановена някъде в дълбокия немски тил. Полкът бе предупреден, че предполагаемият противник е многочислен, снабден е с най-нови самолети „фокевулф-190“ и е много опитен. Заповядано бе да бъдат нащрек, да прикриват добре вторите ешелони на подвижните, части, които през нощта бяха започнали да се придвижват след промъкналите се танкове.

„Рихтхофен“! Опитните летци знаеха добре името на тая дивизия, която се намираше под особеното покровителство, на Херман Гьоринг. Немците я пъхаха навсякъде, където им ставаше горещо. Екипажите на тая дивизия, част от която бе пиратствувала още над републиканска Испания, се биеха умело, яростно, минаваха за най-опасните противници.

— Някакви си „рихтхофеновци“, казват, прелетели при нас. Само да се срещнем! Ех, така ще ги пердашим тия „рихтхофеновци“! — ораторствуваше Петров в столовата, бързо лапайки закуската си и поглеждайки към отворения прозорец, зад който прислужницата Рая правеше букети от купчина полски цветя и ги поставяше в изтърканите с тебешир снарядни гилзи.

Тая войнствена тирада за „рихтхофеновците“ бе отправена, разбира се, не толкова към Алексей, който вече допиваше кафето си, колкото към девойката, която, заета с цветята, от време на време хвърляше коси погледи към румения красавец Петров. Мересиев ги

наблюдаваше с добродушна усмивка. Но когато ставаше дума за работата, той не обичаше шегите и празните приказки.

— „Рихтхофен“ не е някакъв си „Рихтхофен“ — това значи: отваряй си очите на четири, ако не искаш още днес да гориш сред бурените. Не се отпускай, не губи връзката. „Рихтхофен“ — това, братко, са такива зверове, че преди да успееш да си отвориш устата, ще захрущиш между зъбите им ...

На разсъмване излетя във въздуха първата ескадрила под командуването на самия полковник. Докато тя действуваше, подготвяше се за излитане втората група от дванадесет изстребителя. Нея трябваше да я води гвардейският майор герой на Съветския съюз Федотов, най-опитният летец в полка след командира. Самолетите бяха готови, летците седяха в кабините. Моторите работеха тихичко и от това в края на гората вееше буен ветреца като оня, който помита земята и разклаща дърветата преди буря, когато вече плющят върху зажднялата земя първите едри, тежки капки дъжд.

Седнал в кабината, Алексей следеше как изведнъж, сякаш плъзгайки се, се спуснаха от небето самолетите от първата група. Неволно, без сам да иска, той ги броеше и се развълнува, когато между два кацнали самолета се образува интервал. Но ето кацна и последният. Всички! На Алексеевото сърце олекна.

Последният самолет не бе успял да се отстрани и от мястото си се откъсна „единицата“ на Федотов. Изстребителите излитаха в небето на двойки. Ето вече се построиха над гората. Като поклащаше крила, Федотов взе курса. Летяха ниско, като предпазливо се държаха в зоната на вчерашния пробив. Сега вече земята, прелиташе не от голяма височина и не в отдалечен план, който придава на всичко лъжлив, забавен вид, а близо под самолета на Алексей. Онова, което вчера му се струваше отгоре като някаква игра, се разгърна пред него сега като огромно, необгледно бойно поле. Ниви, ливади и горички, разровени от снарядите и бомбите, прорязани от окопи и проходи, летяха бясно под крилата. Мяркаха се пръснати по полето трупове, оръдия, изоставени от прислугата им, които стояха самотни и на цели батареи, лъсваха разбити танкове и дълги купчини от разкривено желязо и дървен материал на местата, дето артилерията бе обстрелвала колоните. Премина голяма, но съвсем оголена от снарядите гора. Отгоре тя приличаше на поле, утъпкано от огромно стадо коне. Всичко

това се носеше с бързината на кинематографска лента и сякаш тая лента нямаше край.

Всичко говореше за упоритостта и кръвопролитие то на сраженията, за големите загуби и за величието на удържаната тук победа.

Двойните следи на танковите гъсеници бяха набраздили надлъж и нашир цялото широко пространство. Те водеха все по-нататък, навътре в немските позиции. Тия следи бяха много. Очите ги виждаха навсякъде, до самия хоризонт, сякаш по полето бе преминало, без да пробира пътя, огромно стадо някакви непознати животни. А веднага след отминалите танкове се движеха по пътищата, оставяйки след себе си забелязващи се отдалече сиви опашки от прах и както изглеждаше отгоре, се движеха твърде бавно безконечни колони от моторизирана артилерия, бензинови цистерни, грамадни фурго ни на ремонтни работилници, влачени от трактори, покрити с брезенти камиони. Когато изтребителят вземаше височина, всичко това приличаше на движението на мравки по пролетните мравчени пътища.

[1] Духовита народна песничка; припев. Б. пр. ↑

[2] Въздушна армия. Б. пр. ↑

[3] Разузнавателен самолет, конструкция на инж. Поликарпов. Б. пр. ↑

[4] Дълготрайни землени опорни точки. Б. пр. ↑

[5] Лаптежники — цървулани, подигравателно. Б. пр. ↑

[6] Микрофон, капсулт на който е поставен на ларингса. Б. пр. ↑

[7] Профилирана ламарина, която намалява въздушното съпротивление при полета. Б. пр. ↑

Потъвайки като в облаци в тези високо вдигнали се в тихия въздух опашки от прах, изстребителите преминаха покрай колоните до предните „вилиси“, на които вероятно пътуваше танковото началство. Небето над колоните бе свободно, а някъде в далечината върху мъгливия край на хоризонта вече се виждаха неравните пушеци на боя. Групата се върна назад и тръгна в колона, извивайки се в дълбокото небе. И в този момент на самата линия на хоризонта Алексей забеляза отначало една, после цял рояк ниско висящи над земята чертички. Немци! Те също летяха, като се придържаха близо до земята, и явно се насочваха към опашките от прах, които се виждаха отдалече над червеникавите буренявали ниви. Алексей инстинктивно се обърна. Придружаващият го вървеше след него, като спазваше съвсем малка дистанция. Летецът напрегна слух и някъде отдалече чу глас:

— Тук „Чайка 2“, Федотов, тук „Чайка 2“, Федотов. Внимание! След мене!

Във въздуха, където нервите на летеца са напрегнати до крайния предел, съществува такава дисциплина, че плановите на командира понякога се изпълняват дори преди той да е успял да завърши заповедта си. Докато някъде отдалеч между звъна и свистенето звучаха думите на нова команда, цялата група на двойки, но спазвайки общия стегнат ред, вече зави в обход на германците. Всичко се изостри до крайна степен — зрение, слух, мисъл. Алексей не виждаше нищо освен тия бързо нарастващи пред очите му чужди самолети, не чуваше нищо освен звъна и трясъка в наушниците на шлема, където трябваше да се чуе заповедта. Вместо заповедта той изведнъж чу съвсем ясно глас, който възбудено произнасяше на чужд език:

— Ахтунг! Ахтунг!... „Лафюнф“. Ахтунг!^[1] — викаше сигурно земният немски насочвач, като предупреждаваше своите самолети за опасността.

Прочутата немска въздушна дивизия обикновено, покриваше грижливо полесражението с, гъста мрежа от насочвачи и наблюдатели,

които тя през нощта заедно с радиопредавателите своевременно пускаше с парашути в района на предполагаемите въздушни сражения.

И вече по-малко ясен, друг глас, пресипнал и сърдит, избоботи на немски:

— О, доннер веттер! Линкс „Лафюнф“! Линкс „Ла фюнф“!... [2]

В този глас между досадата се дочуваше и лошо скривана тревога.

— „Рихтхофен“, а се страхуваш от „лавочките“ — злорадо избъбра през зъби Мересиев, като гледаше приближаващия се към тях неприятелски строй и като чувствуваше в цялото си стегнато тяло весела лекота, обземащ го възторг, от който косите се изправят на главата.

Той разгледа врага. Бяха щурмови изстребителни „фокевулф — 190“, силни, подвижни апарати, които току-що се бяха появили тогава във въоръжението и бяха наречени вече от съветските летци „фоки“.

Числено бяха два пъти повече. Те спазваха оня най-строг ред, с какъвто се отличаваха частите на дивизията „Рихтхофен“, вървяха, като стълбичка на двойки, разположени така, че всяка следваща защищаваше опашката на предната. Като се ползуваше от превъзходството си във височина, Федотов поведе групата си в атака. Алексей вече мислено си избра противника и без да губи от очи останалите, полетя към него, като се стараеше да го държи в кръстчето на мерника. Но някой изпревари Федотов. Нечия група на „якове“ премина от другата страна и стремително атакува немците отгоре — и така успешно, че изведнъж разби строя им. Във въздуха настъпи бъркотия. Двата строя се разпаднаха на отделно сражаващи се двойки и четворки. Изстребителите се стараеха да пресекат противника със струите на картечните изстрели, да преминат зад опашките, да атакуват от страни.

Двойките се въртяха, гонеха се една друга и във въздуха се залюля заплетено хоро.

Само опитното око можеше да се оправи в тая бъркотия, също така, както само опитният слух можеше да различи отделните звуци, вмъкнали се през наушниците в ушите на пилота. Какво ли само не звучеше в тая минута в ефира: и пресипнала сочна псувня на впусналия се в атака, и вопъл от ужас на ударения, и тържествен вик на победителя, и пъшкане на ранен, и скърцане със зъби на напрягащия се в остър завой, и хъркане при тежкото дишане. Някой,

упоен от боя, пееше песен на чужд език, друг изохка по детски и рече „мамо“, някой, сигурно натиснал спусъците, злобно повтаряше: „На ти, на, на, на!“

Набелязаната жертва се изплъзна от прицела на Мересиев. Вместо нея той видя над себе си един „як“^[3], към опашката на който се беше прилепил правокрил, пурообразен „фок“. От крилата на „фока“ вече летяха към „яка“ двете паралелни нишки на изстрелите. Те докоснаха опашката му. Мересиев се хвърли като свещ нагоре на помощ. В някаква частица от секундата над него се мярна тъмна сянка и той се постара да вмъкне дълга струя от всичките си оръдия в тая сянка. Не видя какво стана с „фока“. Видя само, че „якът“ с повредена опашка летеше вече надалеч сам. Мересиев се озърна: не бе ли се изгубил в бъркотията придружаващият го? Не, той вървеше почти до него.

— Не изоставай, старче — рече през зъби Алексей.

В ушите му звънеше, трещеше, пееше, звучаха на два езика викове на тържество и ужас, хъркане, скърцане със зъби, псувни, тежко дишане. Според тия звуци сякаш не се бореха високо над земята изстребители, а сякаш врагове се бяха счепкали в ръкопашен бой и като хъркаха, задъхваха се и напрягаха сили, се търкаляха по земята.

Мересиев огледа небето, като си набелязваше противник, и изведнъж почувствува как за момент тръпки полазиха по гърба му и косите на тила му щръкнаха. Малко по-ниско видя „Ла-5“ и атакуващия го отгоре „фок“. Той не забеляза номера на съветския самолет, но разбра, почувствува, че това е Петров, „Фокевулфът“ се носеше право към него, като стреляше с всичките си оръдия. На Петров му оставаше да живее още някаква частица от секундата. Сражаваха се много близко и Алексей, спазвайки правилата на въздушната атака, не можеше да се хвърли на помощ на приятеля си. Нямаше нито време, нито място да се обърне. Животът на другаря, който висеше на косъм, накара Мересиев да рискува. Той пусна машината си отвесно надолу и натисна ръчката на газа. Самолетът, увлечен от собствената си тежест, умножена с инерцията и с пълната сила на мотора, цял по-трепери от необикновеното напрежение и се спусна като камък, не като камък, а като ракета право към късокрилото тяло на „фока“, като го обливаше със струите на изстрелите си. Като чувствуваше, че от тая безумна скорост, от бързото спускане губи

съзнание, Мересиев летеше в пропастта и едва забеляза с потъмнелите си, налети с кръв очи, че някъде пред самото му витло „фокът“ се обви в димния облак на взрива. А Петров? Той изчезна нанякъде. Къде е той? Свален? Скочил? Избягал?

Небето наоколо беше чисто и някъде отдалеч, от невидимия вече самолет, в притихналия ефир звучеше глас:

— Тук — „Чайка 2“ Федотов. Тук — „Чайка 2“ Федотов. Подреждайте се след мен. Отиваме си. Тук — „Чайка 2“ ... Сигурно Федотов отвеждаше групата.

След като се бе разправил с „Фокевулфа“ и бе извел машината си от безумното отвесно пикиране, Мересиев дишаше жадно и тежко се наслаждаваше на настъпилия покой, усещайки радостта от преминалата опасност, радостта от победата. Погледна компаса, за да определи обратния път, и се намръщи, като забеляза, че бензинът е малко и едва ли ще стигне до летището. Но в следващата секунда той видя нещо по-страшно от бензиномера и стрелката, която се приближаваше към нулата. Из мъхнатите валма на пухкавия облак, право към него се носеше, бог знае откъде долетял „Фокевулф-190“. Нямаше нито време да мисли, нито накъде да бяга. Враговете полетяха стремително един срещу друг.

Шума от въздушния бой, завързал се над пътищата, по които се придвижваше тилът на настъпващата армия, слушаха не само участниците, намиращи се в кабините на сражаващите се самолети.

На летището на командната радиостанция го слушаше и командирът на гвардейския изстребителен полк полковник Иванов. Сам опитен летец, по звуковете, които се носеха в ефира, той разбра, че боят е разпален, че противникът е силен и упорит и не желае да отстъпи небето. Вестта за тежкия бой, който Федотов водеше, над пътищата, се разпространи бърже из летището. Всички, които можеха, изскочиха от гората на полянката и тревожно загледаха на юг, откъдето трябваше да се върнат самолетите.

Лекарите с престилки изхвъркнаха от трапезарията, още дъвчейки. Санитарните коли с огромни червени кръстове на покривите на каросериите си изпъзяха като слонове из храстите и се приготвиха, забръмчаха с моторите си.

Най-напред, иззад веригата на върховете на дърветата, изскочи и без да прави кръгове, слезе и затича по широкото поле първата двойка

— „единичката“ на героя на съветския съюз Федотов и „двойката“ на придружаващия го. Веднага след тях слезе втората двойка. Въздухът над гората продължаваше да бучи от моторите на завръщащите се самолети.

— Седми, осми, девети, десети — брояха на глас стоящите на летището и с все по-голямо напрежение гледаха към небето.

Кацналите апарати излизаха от полето, рулираха към закритията си и веднага замлъкваха. Но два самолета липсваха.

В тълпата на очакващите настъпи тишина. Мъчително бавно премина една минута.

— Мересиев и Петров — тихо каза някой. Изведнъж някакъв женски глас радостно закрепва по цялото летателно поле:

— Лети.

Чу се бръмчене на мотор. Иззад гребена на брезите, като почти ги закачаше със спуснатите си лапи, излетя „дванадесетият“. Самолетът беше изранен, парче от опашката му бе откъснато; счупеният край на лявото му крило трепереше, като се влачеше на стоманеното въже. Самолетът някак странно докосна земята, подскочи високо, кацна и пак подскочи. Така подскача до края на летището и изведнъж спря, повдигнал опашка. Санитарните коли с лекарите, застанали на стъпалата, няколко „вилиса“ и цялата тълпа от очакващи хукнаха към него, но от кабината не се показва никой.

Отвориха капака. Притиснато към седалището, плаваше в локва кръв тялото на Петров. Главата безсилно се бе склонила на гърдите. Лицето бе закрито от влажни руси кичури коси. Лекарите и сестрите разкопчаха ремъците, снеха окървавената, разкъсана от снарядено парче парашутна торба и внимателно свалиха на земята неподвижното тяло. Краката на летеца бяха простреляни, ръката му счупена. Тъмните петна бързо се разливаха по синия комбинезон.

Още тук Петров бе бързо превързан, сложиха го на носилката и почнаха да го качват в колата. Тогава той отвори очи, зашепна нещо, но така слабо, че не можеше да се чуе. Полковникът се наведе над него.

— Къде е Мересиев? — питаше раненият.

— Не е кацнал още.

Пак повдигнаха носилката, но раненият енергично заклати глава и дори се размърда, като се мъчеше да скочи от нея:

— Стойте, не смейте да ме откарвате, не искам! Аз ще чакам Мересиев. Той ми спаси живота.

Летецът протестираше толкова енергично, заплашваше, че ще си смъкне превръзките, та полковникът махна с ръка, извърна се и процеди през зъби:

— Добре, оставете го. Нека почака. Мересиев има гориво най-много за една минута. Няма да умре.

Полковникът следеше как на секундомера му трептеше и се движеше по кръга червената секундна стрелка. Всички гледаха към сивата гора, иззад зъберите на която трябваше да се появи последният самолет. Напрягаха слух. Но освен далечното бучене на канонадата и ударите на кълвача, който чевръсто почукваше наблизо, нищо не се чуваше.

Колко дълго понякога трае една минута!

Враговете летяха един срещу друг с пълна скорост.

„Лавочкин-5“ и „Фокевулф-190“ бяха скоростни самолети. Враговете се приближаваха със скорост, която надминаваше скоростта на звука.

Алексей Мересиев и непознатият му летец от прочутата дивизия „Рихтхофен“ летяха във фронтална атака. Фронталната атака в авиацията трае няколко мига, през които и най-сръчният човек няма да успее да запуши цигара. Но тия мигове изискват от летеца такова нервно напрежение, такова изпитание на всичките му духовни сили, каквото в обикновен бой на земята биха стигнали за сражение през целия ден.

Представете си два бързи изстребителя, които летят един срещу друг с пълната си бойна скорост. Самолетът на врага расте пред очите. Ето той се мярва с всичките си подробности, виждат се крилата му, блестящият кръг на перката, черните точки на оръдията му. Още един миг и самолетите ще се сблъскат и ще се разбият на такива парченца, по които не можеш разпозна нито апарата, нито човека. В този миг се изпитва не само волята на пилота, но и всичките му духовни сили. Оня, който е малодушен, който не може да издържи чудовищното нервно напрежение, който не чувства в себе си сила да загине за победата, той инстинктивно, ще дръпне ръчката към себе си, за да прескочи носещия се към него смъртен ураган, и в следващия миг самолетът му ще полети надолу с разпран корем или отсечено крило.

Спасение няма за него. Опитните летци знаят отлично това и само най-смелите от тях се решават на фронтална атака.

Враговете бясно летяха един срещу друг.

Алексей разбираше, че срещу него лети не момче от тъй наречения Гъорингов набор, набързо обучен да лети по съкратена програма и хвърлен в боя, за да запуши зеещата празнота в немската авиация, образувала се вследствие огромните загуби на Източния фронт. Срещу Мересиев идваше ас от „Рихтхофен“, на чийто самолет сигурно е изобразена като самолетни силуети не една победа. Този няма да отстъпи, няма да се отклони, няма да офейка от сражението.

— Дръж се, „Рихтхофен“х! — скръцна през зъби Алексей и захапал до кръв устни, стиснал на топка твърдите си мускули, впил очи в целта, с всичката сила на волята си се заставяше да не затвори очи пред летящия срещу него вражески самолет.

Той така се стегна, че му се стори, че зад светлия полукръг на витлото си вижда прозрачния щит На неприятелската кабина, а зад нея — две напрегнато вперени в него човешки очи. Само очи, пламнали от нечовешка омраза. Това бе видение, извикано от нервното напрежение. Но Алексей ясно ги видя. „Край — помисли си той, стиснал още по-силно в твърда буца мускулите си — Край!“ Като гледаше напред, той летеше срещу нарастващия вихър. На германецът също няма да избяга. Край!

Пригответи се за моментална смърт. И изведнъж някъде, както му се стори, на разстояние на една ръка от самолета му, германецът не издържа, плъзна се нагоре и когато отпреде му като блясък на светкавица се мярна осветеният от слънцето синкав корем, Алексей натисна изведнъж всичките спусъци, разпра го с три огнени струи. Той веднага направи лупинг и когато земята се понесе над главата му, видя върху нейния фон бавно и безсилно пърхащия самолет. Бясно тържество избухна в него. Той завика:

— Оля! — забрави всичко и започна да чертае във въздуха тесни кръгове, като придружи германеца в последния му път до самата почервеняла от бурените земя, докато той се удари в нея и повдигна цял стълб черен дим.

Едва тогава нервното напрежение на Мересиев премина, вкаменелите мускули се отпуснаха, той почувствува страшна умора и

изведнъж погледът му падна на циферблата на бензиномера. Стрелката трепкаше около самата нула.

Бензин имаше за три, най-много за четири минути. До летището обаче трябваше да лети най-малко десет минути, ако не изгуби време и за издигане. Ах, това изпращане на сваления „фок“ до земята. „Хлапе, глупак!“ — ругаеше се той.

Мозъкът му работеше остро и ясно, както бива винаги в минути на опасност при смелите, хладнокръвни хора. Преди всичко да се издигне на максимална височина. Но не с кръгове, не, да се издига, като едновременно се приближава към летището. Добре.

Като постави апарата на нужния курс и видя как земята започна да се отдалечава и постепенно да се обвива с мъгла по хоризонта, продължи вече спокойно да пресмята. На горивото не можеше да се надява. Дори ако бензиномерът лъже малко, бензинът все пак няма да стигне. Да кацне по пътя? Къде? Той мислено си представи целия кратък път. Гъсти гори, блатисти горички, хълмисти поля в зоната на дълговременните укрепления, всички разкопани надлъж и нашир, целите изровени от ями, уплетени от бодлив тел.

— Не, да кацна — значи смърт.

Да скочи с парашут? Това е възможно. Дори веднага! Да отвори капака, да завие, да пусне ръчката, да скочи — и това е. Но самолетът, тая чудесна, чувствителна, пъргава птица! Нейните бойни качества днес три пъти спасиха живота му. Да я захвърли, да я разбие, да я превърне в купчина алуминиеви парчета! Отговорността ли? Не, той не се страхуваше от отговорност. В подобно положение дори се полагаше да скочи с парашут. Но в тоя миг самолетът му се стори като прекрасно, силно, великодушно и предано живо същество, което би било от негова страна гнусно предателство да изостави. И после — още от първите бойни полети да се върне без самолет, да се шляе в резерва в очакване на нов, пак да бездействува в това трескаво време, когато на фронта вече се ражда нашата голяма победа. В такива дни да се скиташ без работа...

— В никакъв случай — гласно рече Алексей, сякаш ядосано отхвърляше направеното му от някого предложение.

Ще лети, докато моторът спре! А после? После ще види.

И той летеше на височина три, после четири хиляди метра, като оглеждаше околността, стараяйки се да види някъде поне мъничка

полянка. На хоризонта вече неясно се синееше гората, зад която бе летището. Дотам оставаха още петдесетина километра. Стрелката на бензиномера вече не трепти, тя здраво лежи върху точката на предела. Но моторът още работи. С какво ли работи? Още, още по-високо... Така!

Изведнъж равномерното бръмчене, което ухото на летеца не усеща, както здравият човек не усеща биенето на сърцето си, измени тона си. Алексей веднага долови това. Гората вече ясно се виждаше, до нея имаше седем-осем километра, над нея — три-четири. Не е много. Но тонът на мотора вече зловецко се промени. Летецът чувствуваше това с цялото си тяло, като че ли не моторът, а той сам започна да се задушавя. И изведнъж това страшно „ких, ких, ких“, което като остра болка прониза цялото му тяло...

Не, нищо. Пак работи равномерно. Работи, работи, ура! Работи! А гората, но ето я вече гората: вече се виждат отгоре върховете на брезите, зелената къдрава пяна, която се люлее под слънцето. Гората. Сега вече е съвсем невъзможно да кацне където и да било, освен на своето летище. Пътищата са отрязани. Напред, напред!

Ких, ких, ких!...

Пак забуча. За дълго ли? Гората е долу? Пътят се вие по пясъка, прав и равен, като пътеката в косата на полковия командир. Сега до летището има още три-четири километра. То е там, зад зъбчестата купчинка, която Алексей сякаш вече вижда.

Ких, ких, ких, ких! И изведнъж стана тихо, толкова тихо, че се чуваше как бръмчат от вятъра подпорите на крилете. Това ли е всичко? Мересиев почувствува как цял изстива. Да скочи? Не, още малко... Той приведе самолета в планиране и почна да се спуща от въздушната височина, като се стремеше да я направи по възможност по-полегата и в същото време да не дава на самолета да се завърти в свредел.

Колко е страшна във въздуха тая абсолютна тишина! Такава тишина, че се чува как пука изстиващият мотор, как кръвта бие в слепите очи и шуми в ушите от бързото намаляване на височината. И как бързо лети земята насреща, сякаш огромен магнит я привлича към самолета!

Ето края на гората. Ето мярна се в далечината зад него изумруденозеленото петно на летището. Късно ли е? Спряло на полуоборот, виси витлото. Колко е страшно да го виждаш, когато

летиш. Гората е вече близо. Краят ли е? ... Нима тя наистина няма да узнае какво се бе случило с него, какъв нечовешки труден път премина той през тия осемнадесет месеца, че все пак успя да постигне своето, стана истински, да, истински човек, за да се разбие сега така глупаво, когато всичко се сбъдна?

Да скоча ли? Късно е! Гората лети и върховете ѝ се сливат в непрекъснати зелени платна. Някъде вече е виждал нещо подобно. Къде? Аха, тогава, през пролетта, при оная страшна катастрофа. Тогава също така се носеха зелените платна под крилата му. Последно усилие, ръчката към себе си...

Ушите на Петров бучаха от загубата на кръв. Всичко — и летището, и познатите лица, и златните вечерни облаци — изведнъж почна да се клати, бавно да се обръща, да се разлива. Той помръдваше ранения си крак и острата болка му връщаше съзнанието.

— Не е ли пристигнал? ...

— Още не. Не говорете — му отвърщаха.

Нима той, Алексей Мересиев, който днес като крилат бог, по невъобразим начин, изникна изведнъж пред немеца в същия миг, когато Петров смяташе, че всичко е свършено, сега лежи някъде там, на тая страшна, изранена и разръфана от снарядите земя като безформена купчина обгоряло месо? И никога вече старши сержант Петров няма да види черните, малко палави, добродушно насмешливи очи на своя водач. — Никога?...

Командирът на полка спусна ръкава на рубашката си. Часовникът вече не му трябваше. Като приглади с две ръце гладко сресаната си коса, командирът проговори с някакъв безизразен глас:

— Свършено е вече.

— И никаква надежда ли няма? — попита го някой.

— Край. Бензинът се е свършил. Може би е кацнал някъде или е скочил... Хей, дигнете носилката!

Командирът се обърна и почна да подсвирва нещо, като грубо бъркаше мелодията. Петров отново почувствува в гърлото си надигащата се топка, толкова гореща ѝ твърда, че можеше да го задуши. Чу се странен кашлящ звук. Хората, които все още стояха мълчаливи сред летището, се огледаха и в същия миг извърнаха глави: раненият летец ридаеше на носилката.

— Та носете го де, тоя дявол — извика командирът с чужд глас и бързо тръгна нататък, като извърщаше глава от тълпата и присвиваше очи, сякаш духаше силен вятър.

Хората започнаха бавно да се разотиват. И точно в тоя миг над гората съвсем беззвучно, като сянка, драсна с колелата си върховете на брезите самолет. Той се плъзна като привидение над главите, над земята и сякаш привличан от нея, докосна тревата едновременно и с трите си колела. Чу се глух звук, хрущенето на чакъла и съскането на тревата — и това бе толкова необикновено, защото летците никога не го чуват сред бръмченето на работещия мотор. Всичко стана така неочаквано, че никой не разбра какво именно бе се случило, макар произшествието да бе само по себе си обикновено; бе кацнал самолет и именно „единадесетият“, точно оня, който всички толкова очакваха.

— Той! — зарева някой с такъв бесен и неестествен глас, че изведнъж всички се опомниха от вцепенението.

Самолетът вече намаляваше хода си, скръцна със спирачките и се спря на самия край на летището, пред стената на къдравите, белеещи се стъбла на младите брези, осветени от оранжевите вечерни лъчи.

От кабината пак никой не се показва. Хората тичаха към самолета с всички сили, задъхвайки се и предчувствайки нещо лошо. Командирът на полка дотича пръв, скочи леко на крилото, отвори капака и погледна в кабината. Алексей Мересиев седеше в кабината без шлем, блед като платно и се усмихваше с безкръвните си и съвсем посинели устни. От долната прехапана устна течаха по брадата му две струйки кръв.

— Жив? Ранен?

Леко усмихнат, той гледаше полковника със смъртно уморени очи:

— Не, цял-целеничък. Изплаших се много... Пет-шест километра изкарах без бензин.

Летците шумяха, поздравяваха го, стискаха му ръцете.

Алексей се усмихваше:

— Братчета, не трошете крилата. Може ли така? Виж, наведоха се... Аз ей сега ще изляза.

В това време той чу някъде отдолу, иззад тия нависнали над него глави, познат, но толкова слаб глас, сякаш идваше някъде много отдалеч:

— Альоша, Альоша!

Мересиев изведнъж се съживи. Той скочи, повдигна се на ръцете си, изхвърли от кабината тежките си крака, като едва не събори някого, и се намери на земята.

Лицето на Петров се сливаше с възглавницата. В хлътналите му и потъмнели очи бяха застинали две едри сълзи.

— Старче! Жив ли си?... Ех, ти, дяволе дългоопашати! Летецът тежко падна на колене пред носилката, прегърна безсилно клюмналата глава на другаря си, погледна в сините му, страдащи и едновременно светещи от щастие очи.

— Жив ли си?

— Благодаря, Альоша, ти ме спаси. Ти си такъв, Альоша, такъв...

— Та отнесете най-после ранения, дявол да ви вземе, какво сте зяпнали! — долетя някъде отблизо гласът на полковника.

Командирът на полка стоеше настрана, дребничък, жив, като се поклащаше на здравите си крака, обути в тесни, лъснати ботуши, които се подаваха от панталона на синия му комбинезон.

— Старши лейтенант Мересиев, доложете за полета. Имате ли свалени?

— Тъй вярно, другарю полковник. Два „фокевулфа“.

— Обстоятелствата?

— Единият — при вертикална атака. Висеше на опашката на Петров. Вторият във фронтална атака на три километра северно от мястото на общото сражение.

— Зная. Наблюдателят току-що ми докладва... Благодаря.

— Служа... — искаше по устав да „отсече“ Алексей, но командирът, винаги така придиричлив, който много държеше на устава, го прекъсна с приятелски тон:

— Е, отлично! Утре приемете ескадрилата вместо... Командирът на трета ескадрила не се завърна днес в базата.

Те тръгнаха към командния пункт пешком. Тъй като полетите за днес бяха свършени, цялата тълпа се повлече след тях. Зеленото хълмче на командния пункт бе вече близо, когато оттам изтича насреща им дежурният офицер. Както се бе засилил, той се спря пред командира, гологлав, радостен, отворил уста да каже нещо. Полковникът го прекъсна със сух, рязък глас:

— Защо сте без фуражка? Да не сте ученик в междучасие?

— Другарю полковник, разрешете да доложя — като застана мирно и едва си поемаше дъх, произнесе развълнуваният лейтенант.

— Е?

— Нашият съсед, полковият командир на „яковете“, моли да се явите на телефона ...

— Съседът ли? Е, и какво иска? Полковникът чевръсто изтича към землянката.

— Там за тебе... — беше почнал да говори дежурният на Алексей, но отдолу се чу гласът на командира.

— Мересиев, елате при мене!

Когато Мересиев застана до него, облегнал ръце по шевовете, полковникът закри с ръка слушалката и се нахвърли върху него:

— Защо ме лъжете? Съседът звъни и пита: „Кой от твоите лети на «единадесетката»?“ „Старши лейтенант Мересиев“ — казвам. А той: „Ти колко свалени си му записал днес?“ Отговарям: „Два“. „Запиши му, казва, още един: той днес откъсна един «фокевулф» от опашката ми. Аз, казва, сам видях, когато оня се заби в земята“. Е? А вие защо мълчите? — полковникът гледаше намръщено Алексей и мъчно можеше да се разбере шегува ли се, или се сърди сериозно. — Имаше ли такова нещо?... Е, обяснете се сами, на ти го. Ало, слушаш ли? Старши лейтенант Мересиев е на телефона. Предавам слушалката.

На ухото му забръмча непознатият дрезгав бас:

— Е, благодаря, старши лейтенант. Първокласен удар, отлично, спаси ме. Да. Аз го изпратих чак до земята и го видях как се заби... Водка пиеш ли? Ела на моя команден пункт, имам цял литър. Е, благодаря, стискам ти ръката. Действуй!

Мересиев сложи слушалката. Той бе толкова уморен от всичко преживяно, че едва стоеше на краката си. Мислеше само как по-скоро да се добере до „къртичното градче“, до землянката си, да свали протезите и да се изтегне на леглото. Като се повъртя неловко край телефона, той бавно се отправи към вратата.

— Къде отивате? — командирът му препречи пътя — той! хвана ръката на Мересиев и здраво, до болка я стисна със сухата си мъничка ръка. — Та какво да ви кажа! Юнак! гордея се, че имам такива хора... Е още какво? Благодаря... Та нима тоя, вашият приятел Петров, е лош? А останалите... Ех, с такъв народ няма да загубим войната!...

Той още веднъж стисна до болка ръката на Мересиев.

Мересиев стигна до землянката си едва през нощта, но не можа да заспи. Той обръщаше възглавницата, броеше до хиляда и обратно, спомняше си познатите, чиито презимена започваха с буквата „А“, после с буквата „Б“ и тъй нататък, гледаше, без да мигне, мъжделивото пламъче на лампичката, но всичките тия по сто пъти повтаряни начини за заспиване днес не действаха. Щом Алексей затваряше очи, почваха да му се мяркат ту ясно, ту едва различими в мъглата познатите образи: загрижено гледаше към него под сребърните си вежди дядо Михайла, добродушно мигаше с „кравешките“ си ресници Андрей Дегтяренко, хокайки някого, Василий Василичевич сърдито тръскаше побелялата си „грива“; усмихваше се с всичките си войнишки бръчици старият снайперист; от белия фон на възглавницата гледаше към Алексей с умните си, проницателно-насмешливи, всичко схващащи очи восъчното лице на комисаря Воробьов; мяркаха се огнените коси на Зиночка, които се развяваха на вятъра; усмихваше се и подмигваше съчувствено и ласкаво мъничкият инструктор Наумов. Колко прекрасни приятелски лица го гледаха, усмихваха му се от мрака, като събуждаха спомени, пълнеха с топлота и без това препълненото му сърце! Но ето сред тия приятелски лица изникна и изведнъж ги закри лицето на Оля, слабичкото лице на момиченцето в офицерска рубашка, с големи уморени очи. Алексей го видя толкова ясно и осезаемо, сякаш девойката наистина застана пред него — такава, каквато Алексей никога не бе я виждал. Това видение бе толкова реално, че той дори се привдигна от леглото.

Какъв ти сън! Чувствайки прилив на радостна енергия, Алексей скочи на нара, запали „сталинградката“, откъсна лист от тетрадката и като наостри края на молива върху подметката си, започна да пише.

„Скъпа моя! — пишеше той неразбрано, като едва успяваше да запише бързо летящата мисъл. — Днес свалих трима немци. Но работата не е там. Някои мои другари правят това сега почти всеки ден. Аз не бих почнал да ти се хваля с това... Скъпа моя, далечна, любима! Днес искам, имам право сега да ти разкажа всичко, което се случи с мене преди осемнадесет месеца и което, разкайвам се, много се разкайвам, скривах от тебе. А ето сега най-последно реших...“

Алексей се замисли. Зад дъските, с които бе обкована земянката, цвърчаха мишки, като събаряха сухия пясък. През незакрития вход Заедно със свежия и влажен аромат на брезите и цъфналите треви се чуваше леко заглушената неударима славеева песен. Някъде наблизко зад дола, навярно край палатката на офицерската столова, мъжки и женски глас заедно и замислено пееха „Калина“. Смекчена от разстоянието, мелодията придобиваше в нощта особена нежна прелест, будеше в душата радостна тъга — тъга на очакване, тъга на надежда.

Далечните глухи гърмежи на канонадата, които сега едва-едва долитаха до това военно летище, оказало се изведнъж в дълбокия тил, не заглушаваха нито тая песен, нито славеевите трели, нито тихото сънливо шумолене на спящата гора.

[1] Внимание! Внимание! ... „Ла-5“. Внимание! Б. пр. ↑

[2] Гръм и мълнии: Вляво „Ла-5“. Вляво „Ла-5“. Б. пр. ↑

[3] Вид съветски изстребител, конструкция на инж. Яковлев. Б. пр. ↑

ПОСЛЕСЛОВИЕ

През дните, когато Орловската битка се приближаваше към победния си край и предните полкове, които настъпваха от север, вече съобщаваха, че от Красногорското възвишение виждат горящия град, в щаба на Брянския фронт пристигна съобщение, че летците от гвардейския изстребителен полк, действащ в оня район, са свалили през последните девет дни четиридесет и седем неприятелски самолета. При това те бяха загубили само пет самолета и само трима летци, тъй като двама от свалените бяха скочили с парашути и пешком се добрали до своя полк. Дори за ония дни на бързо настъпление на Червената армия такава победа бе необикновена. Аз летях на свързочен самолет за тоя полк с намерение да пиша в „Правда“ за подвизите на летците гвардейци.

Летището на полка бе разположено на обикновено селско пасбище, по което на бърза ръка бяха изравнени ботруните и къртичините. Самолетите се криеха като ято птици по краищата на младата брезова горичка. С една дума, то бе обикновено военно летище през онова бурно военно време.

Ние кацнахме на него привечер, когато полкът завършваше едни тежък, изморителен ден. При Орел германците „активничеха“ твърде много във въздуха. Изстребителите трябваше да направят тоя ден по седем бойни полета. Едва при заник слънце последните звена се връщаха от осмия полет. Командирът на полка, дребничък, стегнато препасан с ремък, загорял чевръст човек, с нов син комбинезон, с идеална прическа, ми призна честно, че днес не е в състояние да ми разкаже нищо свързано, че от шест часа сутринта сам три пъти се е вдигал във въздуха и сега едва стои от умора. Пък и на останалите командири днес не им бе до вестникарски интервюта. Разбрах, че ще трябва да почакам до утре, пък и без това беше късно за връщане. Слънцето бе легнало вече на върховете на брезите, обливаше ги с разтопеното злато на лъчите си.

Кацаха последните самолети. Без да изключват мотори, още в движение те рулираха направо към горичката. Техниците ги наместваха на ръка. Едва когато самолетът вече стоеше в зелената, постлана с чимове изкопана подкова на укритието, от кабините бавно излизаха бледите изморени летци. Последен долетя самолетът на командира на трета ескадрила. Прозрачният капак на кабината се отвори. Оттам излетя и падна на земята голям бастун от черно дърво, украсен със златни монограми. След него бързо се повдигна на здравите си ръце загорял, широколик, чернокос човек, прехвърли сръчно тялото си през борда, стъпи на крилото и после тъжно слезе на земята. Някой ми каза, че това е най-добрият летец на полка. За да не губя напразно вечерта, реших още сега да поговоря с него. Отлично помня как, като ме гледаше весело право в лицето с живите си черни цигански очи, в които неугасналата момчешка закачливост бе странно съчетана с уморената мъдрост на възрастен, много преживял човек, той ми каза усмихнат:

— Съжалете ме, честна дума, едва се държа на краката си. В ушите ми бучи. Вечеряли ли сте? Тогава чудесно, да идем в трапезарията да вечеряме заедно. При нас за всеки свален самолет на вечеря дават по двеста грама водка. Днес ми се падат четиристотин. Тъкмо ще стигне за двамата. Да вървим, а? Ще поговорим на масата, ако сте много нетърпелив.

Съгласих се. Много ми се хареса тоя открит, весел човек. Тръгнахме по пътеката, утъпкана от летците, направо през гората. Новият ми познат вървеше бързо, понякога се навеждаше, за да откъсне пътем зрънце или гроздче бледорозови боровинки, които веднага пъхаше в устата си. Сигурно много бе изморен днес, защото стъпваше тежко. Но не се подпираше на чудния бастун. Той висеше на лакътя му и само сегиз-тогиз го вземаше в ръка, за да удари някоя мухоморка или да събори розово качулче на върбовката. Когато минахме през дола и почнахме да се изкачваме по стръмния глинест склон, летецът се катереше бавно, като се хващаше за попадналите му под ръка храсти. Но на бастуна нито веднъж не се подпря.

Впрочем умората му изведнъж изчезна в трапезарията. Той седна до прозореца, откъдето се виждаше хладният червен залез, който според забележките на летците предвещаваше за утре вятър, изпи жадно голяма чаша вода, пошегува се с хубавичката къдрокоса

келнерка за някакъв свой, намиращ се в болницата приятел, заради когото тя пресолява всичките супи. Той яде много и с апетит, като огризваше със здравите си зъби костите от овнешки бут. Шегуваше се през масите с другарите си, разпитваше ме за московските новини, интересуваше се от новостите в литературата и от постановките в московските театри, където според думите му, уви, нито веднъж не е ходил. Когато доядохме десерта — желе от боровинки, което тук, кой знае защо, наричаха „бурни облаци“, — той ме попита:

— Вие собствено къде ще нощувате? Никъде? Е, отлично, ще нощуваме в моята землянка — той за минута се намръщи и глухо поясни: — Моят съсед днес не се върна от полета си ... Така че легло има. Чисто бельо ще намерим, да вървим.

Както се виждаше, той бе от ония, които обичаха хората, които неудържимо влечеше желанието да побъбрят с нов човек и непременно да изтръгнат от него всичко, което знае. Аз се съгласих. Ние стигнахме до един дол, по двата склона на който в миришещия на мухъл, на меча пита и върбовка и малинак бяха изкопани землянки.

Когато ивичката димящо пламъче светна в саморъчно направената лампа „сталинградка“ и освети землянката, тя се оказа доста широка и уютно обзаведена. В нишите на глинените стени, направени от напълнени с прясно ароматно сено платници, имаше две удобни легла. Млади брезови клонки с неповехнали още листа, стояха по ъглите, както обясни летецът, „за аромат“. Над леглото бяха изкопани в земята равни полички, там върху постлани вестници лежаха купчина книги, тоалетни и бръснарски принадлежности. Над възглавниците на едното легло се виждаха смътно две снимки в саморъчно направени оригинални рамки от прозрачно нечупливо стъкло. През дните на затишие полковите майстори изработваха от нямане на работа много такива рамки от парчета на разбити вражески самолети. На масата, покрито с лист от репей, стоеше войнишко канче, пълно с ароматни горски малини. От малините и пресните брезови вейки, от сеното и боровите клончета, с които бе постлан подът, лъхаше такъв весел, силен и жизнерадостен аромат, а в землянката цареше такава приятна, влажна прохлада, тъй приспивно свиреха в дола щурците, че изведнъж почувствувахме в цялото си тяло приятна умора и решихме с домакина да оставим за утре и разговорите, и малините.

Летецът излезе навън и се чуваше как шумно мие зъбите си, лиска се със студена вода, сумти и пръхти високо. Той се върна весел и свеж, с капки вода по веждите и косата, намали фитила на лампата и почна да се съблича. Нещо тежко тропна на пода. Аз се обърнах и видях нещо такова, на което сам не повярвах. Той бе сложил на пода краката си. Безног, летец! Летец изстребител! Летец, който само днес бе направил седем бойни полета и беше свалил два самолета. Това ми се стори съвсем невероятно.

Но краката му, по-право протезите му, обути във формени обувки, се търкаляха на пода. Долните им краища се показваха изпод леглото и сякаш бяха крака на човек, който се крие под леглото. Сигурно видът ми е бил много учуден в тази минута, тъй като домакинът ме погледна с хитра, доволна усмивка и попита:

— Нима преди това не бяхте забелязали?

— Дори не ми е минало през ума.

— Виж, това е хубаво! Благодаря ви! Учудвам се как никой не ви е разказал. В нашия полк има толкова асове, колкото и бъбрици. Как са могли да пропуснат на нов човек, и при това от „Правда“, да не се похвалят с това чудо?

— Но това е нечувано. Това дявол знае какъв подвиг е: на изстребител да се сражаваш без крака! Историята на авиацията, доколкото зная, не помни подобно нещо.

Летецът весело свирна:

— Ех, историята на авиацията ... Тя не знаеше много, но ги научи от съветските летци през тая война. Пък и какво хубаво има в това? Повярвайте ми, че с много по-голямо удоволствие бих летял с истински, а не с тези крака. Но какво да се прави? Така се случи — летецът въздъхна. — Впрочем, ако искаме да бъдем точни, историята на авиацията познава такива примери.

Като порови в планшета си, той измъкна оттам една изрезка от списание, съвсем изтрита, разкъсана по гънките и грижливо подлепена с лист целофан. В нея се говореше за пилот, който бе летял без едно стъпало.

— Но все пак той е имал поне един крак, нали? После той не е изстребител, летял е на допотопен „форман“.

— Затова пък аз съм съветски летец. Само не мислете, че се хваля, това не са мой думи. Каза ми ги веднъж един много добър,

истински — той особено подчерта думата „истински“ — човек... Той почина.

Върху широкото енергично лице на летеца се появи израз на ласкава, сърдечна тъга, очите му светнаха топло и ясно, лицето му изведнъж се подмлади с десет години, стана почти младежко, и аз с учудване се убедих, че моят домакин, който преди минута ми се струваше човек на средна възраст, има най-много двадесет и три години.

— Не мога да понасям, когато почнат да ме разпитват какво, кога, как ... А ето сега изведнъж си спомних всичко... Вие сте непознат човек. Утре ще се разделим и навярно вече няма да се видим ... Искате ли да ви разкажа цялата история с моите крака?

Той седна на нара, дръпна одеялото на гърдите си и заразказва. Сякаш мислеше на глас, бе забравил напълно събеседника си, но говореше интересно и картинно. В него се долавяше тънък ум, остра памет и голямо, добро сърце. Изведнъж разбрах, че ще чуя нещо много значително, небивало, което друг път може би никога вече не бих узнал; грабнах от масата ученическата тетрадка с надпис „Дневник на бойните летения на трета ескадрила“ и почнах да записвам разказа му.

Нощта незабелязано падаше над гората. Газеничето прашеше и съскаше на масата. Много непредпазливи нощни пеперуди, опърлили сивите си крилца, лежаха около него. Отначало нощният ветрец донасяше до нас звуците на хармониката. После хармониката млъкна и само шумовете на заспалата гора, резките вопли на кукумявката, далечният стон на бухала, пресипналото жабешко кряка не от съседното блато и свиренето на щурците съпровождаха спокойния звук на попресипналия унесен глас.

Чудният разказ на тоя човек така ме завладя, че аз се стараех да го запиша колкото се може по-подробно. Изписах цяла тетрадка, намерих на количката друга, изписах и нея и не забелязах как небето побледня в тесния процеп на пръстения вход. Алексей Мересиев свърши разказа си до деня, в който бе свалил трите самолета от въздушната дивизия „Рихтхофен“, когато отново се бе почувствувал пълноправен и пълноценен летец.

— Ех, разбъбрахме се ние с вас, а аз утре от сутринта трябва да летя — прекъсна се той на Половината фраза. — Дотегна ли ви? А сега да спим.

— Е, а какво стана с Оля? Какво ви отговори тя? — попитах аз и веднага се разкаях. — Впрочем извинявайте, тоя въпрос може би не ви е приятен, тогава не ми отговаряйте, моля ви се.

— Не, че защо — усмихна се той. — Ние с нея двамата сме големи чудаци. Виждате ли, оказа се, че тя всичко знаела. Моят приятел Андрей Дегтяренко веднага ѝ писал — първо, за катастрофата, а после, че са ми отрязали краката. Но тя, като видяла, че аз, кой знае защо, крия, решила, че ми е тежко да говоря, и през цялото време се преструваше, че нищо не знае. И излезе, че двамата сме се мамили един друг, без да има защо. Искате ли да я видите?

Той повдигна фитила на Газеничето и го приближи до снимките в изрязаните от плексиглас изкусни рамки, който висяха над възглавницата му; на една любителска снимка, почти съвсем избеляла и изтрита, можеше да се забележи девойка, безгрижно усмихната, сред разцъфнала ливада. От другата гледаше строго слабото, съсредоточено, умно лице на същата девойка във форма на младши техник лейтенант. Тя бе толкова мъничка, че във военната униформа изглеждаше като хубавичък юноша, само че тоя юноша имаше уморени и вече не по младежки пронизателни очи.

— Харесва ли ви?

— Много — съвсем искрено отговорих аз.

— И на мене също — добродушно се усмихна той.

— Е, а Стручков къде е сега?

— Не зная. Последното писмо от него получих през зимата, откъм Великие Луки.

— А танкистът как се казваше?

— Гриша Гвоздев ли? Той сега е майор. Участвувал е в прочутото сражение при Прохоровка, а после в танковия пробив при Курската дъга. Воювали сме един до друг и не сме се срещнали. Командува танков полк. Сега нещо замълча. Но все ще се срещнем, стига да сме живи. А защо да не доживеем? Е, да спим, да спим; вече се съмва.

Той духна пламъка на газеничето. Настъпи полумрак, разреден вече от бледото, намръщено утро; забръмчаха комарите, които може би бяха единственото неудобство в това чудесно горско жилище.

— Много би ми се искало да напиша за вас в „Правда“.

— Защо не, напишете — без особен ентузиазъм се съгласи летецът и вече със съвсем сънен глас добави: — А може би не трябва? Ще попадне у Гьобелс, ще раздуха кадилницата: ето значи у русите вече и безногите воюват, свършено е ... Фашистите са майстори на тия работи.

— След миг той вече сочно хъркаше. Аз не можех да заспя. Неочакваната изповед ме потресе с простотата и величието си. Всичко това можеше да изглежда като хубава приказка, ако самият и герой не спеше тук до мене и ако протезите му не се търкаляха на пода, изпотени от утринната роса, ясно забележими в бледата светлина на раждащия се ден... Оттогава не съм срещал Алексей Мересиев, но навсякъде, където ме люшкаташе военната съдба, носех със себе си двете ученически тетрадки, на които още край Орел бях записал необикновената одисея на тоя летец. Колко пъти през време на войната, в дни на затишие и по-късно, скитайки се по освободена Европа, се залавях да напиша очерк за него и всеки път отлагах тая работа, защото всичко, което успявах, да напиша, ми се струваше само бледа сянка на живота му!

Но ето че в Нюрнберг присъствувах на заседанията на Международния военен съд. Разпитът на Херман Гьоринг бе стигнал към своя край. Тръпнал под тежестта на документалните улики, притиснат до стената от въпросите на съветския обвинител, „първият“ нацист в Германия без желание, през зъби разказваше пред съда, как в битките из необятните простори на моята родина под ударите на Червената армия се стапяше гигантската армия на фашизма, която дотогава не Оправдавайки се Гьоринг вдигна към небето мътните сили волята на провидението.

— Признавате ли, че като нападнахте предателски Съветския съюз, вследствие на което Германия биде разгромена, извършихте огромно престъпление? — обърна се съветският обвинител Роман Роденко към Гьоринг.

— Това не е престъпление, това е съдбоносна грешка — глухо отговори Гьоринг, навеждайки намръщено очи. — Мога само да призная, че ние постъпихме необмислено, защото, както се изясни в хода на войната, много неща не знаехме, а за много не можехме да подозираме. Главното, ние не познавахме и не разбирахме съветските руси. Те бяха и ще си останат загадка. Никакъв, и най-добрият

шпионаж не може да разкрие истинския военен потенциал на Съветите. Аз говоря не за броя на оръдията, самолетите и танковете. Това знаехме приблизително. Говоря не за силата и подвижността на промишлеността. Говоря за хората, а руският човек всякога е бил загадка за чужденеца. Наполеон също не го разбра. Ние само повторихме грешката на Наполеон.

Слушахме с гордост принуденото „откровение“ за „загадъчния руски човек“, за „истинската военна мощ“ на нашата родина. Можеше да се повярва, че съветският човек, чиито способности, таланти, самоотверженост и мъжество така поразиха цял свят през дните на войната, наистина бяха и си остават съдбоносна загадка за всички тия гьоринговци. Та и къде можеха тия изобретатели на жалката „теория“ за германската „господстваща раса“ да разберат душата и силата на човека, израснал в социалистическа страна! И аз изведнъж си спомних за Алексей Мересиев. Полузабравеният му образ застана ясно и неотстъпно пред мен в тая строга, с дъбова облицовка зала. И ми се поиска тук, в Нюрнберг, в този град, който бе люлка на фашизма, да разкажа за един от милионите обикновени съветски хора, които разбиха армията на Кайтел, въздушния флот на Гьоринг, погребяха на морското дъно корабите на Редер и с могъщите си удари разрушиха разбойническата държава на Хитлер.

Ученическите тетрадки с жълти корици, върху едната от които беше написано с почерка на Мересиев „Дневник на бойните летения на трета ескадрила“, дойдоха с мене в Нюрнберг. Завърнал се от заседанията на съда, аз се залових да подреда старите записки и отново седнах на работа, като се мъчех да разкажа правдиво за Алексей Мересиев всичко, което знаех от думите му.

Много неща тогава не успях да запиша, много беше изчезнало от паметта ми за четирите години. Много поради скромността си не беше ми разказал тогава Алексей Мересиев. Трябваше да доизмислям, да допълвам. Изтрили се бяха в паметта ми портретите на неговите приятели, за които той топло и пламенно разказваше през оная нощ. Трябваше да ги създам отново. Като нямах възможност строго да се придържам о фактите, аз леко измених презимето на героя, и дадох нови имена на ония, които го придружаваха, които му бяха помагали в тежкия път на подвига му. Нека те не ми се сърдят, ако се познаят в разказа.

Нарекох книгата „Повест за истинския човек“, защото Алексей Мересиев е именно истински съветски човек, когото не можа да разбере и до самата си позорна смърт Херман Гьоринг, когото не разбират и досега всички, които са склонни да забравят поуците от историята, които и сега още тайно мечтаят да тръгнат по пътя на Наполеон и Хитлер.

Така се появи тая „Повест за истинския човек“.

Когато тази книга бе написана и готова за печат, поиска ми се, преди да бъде издадена, да запозная с нея главния герой. Но той бе изчезнал безследно в бъркотията на безкрайните фронтови пътища и нито общите ни приятели летци, нито официалните източници, към които се обръщах, можеха да ми помогнат да намеря Алексей Петрович Мересиев.

Повестта вече бе поместена в едно списание, четяха я по московското радио, когато една сутрин ми позвъниха по телефона.

— Искан ми се да се видя с вас — прозвуча в слушалката попресипнал мъжествен, като че познат, но вече позабравен глас.

— А с кого говоря?

— С гвардейския майор Алексей Мересиев.

А след няколко часа той вече влизаше при мене бърз, весел, все така делови, с мечата си, леко клатушкаща се походка. Четирите военни години почти не бяха го променили.

Вчера седя в къщи, чета, радиото работи, но съм се увлякъл и не чувам какво предава. Неочаквано развълнувана се приближава мама и казва: „Я чуй, синко, това е за тебе“. Вслушах се — вярно, за мене: предават какво се бе случило с мене. Учудих се: кой ли е можал да напише това? Та аз на никого не съм разказвал. И изведнъж си спомних нашата среща край Орел и как цяла нощ в землянката не ви дадох да спите с разказите си ... Мисля си: че как така, но това бе отдавна, почти преди пет години ... Но прочетоха откъса, споменаха автора и ето, реших да ви намеря ...

Всичко това той обясни наведнъж, като се усмихваше с предишната си широка и в същото време малко свенлива Мересиева усмивка.

Както става винаги, когато се срещнат двама отдавна невиждали се военни, заговорихме за боеве, за общи познати офицери, споменахме с добра дума ония, които не дочакаха победата. Както и

преди. Алексей Петрович разказваше за себе си без желание и аз си обясних, че бе по-воювал още доста и успешно. Заедно с гвардейския си полк бе участвувал в бойната кампания през 1943 — 1945 година. След срещата ни бе свалил край Орел три самолета, а после участвувал в сраженията за Прибалтика и увеличил бойната си сметка с още два самолета. С една дума, бе се разплатил щедро с немците за загубените си в боя крака. Правителството му бе дало званието „Герой на Съветския съюз“.

Алексей Петрович разказа и за семейните си работи и аз се радвам, че ще допиша в това отношение щастлив край на повестта си. След войната се оженил за любимата девойка и им се родил син Виктор. От Камишин пристигнала в Москва при Мересиев старата му майка и сега живее при тях, радва се на щастието на децата си и бави мъничкия Мересиев. И това щастливо семейство живее сега в Москва, продължава дейно да се труди, жъне плодовете на победата, за която всеки негов член бе направил през дните на войната всичко, което можеше, според силите си.

А сега името на главния герой на „Повестта“ често се среща във вестниците. Съветският офицер, който бе показал такъв чуден пример на смелост и воля за борба с врага, посегнал на свещената съветска земя, стана пламенен борец за мир в целия свят. Трудещите се от Будапеща и Прага, от Париж и Лондон, от Берлин и Варшава са го виждали неведнъж на многолюдни събрания и митинги. Чудната съдба на този съветски боец е позната далеч зад границите на родината му. Благородното искане за мир е особено убедително в устата на оногова, който толкова героично понесе най-тежките изпитания на войната.

Син на своя силен и свободолюбив народ, Алексей Мересиев се бори за мир със същата страст, упоритост и вяра в победата, с каквато се сражаваше и побеждаваше враговете.

Така самият живот продължи тая повест, която написах в чужбина, за Алексей Мересиев, за истинския, съветски човек.

Нюрнберг, Бавария, Виена, 1946 г. Москва, 28 ноември 1950 г.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.